

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Bir Neslin Öncüsü

CELÂL HOCA

Hüseyin YORULMAZ

Genel Yayın No: 2108

Halk Kitapları: 672

Yayın Yönetmeni: **Cafer Tayyar DOYMAZ**

Yayın Koordinatörü: **Önder ÖZKAN**

Tashih: **Betül ERBAŞ**

Grafik & Tasarım: **Ahmet Hilmi ÇUHADAR**

Baskı Takip: **Yunus Emre ERDOĞAN**

Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Saray Mah. 126. Cad. No: 20

Kahramankazan/Ankara

Tel: 0312 802 00 53

Sertifika No: 49599

5. Baskı, Ankara 2025

ISBN: 978-625-435-141-9

2025-06-Y-0003-2108

Sertifika No: 46325

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 19.08.2021/45

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: [0 312] 295 72 93 - 94 Faks: [0 312] 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:

Döner Sermaye Daire Başkanlığı

Tel: [0 312] 295 71 53 - 71 56 Faks: [0 312] 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Bir Neslin Öncüsü
CELÂL HOCA

Hüseyin YORULMAZ

İÇİNDEKİLER

BİR FOTOĞRAFIN SERENCAMI	9
HOCAMA DAİR	15
BABAMA DAİR	21
TRABZON VE İLK GENÇLİK YILLARI	27
Doğumu ve Ailesi	27
Güller Hanım	29
Öksüz ve Yetim	32
Kabına Sığmayan Çocuk	34
Trabzon Valisi Kadri Bey	39
Verilmiş Bir Söz	43
İSTANBUL: EĞİTİM VE KÜLTÜR ORTAMI	47
İstanbul'un İlk Silüeti	47
Memleket Hasreti	51
Trabzon'a Son Elveda	55

Çayın Saltanatı.....	58
Dârülmuaallimîn-i Âliye Yılları	62
Dârülfünun Yılları.....	68
İstanbul’dan Kaçış.....	73
Öğretmenlik.....	79
Öğretim Hayatı	79
Manevi Arayışları	85
Evliliği.....	89
Geçimin Ağır Yüğü.....	98
Adalar’da Bir İmam	103
Adalar’dan Boğaz’a	109
Emeklilik ve Yeniden Doğuş.....	114
İMAM-HATİP PROJESİ	123
İmam-Hatip Kursları	123
Sancılı Bir Açılış	130
Surda Açılan Gedik	138
Metruk Bir Bina.....	143
Âsım’ın Nesli	147
İlim Yayma Cemiyeti	151
Halkın Okulu.....	156
İmam-Hatiplerin Islah Projesi	162
Türkçe Kur’an	169
SON YILLARI.....	175
Arapça Koleji.....	175
Bir Geleneğin İhyası.....	181
Hacca İlk Gidişi.....	188
Aydın Menderes’in Hocası	191

Medine Özlemi.....	195
İkinci Haccı	202
Yaslı Bahçelerin Bülbülü.....	209
Yüksek İslam Enstitüsü	218
Aslanın Midesindeki Lokma	223
Tevfik İleri'nin Bir Konuşması.....	228
Adnan Menderes'in Gözyaşları	232
Bir Sahne-Bir Konuşma	236
İhtilalin Ayak Sesleri	240
AİLE ORTAMI.....	243
Baba Olarak Celâl Hoca.....	243
Yemek Saati: 19.30	252
Öktengiller	255
Dünya Yolculuğunun Sonu	265
21 Kasım 1961.....	269
BİLGİ VE KARAKTERİ	279
Saygın Bir Hoca.....	279
Ciddiyet ve Şakaları.....	287
Kelime Oyunu.....	295
Rüya Tabirciliği	302
Müthiş Bir Hafıza	310
Edebî Zevki.....	317
Felsefeci Celâl Hoca	325
Arapçacı Celâl Hoca	332
Gündelik Hayat ve Kıyafeti	337
Gül Yetiştiren Adam	345
KAYNAKÇA	351

BİR FOTOĞRAFIN SERENCAMI

Hüseyin YORULMAZ

Orhan Okay'ın 1994 yılında 35 yıl kaldığı Erzurum'dan Sakarya Üniversitesine geldiği günlerden bir gündü. Adapazarı'nda Kâzımpaşa taraflarında bir köfteciye öğle vakti gittiğimizde Okay Hoca; “Durun çocuklar” dedi, “Bugün öğle yemeğiniz benden.” Ve cebinden eskimiş siyah kaplı cüzdanı çıkardığı zaman ön yüzündeki şeffaf bölmede gözüm cüzdandaki siyah-beyaz bir fotoğrafa takıldı. Başında alınının yarısını kapatmış bere, kelebek gözlük, pardesülü, elleri masanın üstünde ders verir vaziyette karşıdan çekilmiş bir resimdi bu. Yüzünün yarısı aydınlık, diğer yarısı gölgede kalmış olan resim belli ki kara tahtanın önünde bulunan kürsüde çekilmiş. Kenarları tırtıllı, sararmış 6x9 ebatındaki cüzdandaki fotoğrafı görünce:

- “Hocam bu kim?” dedim. Orhan Hoca bu türden pervasız sorularıma alışkındı. Bir taraftan arkadaşlarla ayaküstü konuşmasını sürdürüyor, öbür taraftan parayı öderken kasiyerin uzattığı fişi alıyordu. O arada ben sorunun araya

gittiğini sanıyordum ki hoca kendine has tebessümle bana dönerek:

- “Celâl Hoca!” dedi. O kadar sessiz, o kadar hızlı telaffuz etti ki bu ismi, bana cevap verdiğini anlayamadım önce. Bu ismi telaffuz ederken zihninde kim bilir neler canlandı, adeta gözlerinin içi gülüyordu.

Celâl Hoca! Kimdi sıfatı soy isminden önde olan bu adam! Bende hiçbir çağrışım yapmadı. Şöyle bir kendimi yokladım, soy ismiyle birlikte Mahmûd Celâleddin Ökten de deseydi, tanımak için hiçbir ipucu yakalayamazdım. Öğrenciliğim İmam-Hatip Okullarında geçseydi, hocalardan ve hocaların hocalarından belki mutlaka duyardım. Üniversite yıllarımda, İstanbul Vefa’da ilk açılan İmam-Hatip binasının bulunduğu İlim Yayma Yurdu’nda bir süre kalmama rağmen bu isimle ilgili yine bir hatıra yoktu bende. Ta ki Orhan Hoca, Erzurum’dan Sakarya’ya gelene kadar! Ve tam kırk yıldan beri cüzdanının bir köşesinde itina ile taşıdığı Celâl Hoca’nın o fotoğrafını ayaküstü ancak birkaç saniye görene kadar!

Orhan Hoca’nın Sakarya’da bulunduğu üç yıl boyunca haftada iki gece kaldığı TEK Misafirhanesi’nin lobisinde haftada bir akşamları üç-dört saat sohbet etme imkânımız oldu. Bu sohbetler “İstanbullu Hoca”nın çocukluk ve gençlik yıllarına, yaşadığı döneme, İnönülü ve Menderesli yıllara, İstanbul hatıralarına, Fener ve Balat günlerine, Sahafklar tiryakiliğine, Çapa’daki Yüksek Öğretmen Okuluna, unuttuğu hocalarına, Tanpınar ve Kaplan’la tanışmalarına, arkadaş çevresine, Erzurum’a gidişine ve yazları İstanbul’a dönüşüne kadar geniş bir yelpazeyi kuşattı. İlginç anekdotlar, ünlü hocalarla ve bazı şahsiyetlerle ilgili yazılmamış bilgiler, yasaklarla dolu bir dönemin tahlili, enteresan diyaloglar... Yakın geçmişin soluk sayfalarında kalmış neler yoktu ki o konuşmalarda!.. Mütevazı bir hayatın siyah-beyaz büyük fotoğrafı da diyebiliriz buna!

Bu konuşmalardan zamanla muhtasar bir Orhan Okay biyografisi ortaya çıktı.¹ Ayrıca kısa bir Orhan Okay monografisi yayımlandı.² Bunun yanında bir iki gazete yazısına konu oldu. Burada en çok dikkatimi çeken husus, onun manevî dinamikleri arasında yer alan kişiler oldu: Abdülaziz Bekkine Hazretleri, Nurettin Topçu, Rahmi Eray ve Celâl Hoca. Onun dışı vurulmamış sessiz muhalif yanını bu isimlerin etrafında bulunmasından aldığını görüyoruz. Orhan Okay karakterinin oluşumunda bu dört ismin çok büyük bir etkisi vardır ve herbirinden hissesine birkaç parça düşmüştür. İlkinden tasavvufu, ikincisinden edep ve saygıyı, üçüncüsünden hasbîlik ve almadan vermeyi öğrenir. Ya Celâl Hoca'dan! Belki de hepsini birden. Ama öncelikle bilgi ve öğrenmenin ne demek olduğunu, öğretme metodunun inceliklerini kazanır. Yani farkında olmadan maddî ve manevî bir öğretmenlik formasyonu elde eder.

2006 yılının başlarında bir radyoda yaklaşık bir yıl boyunca Nazif Gürdoğan ve Sadettin Ökten'in daimi olarak katıldığı "Mavera Sohbetleri"imiz oldu. Haftada bir gün salı akşamları yayınlanan bu sohbetlere Bekir Karlığa ve merhum Erdem Bayazıt da zaman zaman katılarak hatıralarını anlatırdı. Haftalık ele alınan konulara göre Rasim Özdenören, Mehmet Niyazi Özdemir, Sabahattin Zaim, Turgut Cansever gibi zevatla canlı telefon bağlantısı kurduğumuz günler oldu.

Bu haftalardan birinde konumuz Sadettin Ökten'in babası Celâl Hoca'ydı. Konuğumuz ise onu yakından tanıyan

¹ Orhan Okay'a Armağan, "Dopdolu Bir Ömür", Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 13-40.

² Yedi İklim, sayı 72, Eylül 1996.

öğrencisi Orhan Okay stüdyodaydı. O oturumda, Celâl Hoca'nın yakınları ve İmam-Hatip kuşağının yaşayan ilk nesli ile görüşerek bir "Celâl Hoca Kitabı" hazırlama kararı aldık. Kitap, hocanın 45. ölüm yıldönümüne yetiştirilecekti. Her kitabın bir kaderi vardır derler, o tarihe yetişememiş ve öylece kalmıştı.

İşte bu "tarihî" karardan sonra Selahattin Kaya, İsmail Karaçam, Ayşe Hümeýra³ ve Fatma Züheyra Ökten, Orhan Okay⁴, Bekir Topaloğlu⁵, Emin Işık⁶, Mümin Çevik, Cevat Akşit, Kadir Mısıroğlu⁷, Mehmet Yahya Kutluoğlu⁸ gibi kim-selerle bazen stüdyoda, bazen yüz yüze ve kimi zaman da telefonla görüşerek ve konuşarak Celâl Hoca ve dönemiyle ilgili birçok önemli bilgi ve belgeler elde ettik. Şüphesiz bu konuda bize en fazla yardımcı olan Sadettin Ökten olmuştur. Bazen televizyon ve radyo programlarında bazen de internet ortamında ve gazete sayfalarında "hayrül-halef" olarak Celâl Hoca'yı tek başına tanıttı bize. Dolayısıyla yarım asırdır nisyana terkedilen bu insanın unutulmadan gündemde kalmasında ve tanıtılmasında onun payı çoktur.

Elinizdeki çalışmanın ortaya çıkmasında da Sadettin Bey'in katkısı önemlidir. Metni baştan sona okuyup içer-den bir kişi olarak eksiklerimizi tamamladı. İkinci olarak hâmil-i fotoğraf Orhan Okay hocamız; hem kitabın telifinin

³ Ayşe Hümeýra Ökten, Doktor olup, 30 Ağustos 2020 tarihinde 95 yaşında vefat etmiştir.

⁴ Yeni Türk Edebiyatı profesörü olan Orhan Okay 1931 doğumlu olup, 8 Ocak 2017 tarihinde 86 yaşında vefat etti.

⁵ İlahiyat profesörü olan Bekir Topaloğlu, 9 Mart 2016 tarihinde 80 yaşında vefat etmiştir.

⁶ İlahiyat profesörü olan Emin Işık, 1 Ağustos 2019 tarihinde 83 yaşında vefat etmiştir.

⁷ Kadir Mısıroğlu, Türk yazar, avukat ve gazeteci olup, 5 Mayıs 2019 tarihinde 86 yaşında vefat etmiştir.

⁸ Mehmet Yahya Kutluoğlu, ÖNDER kurucu başkanı ve yazar olup, 4 Mart 2021 tarihinde 93 yaşında vefat etmiştir.

müsebbibi, hem de yol göstericimiz oldu. Celâl Hoca'nın ilk kızı Ayşe Hümeýra ve ikinci kızı Fatma Züheyra Hanımlar beni aileden biriymiş gibi kabul ederek babalarını anlattılar. Sadettin Ökten'in oğlu, torun Ertuğrul Ökten'in gayretleri çalışmaya görsel bir bütünlük kattı. Celâl Hoca'nın yaşadığı dönemin düşünce hareketlerini ülkemizde en iyi bilenlerden biri olan İsmail Kara'nın yapıcı ve ufuk açıcı tenkitlerini unutamam. Mustafa Armağan ve Dursun Gürlek dikkatli okumalarla bizi bir takım kaynaklardan haberdar etti. Mustafa Çiçekler, Necdet Ertuğ, Okan Koç, Nazif Yılmaz, Ahmet Zeki İzgöer ve İsmail Toluay'ın çorbada tuzu var. Kusurlar ve hatalar hiç şüphesiz bendenize aittir.

Bu kitap akademik bir çalışma değildir. Günümüz kuşağı için “meçhul bir meşhur”, aynı zamanda “meşhur bir meçhul” olan Mahmûd Celâleddin Ökten'in, herkesin tanıdığı ismiyle Celâl Hoca'nın ölümünün 50. yılında (23 Kasım 2011) yakınlarının, öğrencilerinin görüşleri dinlenerek ve dönemle ilgili çalışmalar gözden geçirilerek hazırlanmış bir biyografik çalışma denemesidir. İnanıyorum ki Celâl Hoca ile ilgili asıl çalışmalar bundan sonra yapılacak ve arkası gelecektir, gelmelidir. Onun Doğu ve Batı kaynaklarından telif ve tercüme ederek derlediği kelimeler, felsefe, ahlâk, sosyoloji, dil ve edebiyat alanında tercüme ettiği metinler irili ufaklı 85 defterdir. Bunlar arasında Arapçadan, Farsçadan tercüme ettiği şiirler önemli bir yer tutar. Nurettin Topçu ve Mehmet Şevket Eyyigiden, ayrıca Hicaz'dan, Şam'dan kendisine yazılan mektuplar vardır. Fransız dilinden çevirdiği felsefi ve sosyolojik metinler, mantık ve psikoloji denemeleri mevcuttur bu defterler arasında. İmam-Hatip Okullarının plan ve projesini hazırlarken yazıp çizdiği taslaklara rastlanır. Bu okulların hesap-kitabıyla ilgili notlar, yazılar, müsveddeler, hat çalışmaları, fotoğraflar,

kestiği gazete küpürleri, öğrenci not defterleri vs. evrak-ı metrukenin parçaları arasındadır. Bin cildi aşkın kitabı, vasiyeti üzerine Süleymaniye Kütüphanesine bağışlanmıştır.

Celâl Hoca'nın geride bıraktığı en büyük eseri şüphesiz plan ve projesiyle, devlete kabul ettirilişiyile, inşa ve halka mâl edilişiyile İstanbul İmam-Hatip Okulunun şahsında bütün İmam-Hatip Okullarıdır. Ayrıca İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün kuruluşunda da gözle görülür derecede emeği bulunmaktadır ve vefat ettiği güne kadar burada derslerini sürdürmüştür.

Belli ki yarım asırdan beri filmin bir yerinde kopukluk var. Kurucusu olduğu okulların öncüsü olarak yeni bir devrin nesline örnek olması gereken Celâleddin Hoca bugüne kadar anlaşılmaz bir şekilde ihmal edilerek unutulmaya terk edilmiş. İşte ömrünün yarısını Osmanlı döneminde, diğer yarısını da Cumhuriyet yıllarında yaşamış benzeri az bulunan bu insan yeniden gündemimize giriyor. Daha doğrusu 70-80 yıl önce-sinin kurak ikliminde inanılmaz çabalar gösteren Celâl Hoca ve arkadaşları gündemimizi belirliyor. Umuyoruz ki geçmiş yarım asır, bu toprağın yetiştirdiği en sahici beyinlerden biri olan Celâl Hoca için bir “vakt-i merhûn” olsun ve rehin alınmış bu süre tamamlanmış bulunsun.⁹

Zira, cevherin yere düşmekle kadr ü kıymetinden bir şey kaybetmeyeceğini zaman hep göstermiştir.

⁹ Okuyucularımıza şunu da belirtmek isterim ki bu kitap 2011 yılında hazırlanmış ve bu sunuş yazısı o tarihte kaleme alınmıştır. On yıldan beri yaklaşık yirmi baskı yapan kitabın genel bir kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Başta oğul Sadettin Ökten olmak üzere, Celâl Hoca'nın Emin Işık, Selahattin Kaya, Tayyar Altıkulaç, Mümin Çevik, Yahya Kutluoğlu, Bekir Topaloğlu, Yüksel Yılmaz, Şükrü Öztürk gibi talebelerinin düzenlenilen panel ve konferanslarda yer almasının bunda büyük bir payı olmuştur. Ayrıca ÖNDER tarafından finanse edilip TRT'de birkaç defa gösterilen “Meçhul Bir Kahraman: Mahmûd Celâleddin Ökten” belgeselinin önemini de burada belirtelim..

HOCAMA DAİR

M. Orhan OKAY

Celâl Hoca'mı kaybedeli elli yıl geçmiş. Aramızda da elli yaş fark vardı. Ben onu ilk gördüğümde 65 yaşındaymış. Demek ki yeni emekliydi. Vefa Lisesi'nin ilk sınıfında okuyordum. Bir gün dersten çıkınca sınıfımızın hemen kapısı önünde etrafını son sınıf öğrencilerinin çevirdiği, üzerinde paltosu, elinde şemsiye bastonu ve ağarmış hafif sakalıyla yaşlı bir zatı dinlerlerken gördüm. Son sınıftan, görüştüğüm aziz arkadaşım Hilmi Kurtulmuş'a kim olduğunu sorduğumda "Celâl Hoca" dedi, okulun eski felsefe, psikoloji, edebiyat vs. hocası".

O güne kadar adını duymadığım Celâl Hoca'yı o yılın (1948) sonunda daha yakından tanıma fırsatı zuhur etti. Langa'da terkedilmiş, izbe, karanlık bir Osmanlı binasında (galiba bir sıbyan mektebi yahut aşhane idi) on ay süreli bir İmam-Hatip Kursu açılmış, başına da Celâl Hoca getirilmişti. Yine benden yaşça büyük, Edebiyat Fakültesinin Şarkiyat Bölümü'nde öğrenci Sabri Sözeri, bir gün elimden tuttu,

Celâl Hoca'ya götürüp tanıştırdı ve izin verirse cumartesi günleri Arapça derslerine gelmek isteğimi söyledi. Hoca itiraz etmedi, “Derse karışmadan bir kenarda oturup dinlesin” dedi. O yıl pek muntazam olmasa da Celâl Hoca'nın derslerini takip ettim. Eski Sarf Cümlesi'ni filan bırakarak yurt dışında basılmış bir kitaptan, o yıllarda meşhur olan Berlitz metoduyla öğretiyordu. Ama hocayla asıl yakınlığım bundan bir veya iki yıl sonra İmam-Hatip Okullarının açılış faaliyetleri sırasında oldu.¹

* * *

Hocayı yakından tanıdığım zaman Soğanağa'daki evlerinde idiler. Marmara Lokali'nin alt tarafında, Küçük Haydar Efendi Sokağı'nda dar yüzlü bir apartmanın galiba üçüncü katında küçük bir daireydi. Önü caddeye bakan, hol ve koridoru karanlıkça bir evdi. Dairenin kapısını çaldığım zaman çok defa hanımı, bazen kızlarından biri, yahut küçük Sadedtin el kadar büyüklükte bir pencereyi açarak bakar, içeri alırdı. Sol taraftaki fazla büyük olmayan odaya geçerdim. Hocam başında takkesi, çizgili beyaz entarisi, üzerinde uzun hırkasıyla koltukta oturmaktadır. Kış ise soba yanıyordur. Elini öperiz. Hal hatırdan sonra konuşulacak konuya, İlhan Hanım gelmişse Arapça dersine döneriz. Bu eve geldiğimde beraber oturduğlarımız veya beraber geldiklerimiz arasında

¹ Celâl Hoca'nın vefatından sonra müstakil yazılar ve hatıra notları dışında, hakkında iki kitap yayınlandı. Biri 1962'de Yağmur Yayınları'ndan çıkan Celâl Hoca: Hayatı ve Şahsiyeti, diğeri 1993'te Marifet Yayınları'ndan çıkan ve Mustafa Özdamar tarafından hazırlanan Celâl Hoca Kuşağı adlı kitaplardır. Bu yıl kızı Dr. Hümeysra Ökten'le yapılmış uzun bir nehir-mülakatta da Celâl Hoca ile ilgili zengin bilgiler bulunmaktadır. Ben de bildiklerimden bazılarını Silik Fotoğraflar kitabımda (2001, s. 46-55) ve rahmetli İlhan Ayverdi'nin vefatında “Medrese Arkadaşım” başlıklı yazımda (Kubbealtı Akademisi Mecmuası, Ocak 2010, N. 153, s. 24-26) anlattım. Bu yazımda hafızamda kalan ve kitapta bulunmayan bazı hatıralarımı dile getirmek istiyorum..

Nurettin Topçu, Sabri Sözeri, Mahmut Bayram Hoca, İlhan Hanım, eski Erzurum mebuslarından Salih Yeşil'in Arapça öğrenmesi için gönderdiği, yakasında "Hâdim-i İmam-ı Ali" yazılı rozetiyle şoför Ali hatırımda. Ailesiyle gelen olursa harem-selâm oturulurdu. Yalnız bir defa İzmir'den eski bir öğrencisi (Mustafa Rahmi Balaban'ın da öğrencisiymiş) eşiyle birlikte gelmişti de beraber oturmuştuk. Arada, henüz ilkokula giden kısa pantolonlu Sadettin kapıyı tıklatarak tepsiyle ıhlamur yahut çay getirirdi. Celâl Hoca bulundukları yere çok yakın olan Soğanağa Camii'nde düzenli olarak İhya-yı Ulûm okutmaktaydı.

Yaz mevsiminde ise Kanlıca-Çubuklu arasında kira ile tuttukları yalıya taşınırlardı. O zaman İstanbul'da işi olduğu günler bazen benimle, bazen başka genç öğrencileriyle buluşurdu. Özellikle İmam-Hatip Okullarının açılması kararlaştırılınca gecikmeden o yıl derse başlaması için, yaz tatili olduğu halde hemen her gün bina aramaya çıkardık. Böyle günlerde, ikindi sonrası, yalıya dönmeden Soğanağa'daki evine uğrarız. Orada bir süre istirahat eder. Bana mutfaktaki tel dolaptan bir kaşık reçeli suya karıştırarak şerbet yapmamı ister. Güneşin harareti azalınca çok defa yürüyerek Mercan, Eminönü derken Mısır Çarşısı'nda tanıdığı bir manavına uğrayıp "Sadettin meyveyi sever" diyerek alır, sonra da Köprü'den yola uğurlardım.

O yıllar yalıların çoğu eski ve harap halde idi. Pek de itibarda olmadığından, eski sahipleri, bir kısmını yaşlı ve muhtaç ailelere bekçi gibi bırakırdı. Celâl Hoca da eski Şeyhülislam yalısının boş odalarını yaz tatilinde, mayıstan eylüle kadar mevsimliği beş yüz liraya tutardı. Yalıda beraber bulunduklarım da yine yukarıda zikrettiklerimdi. Bir defa da ablam, Sabri Sözeri ve eşiyle gitmiştim. Mahmut Bayram Hoca'yla bir araya geldikleri zaman Seyyid Bey'in Usûl-i Fıkh'ının Celâl

Hoca'nın bir türlü eline geçiremediği matbu nüshasını deftere geçirmekle meşgul olurlardı.

Bu arada Celâl Hoca'nın "Ben anut bir adamım" diye bazen şaka yollu olarak inadından bahsettiği olurdu. Ben Anadolu'da öğretmenliğim sırasında tatil ayları dışında hocayı ziyaret edemediğim için, onu küstüren bir hadiseyi başkalarından işitmiştim. İmam-Hatip Okulunda Arapça dersinden bir öğrenciyi imtihanda sınıfta bırakırken aynı komisyonda bulunan Sabri Sözeri ve Mahmut Bayram Efendi'den işittiğime göre her ikisi de itiraz etmiş, epey münakaşadan sonra, Celâl Hoca'nın ısrarlarına rağmen çocuk sınıfını geçmiş. Kimin haklı, kimin haksız olduğunu bilemezdim. Yalnız her ikisi de bana anlatırlarken, hâlâ Celâl Hoca'yı hiddetle haksız çıkarıyorlardı. Nurettin Topçu ise onların doğru hareket etmediğini söylüyor "Bizim, büyük hocalarımızın karşısında sözümüz olmaz" diyordu. Galiba Celâl Hoca da, Topçu da vefat ettiklerinde her ikisiyle dargındılar.

Hümeysra Hanım'ı tanıdığım zaman ise üniversitede idim, o da Çapa'da dahiliye alanında ihtisas yapmaktaydı. Prostattan rahatsız olan Celâl Hoca ameliyatın riskinden endişe ederek, "Onun ihtisasından sonra ancak bıçak altına yatarım" diyordu. Sınıf arkadaşım rahmetli Ali Karamanlioğlu'nun kronik böbrek hastalığı vardı. Galiba Sadettin Buluç hocamızla üçümüz yaptığımız bir Batı Anadolu araştırma gezimizde hastalanmış, Celâl Hoca'ya rica ederek Hümeysra Hanım'dan yardım istemiştik. Eksik olmasın, o Çapa Hastahanesi'nde hasta yattığı günlerde çok yakından ilgilenmişti. İhtisasını yaptıktan sonra da, Karagömrük Nişanca'sında, anneannesinin evinde muayenehane açmıştı. Tabelası da vardı. Oradaki Zincirli Kuyu'nun karşısında tek katlı bir evdi. Bir gün Celâl Hocayla o tarafa gidip hocanın kayınvalidesine uğradığımızı hatırlıyorum (Bayramlarda da büyük olarak

ziyaret ettiklerinin önce kayınvalidesi, sonra Cerrahî Şeyhi Fahreddin Efendi olduğunu kendisi söylemişti). Bir de Celâl Hoca'nın, kızının çocukluğuna ait anlattığı bir hikâye var. Bir gün yine okul için bina arayıp dolaştığımızda Karagümrük pazar sokağında küçük bir bakkal dükkânına uğrayıp bakkalla sohbetে girdi. Celâl Hoca veresiye alışveriş edip hesabı ay başında ödermiş. Eskileri konuşurken Celâl Hoca bana dönerek, kızının küçükken bakkala uğrayıp şeker aldığını, “Bu kadar çok para harcama” diye takıldığında da “Bakkal amca bizden para almıyor” dediğini anlattı.

Celâl Hoca, yazımın başında dediğim gibi, Türkiye’de Arapça öğretiminde yeni bir metodu uygulayan hoca olduğu kadar Arapçayı da en iyi bilenlerdendi. Ben bunu takdir edecek durumda değilim. Meslek arkadaşlarından Ali Rıza Sağman, Zekâi Konrapa, Mahmut Bayram Hoca’nın bu takdirlerinin şahidi oldum. Yalnız kızıyla beraber hacca ilk gidişinde bir Arap’a derdini anlatırken adamın “Ente nahvî?” (Sen gramerci misin?) dediğini gülererek anlatmış, Arapçasının kitabı kaldığını söylemişti.

Okuldaki ve camilerdeki dersleri dışında bir konferans verdiğini yahut istendiğini hatırlamıyorum. Yalnız bir defa Çemberlitaş'taki Muallimler Birliği'nde yapılan İzmirli İsmail Hakkı'yı anma gününde, İzmirli'nin oğlu Celâleddin İzmirli, galiba Hilmi Ziya Ülken ve Münir Raşit Öymen'le beraber Celâl Hoca'nın da İzmirli'nin ilm-i kelim anlayışı üzerine konuştuğunu hatırlıyorum. İzmirli'ye bağılı olarak "Batı felsefesiyle mümtaziç yeni ilm-i kelim" ihtiyacından sık sık bahsederdi. Aynı şekilde fıkıhın kaynaklarına kafasını yorup yeni bir usûl-i fıkıh yazma niyetindeydi.

Eskilerden pek çok değerli ilim adamımız gibi zihnindeki ve hafızasındaki bilgileri titizlik endişesiyle kitap haline getirememiş olan Celâl Hoca'nın emanet bıraktığı yazıları, not defterleri, ders notları gözden geçirilip gün ışığına çıktığı takdirde rahmetlinin değerinin bir kat daha fazla takdir edileceğine inanıyorum.

BABAMA DAİR

Sadettin ÖKTEN

Babam bu âlemden ayrılalı tam elli yıl olmuş, yani tam yarım asır ve uzun bir müddet... Onu Edirnekapı'ya uğurladığımız zaman ben gençliğimin ilkbaharını yaşıyordum. Elli yıl sonra ise saçı sakalı ağarmış, biraz yorgun bir ihtiyarım. Onunla geçirdiğimiz zamanlara ait hatıralar, o zamanlarda terk edilmiş ve mahzun kalmadılar. Çünkü geçen elli yıl zarfında yaşadıklarım ya onun bir yorumunu veya bir tespitini yahut da bir kesin hükmünü daima bana hatırlatmıştır. Neticede o hatıralar da bu elli yıllık zamanı benimle beraber geçirdiler ve şüphesiz onlar dahi yaşlandılar. Geçen zaman, benim üzerimde bazen derin bazen silik izler bıraktığı gibi benim babama ait hatıralarım üzerinde de renk, şekil ve yorum itibari ile değişiklikler yaptı. Öyle anlıyorum ki belki başlangıçta çok daha nesnel ve somut ifadelerle anlatabileceğim bu hatıralar, özlerini ve başlangıçlarını korumakla birlikte giderek öznelleşmiştir. Aşağıdaki kısa tespitlerde Celâl Hoca'ya ait hatıraların benim üzerimden öznelleşmiş halini sunmaya çalışacağım.

Merhum Celâl Hoca bir Osmanlı münevveri idi. Çok sıradan ve basmakalıp gibi görünen bu hüküm, benim için çok mühim ve ufuk açıcıdır. Kendime ait birikimi tayin ve tespit gayretleri içinde geçen uzun zamanlar zarfında gördüm ki Osmanlı, nev-i şahsına münhasır bir medeniyet telakkisinin sahibi ve bunun hayata tatbiki ile oluşturduğu bir kültürün kurucusudur. Bu medeniyet telakkisi ve buna dayalı olan kültür, İslam Medeniyetinin modern zamanlarda ve Batı coğrafyalarında ortaya koyduğu özgün bir uygulamasından başka bir şey değildir. Bu bakımdan Celâl Hoca “merhum peder”, böyle özgün bir medeniyet telakkisinin ve buna istinat eden kültürün son temsilcilerinden biridir. Bu anlayış ve tatbikat, dünyada o vakte kadar görülmemiş bir hayat tarzı ortaya koymuştu. Çağımızda ve bundan sonraki zamanlarda da bütün insanlık öyle bir anlayış ve hayat tarzını özlemekte hatta ona muhtaç bulunmaktadır. Fakat bu anlayış ve hayat tarzına kavuşup kavuşamamak yahut onu çağın ihtiyaçlarına göre yeniden inşa ve imar etmek şu anda meçhulümüzdür.

Celâl Hoca yaşadığı devir itibarı ile İslam Medeniyetinin Osmanlı yorumunu başarılı bir şekilde temsil etmiştir: O bir şehirli idi. Trabzon’da şehir merkezinde mukim bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk gençlik yıllarını bu taşra şehrinde geçirdi. Sonra orayla adeta bütün irtibatını keserek İstanbul’a hicret etti. Kendi tabiri ile; “Makarr-ı Hilafet ve Saltanat” olan bu şehrin hemşehrisi olmaya talip oldu. Çünkü burası, İslam Medeniyetinin o zaman ve zeminde özgün olarak temsil edildiği belde idi. Yani “Dersaadet”ti. Bu medeniyet İstanbul’da tecelli ve temerküz etmişti.

Babam “İstanbullu” olmayı iki husus üzerinden çok önemsemiştir. Bunlardan biri lisan ve telaffuz, diğeri ise muaşeret. İstanbul Türkçesi’ni sade İstanbul’a ait bir dil özelliği olarak değil medeniyet perspektifinden değerlendirerek benimsemiş, kullanmış ve talebelerine ve çevresine

sevdirmiştir. Aynı şekilde insanlarla olan ilişkide zarafet, nezaket ve insan varlığına hürmeti, büyük ve hâdim bir devletin teb'a anlayışı ile birleştiren İstanbul muaşeretini de benimsemişti. Günlük hayattan en üst düzeyde ilişkilere kadar her türlü usul ve erkân, hitap tarzı, davranışlar, kullanılan kelimeler bu muaşeretı teşkil etmekteydi. Celâl Hoca, ailesine, öğrencilerine ve dostlarına daima bu muaşeretin çizgisi ve dairesi içinde hitap etmeyi tercih etmiştir. Konuşma ve muaşeret ile ortaya çıkan bir şahsiyet olarak çevresinden de aynı şekilde alaka, saygı ve sevgi görmüştür.

Hoca merhum, şiir ve tabiat dostu idi. Vefatından sonra yıllar geçip, Osmanlı münevverini, yapabildiğim kadar tanıdığımda ortaya çıkan resim beni hiç şaşırtmadı. Osmanlı münevverinin büyük bir kısmı da şiir ve tabiat dostu idiler. Babamın hafızasında Arabî, Fârisî ve Türkçe birçok beyit vardı. Gündelik hadiselerin akışı içinde bunlardan münasip olanlarını okur ve şerh ederdi. Bazen hangi sâikle olduğu bilinmez bir şekilde, zahiren pek fark edilmeyen bir coşkuya tabi olur, o zaman dudaklarından bir şiir veya muhtelif beyitler aynı konu etrafında yoğunlaşarak dökülürdü. Anlayabildiğimiz kadarıyla adeta gizli bir his cereyanına kapılarak biz de onun coşkısına ortak olurduk. Özellikle bahar aylarında ve yazın tabiatı temaşadan büyük haz alırdı. Mütevâzı imkânları içinde her sene ailesi ile birlikte sayfiyeye gider ve yazlık köşk veya yalıda tabiatın kucağında tefekkür ve te-tebbu ile meşgul olurdu. O yılların İstanbul'unda hele sayfiye semtlerinde muhite bir huzur ve sükun havası hâkimdi. Babam da bu havanın içinde kendine bir yer bulur ve tabiatın bahşettiği ulvî ve derin huzuru o şartları hiç rencide etmeksizin paylaşırdı. Bazen yakın bir dostunu veya küçük bir dost grubunu ya evin bahçesinde ya da yakın civardaki bir mesirede kabul eder ve onlarla tabiatın ilâhî huzurunu bozmaksızın fısıltıyla sohbeti tercih ederdi.

Merhum pederin ciddi bir mizacı vardı. Her işi -ister büyük ister küçük- ciddiye alır, herkesle olan ilişkisinde ciddiyetten ayrılmamayı tercih ederdi. Bütün insanlara, bütün talebelere ve bütün vazifelerine karşı ihtimam gösterir, dikkat eder ve üzerine düşeni en iyi şekilde yapmaya gayret gösterirdi. Bu tavır ve anlayışının yanında latîfelerden de kesinlikle vazgeçmezdi. Onun latîfeleri herkes tarafından anlaşılacak kadar açık ve belirgindi. Latîfe yaparken istihzâ, küçümseme ve hatta alay etme gibi insana yakışmayan tavırlara çok uzak durmuş, bizlere de bu gibi tavırların bir insana asla yakışmadığını nasihat etmiştir. “Latîfe latîf gerek” diyen hoca bugün birçoğunun basit ve hatta iptidai bulacağı latîfeleriyle bir anda hayatı hafifletir, ortamı yumuşatır ve ruhlara bir ferah kapısı açardı. Onun herkesle yapacağı bir latîfe konusu mutlaka vardı.

Babam kendi yetiştiği dairenin, çevrenin ve ortamın dışını da merak etmiştir. Onun ilmî ve felsefî sahada adeta tatmin olmaz bir tecessüsü vardı. 20. yüzyılın başında İstanbul’un bize ait öz kültürünü temellük etmekle birlikte bize ait olmayan Batı kültür ve felsefesini de bu merak sebebiyle tanımıştır. Onun kendi değerlerimizi ve birikimimizi öğrenmek ve yorumlamak sahasındaki gayretleri bir ömür sürdü. Bu gayretlere paralel olarak da aynı zamanda bizim dışımızdaki birikim ve gelişimleri de takip etmeyi asla ihmal etmedi. Bu sayede hem kendini, hem yetiştiği ortamı, hem de dünyayı mukayeseli olarak daha etraflı ve derin manada tanımıştır.

İtikadının ve buna istinat eden hayatının ülkemizde çok zor durumlarda bırakıldığı devirlerde bile sabır ve metanetle kendine emanet edilen özü muhafaza etmiştir. Dostlarından ve akranlarından pek çoğu bu yeni devirde dayatılan hayat ve anlayış biçimine bir şekil ve ölçüde tabi oldular. O, bu yeni devirde kendi nasibi olan en aza kanaat ederek

emaneti muhafaza ile görevlendirildi ve gerektiği yerde ve zamanda bu emaneti tekrar filizlendirdi.

Merhum Celâl Hoca'yı anlamak için Osmanlı Medeniyet Telakkisinin ana kavramlarını anlamak, içselleştirmek ve sevmek gerekiyor. Bu safhalar geçilmeden Osmanlı Medeniyet Telakkisinin engin ve kuşatıcı boyutları idrak edilemez. Ve bu idraksizlik, bu medeniyet telakkisinin yetiştirdiği bir şahsiyet olan Celâl Hoca'yı anlamak ve sevmekte de kendini gösterir. Bugün kendi kimlikleri konusunda bu vakte kadar söylenen ve öğretilenlerin geçersizliğini fark eden yeni nesiller, belli belirsiz bir yönelişle Osmanlı'ya dönüyorlar. Bu yöneliş iyice şuurlanıp Osmanlı Medeniyet Telakkisinin kodları çözümlendiğinde peder merhumun da çok daha şümulü ve derin anlaşılabilceği kanaatini taşımaktayım.

TRABZON VE İLK GENÇLİK YILLARI

Doğumu ve Ailesi

Trabzon'un hatırı sayılır eski ve asil ailelerinden biri: Gürcüzâdeler. Bu ailenin şehirde yaşayanlarının kaç göbekten berisi biliniyor, bilmiyoruz! Karadeniz'in bu güney yakasına, karşı taraftan Gürcistan'dan mı gelmişlerdir, hafif çakır gözlü beyaz tenli oldukları için mi böyle denmiştir, yoksa başka sebeplerden dolayı mı onlara bu isim verilmiştir, o da bilinmiyor! Oğlu Sadettin Ökten de bilmiyor niçin böyle anıldıklarını. Ancak öteden beri halk arasında güzele 'gürcü' dendiğini biliyoruz.¹ Kahramanımızın dedelerinden biri güzel ve yakışıklı olduğu için böyle denilmiş de olabilir! Belki de ataları Karadeniz'in öbür yakasından geldiklerinden dolayı bu isimle anılmıştır, kim bilir? Bildiğimiz bir şey varsa o da, Gürcüzâdeler isminin onun tanıtıldığı tüm yazışmalarda ve sicil defterinde kullanılmasıdır.

¹ Güzele 'gürcü' dendiğini bir Emirdağ Türküsü'nden de çıkarabiliriz. Meşhur "Al Fadimem bal Fadimem/Yanakları gül Fadimem/Uyan uyan sabah oldu/Namazını gıl Fadimem" dörtlüğünden hemen sonra gelen "Al Fadimem Gürcü müsün/Sen yaylanın burcu musun/Gurban olam Topak gelin/Sen kötünün harcı mısın?" kıtasında geçen 'gürcü' lafzının bir anlamıyla 'güzel'liğe vurgu yapıldığını söyleyebiliriz..

Milâdî 1882 tarihinde dört kuşaktan beri Trabzon'da yaşayan ve ticaretle uğraşan hali vakti yerinde Salih Zihni Efendi'nin Güller Hanım'la evliliğinden bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Bu tarih Rûmî 1298 yılına tekâbül eder. Güller Hanım bu ilk yavrusuna hamile kaldıktan sonra rüyalarına giren çocuğun geleceği hakkında kendi kendine o kadar çok rüya tabirlerinde bulunmuştur ki, doğumundan sonra sıradan bir çocuk olmayacağı belli idi! Yavrusunu abdestsiz emzirmemeye dikkat ediyordu. Ona anne şefkatinin yanında farklı bir gözle bakıyor, gözünden bile sakınarak üzerinde bilhassa titriyordu. Geleceğini gözünün önünde canlandırarak kucağındaki bebeğe adeta büyük adam muamelesi yapıyor, onu sevgiden de öte çok seviyordu.

Geleneğe göre toruna isim koymak evin yaşayan en büyük reisi durumundaki dedenin hakkıydı. Ailenin hayatta olan en büyük ferdi dururken bir babanın kendi çocuğuna isim vermesi çevrede çok da hoş karşılanmazdı. Salih Zihni Efendi de öyle yaptı, bu işi babasına bıraktı. Dede Ömer Fevzi Efendi torununa "Mahmûd Celâleddin" ismini koydu. 'Mahmûd' ve 'Celâleddin' artık büyük dedelerinin mi ismidir, yoksa sevdiği hocalarının mı adıdır; elimizde bununla ilgili de herhangi bir bilgi yoktur.

Ömer Fevzi Efendi'nin babası Hacı Ali Efendi ve onun da babası Hacı Mustafa Efendi bilebildiğimiz en eski Gürcüzâdelerdir. Onlar da Çarşı Camii'nde fahrî olarak imamlık vazifesinde bulunmuşlardır. Trabzon'da emin kişiler olarak bilinir.

Ulemeden bir zat olan Ömer Fevzi Efendi şehirde hatırı sayılan büyük bir âlim olup aynı zamanda yıllardır Çarşı Cami imamı olarak vazife yapmıştır. Oğlu Salih Zihni Efendi de babasının olmadığı zamanlarda bu camide yer yer imamlık görevinde bulunmuştur. Ömer Fevzi Efendi o bildiğimiz anlamda sadece cami hocalığı değil, caminin hemen

bitişğinde bulunan medresede de hocalık yapıyor ve çevresinde yetiştirdiği talebeleriyle tanınıyordu. Namı sadece Trabzon'da değil tüm havalide bilinirdi.

Güller Hanım

Vakıfkebirli bir ailenin altı çocuğundan biri olan Güller Hanım oğlunun zekâsı ve davranışları karşısında onun geleceğini okuyarak büyük bir adam olacağına kendini adanmaklı şartlandırmıştı adeta. Küçük yaşta sorduğu sorular, verdiği cevaplar, edep ve hayâsı, davranışları, hareketleri, bilgi ve öğrenme azmi Güller Hanım'daki bu düşünceyi her geçen gün daha bir besliyordu. Bu arada Celâleddin'in doğumundan iki yıl sonra Zehra isminde bir kız kardeşi oldu ve onunla da kardeş kardeş çok iyi geçiniyordu. Çoğu ikinci çocukların durumuna düşmedi ve kız kardeşini kıskandığı zamanlar olsa da onu hep korudu ve ağabeylik yaptı.

Zaman zaman ailesinin ve akrabalarının adını kısaltarak 'Celâl' de dediği Mahmûd Celâleddin dört yaşına bastığı aylarda babasını kaybetti. Babasının bu ani ölümünü, akrabaları neyin ne olduğunu henüz ayırt edecek bir yaşta olmayan çocuklardan saklamaya çalıştı. Onun için her zamankinden farklı olağanüstü bir durumdu bu. Yakınları kendisini komşu bir eve götürürlerken annesinin gözyaşlarına bir anlam veremiyor, iki yaş küçük kız kardeşiyle ne olup bittiğini gidenlerin arkasından masum bakışlarla anlamaya çalışıyordu.

Salih Zihni Efendi öldükten sonra şehirde aylarca onun içler acısı ölüm hikâyesi anlatılır: Kıyıda kızaklar üzerine çekilmiş takaya bakım yapılmıyormuş. Birden destekler kaymış ve kalafattan kayan tekne büyük bir gürültüyle devrilmiş. Yapılan işe nezaret etmek için orada bulunan Salih Zihni Efendi gelen tehlikeden kaçamamış. İşte takanın devrilmesi üzerine Karadeniz'in kudurmuş dalgaları arasında can veren ve yüzü kanlar içerisinde kalan bu delikanlının ölümü

Çarşı Camii'nin minaresinden verilen salâ üzerine şehirde çabuk duyulmuş. Kendi halinde yaşayan, kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayan 25 yaşındaki bu genç adamın daha hayatının baharındaki erken ölümü tüm Trabzon'da duyulur duyulmaz büyük bir üzüntüye sebep olmuş. Ağlaşmalar arasında ağıtlar yakılmış, dizler dövülmüş. Gencecik yaştaki bu adama ölümü kimse yakıştıramamış. Yiğit iken ölen Salih Zihni'ye bütün bir Trabzon'da herkesin içi yanmış, özü göyünmüş. En çok da ateş düştüğü yeri yakmış ve dul kalan Güller Hanım'la iki yavrusu başbaşa kalmışlar.

Her gün yüzünü gördüğü adamın kana bulanmış vücudunu kendisinden saklasalar da küçük Celâleddin'in çocuk zihninde belli belirsiz kalan babasının bu ani ölümü hiç silinmedi. Sonra yakınlarından çok dinledi babasının bu içler acısı ölüm hikâyesini. Ne zaman hatırlasa, babasının resmi zihninde silik bir fotoğraf karesi olarak kaldı hep. Gülüşleri, kızışları, kendisiyle oynamaları bulutlar arasında hızla ilerleyip kaybolan, bir türlü yakalayamadığı hilal şeklindeki incecik ay gibi flu bir görüntüdür. Onu her düşünüşte üzüntüyle karışık acıma duygusu içini kemiriyor, peşini bırakamıyordu bir türlü. Yıllarca kız kardeşi Zehra ile birlikte annesinin yanında hayata tutunmaya çalıştı. Dayanılması güç bu acı asıl Güller Hanım'ın yüreğine oturdu. Kocasının ölümüyle dünyanın tahammülü güç bütün bir gam yükü adeta onun omuzlarına yüklenmişti. Evinin direği yıkılan Güller Hanım yalnız ve kimsesiz kaldı, iki evladını bağrına basarak onlara yetimliklerini hissettirmemeye çalıştı. İki yavrusunu iyi bir evlat olarak yetiştirmekten başka bir şey düşünmüyordu hayatta. Biliyordu ki onlara annelik ve şefkat kanatlarını gerdikçe aklından hiç çıkaramadığı kocasının gözleri arkada kalmayacak, onları ne kadar iyi yetiştirirse kocası o kadar rahat uyuyacaktı mezarında. Bu arada acılar üst üste gelmiş, Güller Hanım ve çocukları için büyük bir destek ve dayanak olan Ömer Fevzi Efendi de hayata gözlerini yummuştu.

Güller Hanım bağına taş basarak üzüntüsünü gizlemeye çalışıyor ve için için gözyaşı döküyordu. Yemeden içmeden kesilmiş vücudu bu üzüntüye takat getiremiyordu artık. İçinde gittikçe büyüyen bir ağrının bütün bir vücudunu saracağından korkuyordu. Gelecekleri ile ilgili oysa ne hayaller kurmuştu kocasıyla. Onu Erzurumlara, Şamlara, İstanbullara göndereceklerdi büyüyünce. Büyük adam olup dönecekti ve kürsülerde vaaz edecekti. Hoca yetiştirecekti dedesinin ders verdiği medresede. Bir âlim anası olacaktı. Kocasının ölümü aklına geldikçe üzüntüsü daha bir artıyor, onulmaz hastalığı biraz daha ilerliyordu. Mahalle mektebi olan ibtidâîye devam eden Celâleddin'e akşamları Kur'an ezberletiyor, namazlarında kocasına duaları eksik etmiyordu. Namaz bitimi evin bir köşesinde güle oynaya eğlenen yavrucaklarına gözü değdikçe tûlbentinin bir ucuyla gözyaşlarını siliyordu. Kocasının sulbünü devam ettireceği gözü ile baktığı ve hep büyük adam olarak gördüğü Celâleddin'e o kadar düşkünlüğü ki, bu düşkünlüğü onun üzerinde daha fazla titremesinden ve kocasını daha çok düşünmesinden başka bir işe yaramıyordu.

Hafize olan Güller Hanım sayılı günlerinin farkında olduğu için kayınvalidesine çocuğu bir an önce hafız yapmak istediğini söyledi bir gün. Torununu korumak isteyen kayınvalide ise:

- "Olur mu öyle şey, yaşı ne başı ne oğlanın, kiraz çöpü kadar zayıf bir çocuğa o ağır yükü nasıl yüklersin!?" diye çıkıştı. Sanki birkaç ay sonra öleceğini bilen Güller Hanım geceleri yatağında kulağına okuyarak hafız yapmaya çalıştı Celâleddin'i. Belli ki acelesi vardı! Bir an önce dünya gözleriyle hafız görmek istiyordu biricik oğlunu! Bir hafız anası olmak en çok istediği şeydi.

Mahmûd Celâleddin ömrünün sonlarına doğru annesinin bu gayretini uzaktan akrabası ve derslerine çok sık katılan Kadir Mısıroğlu'na anlatırken:

- “Mushafı açıp bakmadan, anamın ağzından geceleri yatakta şifahi olarak okuyup okutmasıyla altı ayda hafız oldum.” demiştir.²

Öksüz ve Yetim

Arkadaşları arasında bilgi ve görgüsüyle, zekâ ve hafızasıyla hemen fark edilen Mahmûd Celâleddin babasının ölümünü nerdeyse unutmuştu ki bu kez on yaşına basar basmaz annesini kaybetti. O narin yürek, kocasının tahammülü güç, ağır acısına ancak birkaç yıl dayanabilmişti. Celâleddin, annesinin ölümünü babasıyla kıyasladığında çok ağladığını ve üzüldüğünü hatırlıyordu. Komşular arasında ve ahalinin dilinde Güller Hanım'ın kocasının ölümüne bir türlü alışmadığı, onu kaybettikten sonra günden güne eriyerek verem olduğu şayiası ortalıkta dolaşmaya başlamıştı. Ahalinin dilinde dolaşan bu söylenti doğru çıktı ve acılı kadıncağızın zayıf vücudu kocasının ölümünden sonra günbegün artan acısına ancak beş yıl kadar dayanabilmişti. Komşu ve akra- ba çevresinde Güller Hanım'ın genç denecek yaştaki ölümü, kocası Salih Zihni'nin ölümü gibi büyük bir üzüntüye sebep olmuştu.

Ömer Fevzi Efendi'nin neslini sürdürecektir olan Celâleddin kendisinden iki yaş küçük kız kardeşiyle birlikte artık hem yetim, hem de öksüz kalmıştı. İki kardeş zaten kendisine bakmaktan aciz babaannelerinin yanında kalmaya başladı. Kendinden onlarca yaş küçük oğlu ve gelininin ölümünü gören zavallı kadın bu öksüz ve yetimlerine sadece ninelik

² Mustafa Özdamar, “Celâl Hoca Belgeseli” Marifet Yayınları, İstanbul 1995, s. 184.

değil, bir bakıma hem annelik, hem de babalık yaptı. Daha doğrusu babasızlığın ardından annesizliğin ne olduğunu onlara yaşatmamaya çalıştı. Yemedi yedirdi, içmedi içirdi. Bir babanın ve annenin çocukları üstüne gereceği şefkat kanatlarını hayatı boyunca onlardan esirgemedi.

Bu yaşta ve kısa aralıklarla yaşadığı sıkıntı ve acılar küçük Celâleddin'i erken büyüttü ve akranları arasında birden olgunlaştırdı. Artık evin direği kendisiydi. Hikmetinden sual olunmaz kaderin cilvesiyle sanki kendi ayakları üstünde durmaya alışsın diye başına gelmişti bütün bunlar. Annesinin vefatı üzerine ona verdiği sözü yerine getirdi ve her gün okuyup hıfzını tamamlayarak sağlamlaştırdı.

Meraklı ve okumaya ihtiras derecesinde tutkun bir kimseydi Mahmûd Celâleddin. Sadece okumakla kalmıyor, okuduğunu anlama ve değerlendirme yeteneğiyle de dikkat çekiyordu. Bir şeye körü körüne inanmazdı. Her şeye evet demeyen, sorgulayan, kılı kırk yararcasına araştıran bir yapısı vardı. Dikkatli ve keskin bakışının ardında, çetin karakterinin kodlarını çözen izleri saklıydı. Gözünü daldan budaktan esirgemez, zaman zaman sert tabiatıyla bildiğini okumaktan çekinmeyen dobra bir kişiliğe sahipti. Daha küçük yaşta bile yalana dolana tahammül edemezdi. Aldatmanın ve ikiyüzlülüğün şakasına bile katlanamazdı. Dergâhına kırk yıl odunun bile doğrusunu taşıyan Yunus'la yüzyıllara dayanan akrabalığı vardı. "Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek" diyen Akif'le sonraki yıllarda aynı çağda ve aynı muhitlerde hoca-talebe ilişkisi içinde yaşadı. Yokluğu da gördü, varlığı da! Ne yokluğa yerindi, ne varlığa sevindi! Bir ömür boyunca olduğu gibi göründü ve yaşadığı gibi olmaya çalıştı.

Kabına Sığmayan Çocuk

Mahmûd Celâleddin'i ve kız kardeşini, Cenab-ı Allah küçük yaşlarda ve yetişme çağlarında acıyla sınıyordu sanki. Onbeş yaşını doldurmuştu ki kız kardeşi ile bu sefer en büyük hamileri olan ninelerinin ölümü ile tanıştılar, hepten öksüz ve yetim kaldılar. Allah'ın hikmeti, bu ölümlerin yaklaşık beşer yıl arayla arkası arkasına gelmesi, belki de iki kardeşin dayanma ve dirençlilik sınavına tabi tutulması anlamına geliyordu. Bu yetimlik ve öksüzlük sıfatı çoğu nahif tabiatları sosyal hayatın dışına itip kendi yörüngesinde öğütürken, Celâleddin'i zaman ve olaylara karşı Karadeniz'in hırçın dalgalarına direnen sahildeki sert taşlar gibi adamakıllı bilemiştir.

İlk gençlik yıllarının baharındaki Celâleddin, bir türlü eğlenerek yaşayamadığı çocukluk yıllarını atlattıktan sonra گرفت hayatın zorlukları ile küçük yaşta tanıştı ve mücadelelerle dolu hayata çetin bir giriş yaptı. Henüz on-onbeş yaşındaki bir çocuğun anasız ve babasız hayata alışması ve tutunması sadece zor değil, zordan da öte bir şeydi. Bu acılar onu karşısına çıkan problemleri çözmede ve üstesinden gelmede iyice dayanıklı kıldı. Bir bakıma vücudu üst üste gelen acılara bağışıklık kazandı. Kişiliğinin bir parçası olan metin ve taviz vermez sert karakterinin oluşumunu, kaderin onu eğittiği bu yaştaki yalnızlığında ve bu yalnızlığa direnişinde görebiliriz. Tuttuğunu kopararak doğru bildiği yolda tek başına da olsa yürümenin ve düşüncesini her şartta savunmanın direncini yine bu çağlardaki kazanımlarda aramak gerekir.

Şehzadeler kenti Trabzon her ne kadar Osmanlı'nın önemli yerleşim merkezlerinden biri de olsa, ilim ve irfan merkezi olarak bir Şam'ın, bir Konya'nın elbette gerisindeydi. Hele hele İstanbul'un çok daha gerisinde sayılırdı. Trabzon bir sahil şehri olarak öteden beri bölgenin şüphesiz en büyük ticaret merkeziydi. Liman şehri olarak ilk çağlardan

beri hareketli bir yerleşim yeri aynı zamanda. Osmanlı döneminde de bu özelliğini her zaman korumuştur. Hemen hemen bütün taşrada olduğu gibi, mektep-medrese bittikten sonra okumak için buralardan büyük şehirlere gidilirdi.

Mahmûd Celâleddin, akrabalarının ve hocalarının gözünde küçük yaşından beri istikbal vadeden bir çocuktur. Onun bu cevvaliyeti ve zekâ fışkıran dikkatli bakışları gözlerden kaçmıyordu. Bugünkü ilkokul ve ortaokul seviyesinde olan ibtidai ve rüştiyeyi, ardından da idadiyi (lise) memleketinde tamamladı. Bununla da yetinmedi, aynı zamanda Trabzon'da medreseye devam ederek icazet aldı. Öteden beri şehrin sakini olan hocazâdelerden olduğu için medrese eğitimine hazır olsa da bu her öğrencinin üstesinden gelebileceği bir şey değildir. Akılla ve bilgisiyle kabına sığmayan bir çocuktur Celâl. İbtidai ve rüşdiyeyi takılmadan bitirdi ve medresedeki başarısından dolayı hocaları ona zaman zaman “Molla Celâleddin” diye hitap etmeye başladı. Onun merakı Kur'an, hadis, fıkıh gibi sadece dinî ilimlere değildi; matematik, fizik, kimya gibi müspet ilimlere karşı ilgisi ve yatkınlığı da dikkat çekiyordu. Genç yaşta hıfzını tamamlaması ve medresedeki hocası Mehmed Bahâeddin Efendi'nin de yönlendirmesiyle dinî ilimlerde akranlarından çok daha önde başarı gösterdi.

Celâleddin'in yaşı ilerledikçe doğup büyüdüğü bu şehir ona dar geliyor, kabına sığmıyordu adeta. Trabzon Valisi Kadri Bey de onun üzerine titriyordu. Valinin, boyunun kısılgından dolayı “Cenab-ı Allah benim hocamın karnına ilmi basa basa doldurmuş” dediği Bahaeddin Efendi, şehirde öteden beri büyük bir saygınlığı olan Ömer Fevzi Efendi'nin geride kalan tek torunun dedesi gibi olmasını, bıraktığı boşluğu doldurmasını arzu ediyordu. Sadece arzu etmekle kalmıyor, ondaki Allah vergisi bu yeteneği gözleriyle de gördüğünden okuması için elinden gelen yardımı yapıyordu.

Celâleddin, kendisinden bekleneni boşa çıkarmıyordu. Rüşdiyeyi ve idadiyi “aliyyülâlâ” (pekiyi) derece ile bitirdi. Hocaları nezdinde bilgisi ve görgüsüyle, oturuşu ve kalkışıyla göz dolduran ve gelecek vadeden efendi ve ağırbaşlı bir talebe imajı çiziyordu. Onu görenler ve yakından tanıyanlar gıpta ile bakıyor, adeta büyümüş de küçülmüş diyordu.

Trabzon’un sert ve dondurucu kışları olurdu. Okullar perşembelerin dışında iki kez dağılırdı. Yani çocuklar öğleyin yemek için giderler, öğleden sonra yine okula dönerlerdi. Kötü havalarda evleri uzak olanlar iki kez gelmemek için yemeklerini küçük sefer tasları ya da sepetler, mendiller içinde okula getirir ve öğleyin okulda kalırlardı. Saçlıhoca Mahallesinde oturan Celâleddin’in evi ile okulu arasında fazla mesafe olmamasına rağmen öğleleri okulda kalır, bir köşede ders çalışmayı tercih ederdi. Ama diğer çocuklar için okulda kalmak eğlenceliydi. Çünkü hocaları evine gidince kocaman sınıfta istedikleri gibi koşturuyorlardı.

Celâleddin daha bu yaşlarda aşk derecesinde okumaya ve araştırmaya başlamıştı. Daha sonraki yıllarda bir şeyi kırk yararcasına incelemesi ve ele almasının ilk temellerini bu sıralarda attığını görüyoruz. Baba sevgisi nedir bilmeyen çocuktaki anne sevgisi de bu çağda yarım kalmıştır. Kendini tanımaya başladığı belli bir yaştan sonra sıcak bir kucaktan mahrum olarak yetişmiş, anne ve babaya duyulan hasret adeta farklı bir enerjiye dönüşerek onu sadece okuma ve öğrenmeye odaklamıştır. Bu tespiti Celâl Hoca’nın ömrünün sonlarında yetiştirdiği öğrencilerinden birinin yazdığı bir yazıda da görürüz: “Anne ve baba sevgisi nedir hemen hemen hiç tatmamış Celâleddin’in gönlünde sanki bütün bu çeşit sevgiler tek bir sevgi haline gelmişti: Okuma sevgisi... Ne bulursa okuyordu. Her okuduğu ve gördüğü şeyi adeta

ezberliyordu.”³ Bu özelliklerinden dolayı çevredeki insanlar ona çocuk yaşta olgunlaşmış gözüyle bakıyordu. Bundan dolayı yaşı tutmamasına rağmen dedesinin makamına getirdiler: Çarşı Camii imamlığı. Caminin mütevellisi ve cemaat, bıyıkları daha yeni yeni terleyen ‘Molla Celâleddin’in dedesinin yerini dolduracağına zaten kesin gözüyle bakıyordu.

Gelecekte soyadının bile önüne geçen ‘hoca’ sıfatının temellerini Celâl Hoca’nın işte bu sıralarda attığını görüyoruz. İmam-Hatip yıllarında hocanın en yakın talebelerinden biri olan Selahattin Kaya’nın anlattığına göre⁴ Rüşdiye mektebinde Abbas Efendi adında iyi bir Arapça hocası vardı ve bu dilin temellerini sağlam bir şekilde attı. Abbas Efendi onlara Hacı Zihni Efendi’nin kitabını okuttu. Türkçeden Arapçaya, Arapçadan Türkçeye tercüme ederek yaptırdığı kısa kısa cümlelerle ve okuttuğu bol ibare ve alıştırmalarla bu dilin esas yapısını ve cümle teşkilatını belletti. İleriki yıllarda İstanbul’a gidip medresede birlikte ders gördüğü arkadaşları onun bu Arapça bilgisine, “Rüşdiyede böyle Arapça nasıl öğretebilirler?” diye hayret ederlerdi.

“Korkunç” bir hafızaya sahip olan Celâleddin on yedi-on sekiz yaşından sonra Trabzon’a sığmaz olur. Yine de zamanında İstanbul’un dört-beş periferisinden biri olan şehzadeler diyarı Trabzon’dan alacağını almış, dağarcığına dolduracağını doldurmuştur. Enerjisi, zihnî kapasitesi ve doymak

³ Emin Işık, *Celâl Hoca*, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962, s. 11. Celâl Hoca’nın ölümünden hemen sonra yayımlanan 93 sayfalık bu kitapta, hocanın talebelerinden ve yakınlarından kişilerin yazısı yer alır. Başta Emin Işık olmak üzere, Ali Fuad Başgil, Selahattin Kaya, Nurettin Topçu, Ali Ulvi Kurucu, Mahir İz, Cevdet Soydanses, Kemalettin Nomer, Halil Ziya Erce, Mustafa Durmuş, Zübeyir Koç gibi kişilerin yazıları bulunur. Çalışmamızın başlarında hocanın hayatını anlatırken, artık dipnotları bu isimler altında kitapta yer aldığı sayfa numarasıyla vereceğiz..

⁴ Selahattin Kaya, a.g.e., s. 27.

bilmeyen ilim ve öğrenme azmi onu yeni ve engin denizlere açılmaya zorlamaktadır. Bunun adresi de öteden beri Osmanlı sınırları içerisinde yüzyıllardır İstanbul olmuştur. Anadolu'dan, Balkanlar'dan talebeler İstanbul'a yüksek tahsil ve tekâmül için gelirlerdi. Celâleddin, İstanbul'un şöhretini, ilim ve irfan merkezi olduğunu hocalarından elbette duymuş ve okumuştur. Hatta hocalarının bir kısmı, böylesine zeki ve akıllı bir çocuğun Trabzon'da heder olacağını söyleyerek onu İstanbul medreselerine göndermenin yollarını araştırmış, teşvik bile etmişlerdir. Ancak yetim ve öksüz bir çocuğun kendi başına İstanbullara kadar gitmesi, gurbet ellerde tutunabilmesi o kadar da kolay olmasa gerektir. Orada onu kollayacak, zorda kaldığında sahip çıkacak, sıkıştığı zaman imdadına yetişecek yakın akrabaları da yoktur. Bu yaşlarda zaman zaman sahile çıkan Celâl:

İstanbul'a akarsa gönül cûy-veş n'ola

El salmada sefinelerin bâdbânları

beytini tekrarlardı. Denizin uzaktaki ufkuna bakarak İstanbul'a haftada bir kalkan geminin arkasından el sallamakta, kendi gönlü de o geminin ardınca salınarak uzanıp gitmektedir.

Bir şey aklına yattı mı mutlaka yerine getirmek isterdi. Daha önce aklının ucundan bile geçmeyen İstanbul'a gitme düşüncesi ilerledikçe içinde ılık ılık şeylerin aktığını hissetti. Oraya karşı içten içe karşı konulamaz bir istek duymaya başladı. Böylece anlatılanlarla hiç görmediği İstanbul'un cazibesine kapılarak benliğini gittikçe artan bir özlem sardı. Öyle ki hayal dünyasını süsleyen camili, medreseli ve minareli İstanbul'a bir an önce kavuşmak için yanıp tutuşuyordu.

Trabzon Valisi Kadri Bey

1843 yılında İstanbul'da doğan, Osmanlı'nın değişik kademelerinde memuriyetlerde bulunduktan sonra 1892'de Trabzon valisi olan Kadri Bey, yaşadığı yüzyılın son on yılında o kadar ünlü bir validir ki sadece görev yaptığı şehirde değil, hemen bütün bölgede 1970'li yıllara kadar halk arasında onun menkıbeleri anlatılmıştır. Trabzon'da on yıl valilik yaparak kendisini halka sevdirmiş ve görevde iken 1903 yılında vefat etmiştir. Padişah Sultan Abdülhamid tarafından 450 altın lira gönderilerek Hatuniye Camii yanında adına bir türbe yaptırıldığını görüyoruz.

Mahmûd Celâleddin'in ilk gençlik yıllarında Trabzon'da en çok duyduğu isimlerden biridir Vali Kadri Bey ismi. Herkes ondan gıpta ile karışık saygıyla ve korkuyla bahsederdi. Bölgede başına buyruk olanların, kaçakçıların, yolsuzluğa bulaşanların korkulu rüyası haline gelmişti. Zayıfların ve işinde gücünde olanların da "devlet babası" olmuştu. Dede-sinin imamlık yaptığı Çarşı Camii'nde Celâleddin Efendi'nin Vali ile karşılaşmışlığı ve sohbet etmişliği vardır. Hatta İstanbul'a gitmeden önce imamlığı döneminde de cemaati olmuş, özenle hazırlayıp okuduğu hutbeleri dinlemiştir.

Sadettin Ökten babasından çok dinlemiştir Kadri Bey'in Trabzon'da yaptığı icraatları. Kadri Bey onun için model bir vali tipidir. Meşhur 93 Harbi dediğimiz ve yenilgiyle biten 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bütün Osmanlı memleketlerinde olduğu gibi bilhassa bu bölgede biraz kırılmalar baş göstermiştir. Yerel eşkiya grupları başına buyruk hareket etmeye yeltenerek, merkezî yönetimin biraz zayıfladığını görünce palazlanmış ve devletin yerine kendilerini koyarak anarşi yaratmaya çalışmışlardır. Padişah da bunların gücünü kırmak için özel yetkilerle donatılmış valiler göndermiş. İşte Sultan İkinci Abdülhamid'in çok sevdiği Trabzon Valisi Kadri Bey bunlardan biridir.

Celâl Hoca'nın gençlik yıllarında aklında kalan Vali Kadri Bey fotoğrafı aşağı yukarı şöyle: Millet için hem şefkatli bir baba, hem de dizginleri elinde tutan güçlü bir idareci. Zalimlere karşı acımasız, mazlumlara karşı merhametli. Masum insanların Allah'tan sonra en büyük koruyucusu. Trabzon'da kerim devlet veya devlet baba deyince önce o akla gelirdi. Halk sıra dışı bazı uygulamalarından dolayı ona Deli Kadri, Tüfekli Kadri de demiştir.

Biz bu çalışmamızda Celâl Hoca'yı biraz da çevresi ile birlikte anlatmaya çalıştık. Dolayısıyla onun ilk gençlik yıllarında yaşadığı şehrin önemli figürlerinden birisi ve aynı zamanda takdir ettiği bir kimse olduğu için üzerinde duruyoruz. Vali Kadri Beyin oğlu Hüseyin Kâzım Kadri hatıralarında⁵ babası hakkında birinci elden önemli bilgiler verir. Ünlü *Büyük Türk Lûgâtî* yazarı Hüseyin Kâzım Kadri, babası Trabzon'da valilik yaparken İstanbul'la Trabzon arasında bir bakıma mekik dokuyarak payitahtla irtibatın sağlanmasını kendisi üstlenir. Bâbîâli ile ve sarayla irtibatlar onunla sağlanır.

Kadri Bey Trabzon'u adeta bir eyalet valisi gibi yönetiyordu. Başbozukların kol gezdiği bölgede böyle bir valinin icraatına hükümet göz yumar, hatta gizliden gizliye destek verirdi. Mesela Bâbîâli'nin kazalara ilk defa kaymakam tayin ettiği bir zamanda, İstanbul'da rüşvet vererek Trabzon'a kadar gelen ve burada verdiği rüşveti kısa zamanda halktan çıkaran kaymakamları işe başlatmazdı. Onların yerine Trabzon'un büyük ailelerine mensup okumuş-yazmış gençleri toplayarak nasihatlerde bulunurdu:

- “Çocuklar! İstanbul'dan memleketinizi idare için gönderdikleri kaymakamları görüyorsunuz. Hiçbir şeyden

⁵ “Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım,” (haz. İsmail Kara), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, 342 s..

perva etmiyorlar; çalışıyorlar, çırpıyorlar.⁶ Hükümetin ve halkın işlerini berbat ediyorlar. Memlekete yabancı oldukları için kimseden utanmıyorlar. Şikayet ediyorum, azl ediyorum, yerlerine daha fenalarını gönderiyorlar. Artık bu adamlarla bir iş görülemeyeceğine kanaat getirdim. Sizler gençsiniz; herbiriniz memleketin büyük bir ailesine mensupsunuz; mekteplerde okudunuz, manen az çok mücehhez bulunuyorsunuz. Sizlerin vatanınıza ihlâs ve sadakatle ve fedakârâne çalışacağınızı ümit ediyorum. Sizleri birer kazaya kaymakam tayin edip göndereceğim. Herhalde beni utandırmazsınız.” Bu sözlere muhatap olan gençler çok şaşırdılar ve valiyi temin edecek tarzda cevaplar verdikten sonra her biri bir kazaya gönderildiler. Hüseyin Kâzım Kadri bu anekdotu anlattıktan sonra şöyle der:

- “Pederim, bu gençlerden nihayet derecede memnun kaldı. Dahiliye Nezareti bu icraata da muhalefet gösterdi ve vilayet tarafından tayin edilen kaymakamları tanımayacağını bildirdi. Ne çare ki pederim verdiği karardan vazgeçecek bir adam değildi.”⁷

Vali Kadri Bey’in Trabzon’da kendine özgü uygulamaları vardır. Öşür vergisinin toplanma usulünü beğenmeyerek yeni bir yöntem bulmuş, bu yöntemle mesela Giresun’un yılda 16-17 bin altın lirayı aşmayan fındık gelirini 25 bin liraya çıkarmıştır. Aynı şekilde Ordu’dan ihraç edilen kuru

⁶ Burada Hüseyin Kâzım Kadri bir dipnot düşerek babasının ağzından şunları anlatır: “Bunlardan biri bana demişti ki: Kaymakamlığa tayin olunabilmek için Dahiliye mühürdarı Hasan Bey’e; ve Sadrazamın mahut hacıağasına birçok rüşvet vermeye mecbur oldum; param yetişmedi. Gideceğim yerden göndereceğimi vaat ettim. Bunun üzerine bana tarihsiz bir istifa yazdırıp mühürlediler ve vad edilen parayı nihayet üç ay içinde yollamadığım takdirde bu kâğıdı Nezaret’e vererek mevki-i muameleye koyacaklarını söylediler.” (Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım, s. 52).

⁷ a.e.g., s. 52.

fasulye ve mısır için de bu tarzı uygulayarak devlete büyük gelir sağlamıştır. Bu uygulamaların yararını gördükten sonra bundan cesaret alan Kadri Bey hububat öşrünün de toplanma şeklini değiştirmiştir. Tabii bu yapılan değişiklikler merkezî hükümetin bir emir ve kararına dayanmıyordu. Aksine merkezî hükümete rağmen bu uygulamaları yapıyor. Babîlî'nin karşı çıkmasına karşın Vali Kadri Bey düşündüklerini hiç kimseden çekinmeden ve görevden alınma korkusunu taşımadan uygulama alanına koyuyordu. Meclis-i İdare'nin: "Eğer bir vali hükümetin kanunlarını ve idare şeklini istediği gibi değiştirecek olursa bu memlekette anarşi hâkim olduğuna şüphe kalmaz ve böyle bir hükümete kimsenin itimadı olmaz." kararına rağmen o bildiği yoldan dönmüyordu.

Kaçakçılığı önlemek için de özel yöntemler geliştirmiştir Kadri Bey. Bir gün İmamkızıoğlu denilen meşhur kaçakçının büyük bir yük kervanı ile Erzurum yolunu tuttuğunu haber aldı. Yük kervanı Sera deresinden hareket etmiş, Maçka üzerinden geçecekti. Çok sevdiği ve önemli meselelerde kendileriyle istişare ettiği Müftü İmadüddin ve Eşref Efendileri, kaçakçılara nasihat vermek maksadıyla yolladı. Bu iki kişi Maçka civarında İmamkızıoğlu'na tesadüf ettiler. Aldıkları cevap; 'Artık ok yaydan çıktı, benim için avdet imkânı yoktur. Çünkü bu haysiyetime dokunur. Fakat bundan sonra düşünür ve belki bu işten vazgeçerim.' sözlerinden ibaret oldu. Aradan bir hafta geçti. Kadri Bey Bir gün Meydan-ı Şarkî'deki karakolda otururken uzaktan bir süvarinin dörtnala geldiği görüldü. Hakikaten süvari çok önemli bir haberle geliyormuş. Habere göre, Sincan Mesehorlular İmamkızıoğlu'yla avanesini tutarak Maçka hükümetine teslim etmişler. Ertesi günü yine karakolda oldukları bir sırada, İmamkızıoğlu ve avanesinin elleri arkalarına bağlı olarak süvari jandarmaların muhafazaları altında geldikleri görüldü. Süklüm püklüm ilerleyen eşkiyaya Kadri Bey:

- Nasıl oldu İmamkızıoğlu, bu defa haysiyetini gözetmedin?

- Efendim, Cenab-ı Hak dünyada iki zâlim yarattı, biri Haccac, biri de sen! Sincan Mesahor köylerini bize saldırtmak nereden hatırına geldi? Biz o köylerin hududuna yakın bir yerde biraz dinlenmek istedik. Bir çocuk gelip beni sordu, gösterdiler. Bana dedi ki: 'Sincan Mesahorlular etrafınızı sardılar. Buradan kurtulmak sizin için mümkün değildir'. Nihayet düşündük, taşındık, teslim razı olduk! Herkes Kadri Bey'in bu adamlara karşı ne yapacağını bekliyordu. O hiçbir şey yapmadı ve İmamkızıoğlu'nu ve avanesini affederek köylerine gitmelerine müsaade etti. Bu şekilde çevrede huzur ve emniyeti sağladı. Hatta yakalattığı belli başlı kaçakçıları Reji'ye ve Düyûn-ı Umûmiye'ye yerleştirerek onların kaçakçılıkla da işiğini kesti.

Verilmiş Bir Söz

Bir gün ramazan ayında Celâleddin Efendi mukabele okunan Çarşı Camii'ne ikindi ezanı okunmadan önce girdi. Caminin gözden ırak en mutena köşesine doğru yürüdü ve bulduğu boş bir yere diz çökerek oturdu. Daha ezanın okunmasına yarım saat kadar vakit vardı. Mukabele bittikten sonra güzel sesli bir hafız, insanı sonsuzluğa götüren sesiyle tane tane Kur'an okuyor, cemaat de kendinden geçmişçesine huşu içinde dinliyordu. Hafız efendi öyle içli okuyordu ki, bu ses Celâleddin'in ruhunun derinliklerine işliyordu. Kubbeden yansıyarak gelen Kur'an sesi gönül teline dokunuyor, içi içine sığmıyordu. Bir med dalgası gibi kaban bu duygu selini o ana kadar hiç yaşamamıştı. İlk defa böylesi bir coşkunluğa ulaşmıştı. Kendisi hafızdı. Her gün sular seller gibi okuyordu. Okuyordu okumasına, ancak içinde ukde halinde biriken sorunun cevabını da bir türlü veremiyordu:

- Ben niçin bu kitabı konuştuğum dil gibi anlamıyorum!?

Rüşdiye, idadi ve medrese tahsili ona yeterli bir Arapça kazandırmıştı. Ama bununla yetinmiyor, okuduğu metinleri daha çok anlamak için bu dili iyi bir şekilde öğrenmek istiyordu. Bir Arapla konuşur gibi pratik Arapça öğrenmek istiyordu. Yaşı henüz 17 olan Celâleddin'e bulunduğu muhit dar geliyordu.

Olaylar karşısında hemen etkilenen duygusal insan olmasına rağmen mukabeleden sonra okunan ayetlerden çok etkilenmiş, bu duygu seli içinde gözyaşı dökmüş ve ağlamıştı. İşte tam bu anda Celâleddin Efendi kaderinin seyrini değiştirecek bir söz eder. Gönülünden gelen bir istek ve arzuyla gözyaşı içinde Kur'an'ın sahibine yalvararak yakarır ve görünürde O'nunla tek taraflı bir anlaşmaya imza atarak der ki:

- “Ya Rabbi!.. Eğer bana Senin Kitabının dilinden anlamayı nasib edersen, ölünceye kadar senin dininin dellâlı olacağım.” Dellâlî yani tellâlî. Tellallık için Trabzon küçük bir yerdi. Sesini duyurabilmek için İstanbul'a, belki de Şam'a, Mekke'ye gitmesi gerekirdi. Bunu biliyordu, ama görünürde oralara gitmesinin imkânsız olduğunu da biliyordu. Bunun için imkânsızı mümkün kılan, olmayanları öldüracak olana açıldı, O'ndan

istedi. O istedikten sonra hiç yoktan bir sebep yaratarak o yerlere gidebilirdi. Buna inancı tamdı. İnandı ve umutlandı.

Celâleddin Efendi Kitabın manasını anlama yolunda merdivenleri tırmanıyordu yavaş yavaş. Namazlarında okuduğu sure ve dualara mana verebiliyordu. Çarşı Camii'ndeki hocaların minberde ve kürsüde okuduğu Arapça ibarelerin onun zihninde az-çok Türkçe bir karşılığı vardı. Ulaşmak istediği yere ulaşır, görmek istediği şeyleri görmek için çok da uzaklarda değildi aslında. “Ha bir gayret!” kadar yakınındaydı o şeyler. Bu söz, bir üst basamaklara tırmanıp başka âlemleri temaşa etmek için sabırsızlanan bir talebenin endişeli bekleyişlerinin sonucunda verilmiş iddialı bir sözdü. Sıkışmış bir kulun Hızır ile kavilleşmesi de diyebilirsiniz buna. “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez” sözünü duymuştu ve nasıl tecelli edeceğini bilmiyordu henüz.

Çocuk yaşta hafızlığını tamamlayan Celâleddin Efendi'nin dedesinin yerine mihraba geçerek namaz kıldırıldığını, bununla beraber yaşından büyük bir konuma geldiğini görüyoruz. Anne-baba olmadığı için, babanın yarısı sayılan amca da bulunmadığından önemli her kararı kendi başına veriyordu. Bu arada kız kardeşi Zehra'yı Trabzon'da işinde gücünde orta halli biriyle evlendirdi. Babasından kendisine kalan eski bir evi, meyve ağaçlarının bulunduğu bahçeyi, kiralık dükkânı... neyi varsa sütbabasına bıraktı; “Al bunları işlet, İstanbul'a sağ salım varırsam bana da ayda bir miktar para gönder” dedi. Dünyalık şeylerde gözü yoktu. Hiç de olmadı. Olanı da elinin tersiyle iterek tokgözlülük sergiledi. Trabzon'dan bilinmezliklerle dolu İstanbul'a ilim tahsil etmek için yola çıkmayı göze aldı. Bu sıralarda İbrahim Hakkı Hazretleri'nin:

*Mevla görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

sözünü nakarat olarak dilinden düşürmüyordu. Bu şiirin bütününü biliyordu ama içinde bulunduğu ana tercüman olduğu için bu kısmını tekrarlıyordu sadece. O kadar kolay mıydı bilinmez ufuklara yelken açmak, doğup büyüdüğü toprakları bırakıp gurbete çıkmak! Akrabalarını, yerini yurdunu terk ederek bilinmezliklere açılmak! Üstelik kimsesiz ve yalnız! Parasız ve pulsuz!

Yaz sıcaklarının sona erdiği bir güz sabahında elinde cilâlı ahşap bir ceviz bavulla geldi iskeleye. Sararmış çınar yapraklarının yollarda savrulduğu bir kasım günü oraya kadar kendisine eşlik eden kız kardeşi Zehra ve eniştesi Bilâl Efendi ile vedalaştı. Geri ne zaman döneceğini, hatta dönüp dönmeyeceğini bilmiyordu. Öğrenme aşkıyla yanıp tutuşan Celâleddin bilinmezliklerle dolu bir maceraya atılarak İstanbul'a giden gemiye bindi. Sevdiklerini ve o ana kadar ayak bastığı toprakları geride bırakırken gurbeti ilk defa yaşadı.

İSTANBUL: EĞİTİM VE KÜLTÜR ORTAMI

İstanbul'un İlk Silüeti

1800'lü yılların takvim yapraklarından düşüp son bir-iki yılı yaşıyordu. Balkan topraklarında yaşanan hareketlilik, Batılı devletlerin kışkırtmasıyla bölge halkının arasında dal budak salan milliyetçi dalgalanmalar, gelmekte olan kötü bir fırtınanın adeta habercisi gibiydi.

Celâleddin Efendi'nin İstanbula ayak bastığı sıralarda devletin başkentinde böyle bir hava esiyordu. On yedi yaşını doldurmak üzere olan Celâleddin bu tarihe kadar doğduğu şehirden dışarı çıkmamıştı daha. Bu onun baba ocağından ilk ayrılışı olacaktı. Salih Zeki oğlu Mahmûd Celâleddin sekiz günlük uzun bir deniz yolculuğundan sonra "âli tahsil" için "belde-i tayyibe" olan İstanbul'a doğru yola çıktı. Gemi, kıyı boyunca yeşilin tüm tonlarını taşıyan bir dağ şeridi ile çevrili Karadeniz'deki bütün sahil şehirlerine uğrayarak gidiyordu Payitaht'a. Ezberinde olan bir şiiri mırıldanıyordu zaman zaman:

Celâleddin Efendi İstanbul'a ilk geldiğinde gördüğü bu silüeti hiç unutamadı

*İmtiyâz-ı sâbit ü seyyân müşkildir hayâl
Zanneder sükkân-ı keştî sâhil-i deryâ yürür*

Hareket halinde olan gemi değil de, sanki geride bıraktığı ağaçlarla kıyıydı. Gemiye ilk defa binen kimi yolcular sahil boyunca giderken kıyının yürüdüğü zehabına kapıldılar. Her durakta yolcuların kimi iniyor, kimi biniyordu. İlk defa bu kadar uzak bir yere bu kadar uzun bir yolculuk yapıyordu. Bununla birlikte ne olacak diye endişeyle karışık bir ürper-ti, merak, öğrenme azmi tüm benliğini sarmıştı. Herkesin uyukladığı geceler boyu o gözlerini bir noktaya dikeyor, uzun uzun düşünüyordu. Kendisi için bilinmezliklerle dolu bir muamma olan İstanbul'da karşılaşacaklarını düşündük-çe gözlerine uyku girmiyordu. Kitaplardan soyut bir şekilde okuduğu, ancak ne olduğunu bilmediği “gurbet” kavramının anlamına yaşayarak yavaş yavaş nüfuz etmeye başladı. Daha İstanbul'a gelmeden gözü arkada kaldı, tuhaf bir şekilde he-nüz yolda memleket özlemi duymaya başladı.

Nihayet sekizinci gün öğle üzeri gemi Ağva'dan sonra Şile açıklarından İstanbul boğazına aheste aheste girmeye başla-dı. Hava hafif bulutlu ve manzara müthiş. Gemide yavaştan bir kıpırdanma başladı ve insanlar güverteye çıkarak sahili seyre daldı. Kiminin gelişleri rutindi İstanbul'a, kimi de ilk

defa geliyordu kendisi gibi. Celâleddin her iki yakadaki yalıların bembeyaz güzelliği ve göz kamaştırıcı zarafeti karşısında adeta büyüldü. Kıyıdaki güzelliklerden uzun süre gözlerini ayıramadı. Yapılış hikâyesini Bahaeddin Efendi'den dinlediği Rumeli Hisarı'na hayran kaldı. Gündüz gözüyle Ortaköy ve Beşiktaş sahil şeridinden harika görünen yarımada'nın silüetini hayatı boyunca hiç unutmadı. Unutamadı. Gülhane'deki yüksek yüksek ağaçların üstünden Topkapı Sarayı'nın kubbe-leri, Ayasofya ve Sultanahmet'in yan yana duran ve sıra sıra göğe uzanan minareleri, yine sağa doğru irili ufaklı camilerle Süleymaniye'nin ağırbaşlı duruşu İstanbul Suriçi'nde ilk gözünün değdiği yerlerdi. Hemen altında Akif'in deyişiyle "göğe yükselirken inci kesilmiş" olan Yeni Cami ve Edirnekapı'daki surlara kadar uzanan bir dizi irili ufaklı camiler. Arkada uzanan surlar. Tepede tek başına bir boşluğu dolduran Fatih ve onun hemen sağında Sultan Selim camileri...

Büyülenmiş gibi oldu. "Aman Allahım, bu ne güzel şehir böyle!" diyordu bakışlarıyla. Avucunun içindeymiş gibi duran efsunlu bir güzelliği tutmaya çalışıyor ama ele avuca gelmiyordu. Celâleddin Efendi, çoğu taşralının gözünde tüten camili ve minareli İstanbul'da gördüğü bu ilk manzara karşısında hayran kalmıştı. "İstanbul'un evsâfını mümkün mü beyân hiç" diyen Nedim'in ünlü şiirini ezbere biliyordu. Ezberindeki şiirin anlamını şehri gördükten sonra daha yeni yeni kavriyordu. Ne diyordu Lâle Devri şairi, Sâdâbâd'ıyla, Haliç'yle, Çırağan Sarayı'yla İstanbul'un 18. yüzyılın ilk yarısındaki güzelliğini anlatırken:

*Bu şehr-i Stanbul ki bi-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır
Altında mı üstünde midir cennet-i âlâ
Elhak bu ne hâlet bu ne hoş âb u havâdır
İnsâf değildir anı dünyaya değişmek
Gülzârların cennete teşbih hatâdır*

*Kâlâ-yı maârif satılır süklerinde
Bâzâr-ı hüner ma'den-i ilm ü ulemâdır
Câmilerinin her biri bir kûh-ı tecellî
Ebrû-yı melek anlara mihrâb-ı duâdır
Mescidlerinin her biri bir lûcce-i envâr
Kandilleri meh gibi lebrîz-i ziyâdır¹*

Mahmûd Celâleddin uzun bir yolculuğun verdiği yorgunlukla vapurdan indikten sonra gemideki ticaret erbabının da telkinleriyle elindeki adrese gitti. Fatih Camii'nin arkasında yer alan Şekerci Hanı'nda tahsil hayatı boyunca kalacağı bir oda kiraladı. İstanbul'a bir süreliğine gelenler, yeri yurdu olmayanlar, talebeler kalırdı burada daha çok.

İlk günlerinde önce etrafı tanımaya çalıştı. Gelişi bir plan ve program çerçevesinde olmadığı için İstanbul'daki bu ilk aylarında çok da rahat edemedi. Daha doğrusu onu İstanbul'da karşılayıp yatılı bir medreseye yerleştiren, barınması için bir evin veya yurdun yolunu gösteren, ihtiyaçlarını karşılamak için burs veren olmadığından hayli perişanlık çekti. Kimi vakitler geldiğine pişman oldu. Hatta aç kaldığı, yemek öğünlerini birleştirdiği, hanın kirasını bile ödeyemediği zamanlar yaşadı. Soğuklara dayanıksız zayıf vücudu hastalandı, parasızlıktan doktora bile gidemedi. Şifalı otlarla kendi kendini tedavi etmeye çalıştı. Memleketten yeterli para da gelmiyordu. Gelse bile düzenli göndermiyorlardı. Ama buna rağmen Şekerci Han'ın sahibi aylık kiralari düzenli istiyordu.

¹ Şair şöyle demek istiyor günümüz Türkçesiyle: Paha biçilemeyen bu İstanbul şehrinin tek bir taşına bile tüm Acem mülkü feda olsun! Acaba cennet, havasıyla ve suyuyla böylesine güzel bu şehrin altında mı, yoksa üstünde midir!? İstanbul'u dünyaya değişmek insafa sığmaz; gül bahçelerini de cennete benzetmek hata olur. Bu şehirde herkes aradığını bulur. Bilgi ve bilginlerin ocağı hüner pazarı olan sokaklarında ilim ve irfan kumaşı satılır. Camilerin her biri muazzam bir dağ, mescitlerinin her biri nurlarla dolu altın ve gümüş, kandilleri de ay gibi ağzına kadar ışık ve ziya doludur!.

Günler ve haftalar geçiyor, eğitimi bir türlü istediği gibi düzene girmiyordu.

Altı ay böyle geçti. Böyle geçti ama, gelin bir de bana sorun derdi çocuklarına bu günleri daüssıla özlemiyle anlatırken. Nahif vücudu artık hava değişikliğine uyum sağlamada zorlanmıştı. İstanbul'un soğuklarına da alışamadı. Daha çok çevredeki medreselere fahri olarak devam etti.

Memleket Hasreti

Bu arada gurbet hayatına alışamayan on sekiz yaşındaki Celâleddin, İstanbul'a geldiği günden beri doğup büyüdüğü topraklara karşı önüne geçemediği tuhaf bir özlem duymaya başladı. Gerçi Trabzon'da anne, baba ve yakın akrabasından kimse kalmamıştı. Sadece evli bir kız kardeşi vardı. Bu hasreti sadece yakın akrabalara duyulan bir özlemle ele almak zordu. Çocukluğundan beri yetiştiği yerin havası, suyu, oyun oynadığı mahalle ve sokaklar, sık sık çıktığı sahildeki deniz suyunun coşkun uğultusu, babasını o sahilde kaybedişi, annesinin yattığı yer oluşu, hocaları, komşuları... kim bilir bütün bu unsurlar belki de onu Trabzon'a gerisin geri çeken şeyler arasındaydı.

Artık içinden gelen bu hasret dolu duygu selinin önünde daha fazla duramadı ve İstanbul'da altı ay kaldıktan sonra memleketine geri döndü. Aynı gemi dilenci vapuru misali sahil şehirlerine uğraya uğraya yine sekiz günde vardı Trabzon'a. Ayağının tozuyla indiği ilk gün tarif edemediği buruk bir sevinç yaşadı. Niçin geldiğini kendisi de, kız kardeşi ve eniştesi de anlayamadı ve bir anlam veremedi. İşte gelmişti bir kere, toprak çekmişti.

Bu dönüş İstanbul'a aramak için çıkan, ancak aradığını bulamayan bir talebenin temelli bir dönüşü değildi. Zaman zaman kendi kendine Trabzon'a niçin döndüğünü sorduğu

anlar oldu. Fakat akla yatkın bir cevap veremedi. Yaşı itibarıyla ailenin, cami ve medrese ortamının, hasılı memleketin sıcaklığından ve akraba şefkatinden daha kurtulamamıştı. Her ne kadar yetim ve öksüz yetişmesi onu çocuk yaşta olgunlaştırdıysa da, daha çocukluktan yeni kurtulmuş on sekizinde bir delikanlıydı. Bu dönüş olsa olsa adeta bir “kazan” olan İstanbul’da “kepçe”nin daldırılışı ile bir “dane”nin savruluşu gibi bir şeydi. Yoksa han odalarında kıt kanaat yaşayan, kirasını bile ödemekte zorlanan taşralı bir talebenin İstanbul’un zor şartlarından bunalarak kaçışı mıydı? Belki!

Mahmûd Celâleddin Trabzon’a vardıktan birkaç gün sonra anladı ki kendisinin yeri artık burası değildir. Bir hafta içinde sıkılmaya ve daralmaya başladı. Bunu olsa olsa Trabzon’un onun ufkuna ve kapasitesine dar gelişle açıklayabiliriz. Her bir yanını avucunun içi gibi bildiği çocukluğunun kocaman şehri küçülmüş, onu adeta sıkmaktadır. Hele devasa İstanbul şehrini gördükten ve orada bir süre yaşadıktan sonra daha bir sıkmaktadır.

Celâleddin Efendi Trabzon’dan alacağını almıştı. Bu arada bir zamanlar dedesinin işgal ettiği mihraba geçerek Çarşı Camii’nde imamlık da yapmaya başladı. Yavaş yavaş hocalarının yerine medresede derslere de giriyordu. Zaman zaman Bahaeddin Hoca ile sohbetlerde bulunuyor, derin mevzulara dalıyordu. Sağlam muhakemesi, ikna kabiliyeti dikkat çekiciydi. İnandığı doğruların arkasında tek başına da kalsa sonuna kadar dururdu. İnanmadığı yanlışları savunmak gibi bir duruma düşmektense hiç yaşamamayı yeğlerdi. Hayatının sonuna kadar beslediği bu yönünü hiç törpülemedi ve bir “karakter abidesi” olarak zihinlerde yer etti.

Celâleddin Efendi’nin gözü açılmış, bir kere İstanbul’u görmüştü. İçten içe yeniden dönüş hazırlıkları yapmaya

başladı. Payitahta gidip gitmeyeceğini değil, gittiği zaman nerede ve nasıl kalabileceğini hesap ediyordu. Giderken yüklü bir para ile gitmeliydi. Arkadan düzenli olarak para da gelmeliydi ki İstanbul gibi bir yerde tutunabilsin. Bu gelişinde sekiz-on ay kaldığı Trabzon'dan İstanbul'a gitmek için eniştesi Bilâl Efendi ile anlaştı.

Yaşı yirmilerde dolaşan Mahmûd Celâleddin'deki İstanbul aşkı onu kara sevda gibi sarıp sarmalamaktadır. İstanbul aşkı, daha doğrusu payitahtın şahsında ilim ve irfana duyduğu özlem de diyebiliriz buna. Ama İstanbul, Trabzon'un bu yoksul çocuğu Celâleddin'i kabullenmekte nazlanıyordu.

Celâleddin'in medresedeki hocası öğrencilerine şiir şerhi gösterirken Nâbî'nin oğlu Hayri için yazdığı Hayriye mesnevisinden şiirler okuyordu. Bu şiirler Celâleddin'i etkiliyor, içinde bulunduğu duruma adeta tercüman oluyordu. Hocasının okurken açıkladığı şu şiirleri unutamıyor ve tam da içinde bulunduğu duruma anlatıyordu:

*Etsin İstanbul'u Allah ma'mûr
Ondadır cümle me'âlî-i umûr
Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl
Hep İstanbul'da bulur istikbâl
Her kemâl onda bulur mi'yânın
Her hüner onda görür mikdârın
Ondadır mertebe-i izz ü şeref
Gayn yerlerde bulur ömr telef
Akçadır taşranın ancak hüneri
Hak olunmuş hünerin sanki yeri
Taşrada eylemeğe kesb-i gnâ
Ya ticâret ya zirâ'at ya ribâ*

*Kalmamış şimdi hele zerre kadar
Taşra yerlerde ma'âriften eser
N'olduğun halk-ı kenârın el-hak
Gören İstanbul'u anlar ancak²*

Bu şiirin anlamına o kadar vâkıf olmasa, belki doğup büyüdüğü topraklarda kendi kozasını örerek ömrünü tamamlayabilirdi. Din diyanet deyince Trabzon'un sözü dinlenen önde gelenlerinden biri olabilirdi. Hayır! İstanbul'a mutlaka geri dönmeliydi.

Celâleddin'in hayatında bilinmezliklerle dolu serüvenin başlaması işte bundan sonradır. Gaibi kurcalamayı, bilinmezliklere kanat çırpmayı, soyutu, resmi, matematiği severdi. Rüya yorumlamaya da merakı vardı. Bütün bu özellikleri taşıyan bir insan, nasıl Trabzon sınırları içerisinde kabuğunu kırmadan yaşayabilir! Bakalım,

*Merkezle âşına ol etme muhîte râğbet
Müstağrak-ı hakikat meyl-i kenâr n'eyler*

bilincinde olan ve kucağına atılmak için can atan nahif yapıllı Celâleddin'i İstanbul tekrar kabul edecek mi? Yoksa,

*Taşradan geldi çemen sahnına bigâne deyu
Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler*

diyen şair gibi küstürecekler miydi onu? Balkanlardan devşirilmiş bu beytin şairini başlarda kabul etmemiş Dersaadet'in

² Allah İstanbul'u mamur ve âbâd etsin, bütün işlerin derin fikirleri oradadır. Ne kadar olgun ve kemal sahibi kimse varsa hepsi maharetlerini bu şehirde gösterir. Her olgunluk derecesini orada bulur, her hüner boyunun ölçüsünü orada görür. Yücelik ve şeref mertebesi oradadır. İstanbul'dan başka yerlerde geçmiş olan ömür boşa harcanmış olur. Taşranın tek hünere varsa yoksa paradır. Gerçek hüner ve sanatın yeri oradan sanki kazınıp gitmiş. Taşrada zengin olmanın yolu ya ziraat, ya ticaret, ya da faizli alış-verişten geçer. Hele şu zamanlarda taşrada marifet ve kültürden zerre kadar eser kalmamıştır. Gerçekte taşra ve kenar halkının ne olduğunu, ancak İstanbul'u görmüş olanlar anlar..

zurafâsı. Taşralı olduğu için Saray ve vezir konaklarının baş konuğu şairler tarafından “devr-i gül sohbeti”ne alınmamış. Kırılğan ve ince ruhlu şairimiz de endişesini böyle şiire dökmüş. Ya sonra! Sonrasında kapılar açılmış ve İstanbul olmakla övünen nice şairleri kışkandıracak denli İstanbul Türkçesi ile divitinden şiirler döktürmüş.

İstanbul ve taşra... Şairleri, ilim adamları ve devlet adamlarını öteden beri meşgul eden hassas bir konu. Yüzyıllardır bu lügazın sırrını kimse halledememiş. Bu koca kazan nice taşralıları alıp öğütmüş, kendine benzetmiştir. Niceleri de barınamayıp geldiği yere geri dönmüştür. Bir o kadarı ise hiç gelememiştir. Bu büyük şehir geleni kabul etmekte önce nazlanıyor. Garibliğe bakın ki taşra karşısında İstanbul’u yücelten şairler de dışarılı(taşralı)dır: Bosnalı Sabit, Urfalı Nâbî, Leskofçalı Galib, Bağdatlı Ruhî, Taşlıcalı Yahya, Piriştineli Mesîhî, Gelibolulu Mustafa Âlî vs.

Trabzon’a Son Elveda

İstanbul’dan döndükten sonra Celâleddin Efendi bütün bir çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Trabzon’da on ay ancak kalabildi. Bu arada Mehmed Bahâeddin Efendi ona imameti yeniden vermişti. Kürsüde verdiği vaazlar ve minberde okuduğu hutbeler cemaat arasında konuşuluyordu. Çünkü o vaaz ve hutbelerine daha önceden hazırlanıyor ve özen gösteriyordu. Konuşmalarını günün mana ve ehemmiyetine göre yaptığı için cemaat arasında etkili oluyordu. Hutbelerinde sadece suya sabuna dokunmayan bilgiler vererek dinî konuları ele almıyor, bu konularla sosyal olaylar arasında herkesin dikkatini çekecek çok ilginç bağlar kuruyordu. Celâleddin Efendi’nin bu kabiliyeti Vali Kadri Bey’in dikkatini çekmişti bir defasında ve cuma namazı çıkışında tebrik etmişti.

Her tarafını adım adım bildiği Trabzon'a bu ikinci gelişinde Celâleddin Efendi sığmamaya başladı. Bu sıkıntısı her geçen gün arttı. Bir ara onu akrabaları ve hocaları memleketine bağlamak için evlendirmek istediler. Kız kardeşi Zehra ağabeyine helal süt emmiş kız bakıyordu çevreden. Hocaları, bak ne güzel işin var, merkez camiinde imamlık herkesin harcı değil, bunu devam ettir diye tavsiyede bulundular. O olmaz deyip, illa da İstanbul diye tutturuyordu. Boşuna yormayın kendinizi dedi, evlilik konusuna hiç sıcak bakmadı. Benim evleneceğim kız daha anasından doğmadı diyordu. Gerçekten de evleneceği kız anasından daha o yıllarda doğmamıştı. 1923 yılında evleneceği Emine Mahmûde Hanım 1906 yılında İstanbul'da dünyaya gelecekti. Gitgide darlandığı Trabzon'dan kendisini bir an önce İstanbul'a atmak istedi.

Ve İstanbul'a tekrar döndü. Bu dönüş Trabzon'dan son çıkışı oldu. 1902'den öldüğü yıl olan 1961'e kadar bir daha gitmedi baba yurduna. İstanbul ilmiyle ve irfanıyla onu adeta taşradan kıskanarak bir daha bırakmamak üzere sarıp sarmalamıştı. Kız kardeşinden başka Gürcüoğullarından Trabzon'da kimse kalmadı. İleride onu da bir vesileyle İstanbul'a getirecekti. Gürcüoğullarının bir kısmı daha önceden Karadeniz'in sahil kasabası Görele'ye yerleşmiş, Celâleddin oraya gitmek istemiş ancak bir türlü gidememişti. Yıllar sonra İstanbul'daki İmam-Hatip öğrencilerinden Zübeyir Koç'un oralı olduğunu öğrenince, Görele'nin Gülef köyünde Gürcüoğullarından akrabalarının olduğunu, imkân bulursa onları araştırmasını söylemişti. Zübeyir Koç da bunu yüksünmeden kendisine görev bilerek Gülef köyüne kadar gitmiş ve Gürcüoğullarının köyde büyük bir yekün tuttuğunu görmüştü. Bazıları köyden gelip Görele'nin ilçe merkezine yerleşmiş, diğerleri de çiftini ve çubuğunu devam ettirerek köyde kalmıştı. 1950'li yıllarda bunlara Kakıcılar deniyormuş.³

³ Zübeyir Koç, a.g.e., s. 83.

Trabzon'dan İstanbul'a tekrar döndükten sonraki iki yıl Celâleddin Efendi için çok da verimli olmadı. Yine ilk geldiği zamanki gibi yol gösteren de çıkmadı, bir bakıma kendisi göbeğini kendisi kesmeye çalıştı. Bir taraftan iki yakasını bir araya getirmeyen parasızlık, öbür taraftan bir hamisinin olmayışı onu ümitsizliğe sevk etti. Okumak istiyordu ve gözü başka bir şey görmüyordu. Etrafının telkinleriyle ticaret falan düşündü bir ara; hemen vazgeçti, onun yapacağı bir şey değildi. Bu iki yıl Suriçi'nde bazı medreselere devam etti. Fatih ve Bayazıt'taydı bu medreseler. Boş gezmek ve öğrendiklerini unutmamak için buralara deyim yerindeyse takıldı. Onun bu yılları Trabzon'da okuduğu derslerin bir bakıma tekrarı gibiydi. Gördüklerinin çoğunu kendisi zaten biliyordu. Bu muhitlerden çok da verim alamadı. Ama çevresini tanıması ve insanlarla dostluk kurması bakımından iyi oldu. Yavaş yavaş kendine göre bir çevre oluşturdu ve sağlam dostluklar kurdu.

Çapa'daki Dârülmuallemîn-i Âliye'ye kaydını yaptırdığı aylara kadar çok para sıkıntısı çekti. Cebi delikti ve eline geçen parayı kitaba verirdi. Buna rağmen tokgözlü ve kanaat sahibiydi aynı zamanda. Parayı sevmezdi. Ne yaparsın ki on-suz da olmuyor ve yaşanmıyordu işte. Az da olsa bulduğuyla yetindi. Medreseden arkadaşları ramazan ayında Adapazarı, Gölcük, Karamürsel gibi yakın yerlere cerre çıkar, kendilerine birkaç ay yetecek harçlıkla dönerdi. O buna da yanaşmadı. Medreseden arkadaşları Celâleddin Efendi'yi götürmek için çok ısrar ettiler ama gitmedi. Buna en çok ihtiyaç duyanlardan birisi olduğu halde, akşamdan aç yatıp sabah süt içecek para bulamadığı zamanlar bile oradan gelecek paraya hiç tenezzül etmedi.

Çayın Saltanatı

Mahmûd Celâleddin Efendi'nin İstanbul'a geldiği yıllarda veya daha öncesinde meydana gelmiş olabilir hadise. Celâleddin Efendi'nin çok sonraları öğrencisi Emin Işık'a anlattığına göre bu olay halk arasında kaygılara sebep olmuş. Günde birçok kişinin öldüğü sudan kaynaklanan sâri bir ölümden sonra Belgrat Ormanlarının kesilmesi ve bunun sonucunda bugün içtiğimiz kara çay ticaretinin hızlanması hadisesidir bu. Bundan sonra İstanbul'da çayhanelerin mantar gibi çoğaldığını görüyoruz. Hocasının kendisine anlattığını Emin Hoca da bize anlattı:

İstanbul'un Avrupa yakasında günde 10-15 kişinin veba salgınından öldüğü haberi dilden dile dolaşıyordu. Bu, o zamana kadar görülmemiş bir durumdu ve İstanbullular bundan dolayı panik havasına girmişti. Gerçekten de hergün 10-15 kişinin ölümü dikkat çekiyordu. Veba mikrobunu suda tespit eden Avusturyalı bir doktor salgının sebebi olarak içme suyunu göstermişti. Kemberburgaz taraflarından şehir merkezine gelen içme suyuna karışan yaşlı ağaç çürükleri ölüme sebep oluyormuş. Ormanda çok yaşlı çürük ağaçlar olduğu için ağaç çürükleri dere sularına karışıyor, dereler de bend suları ile buluştuğundan böylece su mikrop kapıyormuş. Padişah Sultan Abdülhamid Han da ferman çıkarak o civarda bulunan genç ağaçların dışında ormanda bulunan bütün yaşlı ağaçların kesilmesine ferman çıkarmış. Ve bu orman katliamı haftalarca sürmüş. Böylece Belgrad Ormanları civarında oturan fakir köylülere de iş çıkmış, kesilen kereste ve odunları satarak halk para kazanmaya başlamış. Sonra ortalıkta dolaşan söylentilere göre Avusturyalı doktor, ölüm sebebinin ağaç çürükleri olmadığını bildiğini, bunu köylüleri kayırdığı için yaptığını söylemiş.

Osmanlı devrinde Fransa'ya gidip ilk defa ziraat tahsil eden ve dönüştü Orman ve Maâdin Mektebi'ni Halkalı Ziraat

Mektebi'yle birleştiren Ali Rıza Efendi orman katliamının sürdüğü bu günlerde pürtelaş padişahla görüşmek istemiş. Kemerburgaz çevresindeki bütün ağaçların gözleri önünde kesilmesine gönlü razı olmuyordu Ali Rıza Efendi'nin. Bunun önüne geçilmesi gerekti. Yoksa birkaç ay içinde ormanda ağaç kalmayacaktı. Yakından tanıdığı Ders Nâzırı Âsım Efendi'yi bularak kendisini acilen Sultan Abdülhamid'le görüştürmesini istedi. Görüşme günü geldi ve Ali Rıza Efendi huzura çıkarak dedi ki:

- “Sultanım, verilen bu emir yanlış! Ağaç çürüğünden hiçbir zaman mikrop üremez. Bunu size ilmen ve fennen ispatlayabilirim. Sizi yanlış bilgilendirmişler ve vebanın mutlaka başka sebepleri vardır.”

Ali Rıza Efendi daha sonra Abdülhamit'ten, Fransa'nın başkenti Paris'te bulunan Pastör Enstitüsü'ne haber göndermesini, oradan gelen heyetin bu bölgede detaylı bir şekilde inceleme yapmasını istedi. Ölümlerin sebebini araştırmak için de padişah söz konusu enstitüye derhal bir mektup yazdı.

Laboratuvar çalışmaları için Pastör daha önce bütün dünya krallarından ve hükümdarlardan para istemiş, dolayısıyla Abdülhamit'ten de yardım talebinde bulunmuştu. Çünkü o yıllar bütün dünyayı kasıp kavuran tifo, kolera, dizanteri, tifüs ve menenjit gibi hastalıkların da yayıldığı yıllardır. Padişah Pastör'e Mecidî Nişanı'yla birlikte on bin frank göndermiş ve bundan dolayı ünlü bilim adamının sultana şükran borcu varmış. Enstitü yetkilileri Sultan Abdülhamid'in mektubunu alır almaz en başarılı doktorlarından birini acilen İstanbul'a gönderdi.

Fransa'dan gelen doktor İstanbul'a ayak basar basmaz su bölgelerini etüd ederek köylülerin dere yataklarında yıkadıkları çamaşırları incelemeye aldı. Kemerburgaz taraflarında

su ve odun bol olduğu için, Beyoğlu'ndaki otel ve pansiyonlarda kalan Frenklerin kirli çamaşırlarını bu köylüler yıkıyordu. Otelciler çamaşırları arabalara doldurup köylülere teslim ediyorlar, onlar da yıkadıktan sonra kurutarak tekrar çuval çuval Beyoğlu'ndaki otellere gönderiyorlardı. Bol köpüklü sabunlarla yıkanan bu çamaşırların kirli suyu derelerden akarak içme suyuna karışıyordu. Dolayısıyla veba salgını adını koydukları o sık görülen ölümlerin sebebi meğer buymuş. Fransa'dan gelen doktor köylülerin ya bu işi bırakmasını, ya da başka yere nakledilmesini istedi. Köylüler bundan ekmek parası çıkardıkları için işi bırakmadılar, ancak Boğaz'ın karşı yakasında bulunan Polonezköy'e taşındılar.

İşte bundan sonra ölümler durdu ve hastalık sona erdi. Yani orman yerinde kaldı, Frenklerin çamaşırlarını yıkayan köylüler Anadolu yakasına taşındı. Bu arada suların kaynatılarak içilmesine dair camilerde hutbeler okundu, mahalle aralarında davulla tellallar halka haber salıp ilanlar çıktı, tedbirler alındı ve sonunda ölümler durdu. Sultan Abdülhamid, başarısından dolayı Pastör Enstitüsü tarafından gönderilen doktora teşekkür babında paşalık rütbesi verdi. Chantimes adındaki bu bakteriyolog doktor daha sonra Gülhane'deki Bakteriyolojihâne-i Osmanî'nin de kurucusudur.

Bu arada günde 10-15 kişinin öldüğü sıralarda İstanbul'daki Acemler, yani İran asıllı vatandaşlar bu veba hastalığından hiç etkilenmemiş. Onlar da Türklerin kahve içişi gibi bugün içtiğimiz çaydan içiyormuş. Bunu fırsat bilen İngiliz tüccarlar, çay veba hastalığını önüyor, vebanın tek ilacı çaydır, diyerek bu bitkinin ticaretini geliştirmek üzere büyük bir kampanya başlatmışlar. O zamana kadar Türkler hep kahve içerken, bu veba ölümlerinden sonra İstanbul'da artık çay içme alışkanlığı başlamış. Ondan önce Türkler asırlardır kahve içmiş ve "Türk gibi kahve içmek" deyişlere bile geçmişti.

Emin Işık Hoca, bütün bu olup bitenleri, çayın tarihini, kahvenin Türkiye'ye gelişini Celâl Hoca'nın kendisine ayrıntılı bir şekilde anlattığını hatırlıyor. Hoca'nın kendisine gençliğinde daha çok kahve içtiğini, bu arada çayın da yavaş yavaş moda olarak geliştiğini anlatmış.

Celâl Hoca'nın Emin Işık'a anlattığı bu bilgiler, çayın ülkemizde yaygınlık kazandığı tarihle örtüşmektedir. Çay Kitabı'ndan⁴ öğrendiğimize göre Türkiye'de çay üretimine çok sınırlı bir şekilde ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında başlanmıştır. Çay ülkemizde sevilen bir içecek olarak itibar görmeye başladıktan sonra, İstanbul'da çayhaneler ve çayevleri çoğalmaya başlamış. Malik Aksel'den aktarılan bilgilere göre bu çayhaneleri de İstanbul'da "Acem Çayhaneleri" adı altında Azerbaycanlı Şii Türkler işletirmiş. Ayrıca Ahmet Rasim'in yazılarından da öğreniyoruz ki kahvenin yerini çayın almasında, çayın ucuz olması ve elde edilmesinin daha kolay olması önemli bir yer tutar.

Mustafa Duman, çayın anavatanı olarak Çin ve Vietnam'ı gösterir ve tarihinin milattan sonra altıncı yüzyıla kadar uzandığını belirtir. Avrupa'ya çok sonraları geçmiştir. Buradan öğreniyoruz ki İngilizler 19. yüzyılda Çin'e soktukları ziraat casusları sayesinde çayın nasıl yetiştirileceğini öğrendiler ve Hindistan'da Assam bölgesinde, Güney Doğu Asya ülkelerinde kendi kontrollerinde çay üretimine başlayıp bu bitkinin ticaretine hakim oldular. Yüzyılın ortasında Çin'den çay taşıyan yelkenliler, Avrupa'daki limanlara ulaşmak için yarış halinde olmuşlardır. Tabii olarak günümüzde çay borsasının merkezi Londra'dır. Hollanda da bu konuda önde gelen Avrupa ülkesidir.

⁴ Mustafa Durman, Çay Kitabı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, 256 s..

Dârümuallimîn-i Âliye Yılları

Yıl 1904. Güzün mekteplerin açıldığı bir sırada Çapa'da bulunan Dârümuallimîn-i Âliyeye giriş imtihanı vardı. Bir yıldan beri bu imtihana hazırlanıyordu. Aslında bir yıl önce girecekti Çapa'daki bu mektebe, ancak birkaç günlük gecikmeyle kaçırmıştı. Girseydi mutlaka kazanırdı. Çok da umursamadı, nasip değilmiş diye kendi kendini teselli etti. Bu yıl canını dişine takarak geceli gündüzlü çalıştı ve Dârümuallimîn-i Âliyeyi yüksek bir puan alarak kazandı.

1848 yılında Sultan Abdülmecid zamanında kurulan okullardan biri olan Dârümuallimîn, zamanla geliştirilerek Dârümuallimîn-i Âliyeye dönüşmüş ve bünyesinde iptidaî, rüşdiye ve idadilere öğretmen yetiştirmek üzere açılan okullardan biri olmuştur. İlk kısmı iki, rüşdiye ve idadi kısmı ise üç yıllıktır. Cumhuriyet'ten sonra Yüksek Öğretmen Okulu adını aldı. Modern anlamda ilk açılan okullardan biridir.

Mahmûd Celâleddin Efendi'nin dinî ilimlere olduğu kadar müspet ilimlere karşı da o nispette bir yatkınlığı vardır. Hele dil ve matematik ilmine meftun derecesinde tutkundur. Yabancı dillere, bilhassa Tanzimat yıllarından beri aydınlarımız için popüler olan Fransızcaya karşı ise son derece ilgi gösterirdi. Bu dili Batı uygarlığına açılmanın bir kapısı olarak görürdü. Osmanlı'da aydın olmanın gerek ve yeter şartı nasıl Arap ve Fars dillerini bilmekse, Tanzimat'tan itibaren de Fransızca'yı öğrenmenin gerekliliğini belirtirdi.

Fransız dilinin yanında matematik dersi de almaya başladı. Resim dersi almak istedi ancak Dârümuallimîn'de resim dersi yoktu. Cebir, geometri gibi derslere karşı da son derece yatkın bir yeteneği vardı. Celâleddin Efendi Dârümuallimîn'de okurken bütün dersleri iyiydi ancak cebir dersinde beklediği başarıyı elde edemiyor, bir türlü istediği puanı alamıyordu. Çünkü cebir hocası bir Fransızca kitaptan ekzersiz soruyor, o

da kitaba sahip olamadığından çözemiordu sorulan soruları. Başarısızlığı asla bir kader olarak kabullenmeyen Celâleddin, “Ekzersiz Dalcia” kitabını almak istiyor ama fiyatı bütçesini aşan fahiş bir miktarda olduğu için elde edemiyordu. Düşük puan almayı da gururuna yediremiyor, kendisine yakıştıramıyordu. Bir gün Cağaloğlu’na giderek çok sevdiği cebindeki gümüş kasalı Serkisoff marka köstekli saatini satarak o cebir kitabını satın aldı. Almasa içi rahat etmeyecek, içinde ukde olarak kalacaktı. O kadar parayı o kitaba verirken aslında kaldığı hanın kirasını ödeyecek cebinde parası dahi yoktu. Bu kitabı aldıktan sonra artık sınıfta en yüksek notları Celâleddin Efendi almaya başladı. Hatta sınıftaki diğer öğrencilere de artık cebir dersinde o yardım ediyordu.

Çapa’daki Darülmüallimin-i Âliye, yani Yüksek Öğretmen Okulu

Bu bilim dallarının düşünme biçimiyle, anlama ve kavrama metoduyla ilişkisini çok iyi biliyordu. Matematik insan zihnini şekillendiren, doğru ve mantıklı düşünmeyi temellendiren, zihni eğiten, dikkatleri dağıtmadan bir noktada toplamayı sağlayan bir bilim dalıdır ona göre. Dille matematiği ayırmıyordu birbirinden. Kafasına koymuştu bir kere, Dârülmüallimîn’den sonra Arap dili ve edebiyatı tahsil

etmek istiyordu. Türkçe kelimelere ve bu kelimelerin işti-kaklarına karşı da son derece ilgiliydi. Daha o sıralarda keli-melerin kökeniyle oynamayı sever, nereden nasıl geldiğini, hangi şekilde dönüşüme uğradığını merak ederdi. Bu merak sonraki yıllarda da devam etmiş, öğrencileriyle oyun oynar gibi bazı Türkçe ve Arapça kelimelerin aldığı şekillerle oynamıştır. Celâleddin Efendi dil ile matematiğin arasında esaslı bir bağ kurardı. Sadettin Ökten, babasının bu ilgisi-ni yıllar sonra Arapça hocası Nihat Çetin’de de görmüştür. Matematikle de uğraşan Nihat Çetin, “Soyutlama olgusunun klasifikasyonunu (sınıflandırma) matematik çok daha net-leştiriyor” demiş oğul Ökten’e.

Celâleddin’de doymak bilmez bir öğrenme azmi vardı. Dârülmualimîn’in son sınıfında bir gün hoca Şevket Bey’le tanıştı ve ölümüne kadar da “ayaklı kütüphane” olarak tes-miye olunan bu büyük âlimden mümkün olduğunca fayda-lanmaya çalıştı. Bu yıllarda başlayan tanışıklık dârülfünun sıralarında ve hatta İstanbul İdadisinde hocalık yaptığı se-nelerde de devam etti. Bir gün Şevket Bey’den kendisine özel Arapça dersi vermesini teklif etti. Bildiğini şöyle ya da böyle aktarmak için kendisine yapılan hiçbir teklifi reddet-meyen hoca Şevket Bey de meraklı öğrencisinin bu isteği-ni hemen kabul ederek hayırlı bir şeye talip olduğu için de Celâleddin’e teşekkür etti. Şevket Bey karşısında gönüllü ve hevesli bir talebe görünce bildiklerini aktarmazlık etmezdi. Artık kısa bir süre sonra akşamları Şehzadebaşı Direklere-rası’ndaki ünlü kiraathanede buluşmaya başlamışlar. Hoca Şevket bu kiraathaneye sık sık uğrayarak, dostlarıyla sohbet ettikten sonra ayrılır,

- “Bugün de vaktin bitini kırdık, gidip evde kariyla kav-ga edebiliriz artık!” dermiş. Celâleddin Efendi ile bu kira-athanede buluştuklarında geç saatlere kadar çalışırlarmış.

Hocanın sayesinde burası gitgide bir akademi haline gelmeye başlamış. Zaman zaman etrafta ikilinin dersini takip edenler olmuş. Ancak Şevket Efendi çevresine toplanan ahbabıyla hoş beş ettikten sonra herkes evine çekilir ve iki kişi baş başa kalarak geceler boyu çalışırlarmış. Burada bilhassa Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatı ve bu edebiyatı temsil eden Antere, İmreü'l Kays, Züheyr ve Lebid gibi şairlerden şiirler okumuşlardır. Sonraki yıllarda Celâl Hoca'nın yakınlarına anlattığına göre bu dersler yıllarca sürmüş ve birlikte yaklaşık üç bin civarında beyit okumuşlar.

Mahir İz'in Celâl Hoca'yı anlattığı yazısında,⁵ onun Şevket Bey'den özel olarak beş bin beyit okuduğu, Arap edebiyatının bu büyük üstadının Arapça konusundaki derin bilgisinin İstanbul'a gelen Arap edebiyatçılarını bile hayrette bıraktığı anlatılır. Mahmûd Celâleddin Efendi ile 1950'li yıllarda İmam-Hatip Okulunda mesai beraberliği de bulunan Mahir İz, ayrıca onun bu konuyla ilgili birkaç defterini kendisinin bizzat gördüğünü söyler. Bu defterlere kırmızı mürekkeple yazılmış Arapça beyitlerin yanına küçük şerhler düşülmüş. Ayrıca Mahir Hoca, bu defterlerin Yüksek İslam Enstitüsü tarafından vereseden tedarik edilerek yayıma hazırlandığı takdirde meslek adamlarına büyük faydasının olacağını da söyler. Bir vefa adamı olan Celâl Hoca, her adını anışta "Üstadım Şevket Bey" diye bahsettiği bu zattan aslında sadece gramer bilgisi değil, Arap edebiyatının belagat ve fesahatıyla derinlikli bütün bir hikmet güzelliğini alıyordu. Kur'an'ın nazil olduğu sıralarda muazzam bir noktaya gelen Arap edebiyatının hocası olan zatın, yine aynı yolda ilerlemekte olan başka bir hocaya bildiklerini kahvehanede mazmunlarıyla, arka planıyla aktarışı, kadim gelenekleri öğretişi önemli bir şeydi. Bu derse sadece bir edebiyat anlayışının, birtakım

⁵ Mahir İz, a.g.e., s. 54.

kuralların öğretilmesi demek eksik olur. Buna unutulmakta olan bir medeniyet anlayışının bire bir talimi, nesilden nesile aktarılması demek daha doğrudur. Çünkü şiir kadar bir medeniyetin dilini, anlayışını hiçbir şey ifade edemez. Söz konusu kültür ve medeniyet dilinin felsefe kitaplarında, bilim kitaplarında değil şiir gibi sanat eserlerinin satır aralarında saklı olduğunu unutmayalım. Veren de alan da bu bilincin farkındaydı.

Bu derslerin tabii ki maddi bir karşılığı yoktu. Yani Hoca Şevket Efendi bu derslerin karşılığında Celâleddin Efendi'den para pul talep etmiyordu. Etse bile cebinde ona verecek parası yoktu zaten! Dikkatli ve ilmî bakımdan kendisinden bir şeyler bekleyen meraklı bir öğrenciye anlatacakları vardı onun. Çünkü o da öğrendiklerini öğretmek istiyor, gönüllü talipler arıyordu. Karşısındaki tam da aradığı kişiydi. Aynı hasbi davranışı kahvecide de görürüz. Kahvehane veya kıraathanenin sahibi zaman zaman gecenin geç saatine kadar bu ikiliyi bekler, yüksünmeyerek hiç sesini çıkarmazdı. Belki de Şevket Efendi'den aldığı para, içtikleri bir iki fincan kahve parasıydı. Bu ikilinin derslerini gece yarısına kadar hayret ve gıpta ile seyreder, onlar ayrıldıktan sonra dükkânını kapatıp çıkardı.

Böyle bir gecede, Hoca Şevket Bey'le gece yarısına kadar ders gördükten sonra Celâleddin Efendi bir gün koltuğunun altına kitaplarını alarak Şekerci Hanı'na doğru Fatih'in yolunu tuttu. Yolda görüş mesafesini engelleyen müthiş bir kar fırtınasına yakalandı. Gözünün önünü bile görmekte zorlanıyordu. Fatih yangınından geriye kalan harabeler arasında ilerlerken aniden köpekler çevirdi önünü. O zamanlar tabii elektrik falan da yok, yollar zifiri karanlık. Köpeklerden kaçarken kayarak feci bir şekilde yere düşmüş, üstü başı çamura belenerek kitapların her biri bir yere dağılmıştı.

Köpekler havlamaktan başka bir şey yapmamıştı ama çok korkmuştu. Elleri titriyordu korkudan. Bir müddet sonra kendine geldi ve perişan bir vaziyette Şekerci Hanı'ndaki odasına kendini zor attı. Celâleddin Efendi bu anısını hiç unutmadı. Unutmak ne mümkün, hatta yıllar sonra evine gelen imtiyazlı talebelerine bu çamurlu kitabı göstererek, ilim yolunda bir öğrencinin her türlü sıkıntılara katlanması gerektiğine dair tavsiyelerde bile bulundu.

Eski İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya'nın bir yazısında⁶ bu konuyla ilgili önemli bir anekdot yer alır. Celâleddin Efendi'nin hoca Şevket Bey'i anlatırken söylediği, “En zor edebî parçalara şöyle bir göz gezdirir, Türkçe makale okur gibi okur ve anlardı. Kamusta bulunmayan kelimeler onun hafızasında mevcut idi. Şevket Bey'in bilmediği ve anlamadığı beyit ve edebî eser yok gibi idi” sözleri, bu isimsiz ve esersiz kahramanın kapasitesini anlatmak için yeterli bir delildir. Kaya'nın aynı yazısında, Celâl Hoca'nın kendisiyle hoca Şevket Bey'i karşılaştırması üzerinde de durmak gerekir: “Üstadımın bilgisinin ancak yüzde onunu alabildim. Biz ona, ‘Hocam tevazuunuzdan böyle söylüyorsunuz’ dediğimiz vakit, ‘Hayır, hakikat budur, ben Şevket Bey'in Arapça'sının ancak yüzde onunu alabildim, işte o kadar!’” Celâl Hoca bir sohbet esnasında hocasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Hocam rahmetli yalnız Arabiyat ile uğraşmış, bütün ömrünü bu ilme vermişti. Ve bu ilmin hakikaten üstadı ve mütehassısı olmuştu. Fakat benim öyle olmadı. Benim mesaim dağılmış bir vaziyette idi. Beş paralık bundan, üç paralık şundan, iki dirhem ötekinden bir attar dükkânı gibi her çeşitten azıcık azıcık malumat edindim. Hiçbir ilmin mütehassısı olamadım. Bende pek fazla bir şey yok ki!.. Bu ilimleri bilenler kalmadığı için beni büyük âlim zannediyorsunuz.”

⁶ Selahattin Kaya, a.g.e., s. 28.

Celâl Hoca'nın bu alçak gönüllü ifadelerinden sonra Selahtin Kaya'nın, "Kendisini bu kadar gizlemesine ve tevazuuna rağmen o dağınık mesaisi ve muhtelif ilimlerle uğraşmasına mukabil, hocamız hakikaten Arabiyatta son devrin en büyük üstatlarından biri idi" şeklindeki değerlendirmesi önemlidir ve Osmanlı bakiyesi "kırk ambar" münevverlerden birinin tevazuuna işaret eder.

Dârülfünun Yılları

Yaşadığı devrin dikkatli bir tanığı olarak Mahmûd Celâleddin Efendi, 1908 yılında İstanbul'da meydana gelen olayları, II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce bizzat yaşadığı ve gördü. Trabzon'dan gelip İstanbul'da okumaya başladığı günden beri payitaht en talihsiz günlerini geçiriyordu. Asrın ilk on yılı Devlet-i Aliyye'nin en karışık ve en zor zamanları oldu. İttihat ve Terakki'nin ülkeyi götürdüğü kaosu gözleriyle gördü. Sokak gösterilerine, kundaklamalara, anarşik olaylara tanıklık etti. Önden koşanları, koşturanları olayların önündeki sele kapılmış çöp gibi gördü. İçlerinde bazı iyi niyetli kimseler olsa da onlara ne istediğini bilmeyen ser-seriler güruhu gözüyle baktı hep. Bunlar arasında yer yer arkadaşlarının olduğunu da gördü.

Bütün bu çatışmaların satır aralarında Tanzimat'tan beri süren tartışmaların sancılarını buluruz. Bu sancılar günümüze kadar devam etmiştir. Arka planda içten içe bir çözülüşü, Batı dünyası karşısındaki kompleksi görürüz. Babanzâde'nin, Mehmed Akif'in, Said Halim Paşa'nın eserlerinde bu konuya değinildiğini, isabetli teşhisler konulduğunu biliyoruz. Ayrıca devrin çoğu yazar ve aydınlarında da bu süreci izlemek mümkün. Yüzyılın ilk çeyreği bir bakıma *Servet-i Fünun* ve *Sırat-ı Müstakim*'in düşüncelerinin en etkili olduğu yıllar. Mehmet Akif'le Tevfik Fikret arasındaki tartışmaların bu dönemde ayyuka çıktığını görüyoruz. Öbür tarafta

Abdullah Cevdet'in *İctihat* dergisi pozitivistin sesi olarak kendisine yer bulmakta, toplumun uç bir noktasında sesini duyurmaktadır. Yazma eylemini ne yazık ki kuvveden fiile geçiremeyen Celâleddin Efendi'nin bu konulardaki görüşlerini ise öğrencilerine, yakın akraba ve dostlarına anlattıklarından izleyebiliyoruz.

Bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası olan Dârülfünun

Celâleddin Efendi 1907 yılında Çapa'daki üç yıllık Dârülmualimîn'i bitirdi ve ondan sonra tabii olarak İstanbul Dârülfünuna (İstanbul Üniversitesi) gidilecekti. O imkânları ölçüsünde okuyabildiği kadar tahsilini devam ettirmek niyetindeydi. Bu niyetle dârülfünun Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Şubesine kaydını yaptırdı. Bir taraftan medreselerde gördüğü, öbür taraftan hoca Şevket Bey'den aldığı Arapça derslerindeki başarısı onu buraya yönlendirmişti. İşte ben herşeyi öğrendim, benden buraya kadar demedi ve öğrenmenin yaşının olmadığına inanarak sonuna kadar gitti. Sonunun olmadığını biliyordu. Ne kadar çok şey öğrense, bir o kadar bilmediği şeylerin farkına vardı.

Dârülfünunda Celâleddin Efendi üzerinde etkisi olan hocalar vardır. Mehmed Akif'le ilgili olarak önümüzdeki

sayfalarda bir bölümde duracağız. Akif’le birlikte İzmirli İsmail Hakkı Bey bu hocaların başında yer alır. Celâleddin Efendi en önemli yanlarından biri olan kelim ilmine meylini ondan almıştır. İzmirli bu sıralarda dârülfünunda Felsefe dersleri ile birlikte İlm-i Kelam dersleri de veriyordu. Celâleddin Efendi, İsmail Hakkı Bey’in derslerinde o kadar faaldi ki adeta bir asistan gibi çalışıyordu. Arkadaşları arasında dersi en iyi o anlardı. Anlaşılmayan konuları sınıf arkadaşlarına o anlatırdı. İzmirli’nin Yeni İlm-i Kelam isimli ünlü eseri o sıralar henüz basılmamıştır. Hoca öğrencilere not da tutturmazdı. Yıl sonu imtihanları yaklaşmış, öğrenciler İsmail Hakkı Bey’e ders notlarını istemeye gitmişler. İzmirli de:

- Celâleddin Efendi’ye gidin, o size tuttuğu notları yazdırsın, demiş. Ancak o da derslerde not tutmamış. Bunu duyan Celâleddin Efendi, hocaya giderek, kendisinin not tutmadığını söylemiş. Hoca da:

- Öyleyse hatırında kalanları yazdır onlara, senin kadar öğrensinler çok bile, diyerek talebesinin hafıza gücüne göndermede bulunmuş.

Emin Işık’ın naklettiğine göre İsmail Hakkı Bey’in üç ayda anlattığı dersi Celâleddin Efendi arkadaşlarına ezberinden yazdırırdı.⁷ Celâleddin Efendi İstanbul Sultanisi’nde ders vermeye başlayınca, hocasından öğrendiklerini Avrupa felsefesini de bildiği için daha farklı aktarmaya başladı öğrencilerine. Avrupa felsefesini, Fransa’ya gitmediği halde Türkiye’de öğrendiği Fransızcasıyla okuyup anlardı. Fransızca yazılmış felsefî eserleri Türkçe’ye tercüme edecek kadar bu dili iyi bilirdi. Felsefî eserleri tercüme etmek o kadar da kolay olmasa gerek. İşte bu metinleri bir roman, bir hikâye okur gibi anlar ve tercüme ederdi.

⁷ Emin Işık, a.g.e., s.11.

Dârülfünunda görev yapıp Celâleddin Efendi'yi etkileyen diğer bir hoca da Babanzâde Ahmed Naim Bey'dir. Naim Bey, onun üniversitede eğitimini tamamladıktan sonra dârülfünunda 1914 yılında göreve başlamıştır ama dışarıdan başlayan hoca-talebe ilişkisi daha sonra kalıcı bir dostluğa dönüşmüştür. Ve bu dostluk Babanzâde'nin 1934 yılında ölümüne kadar devam etmiştir.

Celâleddin Efendi daha önce de belirttiğimiz gibi İstanbul'daki tahsil hayatının ilk yıllarında çok maddi sıkıntılar çekti. Bu sıkıntılar darülmualimin ve dârülfünun yıllarında da sürdü. Bunaldığı zamanlar oldu ama pes etmeyerek sabretti. Memleketten düzensiz olarak bölük pörçük para geliyordu. Trabzon'daki bağ bahçeden elde edilen gelirleri ancak kız kardeşi Zehra Hanım'la eniştesi Bilâl Efendi'ye yetiyordu. Bu sıkıntılar tahsil hayatı boyunca uzun yıllar peşini bırakmadı. Bir iki hayırseverin burs niyetine verdiği harçlıklar ise çabuk bitiyor, sadra şifa olmuyordu.

Trabzon'un bu yoksul ve bilgili çocuğu eli açık biriydi ve eline geçen parayı kitaplara yatırdığından para tutmayı bilmiyordu. Cebi toplu para görmediği için kömürü de parça parça alıyor, kömür almak için boğazından kısıyordu daha çok. Kömürcü her gün akşam üzeri okuldan dönerken uğrayan bu kendi dünyasındaki yalnız ve kimsesiz talebeyi çok iyi tanıyordu. Zaman zaman ona acıyarak bakıyor ve mendiline bir miktar fazla kömür koymaya dikkat ediyordu. Evet, mendiline!.. Yine bir akşam üzeri her zamanki gibi Celâleddin Efendi Çapa'dan inerek Aksaray'a doğru akan Bayrampaşa deresinin üzerindeki köprüden geçip bugünkü Vatan Caddesi'nden Fatih'e doğru tırmanırken kömürcüye uğradı. Zira okulu Çapa'da olduğu için gidip gelirken hep buradan geçiyordu. Selam verdikten sonra üşümüş olan ellerini oğuşturarak,

- “Bir okka kömür!” dedi. Adam yüzünü ekşitir gibi yaptı ama belli de etmemeye çalıştı. Ne de olsa karşısındaki bir müşteriydi! Hem de daimi müşterisi! Adam kömürü tartarken, Celâleddin eskilerin “yağlık” dediği cebinden çıkardığı mendili açarak yere serdi ve bir okka kömürü onun içine özenle koydurdu. Sonra da mendilin dört köşesini bir düğümle toplayarak eline aldı ve diğer elinde de kitapları olduğu halde Şekerci Han’a doğru yola koyuldu. Onu bu haliyle görenler garipsemiyordu, çünkü bu onun olağan haliydi.

II. Meşrutiyet’in yaşandığı bu yıllarda çok perişanlık çekti. Öyle ki kömür ve mum alamadığı zamanlar oldu. Kışın soğuk günlerinde en çok da kömüre ve muma ihtiyaç duyuyordu. İlle de muma!.. Soğuk odada gündüzleyin yorgana bürünüp ders çalışabilirsin, ya geceleri?!.. Güneş ışığının olanca cimri davrandığı o uzun kış gecelerinde bir gece için bazen dört beş mum bile yeterli gelmiyordu. Okulda imtihanlar da başlamıştı. Hem yeme içme parası, hem mum parası, hem kömür parası... Hayat çekilir gibi değildi. Memleketten para gözlemiyordu, çünkü gecikmeli geldiğini biliyordu. Parası geciktiği için öğle yemeklerini yediği lokantanın sahibi artık yemek veremeyeceğini söyledi bir gün. Hepsinden fazla işte bu ağırına gitti. Hiç önem vermediği paranın kıymetini anladı. Para sıkıntısı çektiğini sabahları süt içtiği sütçüsüne de söyledi bir gün. Bulgar sütçü daimi müşterisinin sıkıntısını anlayışla karşıladı.

Çoğu zaman iki öğün yiyordu. Sabahları süt içip, akşamları genellikle peynir ekmekle geçiştiriyordu. Sabah sütünü erken içtiği için akşam yemeğini mümkün olduğunca erken yemeye çalışıyordu. Zaten akşama kadar iyice acıkiyordu. Eğer geç kalacak olursa birden karanlık çöküyor, çalışmak için gereğinden fazla mum yakmak zorunda kalıyordu. Hâl-buki çoğu zaman günde dört beş mum alacak para şöyle dursun, ekmek alacak parası bile olmuyordu.

Uzun kış gecelerinden birinde Celâleddin Efendi mum alacak para bulamamıştı. Öteden beri aklının ucundan geçen bir düşüncesini gerçekleştirmeye karar verdi: Oturduğu hanın tuvaletinin kandilini alıp onun ışığında çalışmak. Çünkü gece yarısı belli bir saatten sonra handa herkes uyuduğundan kandilin ışığına kimse ihtiyaç duymuyordu. Celâleddin ortalıktan el ayak çekildikten sonra gitti, usulca kandili odasına aldı. O kandilin ışığında uzun süre Arap edebiyatının büyük üstâdı İbnü'l-Fârız divanını okudu. Bir ara gözlerini dinlendirmek için mangalı eşeleyerek köz kâğıp kalmadığını kontrol etti. Hayır, közler tamamen bitip kül haline gelmişti. Tekrar yorganını omzuna çekip ezan okununcaya kadar daha okudu. Şekerci Han'ın tuvaletine ait kandili yerine bıraktıktan sonra namazı Fatih Camii'nde kıldı ve kaldığı odaya dönerek penceresine vuran güneşin ilk ışıklarına kadar daha çalıştı.

İstanbul'dan Kaçış

II. Meşrutiyet'in 1909'da ilan edilmesinden önce talebeler arasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin oldukça taraftarı vardı. Zaman zaman Celâleddin Efendi'nin ihtilal taraftarı olan arkadaşları ile aralarında ateşli tartışmalar oluyordu. Gençler otuz üç yıldır tahtta oturan Abdülhamid'i tenkit ediyor, "hürriyet, adalet ve müsâvât" diyerek "istibdat rejimi"ni amansız bir şekilde biteviye eleştiriyordu. Gerçi Celâleddin Efendi'nin ilim ve irfan dünyasından başka bir şeyde gözü yoktu, siyasete de sıcak bakmıyordu. Ancak İttihatçıların apaçık hırsları yüzünden memleketi içine yuvarladıkları çukuru da yakından gördüğü için olup-bitenlere karşı sessiz kalamıyordu.

Kanının en deli, en heyecanlı olduğu zamanlarda bile Celâleddin Efendi bu arkadaşlarından uzak duruyor, tartışmalara mümkün olduğunca katılmıyordu. Onu tanıyanlar

İttihat ve Terakki'ye karşı soğuk ve muhalif duruşunu biliyordu. Bir gün "ihtilal" taraftarı bir talebe ile tartışırken, memleketin gidişatını hiç de hayra alamet görmediğini, İttihat ve Terakki'nin Osmanlı'yı batıracağını, bu serseri çapulcuların iktidara geldiği takdirde memlekete selamet değil, felaket geleceğini ateşli bir konuşmayla dile getirmişti. Ve muhatabı da militan bir İttihatçı olduğu halde onun bu haklı ve yerinde konuşmasına hiç cevap verememişti. Çünkü o bulunduğu mecliste bilgisi ve görgüsüyle ağırlığı olan, sözünü dinleten bir kişiliğe sahipti. Bir meclise girdiği zaman o topluluğa konuşması ve duruşuyla hakim olurdu. Dost-düşman kendisini tanıyan herkese bu güveni vermişti.

Daha bir yıl önce Meşrutiyet ilan edilmesine rağmen ortalık durulmamış, durulacak gibi de görünmüyordu. Siyasi hadiseler her geçen gün dozunu biraz daha artırıyordu. Artık İttihat ve Terakki'nin gerçek niyeti ayan-beyan ortaya çıkmıştı: Meşrutiyet bahane, asıl amaç otuz üç yıldan beri başta bulunan padişah Abdülhamid'i tahtından indirmek. Huzursuzluk, karışıklık patlamaya hazır barut fıçısı gibi İstanbul'un her bir yerinde hissediliyordu. Bir gün Celâleddin Efendi, Cağaloğlu'nda Cezerî Kasım Paşa Mescidi'nde ikindi namazını kıldıktan sonra dönüşte Nuruosmaniye'den Çemberlitaş'a doğru yola çıktı. Sultanahmet taraflarından elleri sopalı ve bayraklı kalabalık bir grup etrafı talan ederek ve karşılığın ne çıkarsa yağmalayarak ilerliyordu. Bir anda Şehzadebaşı'nda hoca Şevket Bey'den ders gördükten sonra gece yarısı köpeklerin hücumuna uğradığı anı hatırladı. İttihatçıların kendisine saldıracakları endişesiyle sığınacak bir yer aradı. Bulunduğu yerdeki bir kapıdan hemen içeri dalarak canını zor kurtardı. Burası bir oteldi. Otele sığınan sadece kendisi değildi, hemen karşıda Atik Ali Paşa Camii'nden koşarak gelen birkaç kişi daha korkudan soluğu bu otelde almıştı. Çemberlitaş ve Divanyolu taraflarında seslerin birbirine karıştığı

uğultu yükseliyor, öyle ki ne dedikleri zor anlaşılıyordu. Ünlü sloganları “hürriyet, adalet, musâvât”ı tekrar edip duruyorlardı. Uğultunun adamakıllı kabardığını, gideceği sokaklara taştığını düşündü. Kızılca kıyamet kopacağını tahmin ediyordu. Aslında Nuruosmaniye’den geçip Kapalıçarşı’dan çıkabilirdi Beyazıt taraflarına. Akşam oluncaya ve alacakaranlık bastıncaya kadar orada bekledi ve ancak ortalık durulduktan sonra Malta’daki han odasına gidebildi.

Bir gün sonra İstanbul’daki karışıklık yine devam etti. Okuduğu gazete havadisleri can sıkıcı ve insanın çalışma azmini kırıyordu. İstanbul’un her bir yanında yağma ve talan dur durak bilmiyordu. Bu işin sonu nereye varacak diye herkeste korku ile karışık bir gelecek endişesi vardı. Celâleddin Efendi’nin canını kurtarmak için bir otele sığınmak zorunda kalması, sokaktaki İttihatçıların taşkınlıkları ve arkası kesilmek bilmeyen hadiseler, bu şehirden bir süreliğine uzaklaşma düşüncesini iyice pekiştirdi. Elbette devamlı değil, olaylar kesilene kadar bir süre İstanbul’dan uzaklaşarak kafa dinlemek iyi gelecekti ona. Yoksa İstanbul’un dışında taşra bir yerde yaşamak aklının ucundan bile geçmiyordu. Memleketi Trabzon’u bile düşünmüyordu.

Celâleddin Efendi, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a geldiği o dağdağalı günlerde dârülfünuna başlayalı daha iki yıl olmuştu. Okuluna devam eden, gözü ders çalışmaktan başka bir şey görmeyen çalışkan bir talebeydi. Ancak gelişen olaylar, fakülteadaki bazı öğrencilerin de hadiselere karışması, onun ve arkadaşlarının derslere devam etmesine imkân vermiyordu. Dersleri ekseriya boş geçmeye başlamış, anarşi yüzünden herkes can derdine düştüğü için doğru dürüst ders yapılamaz hale gelmişti. Kocaman İstanbul’da karışıklık ve kargaşa yüzünden hayat nerdeyse durmuştu. Fetih’ten beri halkın arasında belki de ilk defa bu denli bir korku

yayılmaya başladı. Bir avuç kendini bilmez çapulcu ve ele-başı olayları yönlendiriyor, adım adım altı asırlık koca Devlet-i Aliyye'nin sonunu getiriyordu. Sokakta nara atanların görmediği bu gerçeği Celâleddin Efendi apaçık görüyordu.

Celâleddin Efendi'nin Dârümuallimîn'den iki yıl önce aldığı diploma rüşdiyelerde muallimlik yapması için geçerli bir belgeydi. Düşündü taşındı, olaylar durulana kadar Anadolu'da bir yerde kalmaya karar verdi. Biraz da gözden uzaklaşarak İstanbul'un kargaşasından, sokak serserilerinin dayanılmaz küstahlıklarından uzak durmayı arzu ediyordu. Daha doğrusu İstanbul'da ilim tahsil etmek için gerekli asgari şartların kaybolduğu gerekçesiyle bir bakıma geri dönmek için kaçmak istiyordu.

Bu karışıklık esnasında bir gün Celâleddin'e Dârümuallimîn'den bir arkadaşı memleketi Turgutlu'da rüşdiye muallimliğini kazandığını, istediği takdirde birlikte gidip kendisine de orada bir muallimlik bulunabileceğini söyledi. Bu teklif üzerine Ege'nin bu şirin kasabasına hiç tereddüt etmeden gitmeye karar verdi. Bu arada şehrin her tarafında 31 Mart'ta başlayan karışıklık devam ediyordu. Hem bulunduğu yerden rahatsız olunca, hem de karşısına böyle ummadığı bir imkân çıkınca Celâleddin Efendi bu fırsatı ganimet bilerek arkadaşıyla hemen yola çıktı. Ardınca uzanan bir sürü endişeyi geride bırakarak İstanbul'dan vapurla Bandırma'ya, Bandırma'dan karayoluyla İzmir'e, oradan da tren yoluyla Turgutlu'ya ulaştılar. Bugün Manisa'nın bir ilçesi olan Turgutlu, o zamanlar Aydın'a bağlı küçük bir yerleşim bölgesiydi. Anadolu'nun bu batı yakasını ilk defa görüyordu. Yol güzergâhındaki köy ve kasabaları, yerleşim bölgelerini, yeşillikleri memleketi Trabzon'daki bölgelerle karşılaştırdı ve çok sevdi.

Muallimliği severek ve isteyerek yapan Celâleddin Efendi, arkadaş gibi aslında tayinini isteseydi kolayca Turgutlu'ya

çıkartabilirdi. Çünkü Dârülmuallimîn'den 19 Kasım 1908 tarihinde aldığı rüşdiyelerde muallimlik yapabilir belgesi ona bunu sağlıyordu. 1909'un Mayıs ayının sonlarında buraya geldikten sonra bir vekil öğretmenlik bulmakta zorlanmadı ve Turgutlu Rüşdiyesinde bir muallime daha ihtiyaç olduğundan hemen göreve başladı: 24 Haziran 1909. Turgutlu'ya geldikten yaklaşık bir ay sonra resmî olarak okullarda Türkçe ve Arapça dersleri vermeye başlamıştı. Bu tarih aynı zamanda onun "hizmet-i devlete dühûlü," yani sicil kayıtlarında üniversiteyi bitirmeden devlet hizmetine girdiği ilk tarihtir.

31 Mart karmaşasının geçip ortalığın iyice durulmasına kadar burada kalmak istiyordu Celâleddin Efendi. Hepsî o kadar! Memuriyetteki ilk tecrübesiydi bu. Hocalığı sevdiği için muallimliğe de ısınmıştı. Aslında bu işe yabancı değildi. Trabzon yıllarından beri okuduğu mekteplerde hocaları derse gelmeyince dersi ona havale ederlerdi. Mehmed Bahâeddin Efendi'nin ders vermek üzere onu kendi dersine gönderdiği çok olmuştur. Fahri muallimliğe daha küçük yaşta başlamıştı.

Turgutlu'nun havası ve insanları her ne kadar hoşuna gitsede, İstanbul'daki arkadaşlarından aldığı mektuplardan ve takip edebildiği kadarıyla gazetelerden ortalığın nispeten sükûnete erdiğini okuyor, artık bir an önce dönmek istiyordu. İstanbul'a dönmek ve dârülfünunu bir an önce bitirmekten başka birşey düşünmüyordu. Doğrusu bu küçük belde uzun vadede köreleceğini düşündüğünden biraz da sıkılmıştı.

Turgutluların çok sevdiği muallim Mahmûd Celâleddin Efendi İstanbul'da olaylar durulduktan sonra altı ay kaldığı bu şirin beldeden hemen geri döndü. Aslında gelecek yılın baharına kadar kalmak istiyordu ama gelen haberlerden etkilenerek kasım ayının ilk haftası, 7 Kasım'da okul idaresine istifasını vererek İstanbul'a geldi. Dârülfünunda dersler daha başlamamış ve hadiseler durulduğu için açılış

hazırlıkları devam ediyordu. Böylece başlamasını iple çektiği derslerin ilk haftasına yetiştii.

İkinci gidişinde Trabzon dar gelmişti Celâleddin'e. Turgutlu Trabzon'dan şüphesiz daha küçük ve daha dardı. Oradan aklında kalan insanların sıcakkanlılığı ve kapılarını kendisine hep açık tutmalarıydı. Kabına sığmayan Karadeniz'in bu azimli ve tuttuğunu koparan inatçı çocuğu zihnî yetenekleri, kapasitesi, ufkunun genişliği bakımından elbette bu küçücük kasabaya sığmazdı ve sığmadı. Turgutlu'dan dönerken aklında hep Nâilî'nin:

*Oldu eşkim gülşen-ârâ-yı heves cûlar gibi
Akı gönüm bir nihâl-i işveye sular gibi*

beyti vardı ve içinde bulunduğu duruma tercüman olduğu için dilinden düşürmüyordu. Giderken karamsardı ve bu duygu seline kapılmamıştı. Çünkü İstanbul'dan uzaklaşırken ardında bir sürü soru işaretleri ve endişeler bırakmıştı. İstanbul'a dönerken önünde biriken umut ve sevinç topu, onu öğrendiği şiirlerin kollarına atmıştı. Şair neyi kastederse etsin, onun gönlü, ardınca koştuğu işveli fidan boylu sevgilisi gibi İstanbul'a akıyordu. Ulaşmak şöyle dursun, İstanbul'a varmak için yola çıkışı bile güzeldi.

Turgutlu günlerinde Celâleddin Efendi'nin aklında en çok kalan isim Çakırcalı Mehmed Efe'dir. Gidip yerinde gördü ki, onun hakkında duyduğu şeyler hiç de anlatılanlar gibi değildi. Hele ulu orta söylendiği gibi çapulcu ve yağmacı bir adam hiç değildi. Duyduğu ve araştırdığı kadarıyla Çakırcalı, savaş yıllarında fakir fukaranın yanında yer almış, mütegalibe sınıfına karşı yoksulları destekleyerek safını belli etmiştir. Aynen hayranı olduğu Trabzon Valisi Kadri Bey gibi.

ÖĞRETMENLİK

Öğretim Hayatı

Celâleddin Efendi dârülfünundan 1912'de mezun olduktan sonra Maarif Vekâleti tarafından İstanbul'daki okullarda ders vermek üzere Arabî muallimliği için imtihan açıldı. İşte çok sayıda kişinin katıldığı bu imtihanda Mahmûd Celâleddin Efendi ikinci oldu. Aynı imtihanda birinci olan kişi de Salih Efendi isminde çalışkan ve zeki bir talebedir. Ancak birincilik dururken ikinciliği içine sindiremez Celâleddin Efendi. Birincilik dururken, nasıl olur da ben ikinci olabilirim diye içi içini yedi ve bunu ömrü boyunca unutamadı. Kendisinin edebî zevk bakımından Salih Efendi'nin üstünde ve önde olduğunu kabul etti hep. Bu da onun son derece kendine olan güven duygusunu gösterir.

Bu imtihan otuz yaşına basmış Celâleddin Efendi'nin hayatında önemli bir yer tuttu ve istikbâli için dönüm noktası oldu. O zamana kadar ibtidaîden medreselere, idadîden dârülfünûna kadar tırmandığı merdivenin tüm basamaklarını birincilikle bitirmiştir. Memleketi Trabzon'da başlayan eğitim yolculuğu böylece otuz yaş sınırında İstanbul'da tamamlanır.

Tamamlanır tamamlanmasına ama araştırma ve öğrenme az-minin ömrünün sonuna kadar sürdüğünü görüyoruz.

Salih Zihni oğlu Mahmûd Celâleddin Efendi, dârülfünunu bitirdikten sonra bugün İstanbul Erkek Lisesi olan İstanbul Sultanisi'nde 1912 yılının ocak ayında vazifeye başladı. Bu onun Turgutlu Rüşdiyesi'ndeki birkaç aylık muallimliğinden sonraki ilk memuriyetidir. Payitahtın en eski ve köklü lise-lerinden biri olan İstanbul Sultanisi'nde görev yapmak yeni mezun her babayiğitin harcı değildir. Hele tecrübeli, yaşını başını almış anlı şanlı klasik hocaların arasında.

Maarif Vekaleti'nin memur ve muallimlere verdiği Celâl Hoca'nın Sicil Defteri

Celâleddin Efendi bilgi ve görgüsüyle, dikkat ve ilgisiyle İstanbul Sultanisi'nde artık parmakla gösterilen hocalardandır. Bu kurumda 50'li, hatta 60'lı yıllarını süren nice gedikli hocaların arasında o gençliği ve kendine özgü duruşuyla dikkat çekiyordu. Meşhur ve renkli hocaların arasında genç bir hoca olarak ilmiye kıyafetiyle muallimler odasına girerken ilk haftalarda dizlerinin titrediğini, heyecanlandığını hatırlıyor. İşte hayatı boyunca soyadını bile gölgede

birakan “hoca” sıfatını memuriyetinin bu aylarında alarak “Celâl Hoca” oldu. O arkadaşları ve öğrencileri arsında hep bey ve efendi olarak değil “hoca” olarak anıldı. Bu sıfatı hiçbir titre değişmedi ve hocalığıyla hep gurur duydu. Sultanideki bu duruşu ve kısa sürede derslerine gösterdiği dikkati, kılı kırk yaran titizliği, öğretim metodundaki farklılığı ona kısa zamanda haklı bir şöhretin yolunu açtı. Onun “Celâl Hoca” olarak şöhret bulmasında da zaten bu çağlarda Arapça derslerinde gösterdiği farklı metod ve derslerindeki titizlik yatmaktadır. İşte buradaki başarısı ve şöhreti, İstanbul’un diğer okullarında özel Arapça dersleri vermesinin kapısını da araladı. Sultanide¹ hocalığa başladığı tarihten yaklaşık dokuz ay sonra, eğitim döneminde Dârüşşafaka’da ek ücretle Arapça derslerine girmeye başladı. Bu dersler değişik aralıklarla birkaç yıl sürdü.

İstanbul Sultanisi’nde bir iki sene görevde bulunduktan sonra şehrin en meşhur Arapça hocaları arasına girdi. Bu onun işini ne denli ciddiye aldığını gösteriyordu. Aynı zamanda arkadaşı da olan Sultanideki Arapça hocası Süleyman Efendi, Celâl Hoca için şöyle der: “Biz de Arapça okutuyoruz. Fakat alelade bir vazife olarak bu işi yapıyoruz. Celâl Hoca ise bu işi aşk ile yapıyor.”²

Celâl Hoca’dan Arapça dersi okumak, hele bu derslerden yüksek not almak öğrencileri arasında kişiye farklı bir imtiyaz kazandırıyordu. Dersine o kadar düşküncü ve derslerinde o kadar ciddi idi ki en basit bir laubaliliğe bile tahammül edemezdi. Bir gün derste Celâl Hoca birden hiddetlenerek:

¹ Celâl Hoca İstanbul Sultanisinde 29 Ocak 1912 tarihinden başlayarak 1 Şubat 1923’e kadar aralıksız on bir yıl bu lisede görevde bulunmuştur. 1926’dan sonra dört yıl daha aynı okulda Arapça, Siyer, Malûmât-ı Diniyye dersleri vermiştir..

² Selahattin Kaya, a.g.e., s. 30-31.

- “Bu Kur’an lisanıdır, bunun müsamahası olmaz, anladınız mı?” diye bağırdı. Sınıfta çıt çıkmadı, herkes ne olup bittiğini anlamaya çalışarak suçluluk psikolojisi içinde önüne bakıyordu. Hocanın niçin kızdığını kimse bilmiyordu. Ders bittikten sonra anladılar ki, öğrencilerden biri derse kayıtsız kalarak pencereden dışarı bakmış! Bu dikkat ve ciddiyetini bütün hocalık hayatı boyunca sürdürmüştür. Bir öğrenciyi tuttu mu tutardı. Beğendiği, istikbal gördüğü öğrencilerle ailesinden daha çok ilgilenirdi. Daha doğrusu Celâl Hoca çalışkan öğrencilerini severdi. Kimin çalışkan kimin tembel, kimde cevher var kimde yok, bir-iki soruyla hemen bulur ve insan sarrafı gibi ondaki cevheri anında keşfederdi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Celâl Hoca Arapça derslerinde çok dikkatlidir ve haddinden fazla hassastır. En ufak bir hataya ve dalgınlığa bile göz yummaz. Bunu yıllar sonra girdiği İlm-i Kelam ve Tevhid derslerindeki öğrencilerinden biri:

- “Hocam demiş, sizin Arapça derslerinde çok acımasız ve taviz vermeyen şedit bir yönünüz var, ama diğer derslerde o kadar hassas değilsiniz, bunun sebebi nedir?” diye sormuş. Hoca gerçekten de, Arapça derslerinde hiç taviz vermeyen, sert tutumları olan ve keskin yapılı bir kimsedir. Bu soruyu hoca kendisinden beklendiği üzere şu şekilde cevaplandırır:

- “Evladım o Allah’ın kelamının lisanıdır. Orada dikkatli, hassas ve muntazam olmak mecburiyetindeyiz. Kelam ve diğer dersleri ise siz bir şekilde öğrenebilirsiniz. Ben size orada o üslubu, o intizamı verebilmişsem siz zaten diğer sahalarda o dikkati, o hassasiyeti gösterirsiniz. Arapça, adı üstünde Arabça. Bir tek harfi değil bir noktası bile feda edilemez. Yanlış bir harf, yanlış bir nokta bütün manayı altüst edebilir.” Celâl Hoca Arapça konusundaki duyarlılığını belirtirken Fuzûlî’nin bu konudaki ünlü dörtlüğünü okurdu talebelerine:

*Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
 Ki fesâd-ı rakamı “sûr”umuzu “şûr” eyler
 Gâh bir harf sukûtuyla kılar “nâdir”i “nâr”
 Gâh bir nokta kusûruyla “göz”ü “kôr” eyler.³*

Bu yıllarda Celâl Hoca'nın Arapça konusundaki bilgi ve dikkatini gösteren ünlü şairimiz Mehmed Akif'le ilginç bir hatırası vardır.⁴ İstanbul Sultanisi'nde hocalığının ikinci yılında idi. O yıl imtihanlara Mehmet Akif İstanbul Dârülfünununda hoca olduğu için mümeyyiz olarak gelmişti. Talebeler sırayla imtihana girip çıkıyordu. Sıra Cevad isminde Celâl Hoca'nın da çok takdir ettiği ve üzerine titredığı bir talebesine sıra gelmişti. Cevad, Mehmet Akif'in tahtaya yazdırdığı kıtayı gayet düzgün okudu. Daha sonra Akif:

- “Pekiye Cevad Efendi, bir de mana ver bakalım” dedi. Cevad tahtada yazılı şiire bakarak hiç tereddüt etmeden:

- “Muktedir olduğun takdirde sakın zulmetme, zira zulmün sonu sana nedamet getirir” diye cevap verdi. Her tercümeyi kolay kolay beğenmeyen Akif, Cevad Efendi'nin bu tercümesini çok beğendi ve bilgisini kontrol etmek için bazı noktaları daha sormak istedi:

- “Ye'tî kelimesi gelir demek değil midir? Siz ‘getirir’ şeklinde mana verdiniz. Birinci mısırda da bir ‘sakın’ ilave ettiniz, niçin?”

- “Birinde fiil harf-i cerle müteaddidir, diğerinde de nun-ı te'kid vardır.”

³ Burada Osmanlı harflerini bilmeyen okuyucularımız için bir açıklama yapmamız gerek. Sevinç ve neşe anlamına gelen “sûr” kelimesindeki “sin” harfine fesat karıştırıp yanlışlıkla bir işaret koyarsak, ‘gürültü ve karışıklık’ manasına gelen “şûr” olur. Kimi zaman de “nadir” kelimesinden “dal” harfini düşürürsek, ‘ateş’ manasındaki “nâr”ı elde ederiz. Hele “göz” kelimesindeki “ze” harfinin noktasını koymazsak “kôr” olur..

⁴ Emin Işık, a.g.e., s. 18.

- “Pekâlâ, son mısrada ‘ye’dû aleyke’ vardır, bir de ona mana ver bakalım.”

- “O mazlum sana beddua eder, demektir” efendim.

- “Aferin evladım, kâfi, artık çıkabilirsin.” Daha sonra Mehmet Akif takdir ve şükran dolu bakışlarını Celâl Hoca’ya çevirerek:

- Teşekkür ederim, Allah sa’yinizi meşkûr eylesin, dedi ve ilave etti: Ben mümeyyiz olarak medreseye de gittim, bunlar onlardan çok ileride, Türkçe’yi de bozmadan tercüme ediyorlar.

Mehmet Akif’le Celâl Hoca’nın tanışıklığı dârülfünundan geliyordu. Arap dili ve edebiyatı bölümünde okurken bir dönem edebiyat derslerine büyük şairimiz gelmişti. Ayrıca Celâl Hoca, Akif’in Şehzadebaşı’nda bulunan İttihad ve Terakki İlmiye Kulübü/Mahfeli’nde Arap edebiyatı dersi okuttuğunu duyunca oranın da müdavimi oldu ve bilgisiyle, kendine özgü kişiliğiyle ön plana çıktı. Derse devam edenlerin çoğu imam, müezzin ve medrese talebesiydi. Bu derslerde Mehmet Akif şiiri tahtaya yazdıktan sonra “kim okuyacak?” diye sorardı genellikle. Kimseden ses çıkmayınca:

- “Haydi bakalım Celâleddin Efendi, iş yine sana kaldı” diye ondan esirgemediği iltifatlarda bulunurdu.

Öğrenmenin yaşına inanmayan Celâl Hoca hem öğreniyor, hem öğretiyordu. O her türlü güçlüklerle göğüs gere gere, zorlukları yine yine İstanbul’un ilim çevrelerinde tutundu, bilgi ve görgüsüyle akranlarını kışkandırırçasına kendisine önemli bir yer edindi. Allah vergisi hafızası, ender insanlarda görülen anlama ve kavrama yeteneği onda fazlasıyla vardı. Cins bir kafaydı. Unutmak nedir bilmezdi. “Unutmak mı? O da ne? İnsan öğrendiği bir şeyi nasıl

unutabilir?” sözü ona ait. “Madem unuttun, niçin öğrendin o zaman!?” derdi, unuttum diyenler için.

Manevi Arayışları

Kahramanımızın İstanbul Erkek Lisesi’nde Arapça muallimi olarak göreve başlaması ile birlikte “Celâl Hoca” olarak şöhret bulduğunu, artık İstanbul’un medrese ve ilim çevrelerinde aranan bir hoca olarak hatırının sayılmaya başlandığını belirtmiştik. Bu arada Fatih Camii’nden Çarşamba’ya doğru giderken yolun hemen sağ tarafında sakin bir yerde bulunan Dârüşşafaka’da muallimliğe başlamış, mezun olup ayrılmasına rağmen dârülfünundaki meşhur hocalarla da dostluğunu ilerletmiştir. On yılların ve yüzyılların bu oturmuş kurumlarında saygın bir yer edinmek ancak üstün bir yetenek ve bilgi ile mümkün olabilirdi. O da Celâl Hoca’da yeterince vardı.

Bu arada II. Meşrutiyet’ten beri ülke her geçen gün kötüye gitmektedir. Gözü iktidar hırsından başka bir şey görmeyen Hareket Ordusu İstanbul’a gelmiş, Sultan Abdülhamid İttihat ve Terakkiciler tarafından tahttan indirilmiş, güya işleri düzeltmek için gelen İttihatçılar kaosa ortam hazırlamaktan başka bir iş yapmamıştır. Daha doğrusu yapamamış, daha da doğrusu altı asır boyunca devam eden Osmanlı Devleti’nin mezarını kazmak isteyenler İttihat ve Terakki’nin gelmesine zemin hazırlamışlardır. Balkan ve Trablusgarp Harbi başlamış, Çanakkale Savaşı, Dünya Savaşı patlak vermiş, Osmanlı’nın her cephesinde yediden yetmişe askerlerimiz var olma ve kurtuluş mücadelesini sürdürmüştür. Balkanlar’dan Arabistan topraklarına, Kafkaslar’dan Afrika’nın kuzey sahillerine kadar bugün üzerinde otuzdan fazla devlet kurulan topraklarımızı bu birkaç sene içerisinde kaybettik. “Üç be-yinsiz kafanın derdine...” değil üç milyon halk, milyonlarca vatan evladı yok oldu. Ancak yedi düvelin önünde sarsılmaz

bir kale gibi duran Anadolu toprağını her ne pahasına olursa olsun muhafaza ettik.

İngilizlerin inşa edip Yunanlılara teslim ettiği Averof Zırhlısı'nın Çanakkale boğazını kapatması üzerine en çetin savaşların sürdüğü Balkan Harbi yıllarında Celâl Hoca dokuz ay maaş alamadı. Bu tarihlerde en zor günlerini geçiren Devlet-i Aliyye, “Donanma İanesi”, “Donanmaya Yardım İanesi” adı altında İstanbul'daki tüm memurların maaşlarından kesinti yapmış, bu paralarla ölüm-kalım savaşının son hızıyla sürdüğü cephelerde askerlerimize teçhizat gönderilmiştir.

İşte böyle bir var olma ve yok olma ortamında Celâl Hoca'nın manevi arayışlar içerisine girdiğine şahit oluyoruz. Üniversite çevresi, lise hocalığı, devrin ünlü muallimleriy-le beraber olması onu tatmin etmiyordu. Bu arada İstanbul Suriçi'nde faaliyet gösteren bir takım tekkelerle ilişkilere girdiğini görüyoruz. Kimine devam ediyor, kimine de “Şia kokusu var” diyerek bir daha uğramıyordu. Meselâ Eyüp'teki Kaşgarî Dergâhı'nda Abdülhakim Efendi'ye gittiğini biliyoruz. İstanbul Hırka-i Şerifte Ümm-i Kenan Dergâhı'na zaman zaman uğradığı oluyor. Kimi zaman Karagümrük'te bulunan Atikalî'deki Cerrahî Tekkesi'ne yolunu düşürüyor. Bu tekkenin şeyhi ve aynı zamanda öteden beri arkadaşı olan Fahreddin Efendi ile sıkı dostluk kuruyor, bu dostluklar muhabbete dönüşüyordu. Artık onun zamanla Cerrahî Tekkesi'nin sohbet halkasında yer aldığını görüyoruz.

Celâl Hoca'nın bu yıllarda yolunun ilk düştüğü yer Eyüp'teki Kaşgarî Dergâhı'dır. İşte bundan sonrasını oğlu Sadettin Ökten'den naklen Celâl Hoca'dan dinleyelim: “Manevi bir yola bağlanmak istiyorum. Bu noktada içimde bir boşluk var ve gönlüm Kaşgarî Dergâhı'ndaki Abdülhakim Efendi Hazretleri'ne meyletti. Haftanın belli günlerinde onun sohbetlerine devam ediyorum. Bir Cuma günü, namaz

kılındıktan sonra ders okunmak üzere semâhaneye geçildi. Hizmetçi ders rahlesini getirip her zaman okunan kitaptan en son kaldıkları yeri açmış. Abdülhakim Efendi, al oğlum bunu götür Rabıta Risalesi'ni getir demiş. Ben de, 'Hoca bu derste şeyh-i müsellekin evsafından bahsetse' dedim. Hoca derse başlamazdan evvel mescide girdim ve bir direğin arkasına oturdum. Abdülhakim Efendi derse başlarken, bugünkü dersimizin mevzuu şeyh-i müsellekin evsafı demez mi?! Ve ilâve etti: Celâl Efendi bu mevzu seni alâkadar eder, öyle uzakta kalma, yakına otur! Mesaj bana idi. Yani benim kalbimi beni görmediği halde okudu. Şeyh-i müsellek, yani intisap edilecek şeyh efendinin vasıfları hakkında konuştu. Ancak benim kısmetim onda değilmiş..."

Daha sonraki yıllarda buna benzer yakınlaşmalar Fatih Hırka-i Şerif'teki Ken'an Rifaî Hazretleri ile de olmuştur. Celâl Hoca, Kenan Rifaî'den Fransızca dersleri alacaktır. Buna mukabil kendisi de onun oğlu Kâzım Bey'e Arapça dersi verecektir. İşte Celâl Hoca'nın Kenan Rifaî ile böylesine yakın bir ilişkisi vardır. Buna rağmen ona da herhangi bir şekilde mensubiyetin söz konusu olmadığını görüyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Abdülhakim Efendi'ye gönlü yat-tı ancak intisap etmek istediği halde orası da kısmet olmadı.

Orhan Okay'ın anlattıklarına göre, Celâl Hoca emekli olduktan sonra hem kendisine hem de Kenan Rifaî'nin bağ-lılarından ve daha sonra büyük sanat tarihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi ile evlenecek olan İlhan Hanım'a Arapça dersi vermiştir. Bu da, başka bir başlık altında anlatacağımız gibi bir rüya üzerine gerçekleşmiştir. Celâl Hoca'nın gerçek hayatın bir devamı niteliğinde olan rüyaya verdiği önemi biliyoruz.

Celâl Hoca'nın söz konusu ettiğimiz manevi arayışları hep sürmüştür. Tekkelerin kapatılmasından önce 1924'te Cer-rahî Şeyhi Fahreddin Efendi'ye intisab etmiştir. Fahreddin

Efendi'nin, aynı yaştaki Celâl Hoca'ya zaman zaman takıldığı ve “Sen de şeyh beğenmiyorsun” diye şakalaştığı olurmuş. İkisi arasındaki bu tür konuşmalar normaldir. Çünkü Fahreddin Efendi kendisiyle akran, mahallede kendisiyle arkadaş aynı zamanda. Aynı mahallede yıllarca birlikte oturmuşlar, mahallenin ihtiyar heyetinde zor zamanlarda birlikte görev almışlar. Dolayısıyla her ikisi de birbirinin huyunu ve suyunu çok iyi bilmektedir.

Bir taraftan Dârüşşafaka ve İstanbul Sultanisi'ndeki dersler, bir taraftan dârülfünundaki hocalarla geliştirilen dostluk ve görüşmeler...

Celâl Hoca'nın hayatında rüyanın çok önemli bir yeri vardır. Orhan Okay, Celâl Hoca'nın rüya tabir etme kabiliyetini Karagümrük'teki Cerrahî tekkesinin postnişini Fahreddin Efendi'den aldığını belirtir.⁵ Fahreddin Efendi'den rüya tabir etme kabiliyetini aldıktan sonra mı o tarıkata girmiştir, yoksa daha önce tarikate girdikten sonra mı Şeyhefendi'den bu Allah vergisi rüya tabir etme kabiliyetini almıştır, bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa, o da Celâl Hoca'nın Fahreddin Efendi'ye bağlılığında rüyanın önemli bir yeri olduğudur. Celâl Hoca, Fahreddin Efendi'den bu eğitimi almış, o da ona “el vererek” artık kendi başına yorum yapmasına izin vermiştir.

Bu arada Fatih'te aynı mahallede birlikte oturdukları Fahreddin Efendi ile mahallenin yönetiminde bulunmuşlardır. Evlendikten sonraki yıllarda ihtiyar heyeti olarak Atikali Mahallesinin yardım kuruluşunu birlikte organize ederler. Mahallede ilmühaberle fakir fukarayı tespit edip, topladıkları yardımlarla onlara yoksulluk yaşatmazlar. Mahallenin bekçi maaşını topladıkları paralarla öderler. Evlenme yaşındaki kimsesiz gençleri evlendirirler. Yardım ettikleri insanlar

⁵ Orhan Okay, “Silik Fotoğraflar”, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 54.

arasında dul hanımlar, yetim ve öksüz çocuklar, fakir kızlar vs. savaş yorgunu bir toplumun geride kalan tüm yoksul fertleri bulunmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, böylece kocaman mahalle birbirini tanıyan, birbirinin derdiyle dertlenen, acılarını paylaşan, sevinçlerine ortak olan bir uzvun parçası, büyük bir aile gibi yaşamış yıllar yılı. Bugün oturduğumuz apartman katlarındaki kapı komşumuzu tanımadığımız bir zamanda, böylesine sıcak bir toplumsal dayanışmanın kocaman bir mahallede uygulanması, galiba Osmanlı bakiyesi bu insanların geçmişten tevarüs ettikleri inanç ve kültür anlayışıyla ilgili bir şey olsa gerektir.

Evliliği

Celâl Hoca, Trabzon'da güzel sesli bir hafızın okuduğu Kur'an'ı dinledikten sonra o Kitabın sahibine verdiği sözle birlikte yollara düşmüş ve kısa sürede bu şehirden deniz yoluyla İstanbul'a gelerek kendisini bambaşka bir dünyada bulmuştu. Bir kere,

Cânıma bir merhaba kıldı ezelde çeşm-i yâr

Öyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmezem

hâllerindeydi. Kendisine ezelde merhaba denmiş, selam verilmişti. Kenan Rifai Tekkesinde yine güzel sesli bir hafızın Davudî sesiyle Kur'an okuyuşunu dinledikten sonra ise bu sefer dünya evine girdi.

Celâl Hoca'nın evlendikten sonra Süruri Efendi'nin Atıkali Mahallesi Cami-i Şerif Sokak numara 7'de bulunan evinde oturmak için aldığı tebdil-i mekân ilmühaberi

Nasıl mı?

İstanbul Sultanisinde görev yaparken her cuma bir camide namaz kılmayı âdet haline getirmişti. 1910'lu yılların sonunda bir cuma yolu Atıkali Camii'ne düştü. Ondan sonra da sık sık gelmeye başladı. Caminin imamı Süleyman Sürûrî

Efendi ile zamanla dost oldu. Öyle ki bu dostluğun neticesinde imam efendi bir akşam hocayı evine çağırıldı. Gıcırdayan merdivenlerini trabzanlara tutunarak çıktığı iki katlı evin üst katındaki geniş odada oturdular ve uzun uzun sohbet ettiler. Bu arada ortalığın dinginliğine, temiz bembeyaz örtülere bayıldı Celâleddin Efendi. Sessiz bir ortam ve ortalıkta çıt bile yok. Bu sessizlik daha bir hoşuna gitti.

Tekke ve Zâviyeler Kanunu henüz çıkmamıştı. Rifai Tekkesi'nde Cuma namazından sonra zikir yapılıyordu. Âyine Celâl Hoca da düzenli bir şekilde katılmaya dikkat ediyordu. Zikir bittikten sonra her zaman olduğu gibi genç ve güzel bir ses aşr-i şerif okudu. Trabzon'da Kur'an okuyan hafızı hatırladı. Celâl Hoca musiki zevki olduğu için her okuyanı kolay kolay beğenmezdi ama bu sesi takdir etmişti. Okuyan kişi bir medrese öğrencisiydi ve Kıyâme suresinden birkaç ayet okumuştutu. Tekkeden çıkışta Celâl Hoca, hemen tanıdığı delikanlının yanına yaklaşıp omzuna şöyle bir dokundu ve:

- “Bârekallah, sure-i şerifeyi ne güzel okudunuz!” dedi iltifat ederek. Delikanlı ile tekkeye girip çıkarken daha önceden göz aşinalığı vardı ama sıkı bir muhabbetleri de yoktu doğrusu. 17-18 yaşlarındaki bu delikanlı Celâl Hoca'nın müstakbel kayınbiraderi Cevdet Efendi idi.⁶ Kader kozasını örececek ya, Celâl Hoca hafızın Kur'an okuyuşunu çok beğendi ve o andan itibaren yakınlık göstererek sıkı bir dostluk kurmaya başladı. Cevdet Efendi Kur'an'ı usulüne uygun olarak, musikiyi ve nağmelerini yoğurarak tertil üzere okumuştutu. Musiki eğitimi almıştı ve işin ilmini bildiği belliydi. Aynı zamanda hafız olan Cevdet bu arada iki adımlık mesafede bulunan Fatih Medresesi'nde öğrenciydi. Bir taraftan da o güzel sesiyle Ramazan ayında Fatih Camii'nde halka oluşturup

⁶ Soyadı Kanunu çıktıktan sonra “Soydances” ismini alan Hafız Cevdet Soydances 1966 yılında vefat etti.

mukabele okuyordu. Hafız Cevdet'in Arapçası zayıf olduğundan Celâl Hoca'dan takviye Arapça dersleri almaya başladı. Bu sayede Arapçası iyi bir seviyeye geldi ve medresede en yüksek notları Cevdet alıyordu artık. Ardından matematik ve Fransızca notları da düşük olduğundan hocadan yine takviye olarak o dersleri de aldı ve seviyesini oldukça yükseltti. Sene sonunda medresedeki tüm derslerden başarılı bir öğrenci olarak bir üst sınıfa geçmişti.⁷

Celâl Hoca ve Hafız Cevdet dışarıdan ders çalışmaları ikinci sene de sürdürdüler. Başlarda bu dersleri kahvehanede ve cami odasında yapıyorlardı. Bir gün Cevdet, Hoca'yı kendi evlerine çağırarak, fakirhaneye buyurmaz mısınız? dedi. Babası Hafız Süleyman Sürûrî Efendi ile camiden tanıyorlardı ve birlikte evlerine bir defa gitmişlikleri de vardı. Evden çıkmadan önce de annesine söylemişti, belki hoca ile gelebiliriz diye. Namazdan sonra gittiler. Atikalî'deki evin sükûnetini, zarafetini ve temizliğini çok beğendi. Evlerinin ve komşu evlerin bahçesinde incir, kiraz, ayva, dut ağaçları ve asma vardı. Duvarların kenarı ise gül, yabangülü ve hanımeli ile dolu olduğundan rengârenk güllerin kokusu yayılıyordu sokağa. Han odalarında ömür tüketen ve yaşı kırkı bulmuş olan Celâl Hoca evin güzelliği karşısında öyle bir bayıldı ve öyle bir iç geçirdi ki, hikmetinden sual olunmaz kaderin ilmeğine bir ip daha geçirdi. "İşte" dedi o anda, "bu evin bir kızı varsa alınır!" Var mıydı, yok muydu bilmediği halde bu sözü içinden gelerek, "inşallah vardır!" diye dua niyetine söylemişti. Ezeldeki "çeşm-i yârın" merhabasına cevap vermek için burada olduğunu bilmiyordu.

Bu kadar zamandan sonra Hafız Cevdet'in başarısının arka planında bulunan Celâl Hoca ismi akşamları hane

⁷ Cevdet Soydanses, a.g.e., s. 66.

halkının en çok duyduğu isimlerden biriydi artık. Hafız Süleyman Efendi camiden tanıyordu ama evdekiler merak etmiyor değildi: Kimdi, kimlerdendi bu Celâl Hoca? Yaklaşık iki yıldan beri para pul almadan Cevdet'le niçin bu kadar ilgileniyordu? Onun adı ilim çevrelerinde, mektep ve medreselerde biliniyordu ama ailedekiler henüz yeni yeni duymaya başlamıştı Celâl Hoca ismini.

Artık Celâl Hoca ile Cevdet'in dostluğu son altı-yedi ay içerisinde bir başka sürece girmişti. Okul bittikten sonra yazbaşlarında bu başarının kutlanması için bir Surdışı gezisi düzenlediler birlikte. Cevdet'in annesi ve kız kardeşi börekler ve çörekler yapmıştı. Bir yaz sonu yanlarına içecek bir şeyler de alıp Atikali'den Otakçılar'a (Eğrikapı), oradan da Rami üzerinden Eyüp sırtlarına gezintiye çıktılar. Edirnekapı Surları'nı geçtikten sonra Bayrampaşa bostanlarının olduğu yer aynı zamanda halkın gezinti yeri idi. Enginarlar ve acı dalbastı kirazlarıyla ünlüydü burası. Civar bölgede oturan aileler yaz sıcaklarının bastırdığı havalarda ağaçların altına ihram ve seccadelerini yayarak öğle yemeği yer ve felekten bir gün geçirirlerdi. Ayrıca surun dışında Edirnekapı'dan Topkapı'ya giderken Bayrampaşa deresi boyunca uzanan yemyeşil geniş topraklar marul ve bakla tarlasıydı. Sebzeler, gözleri bağlı merkeplerin bir daire etrafında gıcırtılı bir sesle döndürdükleri dönme dolaplarla çıkarılan suyla besledikleri bu topraklardan yetişirdi. Sadece burası değil Ayvansaray, Eğrikapı, Mevlanakapı ve Yenikapı gibi sur kapılarından çıkar çıkmaz alabildiğine geniş ekili bir arazi uzardı gözlerinin önünde. Sütlüce'nin üstünden görülen Okmeydanı taraflarında bomboş araziler uzanıyordu. Mecidiyeköy'deki uçsuz bucaksız dut ağaçları, boylu boyunca uzanan geniş çilek tarlaları görünüyordu uzaktan. Osmanlı çileği denilen ve bambaşka bir lezzeti olan pembe ve kokulu çileklerin dünyada bir benzeri daha yoktu.

Rami sırtlarından görünen Galata Kulesi ile Topkapı Sarayı arasındaki o muhteşem manzara müthişti ve Celâl Hoca İstanbul'a vapurla geldiği ilk günü hatırladı. Nereden nereye, dedi, derin bir iç geçirerek. Geleli tam yirmi iki yıl olmuştu bu şehre. Gerçi gözleri okumaktan başka bir şey görmediği için buralara fazla gelmişliği de yoktu. Haliç'in cennetten bir köşeymiş gibi seyredildiği Rami'de alabildiğine uzanan kırlı bayırlı geniş bir arazide yetişen üzüm bağları vardı. O yıllarda parmak, çavuş, pembe çavuş, rezaki, misket... gibi üzüm çeşitleri meşhurdu. Bu üzümler lezzetleriyle beraber enfes kokularıyla da tanınan İstanbul'un padişahlara layık yerli ve tutulan üzümleri idi.

Celâl Hoca ile delikanlı Cevdet Efendi Eyüp sırtlarında epey bir süre dolaştıktan sonra günbatımına yakın bir vakit surlardan içeri girdiler ve alacakaranlıkta Atikali'deki evlerine uğradılar. Ahşap evin yarım panjurlarla örtülü pencerelerinden hafif soluk ışıkların yandığı belli oluyordu ve beyaz perdelerle kaplıydı. Birinci kat pencereleri demir korkuluklarla çevrili. Bu birlikte ikinci gelişleriydi Cevdet'le. Evin sükûneti ve nezafeti karşısında yine gıpta ile karışık bir iç geçirdi Celâl Hoca. Tarifi imkânsız sıcak bir duygu seline kapıldı. Kendini bu evin bir ferdiymiş gibi gördü. Soramadığı soruların cevaplarını aradı. Hayır, rüyada değildi.

Bu Surdışı gezisinde öğrendi ki kireç boyalı bu nezh evin yaşı kendine göre küçük olmakla beraber bir kızı varmış. Bunu öğrenince vakit geçirmeden Atikali Camii'nin imamı Hafız Süleyman Sürûrî Efendi'nin kızı Emine Mahmûde Hanım'a talip oldu. Sürûrî Efendi bu teklife çok şaşırdı. "Hoca hem yaşlı, hem de asabî!" demiş yakınlarına. Ama dostluğunu sürdürmüş. Celâl Hoca, Emine Mahmûde hakkında olumsuz cevap almasına rağmen bu arada araştırmalarını sürdürüyordu. Kardeşi Zehra'yı gönderdi bakması için.

Zehra çok beğendi Emine'yi, ağabeyine bu kızı kaçırmayalım dedi. O güne kadar ağabeyi için birçok kıza alıcı gözyle bakmıştı ama bunun gibisi yoktu.

Cevdet'in ailesini tanımasının ardından bir seneye yakın bir süre geçmişti ki Atikalı Camii'nin imamı Süleyman Sürûrî Efendi aniden vefat etti. Yerine de yaşı küçük olmasına rağmen Osman Nâcî'nin tayini uygun bulundu. Ayşe Sıddîka Hanım altı çocukla baş başa kaldı. Kocasının maaşından başka gelirleri yoktu. Kendilerine ait bir evleri vardı ama gelen para yetmez olmuştu. Zor günler geçiren aileyi Celâl Hoca ve kardeşi Zehra Hanım yalnız bırakmadı, evlerine sık sık gidip gelerek onları hep motive ettiler. Bu arada Sıddîka Hanım'ın acısı geçtikten sonra Celâl Hoca Emine Mahmûde'yi bu sefer direkt ondan istedi. Evin evli barklı yetişkin erkeği olmadığından, kızın annesi "kız evi naz evi" demedi ve Celâl Hoca'nın samimi niyetini öğrenince:

- "Ben hocanın ilmine ve fazlına kızımı verdim gitti!" dedi. Hocanın yaşı hayli ileri olduğu için fazla da bekletmediler. Ve 5 Ocak 1923 yılında evlendiler. Kızı kayınvalidesinden istemedi önce Celâl Hoca Sürûrî Efendi'yi rüyasında görmüş ve kızıyla evlenmesinden memnun olacağını söylemiş. O zaman anladım ki diyor Celâl Hoca, bu kız salih, onu bırakmadım bekledim. Bir de isimlerinin Mahmûd-Mahmûde (Mahmûd Celâleddin-Emine Mahmûde) olmasını tesadüfi olarak görmez. Ezelde yazılmış "çeşm-i yâr"e işaret olarak kabul eder bu tevafuku.

Dindar ve mütedeyyin bir ailenin kızı olan Emine Mahmûde Hanım, anne tarafı Filibe, baba tarafı Ahıska'dan gelen bir aileye mensuptur. Ayşe Hümeysra Hanım'a göre Anadolu Türkleri çocuklarına "Mahmûde" ismi pek koymaz. Türkistanlılarda vardır bu. Ahıska'dan geldikleri için kızlarına bu ismi vermiş olmalı. Başka bir rivayete göre ise Süleyman

Sürûrî Efendi, “Ahmed” Cevdet ve “Mehmed” Necâtî’den sonra bir erkek evladı beklediği için, erkek olsaydı Mahmûd’la tamamlamak istediğinden kız evladının ismini Emine “Mahmûde” koymuştur. Bilindiği üzere Ahmed, Muhammed yani Mehmed ve Mahmûd isimleri Peygamberimizin isimleridir.

İşte Celâl Hoca, 93 muhaciri olan Ayşe Sıddîka ile Süleyman Sürûrî’nin kızları Emine Mahmûde ile hayatını birleştirir. Süleyman Sürûrî Efendi Fatih civarında hafız-ı kurrâ ve imam olarak bilinen, çevresinde sevilen ve sayılan bir zattır.⁸ Onun babası Ahıskalı Osman Efendi gençliğinde birçok harbe katılmış, savaş bittikten sonra babasından izin alarak İstanbul’a gelmiş, Fatih’te medreselerde okumuş, müderris olarak ders okutmuş büyük bir âlimdir. Padişahın huzur hocası olduğundan kabri Fatih Camii haziresinde yer almaktadır. Sürûrî Efendi’nin çocuklarından biri olan Cevdet Soydanses daha sonraki yıllarda Şişli Camii’nin imamı olacaktır. Üstat Cevdet Bey kulaktan çok iyi bir müzisyendir aynı zamanda. Yeğeni Sadettin’e musiki merakını aşılayan da odur. Meşhur Hafız Sami (Akses) de Emine Mahmûde Hanım’ın öz dayısıdır. Görüldüğü gibi aile musiki kültürüne yakın ve yatkındır.

Atikalî’de zarafeti ve sükûnetiyle iç geçirerek çok beğendiği o eve Celâl Hoca’nın iç güveyisi olarak girdiğini görüyoruz. Merhum Süleyman Efendi’nin evinde Celâl Hoca ile birlikte eşi ve kayınvalidesi, ayrıca dört erkek çocuk ve bir de kız çocuğu oturmaktadır. Evin riyaseti ister istemez Celâl Hoca’ya kaldı. Sadece kendi yükü değil, iç güveyisi olarak geldiği kalabalık bir ailenin tüm sorumluluğu da omzundaydı artık. Bir aile reisi olarak bu zarif ve temiz evde yeni bir

⁸ Süleyman Sürûrî Efendi, İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki’ye karşı kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne mensup olduğu için Muzaffer Ozak’ın babası ile beraber Sinop’a sürgüne gönderilir. Emine Mahmûde Hanım Gülcemâl vapuru ile Sinop’a gidişlerini hayal meyal hatırlıyor ve küçük kardeşi Hatice Masume burada doğmuştur..

takım düzenlemeler yaptı. Meselâ Atikali semtine yeni yeni gelmeye başlayan Terkos şebeke suyunu komşuları arasında eve ilk defa o bağlattı. Ayrıca evin elektrik tesisatını da mahallede herkesten önce yaptırarak örnek oldu.

Celâl Hoca üç oda ve büyük bir sofası bulunan bu evin üst katında üç seneye yakın bir süre oturdu. Aşağıda da iki oda bir sofa bulunmaktadır. Hoca Atikali'deki bu eve damat olduktan sonra Süleyman Sürûrî Efendi'nin yerine tayin olunan kayınbiraderi Osman Nâcî'nin yaşı küçük olduğu için ona vekâlet etti uzun süre. Böylece onun imamete geçmesi ile Atikali Camii'nde cemaat gittikçe artmıştı. Bilhassa cuma günleri cemaat sayısı gözle görülür derecede artarak birkaç ayda iki katına çıktı. Hoca hutbelerine özenle hazırlanıyor, çoğu zaman İmam Birgivi'nin Tarikat-ı Muhammediye'sinden yazıyordu. Sonra oraya yakın bir yerde bulunan Lüleci Yekta Sokak'ta bir ev tuttu. Asabi bir mizacı olan hocanın bu evi bir kızgınlık sonucu tuttuğunu görüyoruz. Bir-iki yaşındaki Ayşe Hümeysra salıncakta sallanırken yere düşmüş. Hoca: "Benim kızımı nasıl düşürürsünüz, niçin dikkat etmediniz?" diye öfkeleniyor. Öfkesini hanımına söylüyor ama ortalığa sesleniyor. Aslında Hümeysra'nın salıncaktan düşmesi biraz da bardağı taşıran son damla olmuş. Bir kız dört oğlan çocuğu, aynı çatı altında yaşayan kalabalık bir aile. Çocuklar büyümüş ve her biri delikanlı çağlarında disipline olmuyor. Hoca devamlı okuyor ve sessizlik istiyor.

Lüleci Yekta'dan sonra Malta'da kârgir bir eve çıkarlar. İbrahim Edhem işte bu evde dünyaya geldi. Orada da iki sene kaldıktan sonra kayıinvalidesinin evinin tam karşısında bulunan Ali Rıza Sağman'ın evine kiraya çıktılar. Oradan, Beyazıt Soğanağa'da 1961 yılında ölümüne kadar uzun süre kaldıkları Ali Vardarlı Apartmanı üçüncü katına 30 lira kira ile taşındılar. Vardar'dan gelen Ali Efendi İstanbul'da ayakkabı

tamirciliği yaparken müteahhitliğe soyunarak bu apartmanı yaptırmış. Üçüncü kattan deniz, Yenikapı, Kumkapı ve Sarayburnu'na giden tren görünürdü. Deniz açık olduğunda Bozburnu'na kadar Marmara'nın tüm güney ufkunu seyretmek mümkün olurdu.

Geçimin Ağır Yükü

Celâl Hoca'nın evlendikten sonra yaşamaya başladığı Atikali mahallesinde önemli görevleri oldu. Bilindiği gibi eski mahalle teşkilatında muhtar, imam, ihtiyar heyeti ve bekçi bir araya gelerek mahallenin sorunlarına çözüm yolu bulurlardı. Ve mahallede olup-biten hadiselerden birinci derecede onlar sorumlu olurdu.

Merhum Hafız Süleyman Sürûrî Efendi'nin üç oğlundan birisi asker, diğeri de Ankara'da görevli olduğu için, daha önce de belirttiğimiz gibi üçüncü oğlu Osman Nâcî'ye imamlık vazifesi verilmişti. Osman'ın yaşı küçük olduğundan Celâl Hoca küçük kayınbiraderine vekâlet ederek Atikali Camii'ndeki imamlık görevini yaklaşık on yıl kadar onun adına sürdürdü. Ancak burada sabah, akşam ve yatsı namazlarını kıldırırdı. Bir de cuma namazlarını. Gündüz kendisinin görevi olduğu için öğle ve ikindi namazlarını müezzin efendiye bırakırdı daha çok.

Halvetî-Cerrahî Tekkesinin şeyhi Fahreddin Efendi ile Celâl Hoca'nın mahallenin yönetiminde iyi bir birliktelik oluşturduğunu görüyoruz. Oturdıkları muhitte öyle bir taşkilat kurdular ki kim yoksul, kim aç ve susuz, kimin yardımı ihtiyacı var, bu şekilde bütün bir mahalleden haberdar olunurdu. Böylece etrafta açta açıkta kalan olmazdı. Onların Suriçi İstanbul'unda oluşturduğu bu yapı diğer komşu mahalleler tarafından da örnek alınmıştır.

Celâl Hoca'nın ilk oturduğu ev

Evlendikten bir yıl sonra medreselerin lağvını müteakip yeni açılmış olan İstanbul İmam ve Hatip Mektebi'nde Arapça hocası olarak çalışırken bir gün kulaktan kulağa dedikodular dolaşmaya başladı: İmam ve Hatip Mektebi'nde on beş öğretmen hakkında Tevhid-i Tedrisat Kanunu aleyhine konuşmaktan tahkikat açılmıştı ve bunlardan birisi de kendisiydi. Daha sonra bu dedikodunun doğru olduğu anlaşıldı ve şahsına yapılan tebligatta, hakkındaki tahkikata devam edildiği, ikinci bir emre kadar vazifesine son verildiği bildiriliyordu. Adı geçen mektepte 1 Eylül 1924'ten 9 Kasım 1925 tarihine kadar bir yıldan fazla bir süre görev yapmıştı. Sicil defterine bu durum, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu tarizkâr bir lisanla tenkit ettiklerinden diğer on beş refikiyle birlikte infisal etmiştir" şeklinde geçecektir. Tabii olarak Celâl Hoca bu duruma çok üzüldü. Olsun istemediği şeyler oluyordu çevresinde, morali bozuluyordu. Evde bir yaşını bile doldurmamış küçük bir kızı, Ayşe Hümeysra'sı bekliyordu. Paraya en çok ihtiyaç duyduğu zamanlardı ve evin bitmek tükenmek bilmeyen ihtiyacı vardı. Karı-koca ve kayınvalide kimseye

hissettirmeden kendileri soğan ekmek yiyerek geçinebilirdi. Ya kendi ellerine bakan çocuklar! Bu arada kış mevsimi gelip çatmış, eve odun kömür alacak para da yoktu. Bu üzüntülü durum yaklaşık iki ay kadar sürdü (9 Kasım 1925-1 Ocak 1926). Daha sonra hiç de dönme umudunun olmadığı bir zamanda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu aleyhinde söylediği sözde hiçbir suç unsuru görülmediğinden, yeniden eski ve ilk görev yeri olan İstanbul Erkek Lisesi'nde Arapça hocalığına tayin edildi: 2 Ocak 1926.

Celâl Hoca göreve tekrar döndükten sonra İstanbul Erkek Lisesi'nde 2 Ocak 1926'dan 31 Ağustos 1929'a kadar aralıksız ders verdi. Bu sıralarda devrimler arkası arkasına geldi, bu sefer ardından liselerde Arapça dersinin tamamen kaldırıldığını öğrendi. Dolayısıyla girdiği ana ders müfredattan kaldırılınca işsiz kaldı. Celâl Hoca işte bu haberle beraber büsbütün yıkıldı. İşsizliğe dayanabilirdi ama "Rabca" dediği Arapçanın kaldırılmasına dayanması zordu. Olup bitenleri anlamakta zorlanıyordu. Ne oldu da başımıza bunlar geldi, diye hayıflandığı zamanlar oldu. Ardından gelecekleri tahmin ediyordu ve gelişen olayları anlamaya çalışıyordu.

İstanbul Sultanisi'nde verdiği Arapça dersleri kalkınca Celâl Hoca birden işsiz kalmıştı. Önceki gibi soruşturma olsa, eninde sonunda bu soruşturma tamamlandıktan sonra göreve dönme ümidi olurdu. Ama şimdi dersin kendisi kaldırıldığı için Arapça hocalığına bir daha hiç dönemeyecek! Çünkü dârülfünunun Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştu ve sadece Arapça derslerine girebilirdi. Düşündüğü zaman başka derslere girmesi ilk bakışta zor gibi görünüyordu.

Ancak Celâl Hoca kendisini öyle yetiştirmişti ki dinî ve sosyal sahada bütün derslere girebilir ve bu dersleri hakkıyla verebilirdi. Umutsuz ve karamsar bekleyişi dokuz ay

kadar sürdü. Böylesi bir psikoloji ve kırgın bir bekleyiş içindeyken tayininin bir gün Adana Erkek Muallim Mektebi din dersleri öğretmenliğine çıktığını öğrendi. Bu habere hiç sevinemedi! Nasıl gidecekti ta Adana'ya? Payitahtta oluşturduğu bütün bir düzeni bozulacaktı. Gitmedi. İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Bir kızı vardı ama başında bulunduğu ailenin bütün fertleri kendi eline bakıyordu. Daha doğrusu kayınvalidesi ile beraber bütün bir aileye babalık ediyordu.

Bunaldığı, içinden çıkamadığı zamanlar oldu. Medâr-ı mâişet motorunu çevirmekte zorlanmaya başladı. Tek başına olsa, hemen yanibaşlarında bulunan Şekerci Han'daki odalardan birine gidip gençlik yıllarındaki gibi kalabilirdi, ancak şimdi üzerinde altı-yedi kişinin yükü bindiği halde oraya nasıl gidebilirdi! Bu arada hocaya en büyük desteği en yakınındaki insan, zevcesi Emine Mahmûde Hanım veriyordu. Kocasını morali bozuk gördüğü zaman, "Üzülme, gün doğmadan neler doğar!" diyerek teselli ediyor, "Bu da geçer Yâ Hû!" diyordu. "Hû" kendi ismi, "Yâ Hû" da kocasının ismiydi. Evde birbirlerine seslenirken böyle hitap ederlerdi. Geceleri uykusu kaçtığı zaman en çok şu beyit aklına geliyordu:

*Şeb-i yeldâyı muvakkıtlâ müneccim ne bilür
Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat*

Gelecekte haber vermek için yıldızlara bakan ve bunun için uykusuz kalan müneccimle muvakkıtlâ örnek gösteriyor Celâl Hoca, gecenin ne kadar uzun olduğunu benim gibi bir sıkıntıya müptela olmuş kimseden daha iyi bilemez diyor. Ancak o uzun gecelerin şafağı söktüğünde okuyarak ve dua ederek teselli buluyordu. Çünkü biliyordu ki her karanlık gecenin ardından bir aydınlık gelecektir.

Celâl Hoca mütevekkil bir insandı. İçinde bulunduğu ortam itibarıyla rüyaya da önem verirdi. Bir gün yatmadan

önce bir beyit okuyarak uykuya daldı. Rüyada mana âleminde kendisine büyük bir somun verildi. Bir sevinçle uyandıktan sonra yanibaşındaki hanımına dönerek:

- Müjde Hû, dedi yanı başındaki hanımına, bana yeniden vazife veriliyor! İçi o kadar saf ve gönlü o kadar zengindi ki gördüğünün bir rüya olduğunu unuttu. Hayır unutmadı; gördüğü düşün hemen gerçekleşeceğine inancı tamdı. Rüyanın üzerinden çok geçmeden hocaya Cağaloğlu Kız Orta Mektebi'nde "Türkçe muallimliği" vazifesi verildi. Gerçi onun için burada bir tenzil-i rütbe vardır ama olsun, önemli olan akşam evine ekmek götürebilmesidir. Bu tenzili rütbe durumu onu hiç rahatsız etmedi. Yeni görevini küçük görmeyerek, orada benim için yapılması gereken ve bana düşen işler vardır, diye düşündü. Bu durumu emekli olduğu 1947 yılına kadar ister istemez kabullendi ve sadece görevini yaptı.

Celâl Hoca göreve başladıktan sonra İstanbul'da epey okul dolaştı. Boğazı geçerek Üsküdar'da bile derslere girdi. Dârülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirirken asıl branşı olan Arapçanın yanında Kelam ve Felsefe şubelerinden yardımcı sertifika dersleri almıştı yıllar önce. İşte bu yardımcı sertifika en zor zamanında hocanın imdadına yetişmişti. Kabataş Lisesinde bile Felsefe ve Edebiyat öğretmenliği yaptı. Daha sonraki yıllarda Gelenbevî Ortaokulu ve Üsküdar Ortaokulu'nda çalıştı. Dârüşşafaka Lisesi'nde Batı Felsefesi okuttu. Galatasaray Lisesi'nde bulundu.

Nihayet 65 yaşını doldurduğu için emekliliği Vefa Lisesi'ndeyken olmuştur. Bu okullarda Edebiyat derslerinden Felsefe derslerine, Türkçe'den Yurt Bilgisi'ne kadar yüksünmeden birçok derse girdi.

Adalar'da Bir İmam

Celâl Hoca'nın yaşadığı Atikali semti ve hemen bitişiğindeki Karagümrük nüfus bakımından homojen bir yerdir ve burada Müslümanlar yaşamaktadır. Asıl kitleyi yerli nüfus oluşturmakla beraber Anadolu'dan, Kafkasya'dan, Rumeli'den gelen aileler de çoktur. Ancak iki adım ötesi Fener ve Balat için bunu söyleyemeyiz. Tabii ki bu iki semtte Müslüman nüfus olmakla beraber öteden beri orada gayrimüslim unsurlar da bulunmaktadır. Bilindiği gibi Rum cemaatinin ve bütün Ortodoks dünyasının merkezi olan patrikhane Fener'dedir. Balat ise Yahudilerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgedir. Suriçinin bu semtlerinde yaşayan gayrimüslimler Osmanlı'nın bakiyesi olarak yüzyıllardır Müslümanlarla iç içe olmuşlar. Büyük ve dağılmış bir imparatorluğun son temsilcileri huzur içinde birlikte yaşamışlardır. Yahudiler ayrıca bu bölgeden başka Beyoğlu, Büyükada ve Kuzguncuk'ta da bulunurdu. Ancak Balat ve Kuzguncuk'ta yaşayan Yahudiler diğerlerine nazaran gelir seviyesi bakımından bu cemaatin en fakirleriydi. Burada ve tüm İstanbul'da ikamet eden Museviler 1948 yılında İsrail devleti kurulduktan sonra, yıllardır sanki uzun bir hazırlık içindeymişler gibi akın akın Filistin topraklarına göçtüler.

Celâl Hoca yazları gittiği Heybeliada'da arkadaşları ve öğrencileriyle

Söz konusu cemaatlerin dışında son yüzyılın savaş artıkları diyebileceğimiz Giritli, Arnavut ve Romanya Türkleri de bu bölgenin diğer yerleşik sakinleriydi. Hatta Acem denen, Azeri Türkü olan kahveciler, çayhane işletenler, büfeciler, aktarlar bile vardı bu nüfus yoğunluğu arasında. Kırım ve Romanya'dan gelip yerleşen Türkler ise bu zengin mozaiye bir başka renk katıyordu.

Celâl Hoca'nın ömrü Trabzon'dan İstanbul'a geldikten sonra aşağı yukarı Malta, Atikali, Karagömrük, Vefa, Beyazıt semtlerinde geçmiştir. Evlendiği yıl olan 1923'ten İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'a kadar Fatih'te aynı muhitte birkaç ev değiştirdi. Savaş hengâmesinde Atikali'den Beyazıt semtinde bulunan Soğanağa'ya taşındı. Bu arada Atikali Camii'nde kayınbiraderine vekâleten yürüttüğü imamlık vazifesi de bitmiştir. Kızları Ayşe Hümeysra ve Fatma Züheysra İstanbul Kız Lisesi'ne devam etmekte ve adı geçen lise de bu civarda bulunmaktadır. Daha doğrusu kızların okuluna yakın olsun diye buraya taşınmışlardı. Ayşe Hümeysra daha sonra Çapa Tıp Fakültesi'ne, Fatma Züheysra da kimyager olmak için üniversiteye devam edeceklerdir.

1930'lu yıllar -önceki ve sonraki on yıllara göre kıyasladığımızda- Celâl Hoca için pürüzsüz ve düz yıllardır. Hayatında fazla inişler ve çıkışlar yoktur. Okullarda Türkçe, Edebiyat, Psikoloji ve Felsefe gibi derslere girer ve imamlığa devam eder. Kendi kozasını örerek sessizliğe bürünür ve üzerine düşen görevi yerine getirmekten başka birşey düşünmez. Muhafız yanını hep diri tutmakla beraber eliyle ve diliyle düzeltemediği yanlışlıklar için kalbiyle buğzetmekle yetinir sadece. Devir, devrimlerin en sert bir şekilde uygulandığı ve muhaliflerin susturulduğu devirdir. Eğitim sistemini beğenmez, bütün bir neslin heba edildiğine inanır. Tarih ve din hakir görülür, köksüz ağaç gibi temelsiz bir nesil yetiştirilmek istenir. O da bu durumu okulda, farklı

forumlarda eleştirir. Celâl Hoca'nın düşüncesini bildikleri için güya gözdağı vermek amacıyla zaman zaman liseden alıp ortaokula verirlerdi.

Böyle bir ortamda Celâl Hoca'nın belki de en lüks yaşayışı yazları Adalar'a sayfiyeye gitmesidir diyebiliriz. Onun Adalar hayatı, İstanbul'un değişik yerlerinde bulunan okullarda derslere girmeye başladığı 1930'lu yılların başında başlar. Hocanın ufkunda yazlık, yani kışın o yorucu atmosferinden sıyrılarak yazın bir sayfiyede bir süre dinlenme önemli bir yer tutar. Kendi tabiriyle hayatında vazgeçilmez bir unsurdur, kışın yorucu mesaisinden sonra yazları birkaç ay sakin bir yerde dinlenmek. Yaz tatillerinde her ne kadar okumaktan ve sohbetten vazgeçmiyorsa da, temiz hava almak, tabiatın kucağında dinlenmek, yalnız başına kalmak, tefekkür etmek... onun için vazgeçilmez bir konfor haline gelmiştir. Oğlu Sadettin Ökten'den ödünç alarak belirtirsek, Celâl Hoca bu alışkanlığı İstanbul Lisesi'nde hocalığa başladığı yıllarda gayrimüslim ailelerin yanında pansiyoner olarak kaldığı yıllarda edinmiş olabilir. Ayşe Hümeysra Hanım'a göre ise Trabzon'dan gelip Heybeliada'ya daha önce yerleşmiş ahbablarının çağırması üzerine gider ilkin. Sonra da hoşuna gider ve her yaz devam eder. Azınlık aileler için yazları taa güze kadar Adalar'da dinlenmek, bir süre kalabalıktan uzak kalmak adeta gelenek haline gelmiş bir mecburiyetti. Ada sakinleri bütün bir yaz enerji toplamış olarak dinç ve zinde bir kafa yapısı ile güzün işe başlardı.

Öktengillerin Adalar ikameti yaklaşık on iki yıl sürdü. Yaz başlarından güze kadar ailecek Heybeliada'ya yazlığa gidilirdi. Bunun için hazırlık yapılır, giderken ve gelirken günler öncesinden tatlı telaşeler yaşanırdı. Ayşe Hümeysra ve Fatma Züheyra bu yılları çok iyi hatırlıyor. Okulların tatile girdiği ve yazbaharın başladığı günlerden bir cumartesi ailecek

Heybeliada'ya gidip ev aranırdı. Deri bir çantaya evde yapılmış yiyecek ve içecekler özenle yerleştirilir. Heybeliada iskelesinde indikten sonra Celâl Hoca yukarılara merkeple çıkar. Emine Mahmûde Hanım biraz kilolu olduğu için yürümeyi tercih ederdi. Geçen yıllarda komşuluk yaptıkları tanıdık kimseler mutlaka olurdu. Hoca simsarlara kiralık ev sorar, gösterilen evlere tek tek bakarlardı. Her sene değişik evde oturulurdu. Fatma Züheyra Hanım bu evleri tek tek sayıyor: Şerif Çavuş'un evi, Zinet Hanım'ın evi, Adalıların evi, Salih Hanım'ın evi vs. Simsiyah tenli, kıvrıcık saçlı Cezayirli Neşedil Kalfa'yı unutamıyor o günlerden. Bu zenci kadının kendilerine yüzme öğrettiğini söylüyor. Evi tuttuktan ve parada anlaştıktan sonra yanlarında getirdiklerini nevaleyi yerlerdi. Yazın kalacakları üç-üç buçuk ay için yaklaşık 200 liraya anlaşılardı. Celâl Hoca bu parayı taksit taksit öderdi. Paraya değer vermediğinden, öyle bir çırpıda ödeyecek cebi para görmezdi. Bakkala, kasaba ayrı ayrı defter açtırlırdı bu arada. Kasabın çırağı her sabah gelir kıyma mı, pirzola mı, biftek mi diye sipariş alırdı. Hocanın bazen okuldan misafir arkadaşları olurdu ve kasap çırağı sırtında bir yarım koyun getirirdi eve. Mesela bunlar arasında çok sık çağırıldığı misafirlerinden olan Hüseyin Sîret, "Hocanın evi paşa konağı gibi" dermiş cömertliği için. Gerçekten de elindekini vermekle ve harcamakla eksilmeyeceğini bildiği için hep eli açık bir insan olmuştur. Çevresinde de böyle bilinirdi. Zaman zaman söylediği:

Meşhûrdur ki bezl ile ni'met mezîd olur

formülünü kendi hayatında uygulamıştır. Adada her yaz dostlarına ve arkadaş çevresine mükellef davetler verirdi. Emine Mahmûde Hanım'ın yaptığı etli pilavları Celâl Hoca'nın başta Nurettin Topçu olmak üzere yakın dostları unutamaz. Okulların açıldığı güz başlarında buradan ayrılırken

bütün borçları temizlemiş olarak dönerdi. Üç-dört ay kaldıkları Heybeliada'dan ayrılırken Hümeýra ve Züheýra'nın cildi güneşte çok kaldıkları için Araplar gibi esmerleşmiş olark dönerlerdi. Soğanağa'ya geldiklerinde çocukları bu esmer haliyle gören akrabalarına Celâl Hoca şaka yapardı: "Bu kızlarımı Arabistan yarımadasının köşeciğinden satın aldım."

Celâl Hoca yazları gittiği Heybeliada'da arkadaşları ve öğrencileri ile

Atikali semtinde oturan bir imamın, çoğunluğunu gayri müslimlerin oluşturduğu bir adada yazları sayfiyeye gitmesi o zamana kadar duyulmuş ve alışılmış bir şey değildir. Şezlongunu alıp çam ağaçlarının altında dingin bir ortamda kitap okumak en çok hoşlandığı özel zevkleri arasındadır. Hele sakın bir yer belirlemişti ki oranın adı Celâl Hoca'nın dilinde "ders yeri tepesi"dir. Çocukları zaman zaman yiyeceğini alıp o tepeye götürürdü. Buradan açık bir havada Kartal'dan Çekmecerlere kadar bütün bir bölge rahatlıkla gözetlenebilirdi. Çamlıkta ders yeri tepesinde otururken duymuştu İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığını. Radyo gazetesinden ajans haberlerini dinlerdi ve Almanları tutardı.

Celâl Hoca Heybeliada'ya yerleştikten sonra bazen şeyhi Fahreddin Efendi ve arkadaşı Hüseyin Sîret'e de yazlık ev tuttuğu zamanlar olurdu. Fahreddin Efendi bir gün sık sık karşılaştığı Hüseyin Sîret'e:

- “Sîret Bey, her şey için şiir yazıyorsun, bu defa da Peygamber Efendimiz için yazsana!” demiş. O da:

- “Ama efendim, görmedim ki, bilmiyorum nasıl yazayım?” diye dolambaçlı cevap verince, Cerrahi Şeyhi de:

- “İnşallah görürsün” demiş. Şeyh efendinin istenen rüyayı istediği kişiye göstermek kabiliyeti vardı.⁹ Hakikaten bir zaman sonra Hüseyin Sîret rüyasında Peygamberimizi gördü ve sonraları ilâhî olarak okunan şu şiiri yazdı:

*Gördüm seni sevdim güzelim gonce-i tersin
Sevmek mi güzel yoksa sevmek mi, ne dersin?
Ben ağlıyorum sen de mi bîtâb-ı kedersin?
Sevmek mi güzel yoksa sevmek mi, ne dersin?
Görmedim ömrümün âsûde geçen bir demini
Çekerim hep o siyah gözlerinin mâtemini
Hasretiyle inlediğim çekti benden elini
Çekerim hep o siyah gözlerinin mâtemini*

Cumhuriyet Döneminde toplumun diğer kesimlerine nazaran memurların müreffeh bir hayat yaşadığı kabul edilir. İlkın 1909 yılında Osmanlı'nın sonlarında memuriyete başlayan Celâl Hoca'nın hayatından bunun böyle olmadığını görüyoruz. Belki üst düzey memurların, bürokratların hayatı böyledir. Bir öğretmen aylık maaşıyla ancak geçinebilmektedir. Derse girdiği okulun dışında hoca Darüşşafaka'da da ders veriyor ve oradan da ayrı ücret alıyordu. Ancak okuduğu kitapları öyle alabiliyor, yazlık masraflarını o şekilde

⁹ Ayşe Hümeyra Ökten, Dindar Bir Doktor Hanım (Haz. Nevin Meriç), Timaş Yayınları, s. 82-83, İstanbul 2011.

çıkartabiliyordu. Onunki bir eli yağda bir eli balda olan bir memuriyet değildir. Kirada oturan, çocuklarını okutan, kazandığı ancak günlük maişetine yeten bir memurdur. Ömür boyu çalıştığı halde bir ev sahibi olamamıştır ve üstelik özel ders vermesine rağmen kazandığı ancak kendisine yetmiştir. Tek lüks alışkanlığı: Yazları Adalar'da ailesiyle birlikte birkaç ay tatil yapmak.

Adalar'dan Boğaz'a

Öktengil ailesinin Adalar'a, 1930 yılından başlayarak 1941 yılına kadar her yaz düzenli bir şekilde gittiğini görüyoruz. Hem hayat pahalıydı hem de 1942 güzünde son çocuğu Ömer Sadettin dünyaya gelmişti. İkisi üst üste gelince Adalar defteri bu tarihten sonra kapandı. Adalara gidip gelmek zordu. Yarın çocuk doğduğu zaman hastalandığında perişan olacaktı. Boğazın havası sert olduğu ve hocanın sinirlerine iyi geldiği için çok da alışmışlardı deniz iklimine.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllar toplumun bütün kesimi için olduğu kadar Celâl Hoca için de zor yıllardır. Herkesin bu zorluklardan ekonomik olarak kendince nasibini aldığı söylemek mümkün. Türkiye her ne kadar savaşın içinde yer almasa da mutlaka etkilenmiş, coğrafya ve konjonktür gereği halkıyla ve devletiyle diken üstünde durmuştur. Fakirlik ve sıkıntı toplumun tüm tabakasına yansımıştır.

Celâl Hoca için bir memur maaşıyla medar-ı maişet motorunu döndürmek güçleşmiş, kendi deyişiyle, "Muallim maaşıyla maişeti temin etmek oldukça zor" hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllara kadar yazları ailesiyle birlikte Heybeliada'ya giden Celâl Hoca'nın bütçesi artık buna güç yetiremez olur. Savaş sonrası yeni bir zümre doğmuş, yeni bir zenginler sınıfı ortaya çıkmıştır. Öktengillerin aile bütçesindeki kısıntılar özellikle giyime ve yazları

sayfiyeye çıkma(ma)ya yansımıştır. Sonraları çok anlatıldığı için, daha iki-üç yaşında olan Sadettin Ökten bu yılları hayal meyal hatırlıyor. Yazlığa alıştırıldığından Celâl Hoca bu sefer kendisine Boğaz'da yer aramaya başladı. İlk yıl Çubuklu İskeleyi'nin hemen karşısındaki birinci yalayı tuttu. Fatma Züheyra Hanım yalının iskeleye bakan cephesinde yaptıkları kahvaltılarını unutamıyor. Boğaz o zamanlar köy havasında. Üsküdar'dan sahil boyunca giden yol o kadar işlek değil. İstanbul Suriçi'nden ulaşım daha çok vapurla sağlanıyordu.

Bir sonraki yıl hocanın Boğaz'daki ikinci yalısı bu sefer bahçeli bir evdir. Orada da güzel günler geçirdiler. Üçüncü sene Saraylı Hanım'ın yalısını buldular. 15-16 yaşındaki Fatma Züheyra'nın bu yaz unutamadığı hatıralardan biri Boğaz'da ve bütün İstanbul'da karartmaların yapılmasıdır. Gökyüzünde projektörler dolaşüyor, her evin lambası sönüyordu. Züheyra bir de o yıllarda Karadeniz'den gelip Çubuklu açıklarına vuran bir asker ölüsünü hatırlıyor. Celâl Hoca'nın dördüncü evi, 1960 yılına kadar 16 yıl boyunca kaldığı Kanlıca'yla Çubuklu arasındaki metruk bir yapıdır: Hüseyin Hüsnü Efendi Yalısı. Şeyhülislam Efendi'nin çocukları Ankara'da mevki sahibi kimseler olduğundan burayla ilgilenmiyordu. Yalı üzerinde tasarruf sahibi olan Mahir İz, yalının her geçen yıl harab olmasına çok üzülüyordu. Celâl Hoca'ya bir gün:

- “Hocam isterseniz oraya siz gidin, senelik vergisini verip akan yerlerini tamir ederseniz başka ücret istemez” dedi. Mahir İz'in kayınpederi Raif Efendi, Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yakın akrabasıdır. Alt katta iki sene üst üste Mahir Hocayla birlikte oturdular. Sonra alt katı bir bekçiye verdikten sonra kendisi üst kata çıktı. Yalının alt katı örme taş ve çok sağlamdı. Üst katta büyük bir salon ve iki tarafında büyük odalar bulunuyordu. Denize bakan sedirleri olan odayı oturma odası, arka bahçeye bakarı da yemek odası yaptılar. Emine Mahmûde Hanım şeker sandıklarından güzel bir raf

ve tezgâh yaptırdı. Ayşe Hümeýra önceki yıllarda sahilden Kanlıca'ya doğru giderken Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yalısına zarafetinden dolayı hep gıpta ile baktığını söylüyor. Genç yaşta bunalım geçirmiş kızından dolayı komşular Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yalısına “delinin yalısı” dermiş. Dışarıdan bakıldığında tavanlarına çiçekler yapılmış, sıvalı ve süslü bir yalı. Celâl Hoca'nın hayatında son yalı macerasının öldüğü yıl tamamlandığını görüyoruz. En son 1961 yazında Üsküdar Sultantepe'de Topbaşların köşkünde kaldı.

Adalar'dan sonra Kanlıca, özellikle sahildeki iskele başındaki kahvehane, yazları Celâl Hoca ve dostlarının toplandığı önemli mekânlardan biridir. Yahya Kemâl'in:

*Günler kısaldı... Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharı.*

şiiirinde geçen yaşlı insanların toplandığı yerdir burası. Bu insanlarla aynı mekânda oturup sohbet etmiş, çay içmiştir ünlü şairimiz. Celâl Hoca ve arkadaşları “yazların bittiği, günlerin kısaldığı” bir mevsimde Kanlıca'da bir araya gelirler. Gerçekten de Osmanlı bakiyesi diyebileceğimiz devlet adamları, bürokratlar, hali vakti yerinde zengin kimseler, tüccarlar, güngörmüş umur-dide kimseler... bu mevsimde Boğaz'ın cennet misali o güzel kıyısında bir araya gelerek eski günlerini yâd ederler.

Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemal'deki İstanbul temalarını bir bir ortaya çıkardığı çalışmasında, Kanlıca'nın Osmanlı seçkinlerinin çok sevdiği bir semt olduğunu, Şeyhülislam Bahaî Efendi'nin yalısı burada bulunduğu için uzun süre buraya Bahaî Körfezi dendiğini kaydeder.¹⁰ İşte Yahya Kemal güngörmüş bu insanların şiiirini yazmış, onların duygu ve

¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, “Yahya Kemâl'in İstanbul'u”, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 159.

düşüncelerine tercüman olmuştur. Büyük şair “Eylül Sonu” isimli şiirinin devamında şöyle sürdürür bu tabloyu çizmeye:

Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...

Yazlar yavaşça bitmese, günler kısalmasa...

İçtik bu nâdir içki'yi yıllarca kanmadık...

Bir böyle zevke tek bir ömür yetmiyor, yazık!

Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor;

Lâkin vatandan ayrılışın ızdırâbı zor.

Hiç dönmemek ölüm gecesinden bu sâhile,

Bitmez bir özleyiştir, ölümden beter bile.

1930'lu 40'lı yıllara yetişemese de, 1950'li 60'lı yılların Kanlıca'sını ilk gençlik yıllarında çok iyi bilen Sadettin Ökten'in baba dostlarından hatırladıkları vardır: Farsça-Türkçe bir lügât olan Ferheng-i Ziyâ'nın müellifi Ziya Şükûn bunlardan biridir. Bir başkası Erzurum Kongresi'ni toplayan ve ilk mecliste mebusluk yapan Raif Hoca. Raif Hoca'nın kayınbiraderi olan ve bir ara İstanbul İmam-Hatip Lisesi'nin müdürlüğünü yapan Mahir İz ve ağabeyi Fahir İz.¹¹ Efendiliği ve zarafetiyle temayüz etmiş ve biraz evvel adı geçen Kanlıcalı İbrahim Bey. Yağlıkçı Ahmed Bey vs.

Bugün Celâl Hoca'nın biricik oğlu Sadettin Ökten'i yakından tanıyanlara “hâzâ Osmanlı” dedirten özellikleri, yani konuşma tarzını, efendiliğini, ulu-orta kendini göstermekten kaçınma hasletini, muaşeretini, hasbiliği, estetik kaygıları, derin tefekkürü... hep baba dostu bu insanlarda görmüş ve yaşayarak onlardan almıştır.

¹¹ Orhan Okay fakülte'deki öğrenciliği yıllarında bir gün Fahir İz'e, “Mehmed Akif, ağabeyinizin o kadar yakını olmuş, onunla ilgili hatıralarınız yok mu?” diye sormuş. “Olmaz mı,” demiş Fahir İz, “bana yüzmeyi Mehmed Akif Bey öğretti.”

Adalar'dan sonra artık yavaş yavaş bir Boğaziçi kültürünün aileye girdiğini görüyoruz. Boğaz'ın bir özelliği de havanın poyrazlı olmasıdır. Celâl Hoca ve ailesi heyecanlı ve asabi insanlar oldukları için doktor tavsiyesiyle ve biraz da iyi gelir düşüncesiyle yazları buraya gelmeye başlar. Sadettin Ökten'in çocukluk zihninin enstantaneleri arasında canlı bir tablo halinde yer alır bu Boğaziçi resimleri. Mesela onun çok asil, çok aziz olarak nitelediği bir İstanbul beyefendisi olan Kanlıcalı İbrahim Bey'den bahseder. Şimdi hayatta olmayan İbrahim Bey, yukarıda belirttiğimiz Yahya Kemâl'in şiirinin bir hayal ürünü olmadığını söylemiş Sadettin Ökten'e. İbrahim Bey, 1930'lu yılların sonu 40'lı yılların başında Kanlıca'daki iskele başında bulunan bu kahvehanede oturan Yahya Kemâl'in "ihtiyarları"nı bir bir tanımış. Osmanlı bakiyesi olan bu insanlar devlet hizmetinde bulunmuş, serbest çalışmış, Anadolu'yu ve Rumeli'yi görmüş, Arabistan, Mısır ve Filistin topraklarında bulunmuş, müdebbir, hayata büyük bir tevekkülle bakan, hayatı daha geniş bir perspektiften yorumlayan İstanbul efendisi diyebileceğimiz insanlarmış.

Bu insanlar, büyük bir devletin ve aynı zamanda büyük bir serüvenin yaşayan son canlı temsilcileriydi. Özellikle yaz mevsiminde Boğaz'ın bu eşsiz güzelliğine hakim olan Kanlıca'da bulunuyorlardı. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar o tarihî güzelliğini koruyan Kanlıca, Türk İstanbul'un Frenk olmayan, Batı'ya özenmeyen İstanbul'un kendi içinde kendi özelliklerini taşıyan asil, güzel bir kenar semti ve köyü idi. Orada toplanan bu insanlar geçmişi yâd ederek koyu sohbet dalar, İstanbul'un manevi atmosferini bir anlamda teneffüs ederek yaşıyorlardı.

Celâl Hoca Kanlıca'da oturduğu sıralarda Soğanağa'da cumartesileri verdiği İhya dersinden sonra zaman zaman Kadir Mısıroğlu ile beraber yürüyerek Beyazıt, Kapalıçarşı,

Mahmutpaşa istikametinden Eminönü'ne gelirlerdi birlikte. Eminönü'nden Kanlıca'ya gitmek üzere Boğaz vapuruna binerler ve doğruca vapurun ambar kamarasına inerlerdi. Tuhaf bir şekilde hoca üşüdüğünü söylerdi. Yazın sıcak günlerinde bile üşürdü. Haziranda bile yün yelek giyerdi. Üşümesinin sebebini açıklarken, akıllı adamlar asabi olur, asabî adamlar da çok üşür, derdi. Mısıroğlu, Kanlıca İskelesi'nden Boğaz'a doğru yürürken Dalgıç Mektebi'nin berisinde bulunan hocanın yalısının önüne kadar gelir, elini öptükten sonra müsaade isterdi. Ancak içinden de, "Buraya kadar yoruldun gel bir kahve iç de sonra gidersin" demesini beklerdi ondan. Maksat kahve içmek değildi elbette, maksat yol boyunca sohbetine doyamadığı Celâl Hoca ile daha çok konuşmak için fırsat yaratmak. Ancak Hoca her defasında Kadir Mısıroğlu'na teşekkür eder, içeri buyur etmezdi.¹²

Emeklilik ve Yeniden Doğuş

Celâl Hoca 1909'da Turgutlu'da başladığı memuriyete 1947 yılında Vefa Lisesi'nde yaş haddinden dolayı nokta koydu ve edebiyat muallimi olarak emekli oldu. Kartviziti olmadı ve isminin önünde muallimlikten başka herhangi bir makam ve mansıb sıfatı taşımaya tenezzül etmedi. Tek başına "hoca" sıfatı ile tanındı ve bu da hayatı boyunca onu teselli etmeye yetti.

Celâl Hoca 1947 yılında zorunlu olarak emekli oldu ama bu tarihten sonra çalışma azmi ve yaptığı iş bakımından adeta yeniden doğdu. Emekli oldu ancak hayat devam ediyordu. "Hânedeevlat ü iyâl" vardı ve medâr-ı maişet motorunun dönmesi gerekiyordu. Emeklilik maaşı bu motorun dönmesi için çok yetersiz kalıyor, maddi sıkıntılar çalışmalarını ve hareket alanını oldukça daraltıyordu. Geçim derdi için iki talebeye özel ders veriyordu üstelik. Bunca yıllık memurdu

¹² Kadir Mısıroğlu, Geçmiş Günü Elerken I, Sebil Yayınları, s.160, İstanbul 1993..

ve hâlâ kirada oturuyordu. Bir ev sahibi bile olamamıştı. İki kız çocuğu yüksek okulda okuyor, erkek çocuğu Sadettin ise henüz ilkokul sıralarında bulunuyordu. Onların geleceğini düşünüyor, üç çocuğa birden para yetiştirme ve iyi bir eğitim almaları için şartlar hazırlıyordu.

Celâl Hoca'nın memuriyetinin son yılında ve emekli olduğu yıllardan başlayarak Türkiye yeni bir döneme girdi. 1946 ve sonrası Türkiye'nin en hareketli, dönüşüm olarak daha sonraki devreleri etkileyen yıllardır. Bu tarih Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının sonu, çok partili demokrasiye geçişin başlangıcıdır.

Türkiye'deki siyasi havanın değişmesi, İkinci Dünya Savaşı'nda yenik düşen baskıcı ve faşist blokun dünyada uğradığı yenilgiyle doğru orantılıdır. Savaştan sonra dünya iki kampa ayrılmış; Bir tarafta savaştan galip çıkmış Amerika, öbür tarafta başlarda Batı'yla birlikte hareket edip daha sonra ayrılarak birdenbire yeni bir çizgi oluşturan Sovyet Rusya. Bunun böyle düşünüülerek dizayn edildiğini ve muvazaalı olduğunu 1989'da duvarın çöküşüyle soğuk savaşın bitirilmesinden anlıyoruz.

Emekli olduktan sonra verilen cüzdan

Türkiye bu kırılma ve ayrışma esnasında hür dünyanın ve Amerika'nın yanında, demokratikleşme safında yer aldı. İşte 1946 yılında seçime gidilmesi bunun sonucudur. Seçim yapıldığına ve seçimlerde halkın oyu gözönüne alındığına göre kalabalığın görüşleri de elbette şöyle ya da böyle dikkate alınacaktır. Daha önce böyle bir şey yoktu. Devlet vatan-daşı adına ne düşünüyorsa o doğrultuda gereken kararları alırdı. Yıllardır bu böyle devam etmiştir. Artık demokrasiye geçildiği yıllardan itibaren ve seçimle vatandaşın görüşü sorulmaya başlandıktan sonra devlet de kendi vatandaşının görüşlerini dikkate almaya başlamıştır.

Türkiye'nin rotasını değiştirdiği böyle bir dönemde emekli olan Celâl Hoca, öteden beri kafasında yazmayı planladığı konular üzerinde yoğunlaşmaya başladı. Onun üç temel projesi vardı: Ahlak, kelam ve fıkıh. Buna İlm-i Ahlak, İlm-i Kelam ve Usûl-ü Fıkıh da diyebiliriz. Emekli olduktan sonra bu üç alana ağırlık verdi. Tüm plan ve programlarını buna göre düzenledi. Neyin nerede olduğunu, nasıl çıkarılacağını biliyordu. Memleketin buna ihtiyacının olduğunu herkesten daha çok o biliyordu. Ancak bütün bunlar çok yoğun ve yıllarca devam edecek titiz bir çalışmayı gerektiriyordu. Emekli olduktan sonra bol bol zamanım olur diyerek erteledikçe ertelemişti kafasındaki bu çalışmasını. Bu üç devasa projesini yıllarca düşünme düşünme aklının bir köşesinde emekliliğine kadar taşıdı.

Celâl Hoca prensip ve metod sahibi bir âlimdir. Ele aldığı bir konuyu enine boyuna araştırır, kimsenin zihninde soru işaretlerine yer bırakmak istemezdi. Dolayısıyla incelediği konu bazen düşündüğünden de uzun sürerdi. "Tahkik" metodu, yani bir konunun her yönüyle araştırılıp ortaya çıkarılması onun izlediği bir yoldur. Ekip çalışması o zamanlar yaygın olmadığı için etrafında bir çalışma grubu da oluşturamadı. Her şeyi tek başına kendisinin yapması gerekiyordu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu gayret ve enerji ile hocanın gerçekleştirmek istediği üç projeden biri, en önemlisi “ahlak” projesidir. Şöyle derdi: Modern dünyanın gereklerine ve ortaya çıkan problemlere göre bir Müslümanın alması gereken tavırlar vardır. Böyle bir dünyada yaşamak zorunda olan bir Müslümanın hayatın bu realitesi karşısında gerek ferdî olarak ve gerekse sosyal olarak ahlak anlayışının yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu düzenlemeler kendi şartları içerisinde İslam anlayışı çerçevesinde olmalıdır. Bunun için de bir manada istişarî kurul, yani danışma kurulu oluşturulmalıdır. Ona göre işte “İlm-i Ahlak” böyle bir heyet tarafından yazılmalıdır.

Nurettin Topçu, Celâl Hoca'nın sahip olduğu derin vukufunun uzandığı sahaları saymakla bitiremeyeceğini, bunlardan birinin de Ahlak ilmi olduğunu söyler.¹³ Ayrıca hocanın, Kur'an'da anlatılan İslam ahlakının, Batı ahlakının metodlarıyla yeniden düzenlenmesini istediğini belirterek bu yolda taslak halinde kalan birlikte bir çalışma planı yaptıklarını da ifade eder. Ve şöyle devam eder: Kur'an'ın en fazla üzerinde durduğu insan ilmi demek olan “ahlak”, şarkta maddi yaşayışa müteallik birkaç klasik kaidenin dar çerçevesine kapatılmış; insan unutulmuş, karakter kitaptan silinmiş, insanlık ideali yok edilmiştir. Celâl Hoca şarklının ahlaktan anladığını tasvir ederken üzümlere daima şunu tekrarlardı: “Bu cemaatin bel-den yukarı ahlakı yoktur.” Ona göre ahlak, ahlâk-ı Muhammedî'dir. Yapılacak iş, bu ahlakın esaslarını meydana çıkardıktan sonra, Batıların yaptığı gibi aile, millet ve insanlık içindeki tatbikatını ortaya koymaktan ibarettir.

Hocanın gerçekleştirmek istediği “kelam” projesi de yine başlı başına devasa bir projedir. İlm-i Kelam noktasında Gazâlî'nin yaklaşımını benimserdi ve bu çağda İbn Rüşd

¹³ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 44.

karşısında Gazâlî'nin yaptıklarının yapılması noktasında tezi vardı. Bu tez aynı zamanda “üstadım” dediği ve dârülfünun-da kelim hocası iken yeni dönemde üniversiteden uzaklaştırılan İzmirli İsmail Hakkı Bey'in de teziydi. İslam düşüncesinin modern felsefeyle ilişkisinin ortaya konulmasıyla yeni bir İslam medeniyetinin doğacağına inanırdı. Bunu İslam'ın ana kaynaklarından taviz vererek değil, aksine öz güvenle Mehmet Akif'in ifade ettiği gibi “İslamı asrın idrakine söyleterek” gerçekleştirmek istiyordu. Müslümanların fikrî darlıktan ve medeniyet bunalımından bu çağda ancak bu şekilde çıkabileceğine inanıyordu. Celâl Hoca, İbn Rüşd ve Gazâlî felsefesine atıf yaparak şöyle derdi: Nasıl Gazâlî Orta Çağ'da İslam düşüncesine yeni bir boyut getirmişse, yaygın olan düşünce anlayışının İslamî naslarla, İslamî hükümlerle uyuşmayan taraflarını ayıklayarak inançla ilgili temizlemeler yapmışsa, günümüzde de bu yapılmalıdır. Yeni bir İlm-i Kelam yazılmalı, modern felsefenin ortaya koyduğu problemler karşısında ve İslam esasları doğrultusunda bir kelam anlayışı gündeme getirilmelidir. Bu da İslamî düşünce ve inanç anlayışı doğrultusunda olmalıdır.¹⁴

¹⁴ Celâl Hoca kelam ve felsefeyle ilgili düşüncelerini 1956-57 yıllarında İslam dergisinde birkaç sayı seri halde yayımlamıştır:

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Yeni İlm-i Kelam Dersleri 1”, s. 7. (İslam Düşüncesi) [“Üstâd-ı kerîmim” dediği İzmirli İsmail Hakkı'ya ithaf edilmiştir.] İslam, 1/1, Ramazan 1375/Nisan 1956.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Yeni İlm-i Kelam Dersleri 2”, s. 7-9. (İslam Düşüncesi), a.g.d, 1/3, Zilkade 1375/Haziran 1956.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Felsefeye umumi bir nazar”, s. 20-21. (Felsefe Bahisleri), a.g.d., 1/3, Safer 1375/Eylül 1956.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Yeni İlm-i Kelam Dersleri 3”, s. 6-7. (İslam Düşüncesi), a.g.d., 1/9, Recep 1376/Şubat 1957.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Yeni İlm-i Kelam Dersleri 4”, s. 5. (İslam Düşüncesi), a.g.d., 1/10, Şaban-Ramazan 1376/Mart-Nisan 1957.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “Yeni İlm-i Kelam Dersleri 5”, s. 10-11. (İslam Düşüncesi), a.g.d., 1/11, Şevval 1376/Mayıs 1957.

Yine Nurettin Topçu'ya göre Celâl Hoca'nın İslamî ilimler içinde Kelam ve Usûl-ü Fıkha kuvvetli vukufu vardır. Felsefe, hakikatları yalnız akıl yolundan giderek araştırmaksa, kelam da İslamın esaslarına dayanarak dinî meseleleri halletmekti. Zamanımızda Kelam ilminin ihyası, ancak dinî meseleleri hallederken İslamın esaslarına dayanmakla beraber yeni felsefeden faydalanmak suretiyle olacaktır. Buna, üstadı İsmail Hakkı gibi 'Yeni İlm-i Kelam' diyordu.¹⁵ Topçu'ya göre, Celâl Hoca eski Kelam ilminin yeterli olmadığına inanıyordu. İslamda bir kalkınmanın Yeni İlm-i Kelam ile mümkün olacağına kani idi. Vaktiyle Aristo'nun felsefesine tepki olarak doğan İlmî kelamın yerine, onun tekâmülü sayılacak ve Avrupa'nın ortaya koyduğu yeni felsefeden faydalanacak bir Yeni İlm-i Kelam kurmak ona göre "İslam'da Rönesans" manasına geliyordu.

Celâl Hoca'nın gerçekleştirmek istediği üçüncü büyük proje ise "fıkıh"tır. Bütün Usûl-ü Fıkıh kitaplarını toplayıp mukayese ve terkip etmek istiyordu. Orhan Okay'ın belirttiğine göre, görmediği bir Seyyid Bey'in kitabı kalmıştı. Her gördüğüne onu soruyordu. Nihayet nasılsa Süleymaniye Kütüphanesi'nden buldurarak eline emanet olarak geçti. Sayfa başına ücret ödeyerek bu kitabı baştan sona istinsah ettirdi. Onu, Mahmut Bayram hocayla sık sık buluşarak aldığı notlarla mukabele ediyorlardı. Celâl Hoca'ya göre günümüzde hukuki düzenlemelere yeniden bir ihtiyaç vardır. Bir Müslüman bu modern dünyada nasıl yaşayacaktır, nasıl yaşamalıdır? Bunun için yeni bir heyet, yeni bir istişare kurulu oluşturulmalı, onların hazırladığı Usûl-ü Fıkıh yazılmalıdır. Bu yapılırken dinin temel prensiplerinden ayrılmadan yeni yorumlara gidilmelidir. Celâl Hoca bu konuda şöyle der: "İslamın hukuku olan Usûl-ü Fıkıh sayesinde Müslümanlar dünyaya ait

¹⁵ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 42.

ahvâli dine uygun şekilde tanzim edebilirler. Dünya işlerine ait kaideler ve kanunlar yapılırken, cemiyetin ihtiyaçlarını göz önünde tutmak lazımdır. Bunun için de sosyoloji bilmek şarttır. Esasen fıkıhta hacetler asıl olarak alınmalıdır. Hacetleri göz önünde tutacak bir usûl-i fıkıh âlimi, yirminci asrın ihtiyaçları ile zaruretlerini birlikte ele alarak İslam âlemini idareye muktedir bir İslam fıkhnı tesis edebilir.”¹⁶

Nurettin Topçu’ya göre Celâl Hoca, muasır hukukla boy ölçüşecek bir İslam fıkhnı yapmanın mümkün olduğuna ve bunun Usûl-i Fıkha yani içtihat usullerine modern metodoloji ve sosyoloji ilimlerinin tatbiki sayesinde mümkün olabileceğine inanıyordu. Fıkhnın gayesi cemiyeti idaredir. Bu yoldan gidilerek mezhepler meydana çıkmıştır. Mezheplerden birine tabi olmak mecburiyeti yoktur. Ancak bir insanın bütün işlerinde aynı mezheple amel etmesi şarttır. Mevcut mezheplerde asrın bünyesine göre tadilat yapmak daima mümkün ve lazımdır. Bu maksatla geçen asırda, Tanzimat’tan sonra başlayan Mecelle’nin ıslahı hareketine devam edilmesi lüzumuna taraftardı. Eğer bu yapılmazsa İslam şeriatının yavaş yavaş silinmeye mahkûm olacağını görüyordu.¹⁷

Orhan Okay’ın naklettiğine göre Celâl Hoca kısaca, bir mezhebe bağlı olmak şartıyla birkaç hususta diğer mezheplerin hükmüne uyulabilir, görüşüne yer verir. Ali Ulvi Kurucu ise Celâl Hoca’nın kendisine şöyle dediğini yazar: Her Müslümanın içinde yaşadığımız çağın meselesini müdrik bulunması ve çare araması zaruridir. Yoksa iki asırdan beri bütün dünyayı alt üst eden ve milletin sinesinde onulmaz yaralar açan “maddeci pozitivizm” tehlikesi bir yangın gibi saçakları sarmak üzeredir... Binaenaleyh din âlimlerine büyük vazifeler düşüyor. Bu asırda onun yükü dağlardan

¹⁶ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 42.

¹⁷ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 42-43.

ağırdır. Zira dünün cihat şartları ile bugünün savaş sistemleri hayli değişmiştir. Fikirlerin mücadele serisi demek olan felsefî doktrinlerin boğulduğu girdaplarda her zaman imdadı koşacak yegâne kurtarıcının din olduğunu, asrın ifadesi olan tatbikî mantık kaideleri ile isbat etmek lâzımdır.¹⁸

Celâl Hoca, İslam dünyasının yirminci yüzyılda yetiştirdiği ender bir âlim ve düşünce adamıdır. İslam dünyasında ve Türkiye’de Müslümanların problemlerine çare arayan “meselesi olan bir adam”dır. Bütün Müslümanların buna kafa yormasını ister. Topçu’nun cümleleri ile ifade etmek gerekirse, “Eğer bütün maddi imkân şartları kendisine verilmiş olsaydı, Celâl Hoca hayatının son yıllarında dahi İslam dinini, medeniyet âleminde yirminci asır cemiyetini yaşatabilecek bir seviyeye yükseltici inkılabı yapmaya muktedir bir mütefekkindi. Onun gibi bir ilim ve din adamını, değil memleketimizde, hatta İslam dünyasının ufukları arasında bile tasavvur etmek zordur.”¹⁹

¹⁸ Ali Ulvî Kurucu, a.g.e., s. 61.

¹⁹ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 43.

İMAM-HATİP PROJESİ

İmam-Hatip Kursları

1946 seçimleri Türkiye'nin demokratikleşmesi yönünde bir dönüm noktası olmuştur. Gerçekten de yirminci yüzyılın tam ortasına girilirken ülkemizde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye'nin gelecekte izleyeceği seyir bakımından yeni bir devir. Dünyanın biraz daha demokratik bir çizgiye doğru kayması ve baskıcı komünist dünya ile kısmen özgürlükçü liberal Batı dünyasının gözle görülür derecede ikiye ayrılması, soğuk savaşın başlangıcı olarak ele alınabilir.

Özgürlüklerin başladığı bu dönemde Türk halkının iktidar sahiplerinden birtakım talepleri olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi 1947 yılında yaptığı parti kongresinde din eğitimi konusunda önemli kararlar aldı ve bunun için bir komisyon kurdu. İmam ve hatip gibi din görevlileri yetiştirmek üzere bir okul açmak, yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek için üniversitede bir İslam İlahiyat Fakültesi kurmak, ilkokullara din bilgisi dersleri koymak.. gibi bazı tavsiyelerde bulundu. Parti yönetimi de zaman içinde bu tavsiyelere uymayı benimsedi. Bundan maksat ise, baştan beri partinin

dinî konulara, din eğitimi ve öğretimine karşı soğuk ve ilgisiz davranması, hatta tümünden yasaklaması, vatandaşlarına zulme varacak şekilde uygulamalarda bulunmasından dolayı kaybettiği oy tabanını yeni kurulan siyasi partilere kaptırmamak idi. Komisyonca yapılan tavsiyeleri prensip olarak benimseyen iktidar, öncelikle İmam-Hatip Okulu açma fikrini benimsedi. Fakat partililerden bazılarının son anda yaptıkları müdahaleler sonucu okul projesi kurs'a çevrildi.¹ Bu çerçevede alınan karar sonucu ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına din dersleri kondu. Ve 1948 yılında ölümlerimizi yıkayacak, kefenleyecek ve gömecek "din adamı" ihtiyacını karşılamak amacıyla İmam-Hatip Kurslarının açılmasına izin verildi.

Celâl Hoca mesai arkadaşları Zekai Konrapa ve Ali Rıza Sağman, öğrencileri Zübeyir Koç ve Halil Karaatlı

¹ Mustafa Öcal, "Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat", c. 1, s. 26-27. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyetinin on aylık olarak açtığı kurslar 30 Aralık 1948 tarihinde hizmete başladı. Bir iki yıl içinde toplam 50'ye kadar ulaşan kurslara, o döneme göre giriş şartlarının ağırlığı, kurs sonunda başarılı olanlara kadrolu görev verilmemesi gibi sebeplerle pek ilgi gösterilmedi. Dolayısıyla İmam-Hatip Kursları projesi verimsiz oldu ve bir sonuç alınamadı..

Din eğitiminin başlangıcı ve gelişimi üzerinde akademik olarak birtakım çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmalardan faydalanmakla beraber, daha çok hatıra kitaplardan ve İmam-Hatip kuşağının ilkleri diyebileceğimiz insanların konuşmalarından yararlanacağız. Din eğitimi ile ilgili son zamanlarda oldukça yoğun hatıra kitapları yayımlandı. Hatıraların yapısı gereği sansürsüz ve daha samimi tarafı vardır.

Konuyla ilgili Sabahattin Zaim'in hatıralarında nakledilen bir diyalog vardır.² Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidara gelmeden önce, İnönü tarafından başbakanlığa getirilen Şemsettin Günaltay'la İlim Yayma Cemiyetinin kurucularından Yusuf Türel arasında geçen bir konuşma, İmam-Hatiplerin kurulması konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Bu konuşmada Yusuf Türel'in yanında Cemiyetin avukatlarından Seniyüddin Başak, Celâl Hoca ve Hasan Basri Çantay da bulunur. İmam-Hatip Kursları daha ortada yokken ve Şemsettin Günaltay daha İnönü tarafından Başbakanlık'a getirilmemişken gerçekleşir bu konuşma. CHP içinde "İslamcı" kimliğiyle önemli bir yeri olan Günaltay'a Yusuf Türel şöyle der:

- "Bir zamanlar gelecek ki Kur'an-ı Kerim okunamayacak, okunsa dahi okuyan onu anlamayacak. Size tamamen hükümetin icraatı olan bir şey söyleyeyim. Siz gayret gösterirseniz, dini bugünkü gençlere okutmak yine mümkün olacaktır" dedi. Şemsettin Günaltay:

- "Nasıl yani?" deyince iki kelimeyle cevap verdi Türel:

- "Mektepler açarak!" Bunun üzerine Günaltay, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu engel olarak gösterdi. Daha sonra Celâl Hoca başta olmak üzere heyettekiler, 1930 yılında kapatılan

² Sabahattin Zaim, *Bir Ömrün Hikâyesi*, İşaret Yayınları, s. 301-306, İstanbul 2008.

İmam-Hatip mekteplerinin ihya edilebileceğini ifade ettiler. Bilindiği gibi 1930'larda Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ile beraber medreseler de kapatılınca yerine İmam-Hatip Okulları açılmıştı. Fakat sonra bu okulların önce alt kısmını kapattılar, daha sonra da lise kısmına devam edecek talebe bulunmadığı gerekçesiyle kapısına tamamen kilit vurdular. İşte Demokrat Parti'nin ayak seslerinin duyulduğu bir zamanda Şemsettin Günaltay, kapatılan İmam-Hatiplerin birkaç vilayette açılabilirliğini söyledi. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra da başbakan oldu. Aynı heyet Şemsettin Günaltay'ı başbakan seçildikten sonra ziyaret ederek daha önce aralarında geçen konuşmayı hatırlatır ve İmam-Hatip Kursları böylece faaliyete geçti.

Celâl Hoca bu kursların ve daha sonra okulların açılışını Yahya Kutluoğlu'nun³ anlattığına göre şöyle ifade ediyordu: Osmanlı devrindeki medreselerde hem din adamları, hem de fen ve teknik adamlar yetiştiriliyordu. İmparatorluk zayıfladıkça eğitim ve öğretim de zayıflamış ve nihayet medreseler kapatılmıştır. Medreselerin yerine teknik adam yetiştirmek için yeni müesseseler kuruldu. Fakat din adamı yetiştirmek için herhangi bir mektep açılmadı. Cumhuriyet kurulduktan sonra çeyrek asırdan fazla bir zaman geçince memlekette din adamları azaldı. Onların yerini bilgisiz, ehli-yetsiz ve cahil kimseler doldurdu. Bu durum karşısında halk da, münevverler de haklı olarak onlardan şikayet etmeye başladı. Bunun üzerine Müslümanlar müftülüklere başvurarak, "İmamımız çok cahil, Kur'an'ı bile doğru düzgün okuyamıyor, dolayısıyla namazlarımız da kabul olmuyor" diye bir sürü şikayet gelmeye başladı. Müftüler de sorumluluğu devlete yükleyerek, "Ne yapalım, yetişmiş elemanlarımız

³ İmam-Hatip Okulunun ilk talebelriinden biri olan Yahya Kutluoğlu, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun dayısıdır.

yok, sakalardan imam, mahalle bekçilerinden de müezzin tayin ediyoruz” dedi. İşte durum bu noktaya geldi ve cenaze namazı kıldırarak hoca bulunamadı. İşte İmam-Hatip Kursları ve okulları bu zaruretten dolayı açıldı.

On vilayette on aylık kurslar resmen açıldı. İstanbul'daki kursun müdürlüğüne de İstanbul'un maarif camiasında “Celâl Hoca” adıyla meşhur olan Mahmûd Celâleddin Ökten getirildi. Hükümet, Aksaray taraflarında bulunan Langa Et-yemez'de eski bir sıbyan mektebinde⁴ böyle bir kursun açılmasına izin verdi ama gerekli imkân ve şartları sağlamadı. Devlet sadece izin vermekle yetindi. Bu kursa ilk kabul edilen ve buradan sertifika alan öğrencilerin anlattığına göre, adeta ikinci sınıf vatandaşlara reva görülen “fevkalade gayri müsait şartlar altında” eğitim veriliyordu. Halk bu kursların açıldığının yeni yeni farkına vardı. Celâl Hoca ve arkadaşları yavaş yavaş İstanbul eşrafına bunu anlatmaya başlayınca işin rengi değişti ve insanlar işin ciddiyetinin farkına ancak o zaman vardılar.

İmam-Hatip Kursunun İstanbul Langa'daki binası

Aksaray'dan Yedikule'ye doğru giderken Taşkasap Camii'ni geçtikten sonraki eski binada kurslar verilmeye başlandı.

⁴ Bu sıbyan mektebi, Üçüncü Sultan Selim zamanında yaptırılmış metruk tarihî yapılardan biridir.

İki sınıfı, küçük bir de müdür odası vardı kurs binasının. Kursun bir numaralı öğrencisi Mustafa Göl, iki numaralı öğrencisi de Selahattin Kaya'dır. Selahattin Kaya, bu yıllarda Celâl Hoca ile beraber kurstaki derslere gelen Ali Rıza Sağman ve Zekâi Konrapa gibi hocaları ilk defa orada gördüğünü ve tanıdığını söylüyor. Bu hocalar İmam-Hatip Okulları açıldıktan sonra da derslerine gelecektir.

Celâl Hoca kurs müdürlüğüne getirildikten sonra hayli ilerlemiş yaşına rağmen gecesini gündüzüne katarak çalışmaya başladı. Kurslar on ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılıyordu ama o kursiyerlere az zamanda çok fazla şeyler öğretmek için çırpınıyordu. Pedagojik olarak bu sürenin çok az olduğunu yetkililere anlatmaya çalıştı. Çünkü bunu uygulamada bizzat görüyordu. “Bu on aylık kursta talebelere ancak ezan okuması öğretilir, müezzin, imam yetişmez” diyordu. Diyordu ama kimselere dinletemiyordu. Üstelik yeterli öğrenci sayısına ulaşamadığı takdirde kursların kapanma tehlikesi de vardı. Öğrenci sayısının 20 kişinin altına düşmemesi gerekiyordu. Celâl Hoca bunun çaresini ise şöyle buldu: Sokaktan ameleleri topluyor, “Kaç para kazanıyorsunuz ben vereyim, yeter ki gelin sınıfta oturun, müfettiş geldiğinde öğrenci yok diye kursu kapatmasın!” diyordu.⁵

İmam-Hatip Kurslarının açıldığı aylarda bir gün kursu teftiş için zamanın Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu geldi. Bakan aslında teftiş için değil, İstanbul'a yolunu düşürerek bir zamanlar hocası olan Celâl Hoca'ya sürpriz yapmak için ziyaretine gelmişti. Bakan, Samatya'daki kurs binasından içeri girer girmez hocayı görünce eline sarıldı öpmek için. Sınıfa girdikten sonra Celâl Hoca, Bakan Banguoğlu'nu öğretmen kürsüsüne davet etti. Bakan da öğrencilerin arasında rastgele bir sıraya oturarak:

⁵ Ayşe Hümeýra Ökten,a.g.e., s. 73.

- “Hocam, eğer müsaade ederseniz vaktiyle İstanbul Sultanisi’nde olduğu gibi bugün de huzurunuzda talebe olarak oturayım ve feyzinizden istifade edeyim” dedi. Hoca da, bir zamanlar öğrencisi olan Banguoğlu’nun bu hareketinden çok duygulandı. Hatta bunun için “hocalık hayatımın en tatlı hatıralarından biri” demiştir.⁶ Banguoğlu meclis kurulunda yaptığı bir konuşmada ve daha sonra yazdıklarında da bu konuya değinmiştir. 1924 yılında açılan İmam-Hatip Mekteplerinin kapatılmasını kanunsuzluk olarak gören eski bakan, aslında acil olduğu için bu kursları 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun emredici hükmüne dayanarak açmayı planladıklarını ancak kendi partisi içindeki muhalefetin önüne geçemediklerini belirtir. Ayrıca Banguoğlu, CHP yönetiminin İmam-Hatip Kurslarına izin verirken tek parti rejiminin halkın dinî ihtiyaçlarını yerine getirmek için daha fazla dayanamayarak pes ettiğini, uzun bir kapalı rejim döneminin sonunda dinî eğitim sahasında meydana gelen bu ilk gelişmenin o devir tarihinde bir ilk revizyon olduğunu söyler.

Bu konudaki başarısızlığı Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin yazdığı “Din tedrisatı ve dinî müesseseler hakkında bir rapor” başlığı altında hazırladığı rapordan da öğreniyoruz.⁷ “Din ezeli bir hakikattir” diyen Akseki, başından “İslam”ın kaldırıldığı ilahiyat fakültesini kesinlikle memlekete lüzumu olan din adamlarını yetiştirecek bir

⁶ Cevdet Soydanses, a.g.e., s. 68.

⁷ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir mesele Olarak İslam*, s. 138-52. İsmail Kara çalışmasının ilerleyen sayfalarında Cumhuriyetin ilk döneminde Kur’an-ı Kerim’in tercüme ve tefsiri ile hadis külliyatının tercümesinin hazırlatılmasında Ahmet Hamdi Akseki’nin önemli bir rol oynadığını söyler. Ayrıca Kara, “Kur’an mealinin Akife, tefsirinin Elmalılı Hamdi Efendi’ye, Buharî tercümesinin Babanzâde Ahmed Naim Bey’e verilmesini sağlayan ve bu kitapların basılması aşamasında zorlukları göğüsleyen, iki tarafı da “idare” ve ikna eden Akseki’dir” görüşüne yer verir. (s. 199).

durumda olmadığını, bu fakültenin kontrolünün dünyanın her tarafında olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılması gerektiğini savunur. Yine ilahiyat fakültesi ile birlikte açılmış olan İmam-Hatip Kurslarının da bir fayda sağlamayacağını, aynı sebepten ötürü bunların da öncekiler gibi kapanacağını belirtir. Hatta okullara konmuş olan din derslerinin de faydasız olduğunu, bu derslere giren öğretmenlerin alay konusu yapıldığını anlatır.

M. Âsım Köksal'ın hatıralarından, 1940'ların başında İmam-Hatip Okullarını açma teşebbüsünde bulunulduğunu öğreniyoruz. Teşebbüste bulunulmuş ancak sonuç alınmamıştır. Şerafeddin Yaltkaya'nın Diyanet İşleri Başkanlığı sırasında Ahmet Hamdi Akseki yardımcısıdır. Âsım Köksal'a göre devrin Başbakanı Refik Saydam, on yıl önce kapanan İmam-Hatiplerin Tevhid-i Tedrisat Kanunu ışığında yeniden açılabilmesi için Akseki'den bunu revize etmesini ve proje hazırlamasını istemiştir. Refik Saydam'ın ölümünden sonra Başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu geldiği zaman, Ahmet Hamdi Akseki selefi zamanında açılması düşünülen İmam-Hatip projesinden bahsetmiş, Başbakan Saraçoğlu da "Bu milletin başına yeniden sarık sardırmayız! Bu okullar katiyen açılmayacaktır!" diyerek kendi döneminde konuyu kapatmış.⁸

Sancılı Bir Açılış

Gerçekleştirmeyi düşündüğü projeleri kaleme almak için emekliliğini bekleyen, emekli olduktan sonra da ümmetin işleriyle uğraşmaktan kendine zaman ayıramayan Celâl Hoca böylece yazma eylemini bir başka bahara erteledi. Yazmak için bugünü beklemişti. Kurslardan sonra bu kez karşısına "İmam-Hatip Okulları Projesi" çıktı ve yaşından beklenmeyen bir enerji ve tempo ile verimli bir döneme

⁸ Cüneyd Köksal, M. Âsım Köksal Hayatı ve Hatıraları, Köksal Yayıncılık, Kasım 2000, s. 89-90.

girdi. Bir neslin yetişmesine öncelik verdi ve İmam-Hatip nesline öncülük etti.

Gerçekte Celâl Hoca'nın gündemine bir mesele olarak aldığı daha önce sözünü ettiğimiz ahlak, kelam ve fıkıh projesi toplumsal tabanı olmayan teorik bir projedir. İmam-Hatip Okulları bu projenin uygulanması bakımından, pratikte kendini göstermesi açısından bulunmaz bir fırsat olarak görülmüştür Celâl Hoca tarafından. Böylece taslak olarak çerçevesi çizilen bu üç proje, İmam-Hatiplerin açılmasıyla rafa kaldırıldı. Rafa kaldırılmasının sebebi, uygulamalarda çıkacak aksaklıklar da göz önünde bulundurularak daha sonra eksiksiz olarak yazılmak istenmesidir.

Celâl Hoca'nın İmam-Hatip Okulları projesi üzerinde daha yoğun bir şekilde düşünmeye başlaması, 14 Ekim 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesinden sonra olmuştur. 1946 seçimlerinden sonra sandıkta yenilen ve bir sonraki seçimde halkın karşısına çıkacağını düşünen CHP'nin öncülüğünde açılan söz konusu kurslardan bir verim alınamamıştı. Celâl Hoca durumdan vazife çıkararak müthiş bir manevra kabiliyeti ile bunu başka bir şekle dönüştürdü. Bir dönüm noktasında tarihin omuzlarına yüklediği sorumluluğun bilinciyle hareket ederek yeni bir neslin doğuşuna öncülük edecek bir eğitim kurumunun temellerini attı. Zamanını gece-gündüz demeden tamamen bu işe hasretti. Dostlarıyla, hoca arkadaşlarıyla, bu işten anlayanlarla yaptığı istişarenin sonunda yeni bir plan ve projeye İmam-Hatip dosyasını önceleyerek gündemine aldı. Danışmanın ve istişare etmenin sünnet olduğunu söyler ve bunu herkese tavsiye ederdi. Çevresine danışarak ve istişare ederek hazırladığı İmam-Hatip projesi tamamen Celâl Hoca ve arkadaşlarının eseridir. Bu konuda Nurettin Topçu'nun çok katkısının olduğunu biliyoruz. Kurslardan

elde ettiği tecrübeyle dinî eğitim alanında giriştiği bir sonraki hamle de diyebiliriz. Çünkü Hoca kurslardan istediği sonucu alamamıştı. Bu kursların “okul”laşması, iktidarın değişmesiyle onun önünde yeni bir imkân kapısı aralayacaktı.

Hasan Basri Çantay'ın Celâl Hoca'ya takdim ettiği bir şiiri

İmam-Hatip Kursları, CHP'nin bir projesiydi. İmam-Hatip Okulları ise, kıvrak bir zekâ ve el çabukluğuyla Celâl

Hoca tarafından hazırlanan DP'nin projesi olmuştur. Kurslar için Celâl Hoca'yı devlet önerdi, İmam-Hatip Okullarını da yeni dönemin özgürlük anlayışı doğrultusunda devlete Celâl Hoca teklif etti. Gerçekten de bu iş için Milli Eğitim ve Diyanet camiasında herkesin üzerinde ittifak ettiği “Celâl Hoca” ismi biçilmiş bir kaftandı. Hem Osmanlı'nın son devir mekteplerinde okuyarak Arapça ve Farsça'sıyla eski kültürü çok iyi bilmesi, hem de yeni kültürün kaynağı olduğu kabul edilen Batı felsefesini tanınması, bu konuda ona büyük bir avantaj ve üstünlük sağlamıştır.

Celâl Hoca mecburi emekli olduktan, daha doğrusu 65 yaşını doldurduğu için emekli edildikten sonra adeta küllerinden yeniden doğuyordu. Trabzon'da gençlik yıllarında “Senin dininin dellâlı olacağım” diye Cenab-ı Hakka verdiği sözü yerine getirebilmek için yeni bir alan açılıyordu onun için. Yeni bir enerjiyle bu kez kendisini İmam-Hatiplerin kuruluşunda, daha önce kurs, sonraları yedi yıllık plan ve programlarının hazırlanmasında, bunların Ankara'ya kabul ettirilmesinin tam ortasında buldu. Kaderin cilvesi, Trabzon'da 1890'ların sonunda verdiği sözü gerçekleştirmek için uygun bir ortamı 1950'lilerde bulabilmişti. Hâlbuki hayalinde öteden beri düşündüğü, emekli olduktan sonra yazmaya çalışacağı kitap projeleri vardı. Evdeki hesap çarşıya uymadı.

1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidara gelmişti ve halkın beklentisi artmıştı. Bunların başında da Türkçe ezan mecburiyetinin kaldırılması geliyordu. Aslında ezanın Türkçe okunma mecburiyeti yoktu. Bugün bile isteyenler ezanı Türkçe okuyabilir. Ama orijinal hali dururken kimse Türkçesini okumuyor. O zamanlar öyle bir imaj yaratıldığı için 1932'den 1950'ye kadar ezan aslına uygun okunmadı. 1950'den sonra ise hiç kimse Türkçe okumak istememiş ve okumamıştır. Bu karar elbette

halk tarafından bir “sinyal” olarak algılanmış ve din konusundaki özgürlüklerin kapısı aralanmıştır. Halk tarafından ezanın Arapça okunmaya başlanması bir “öze dönüş” hareketi, “geçmişle barışma” olarak kabul edilmiştir.

Söz konusu ettiğimiz “öze dönüş” hareketini en iyi yorumlayan ve durumdan vazife çıkaran aydınların başında Celâl Hoca gelmektedir. O, bu potansiyel enerjiyi hep nasıl olur da kalıcı hale dönüştürebiliriz endişesi taşıyarak hareket etmiştir. Celâl Hoca hükümet kanadına görüşlerini kabul ettirmişti, fakat bürokrasi kanadında bir gedik açması çok da kolay olmadı. Hem Milli Eğitim’deki ve Diyanet’teki bürokratlara hem de siyasilere söz anlatmak, hele İmam-Hatip gibi bir projeyi kabul ettirmek o kadar da kolay değildi. Yine kendi ifadesiyle, devletlülere söz geçirmek deveye hendek atlatmaktan zordu. Devletlülerden maksat, yılların kemikleşmiş bürokratik yapısıdır.

Her gün İmam-Hatip projesinin yeni bir başlığını zihninde taşıyarak olgunlaştıran Celâl Hoca öyle ki bu işle yatıp bu işle kalkar olmuştı. Öteden beri İstanbul’un eğitim camiasında saygın bir isim olan hocanın buradaki asıl fonksiyonu, hazırladığı projesini hükümet erkânıyla irtibat kurarak kabul ettirmesidir. Bu arada yıllardır yetiştirdiği talebelerin her biri İstanbul’da, Ankara’da ve Anadolu’nun değişik yerlerinde görev almıştır. Hoca, Ankara’ya Milli Eğitim ve Diyanet İşlerine bu iş için gittiğinde ummadığı yerlerden kendisine yardımcı olmak için talebelerinin, meslektaşlarının, tanıdıklarının yanında olduğunu ve kendisini desteklediğini görmüştür. Böyle bir atmosferin varlığı onu daha bir umutlandırmış ve kendine olan güvenini artırmıştır. Ancak bürokrasinin Nuh deyip peygamber demeyen kemikleşmiş yapısı ilk bakışta Celâl Hoca’ya geçit verecek gibi gözükmez. Bu sıralarda arkadaş grubuyla Ankara’ya birkaç defa gitti ve

şunu gördü: Mevcut bürokratik yapı yedi yıllık İmam-Hatip projesine geçit vermek niyetinde değildir. Bu projeyi kendi kalelerinin düşmesi ve irticanın zaferi olarak görüyorlar.

Talim ve Terbiye Kurulu üyeleri ile bir defasında üç saat, başka bir seferinde ise üç buçuk saat tartışılar konuyu. Hocanın muhatapları kendi ifadesiyle sadece “cahil değil, zır cahil”di. Onun getirdiği izahat karşısında üyeler boca-lıyor, işi çığırından çıkarmak için mugalataya boğuyorlardı. Mesela bu üyeler İmam-Hatip Okulunda Arapçaya ihtiyaç yok diyecek kadar konuyla ilgisiz kişilerdi. Selahattin Kaya’nın anlattığına göre hatt-ı Osmanî deyince Hafız Osman anlıyorlardı. Bir kısmı İlm-i Kelamı ilk defa duyuyordu, bir kısmı da “siyer ne demek?” diye soruyordu. Mehmet Kutluoğlu’nun anlattığına göre Celâl Hoca, “Milli Eğitim Bakanlığının en üst seviyesindeki bir ilmî kurulun içinde böylesine cahil kişilerin bulunması beni çok üzüyor” demiştir.⁹ Hele aynı bürokratlar en fazla iki-üç yıl düşündükleri İmam-Hatip projesi karşılarında yedi yıl olarak çıkınca deliye dönüyorlar, yedi yılda ne okutacaksın çocuklara diyorlardı. Talim ve Terbiye Kurulu Üyeleri Etyemez’deki on aylık kursların biraz daha geliştirilerek sadece ancak iki yahut üç yıla çıkarılmasına sıcak bakıyordu.

⁹ Yahya Kutluoğlu, Topal Hoca: Mehmet Hanefi Kutluoğlu, Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay., s. 99, İstanbul 2004.

BİR NESLİN ÖNCÜSÜ
CELÂL HOCA

T. C.
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Özel Okullar Müdürlüğü
Sayı 9
2.08

Ankara 7 /
2 Kasım 1951

Adı ve soyadı		Celâlettin Ökten
Doğduğu yer ve yıl		Trabzon-1898
Mevcut okuduğu ve mence bakımından tayinine esas tutulan okul		İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Fel.
Tayin edildiği için	Adı	İstanbul İmam-Hatip Okulunun Araştırma ile Arapça dersleri öğretmenliğine
	Haftalık ders sayısı tutarı	
	Ashk ücreti	300 lira
Başka özel okul veya kurumlarındaki işlerinin	Adları	Yoktur
	Ashk ücretleri	"
	Haftalık ders sayıları	"
Resmî işinin	Adı	Vefa Lisesi Öğretmenliğinden emekli
	Maaş veya ücreti	148 lira
	Haftalık ders sayısı	
Öncelikle adı - soyadı ve durumu		Yeniden

İstanbul Valiliğine

Millî Eğitim Müdürlüğü Hadedi / tarih ve tarihli yazıya cevap

Yukarıda adı ve soyadı varlığı Celâlettin Ökten'in İstanbul İmam-Hatip Okulu

Müdürlüğü ile Arapça dersleri öğretmenliğine

teyin edildiğinin ilgililere tebliğini rica ederim.

Millî Eğitim Bakanı

T. İleri

3.8.1951
İmam Hatip Okulu Müd.
M. H. İ. Ş. Ş. Ş. Ş. Ş.
ve Ökten

Celâl Hoca'nın İstanbul İmam-Hatip Okuluna müdür ve Arapça dersi öğretmeni olarak atandığına dair Tevfik İleri imzasıyla Ankara'dan gelen yazı

Karşılarında çetin bir ceviz olarak gördükleri Celâl Hoca projesinden asla vazgeçmiyor ve bürokratların bir bakıma baştan savıcı teklifine inatla ve kararlılıkla ikna olmuyordu. İkna edecek kabiliyette bürokrat da yoktu karşısında, hepsi sığ ve bilgisiz kimselerdi. Hele Arapça okutulmayan İmam-Hatiplere asla rıza göstermiyordu. Kur'an kendi harfleriyle bu

çocuklara okutulmayacaksa hiç açmayın daha iyi diyordu. İmamların birkaç ayda yetiştirilebileceğini söyleyenlere karşı, “yapmayın Allah aşkına, Avrupa’da papazlar bile 3-4 fakülte bitirirken siz İmam-Hatiplere bir lise tahsilini bile çok görüyorsunuz” derdi. İmam ve müezzinlerin şiddetle fizik ve kimya okumalarını isterdi. Bir tek namazla yetinmemeleri gerektiğini anlatırdı. Ankara bürokrasisi İmam-Hatiplere ölü yıkayıcı yetiştiren kurslar gözü ile baktığı için bu kadar yılda ne okutacaksınız diyerek yedi yıllık programı uzun bir süre gibi görüyordu. Hatta aralarındaki bazılarına göre iki üç yıl da çoktu. Aslında sadece ölü yıkamak için on ay da fazladır. Ölü yıkamak, cenaze namazı kıldırmak, kefenlemek, defin ve telkin işlemleri için iki üç haftalık süre bile yeterlidir onlar için. Ancak Celâl Hoca’nın istediği bundan fazladır ve başkadır. İşte anlamak istemedikleri de budur. Ya da çok iyi anladıkları, ama yapmak istemedikleri de.

Celâl Hoca’nın onca ısrarı ve ikna kabiliyeti Ankara’nın inatçı bürokrasisine ancak üç yıllık okul projesine inandırabilirdi. Hâlbuki o, kendi ifadesiyle “Mûcib-i asrın ihtiyacını müdrîk ve bu asrın ilimleriyle mücehhez din âlimi” yetiştirmek istiyordu. Zaman zaman bu “din âlimi” tanımlamasını, birtakım uygulamalardan sonra “din âlimi namzedi” diye de değiştirirdi. Çünkü daha sonraki yıllarda birtakım uygulamalarla beraber bunun böyle olmadığını gördü. Art niyetli ve tecrübesiz hocaları bilerek gönderiyorlardı okula. Sonra ifadelerini değiştirerek, “Asrın ilimleriyle mücehhez, şark ve garbı bilen, tavizsiz fakat müsamahakâr din âlimi yetiştirmek istiyorum ben” derdi. İşte bunu kabul etmeyenlerin de karşı çıktığı nokta burasıydı. Hoca bu okullarda okuyanların matematik, felsefe, fizik ve kimyanın yanında tabii ki din ilimleriyle de yetişmesine taraftardı. Talim ve Terbiye ile Diyanet

arasında arabulucu bir konumdaydı.¹⁰ Celâl Hoca, Diyanet'teki ve Talim ve Terbiye Kurulu'ndakiler için şöyle der: "Bir onlara gidiyorum anlatıyorum, bir öbürlerine gidiyorum anlatıyorum. Diyanet'tekiler felsefe, sosyoloji, psikoloji derslerine gerek yok diyor. Hele matematik, fizik, kimya gibi dersleri hiç istemiyorlar. Talim ve Terbiye'dekilere gidiyorum, Arapça ve Kur'an derslerini inkılaplara aykırı buldukları için transkripsiyonlu olsun, yani Latin harfleriyle yazılsın diyorlar. İki arada bir derede kalarak açıldı bu mektepler."

Surda Açılan Gedik

Celâl Hoca'nın tuttuğunu koparan ısrarcı ve inatçı tutumu karşısında imdadına Hızır gibi yetişen bir siyasetçi vardır: Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri. Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş. DP 14 Ekim 1950'de iktidara geldikten bir süre sonra Ulaştırma Bakanlığına, daha sonra da aynı yılın sonuna doğru sanki bu iş için Milli Eğitim Bakanlığına getirildi. Tevfik İleri bakan olduktan sonra ilk icraat olarak, 1930 yılında kapanan İmam ve Hatip mekteplerinin¹¹ yeniden açılmasına yirmi yıl sonra öncülük etti. 1959'da Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılmasında da bu efsane bakanın imzası olacaktır. 1954 yılında Köy Enstitülerini yeniden düzenleyerek buradaki

¹⁰ Hükümet prensip olarak İmam-Hatip Okullarının açılmasına karar verdikten sonra, Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu ile Diyanet İşleri Başkanlığının ortaklaşa çalışması için bir komisyon kurmuştu.

¹¹ 1924 yılında açılan İmam ve Hatip mekteplerinin sayısı açıldığı tarihte 29'dur. Ancak 5'i öğrenci yokluğu gerekçesiyle 1924 yazında kapatılmış, 2 tane yenisi açılmıştır. Bir sonraki öğretim yılında ise 8'i kapatılmış, 2 yeni mektep açılmış. 1926-27 öğretim yılına gelindiğinde ise İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mektepleri hariç hepsi kapatılmıştır. İlkiyle birlikte toplam 38'e ulaşan İmam ve Hatip Mekteplerinin bu son ikisi de 1930 yılında resmen kapatılmıştır. Kapatma kararı üzerine kayıt yapamayan okulların ikinci sınıfa geçmiş öğrencileri ortaokullara nakledilmiştir. (Mustafa Öcal, "İmam ve Hatip Mekteplerinden İmam-Hatip Liselerine," ÖNDER, s. 8.).

köy çocuğu-şehir çocuğu ayrımını ortadan kaldırmak amacıyla Öğretmen Okullarıyla birleştirdi. Demokrat Parti'nin rahmetle anılan, çok sevilen ve iz bırakan isimlerinden biri oldu. Aynı İleri 27 Mayıs 1960 yılında yapılan darbenin ardından tutuklanan ve en çok suçlanan isimlerin başında gelir. Daha doğrusu, "Menderes'in suçunu işleyen adam" olarak tarihe geçti. Anayasayı çiğnemek suçuyla itham edildi ve savunmasına bile fırsat verilmedi. Bir savunmasında Tevfik İleri, "Ölüm belki de kurtuluştur. Memleketin huzuru benim ölümüne ve hapisanelerde çürümeme bağlıysa kararınızı böyle verin. Memleketimin hayrı için buna da razıyım" sözleri, bir karakter abidesi olarak onun cesaretini ve nasıl bir seciye sahibi olduğunu gösterir.

Celâl Hoca, Demokrat Parti'den Rize milletvekili seçilen Tevfik İleri'nin Konya'da yaptığı bir konuşmasını radyodan dinlemiş ve konuşmasının satır aralarından onun dindar bir damara sahip insan olduğunu çıkarmış.¹² Konuşmasının hangi cümlelerinden bu sonuca vardı bilmiyoruz, ancak Tevfik İleri bakan olduktan sonra İmam-Hatiple ilgili düşüncelerini yazıya döküp bakana gitmek için yanıp tutuştu. Hatta Celâl Hoca önce bakanın hanımı olan Vasfiye Hanım'la görüşüp sonra bir araya gelmenin daha kolay olacağını bile çevresiyle paylaştı. Çünkü Tevfik İleri'nin hanımı çevresinde aynı zamanda dindar bir hanım olarak biliniyordu. Hemen sonra öğrencileri olan bazı milletvekillerini devreye soktu. Nihayet Ankara'da bakanla görüşme imkânını elde ederek projesini yüz yüze anlattı.

Celâl Hoca'nın işi, Tevfik İleri'nin bakanlığa gelmesinden sonra kolaylaşmıştır. Orhan Okay, hocanın bütün teferruatıyla hazırladığı İmam-Hatip programını yanına alıp Ankara'ya gittiğini söylüyor. Okay'ın eniştesi Mustafa Sabri

¹² Yahya Kutluoğlu, a.g.e., s. 98.

Sözeri de yanındadır. Nurettin Topçu'nun en yakın arkadaşlarından olan Cahit Okurer Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin Özel Kalem Müdürü olarak görev yapmaktadır. Celâl Hoca, Cahit Okurer vasıtasıyla Tevfik İleri'den randevu ister ve düşüncesini bakana direkt olarak anlatır. İmam-Hatip projesinin bakanlıktaki prosedürünü artık özel kalem müdürünün takip ettiğini söyleyebiliriz. Okurer, bazen Celâl Hoca'yı alıp Tevfik İleri'nin evine gidiyor, bazen de bakanı ve diğer karar verme makamındaki yetkilileri kendi evine çağırarak hoca ile buluşturuyordu. Hoca yılların verdiği tecrübe ve bilgisiyle kendisini dinletmesini biliyor ve sorulan tüm sorulara makul ve ikna edici cevaplar veriyordu. Nuh deyip peygamber demeyen inatçı muhalifler ise Celâl Hoca ile buluşmak ve görüşmek bile istemiyordu. Çünkü onunla görüştükleri takdirde ikna olacaklarına inanıyorlardı. Memleket-te ölüleri yıkayacak, cenaze namazı kıldırarak, onları dinî usullere göre defnedecek din adamı kalmamıştı. Bu milletin çocuklarına din bilgisi verecek hoca yoktu. Celâl Hoca muhalifleri ikna etmek için daha çok -deyim yerindeyse- damardan girerek bu argümanları kullanıyor ve kendileri de eninde sonunda kara toprağın altına gireceği için doğrusu ikna da oluyorlardı.

Ankara bürokrasisi başlarda yaşı 70'i bulmuş Celâl Hoca'yı ciddiye almaz. Hayrettin Karaman'ın hatıralarında anlatıldığına göre,¹³ beyaz sakallı, yaşlı, takkeli hocaya pek iltifat etmemişler önce. Ama sohbet ettiklerinde anılarları ki hoca bir derya! Hem İslami ilimlere aşına hem de uzun yıllar felsefe hocalığı yaptığından derin bir kişiliğe sahip. Arapça ve Farsçadan başka Fransızca da bilen bir Osmanlı münevver-i olduğu için yakınlarında bulunanlarla başladığı sohbet

¹³ Hayrettin Karaman, Bir Varmış Bir Yokmuş-Hayatım ve Hatıralarım, 3. cilt, İz Yayınları, s.90, İstanbul 2008.

kısa zamanda başkalarını da celbetmiş. Konu konuyu açmış, felsefenin derin meselelerine girilmiş ve ortam hazırlanmış. Zamanı gelince konu din eğitimine gelmiş, oradan İmam-Hatiplere ve Kur'an öğretimine girilerek salonda bulunanları ikna etmiş. Dini öğrenmenin ve yaşamının insan fıtratında olduğunu, bunu yapmakla aslında fıtratımızın gereğini yerine getirmiş olduğumuzu dilinin döndüğünce ifade etmeye çalışmış.

Hocanın, Tevfik İleri ile bu konu üzerinde üç defa görüştüğünü biliyoruz. Bu konuşmalarda İmam-Hatip Okulunun plan ve projelerini değişik platformlarda en ince ayrıntılarına kadar anlatmıştır. Orhan Okay'ın ifadesiyle söylersek, Tevfik İleri, Karadeniz'in anut ve vakarlı insanı olan Celâl Hoca'yı kırmadan, hoşnut ederek karşılamış; Ankara günlerinin akşamlarında onu yalnız bırakmamıştır. Bu son Osmanlı âliminin sohbetlerinden faydalanma inceliğini göstererek, Kemalpaşazâde'ye hürmeti ve itibarıyla tarihe geçen Yavuz Selim gibi, Cumhuriyet devrinin ender devlet adamlarından biri olduğunu ispat etmiştir.¹⁴

Mühendis kökenli olan Tevfik İleri, konuşma boyunca Celâl Hoca'yı dikkatli bir şekilde dinler ve anlatılanları uygulanabilir ve savunulabilir bulduktan sonra ona kefil olarak bu projeyi kendi bürokrasisine zorla da olsa kabul ettirir. Hocanın görüşlerini kabulde direnen bürokratlar, Milli Eğitim Bakanının diğer işlerini bırakıp toplantıya başkanlık etmesiyle kuzu kuzu kabul etmek zorunda kalırlar. Şu bir gerçek ki Tevfik İleri olmasaydı İmam-Hatip gerçeği belki de ortaya çıkmayacaktı. En azından 50'li yıllarda gerçekleşmeyeceğini söylemek hiç de kehanet sayılmaz. Buna dayanarak bu okulların Celâleddin Ökten ve Tevfik İleri yapımı olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

¹⁴ Orhan Okay, a.g.e., s. 49.

Celâl Hoca Ankara'dan İstanbul'a dönerken, vazifesini yerine getirmiş muzaffer bir kumandan kadar sevinçlidir. Bunu çevresindekilere anlattıklarından biliyoruz. Emekli olduktan sora yıllardır canla başla mücadelesini verdiği davayı kazanma yolunda flu da olsa bir ışık belirmiştir. Nasıl sevinmesin! Eline bir belge almamıştı ama en yetkili ağızlarından açılacağına dair söz almıştı. İlkokullar üzerine bina edilen bu okulun orta kısmı dört, lise kısmı üç yıllık olacaktır.

Artık beklenen gün gelmişti. İstanbul Milli Eğitim Müdürü, Celâl Hoca'yı Kanlıca'da yazlıkta oturduğu bir gün müdüriyete davet etti. Onun günlerdir Ankara'dan gelmesini beklediği yazıyı gösterdi. Yazıda, İmam-Hatip Okullarının kurulması için layiha veren Mahmûd Celâleddin Ökten'in İstanbul İmam-Hatip Müdürü olarak tayin edildiği yazıyordu. Müdür tayin yazısını Celâl Hoca'ya verirken endişelerini de arkası arkasına sıralıyordu:

- “Hocam Ankara'dan böyle bir emir geldi ama biz bunu nasıl yapacağız; çünkü tahsisat yok, mektep yok, teçhizat yok, hiçbir şey yok” dedi. Lisan-ı hâl ile, “bu yaşından sonra böylesine meşakkatli bir işe girişme”, demek istiyordu sanki. Sanki değil, tam da bunu söylüyordu. Gerçekten de Milli Eğitim Bakanlığının gönderdiği yazı sadece bir izin belgesidir ve artık bu okulu açabilirsiniz anlamına gelmektedir. Nasıl açarsan aç!

Celâl Hoca anladı ki iş başa düşmüştür. Bunun üzerine tanıdığı iş adamlarıyla tek tek görüşür. “Ashab-ı hayr” dediği bu iş adamlarını İlim Yayma Cemiyeti adı altında bir araya getirir. Cemiyet üyeleri bu sıralarda yangından mal kaçırır-casına kapatılmış ve harabe haline gelmiş daha çok camileri tamir ettiriyor, kimi mescitlere şadırvan yaptırıyor, halı kilim alıyordu. Celâl Hoca onları toplayarak:

- “Çok güzel işler yapıyorsunuz fakat cemaatsız cami ne işe yarar! Cemaat için de bilgili imam lazım. Azıcık tarih, coğrafya, kimya, fizik bilmeli ki lise ve üniversite talebesinin karşısında otursun imamlık yapsın” dedi.¹⁵ İşte bu hayır sahiplerinin yardımıyla Celâl Hoca aktif bir performansla çalışarak İmam-Hatiplerin gün yüzüne çıkmasına öncülük etti. İzin aldıktan sonra onun dışında her türlü işi yapmakla kendini mükellef kıldı. Devlet o zaman izin vermekten ve hocaların maaşını ödemekten başka bir şeye karışmadı.

Metruk Bir Bina

Celâl Hoca Ankara’dan İmam-Hatip Okulunun “kurulabilir” belgesini aldıktan hemen sonra bu okul için İstanbul’un her tarafında yer aramaya başladı. Sur içinde yazın o hararetli günlerde hazineye ve vakıflara ait uğramadık bina bırakmadı. Metruk ve ayakta kalabilmiş yapılara tek tek yolunu düşürdü. Maksat, açılacak yeni okul için ayakta kalmış sağlam bir yer bulmaktır.

İmam-Hatip Okulunun bugün yerinde İlim Yayma Yurdu’nun yapıldığı Vefa’daki ilk binası

Hocanın bu yıllardaki tanıklarından biri, 1951’de 20 yaşında olan Orhan Okay’dır. Çapa Yüksek Öğretmen Okulu’nda

¹⁵ Ayşe Hümeysra Ökten, a.g.e., s. 74-75.

öğrenci olan ve aynı zamanda Celâl Hoca'dan özel Arapça dersleri alan Okay, hocanın sol koluna girerek orası senin burası benim deyip İstanbul'un her tarafını o sıcak temmuz-ağustos aylarında birlikte dolaştı. Boğaz'ı geçip Üsküdar'a giderek orada bile İmam-Hatip için yer aradılar. Orhan Okay'ın kulağında küpe olarak kalan bir sözü Celâl Hoca çevresinde çok sık tekrarlanmış: "Bu İmam-Hatip Mektebi-ne bir yer bulana kadar ne çektiğimizi bir ben bilirim, bir de şu bizim emektar bastonla Orhan!"

İstanbul İmam-Hatip Okulu'nun ilk binası, bugün Şehzadebaşı'nda Vefa Lisesi'ne cephesi bulunan İlim Yayma Yurdu'nun bulunduğu yerdir. O zamanlar Zeyrek Ortaokulu diye geçerdi ve harabe halinde metruk bir durumda idi. İtfaiyenin bir yangın olduğu takdirde beş dakikada yanıp kül olacağı şeklinde rapor vermesi üzerine boşaltılmış bir bina-dan bahsediyoruz.

Görenlerin anlattığına göre Zeyrek Ortaokulu yanık ren-ginde kararmış tahtalar, bu tahtalar arasından boyvermiş otlar arasında terk edilmiş mezbelelik bir yapı havasındaydı. Aylardan temmuzdu ve eylül-ekimde okullar eğitime baş-layacaktı. Celâl Hoca ve arkadaşları bula bula burayı göz-lerine kestirmişlerdi. Kadir Mısıroğlu'nun anlattığına göre bu binayı da alelacele bulmuşlardı. Çünkü İmam-Hatiplerin açılması için izin koparılmış ve bir an önce eğitime baş-la-mak istiyorlardı. İlim Yayma Cemiyetinin kurucularından Nuri Topbaş ve Nazif Çelebi gibi önde gelen iş adamlarının topladığı 25 bin lira bedelle bu binayı satın aldılar. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığına bağlı müfettişler eğitim şartlarına uygun olmadığı için bulunan her binaya izin vermiyordu. Bu müfettişlere daha önce aynı muhite yakın yerlerden birkaç bina daha göstermişler ancak beğendirememişlerdi. Bir ba-kıma müfettişlere, işte size mektep olacak bina, buraya da

hayır dersenez meseleye engel olmak istediğiniz ortaya çıkacak dediler. Resmi makamların bahanesi ortadan kalkınca ve müfettişler de ikna sonucu evet deyince hızlı ve yoğun bir tamirat işine giriştiler.

İmam-Hatip davasına gönül vermiş bir grup insan, iki ayda olağanüstü bir çalışmayla Vefa'daki bu harabe halindeki yapıyı ayağa kaldırdılar. Ve 1951 yılının ekim ayında inanılmaz bir gayretle çalışılarak metruk yapı eğitim ve öğretime yetiştirilir. Bütün masrafı da, hocanın tabiriyle “as-hab-ı hayr” olan İlim Yayma Cemiyeti tarafından karşılanır. Cemiyet sadece bina yapmakla kalmadı, öğrencilerin iâşe ve ibatesini de karşılamaya, öğretmenlerin durumunu iyileştirmeye kadar her türlü yardımı yaptı. Öğrencilere barınma yeri olarak da, yine cemiyet tarafından Şehremini’de eski Halkevi binası bulundu ve onarılarak yurda dönüştürüldü. Uzun yıllar İstanbul Müftülüğü görevinde bulunan okulun ilk öğrencilerinden Selahattin Kaya o ahşap binayı anlatırken kışın çok soğuk olduğunu, binada bir türlü ısınamadıklarını söylüyor. Bazen sobanın yanmadığını, bazen de sınıfa dumandan giremediklerini hatırlıyor. Böyle durumlarda öğrenciler hademelerden şikayetçi olur ve müdüre giderlerdi. Müdür Mahmûd Celâleddin Ökten’in cevabı hep öğrencilerinden yana olmuştur: “Evladım o kadar akılları olsa hademe yapmazlar!”

Celâl Hoca eğitim alanında bu devrim niteliğindeki çalışmaları yaparken değişmeyen bir parolası vardır: “Esbâba tevessül, zâhire riayet!” O kadar ki bu kalıplaşmış sözünden düşürmezdi.

1950 seçimlerinden sonra nispeten daha hür bir yönetim anlayışına gidiliyordu. İşte böyle bir ortamda açılan İmam-Hatipler asıl daha sonraki on yıllarda meyvesini vermiştir. Bu bakımdan Celâl Hoca’nın Türk eğitim sistemine

çok büyük faydasının olduğunu söylemek mümkün. “Bu bir inkılaptır” diyen Selahattin Kaya’nın ifadesiyle, Celâl Hoca’nın bu memlekete ve İslam dinine karşı hiçbir hizmeti olmadığını bir an için kabul etsek bile, sadece bu hizmeti onun adını ebedî olarak yaşatmaya yeter.¹⁶

İstanbul İmam Hatip Okulu’nun ilk binası bugünkü İlim Yayma Yurdu

Tevfik İleri, İmam-Hatip Okullarının açılışındaki garip ve mahzun yapıyı bildiği için, bakanlığı döneminde zaman zaman bu okulları ziyaret ederek onları motive etmek amacıyla hem hocalara, hem de öğrencilere kendine güven aşısı yapardı. Selahattin Kaya, Tevfik İleri’nin ziyaretlerinden birini çok iyi hatırlıyor:¹⁷ Bir gün Hüsrev Hoca’nın akaid dersinde Celâl Hoca ile birlikte Tevfik İleri ansızın derse girmiş. Geleceğinden kimsenin haberi yoktur. Bu hem Hüsrev Hoca için, hem de talebeler için sürpriz olmuştur. Efsane bakan sınıfta gençlik hatıralarını ve okurken çektiği sıkıntıları

¹⁶ Selahattin Kaya, a.g.e., s. 32. Selahattin Hoca bu cümleleri yarım asır sonra bir daha hatırlarken, Şair Bâkî’nin “Bu kubbede kalan bir hoş sadâ imiş” mısraını tekrarlıyor.

¹⁷ ÖNDER, s. 48.

anlatır uzun uzun. Abisiyle bir ayakkabıyı paylaşarak üniversiteye nöbetleşe gittiklerini söyler. Savaştan yorgun çıkmış bir milletin toparlanmasının ve kendine gelmesinin güçlüğüne ifade eder. Bu ağır yükün altından devlet ve millet kaynaşmasıyla ancak çıkabileceğimizi vurgular. Konuşmasının sonunda da:

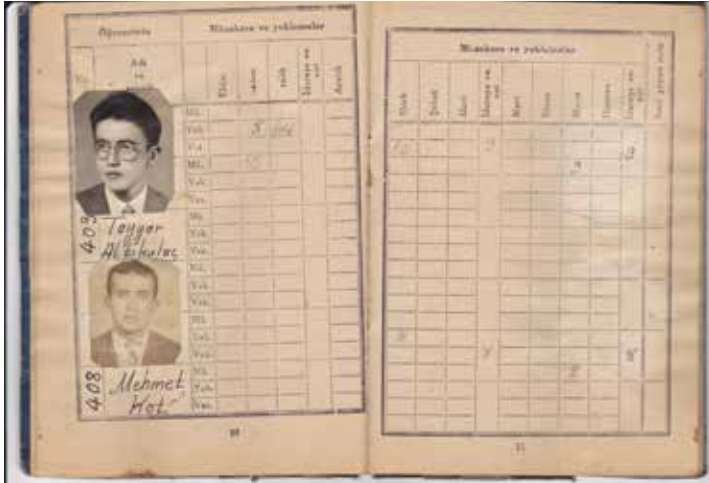
- “Arkadaşlar dikkatli olalım, derslerinize iyi çalışın, bu okulları doğmadan boğmak isteyenler var, ancak temkinli ve ağırbaşlı hareket edersek istikbal bizim olacaktır” der. Bunun üzerine Hüsrev Hoca da Arnavut şivesiyle:

- “Vekil bey, vekil bey bunların her biri atom, atom!” der öğrencilerini işaret ederek. Hüsrev Hoca’nın heyecanla söylenmiş bu sözleri üzerine gülümseyen öğrencilerin gözleri o anda ıslıl ıslıl parıldar. Atom bombası Hiroşima’ya yedi-sekiz sene önce atılmıştı ve hâlâ gündemde olduğu için etki bakımından zihinlerde henüz tazeydi ve çağrışımları bol bir kavramdı.

Âsım’ın Nesli

İmam-Hatip Okulları açıldıktan sonra bu okullardan gerçekten de örnek bir nesil yetişmiştir. Bu ilk neslin çoğu hafızdır. Burada Celâl Hoca başta olmak üzere öğrencilerin yetişmesinde okulun diğer hocalarının da büyük payı vardır. Çünkü bu eğitim yuvalarının manevî atmosferini bir aile ortamı gibi onlar sağlamıştır. Bu neslin parolası hakka ve hukuka riayet etmek, hocalarına saygılı davranmaktır. Hak etmedikleri bir şeye el sürmeme, haramdan kaçınma, kopya çekmeme, doğruluktan ayrılmama başta gelen şaşmaz prensipleridir. Bu konuyla ilgili ilk nesil öğrenciler çok şey anlatır. İşte bir örnek: Matematik öğretmeni Rasim Uslugil bir gün alelacele nöbetçi öğrenciye düdük çaldırtarak Bekir Topaloğlu’nun olduğu sınıfı bahçeye topladı ve:

- “Çocuklar size bir müjdem var” diye söze başladı. Bütün öğrenciler müjdenin ne olduğunu merak etti. Rasim Hoca konuşmasını sonra şöyle sürdürdü: “Biz bugün öğretmenler kurulu toplantısı yaptık. Şu bahçede meyveleri sarkan elma ağacı var ya, günlerdir bir tek meyve bile koparmamışsınız. Sizi izliyoruz, biriniz bile ona el sürmedi. Öğretmenler kurulu bunun için size teşekkür ediyor. Bunu tebliğ etmekle beni görevlendirdiler.”

Celâl Hoca'nın iki öğrencisinin not defteri

Gerçekten de İmam-Hatip Okulunun ve hemen yanı başındaki Ekmekçioğlu Medresesi'nin etrafında evler vardı ve komşu evin bahçesindeki meyve ağaçlarının dalları okulun bahçesine sarkardı. 350-400 talebe her gün duvar dibinde o dalların altında oynadığı halde, içlerinden biri dahi dönüp o meyvelerden birini koparmayı aklından geçirmezdi. Bekir Topaloğlu, İstanbul İmam-Hatip Okulu'na coğrafya, matematik gibi derslerde öğretmen olarak gelip, bir süre sonra başka okullara giderken hocalar hep ağlamışlardır, diyor ve ekliyor: “Çünkü hem geldikleri okullarda hem de gittikleri okullarda bizim saygılı ve çalışkan öğrenci bulamadıklarını ifade ederlerdi.”

İşte hocalarının gözü önünde manevî bir atmosferde büyüyen bu gençler haramı helali bilen, okuduklarını hayatlarında uygulamaya çalışan, doğru yolda ilerleyerek istikbal vadeden bir nesildir. Yine Bekir Topaloğlu'nun anlattığına göre, Amerika'da eğitim görmüş Salih Otaran isimli bir yurttaşlık bilgisi hocaları vardı. Salih Hoca bir gün imtihan sorularını sorduktan sonra öğrencilere dönerek, Amerika'da hocalar soruları sorduktan sonra sınıftan çıkar, kimse de kopya çekmez, dedi ve sınıfı terk etti. Sınıftaki öğrencilerin hepsi bu durumdan etkilenerek çok duygulandılar. İlk defa böyle bir hoca ile karşılaşıyorlardı. Yaşça biraz ileri, sınıfın ağabeyi konumundaki öğrencisi olan Bekir Topaloğlu ayağa kalktı:

- “Arkadaşlar” dedi, “bizler de hocanın anlattığı gibi öğrenciler olmak zorundayız. İmam-Hatipli olarak bu güvene layık olmalıyız. Elin Amerikalısı yapıyor da, biz niçin yapmıyoruz?!” Bütün sınıf Topaloğlu'nun söylediklerine hak verdi ve birden büyümüş de olgunlaşmış gibi gördüler kendilerini. O anda ve ondan sonraki imtihanlarda sınıftan dört fahri zabıta seçildi. Bir tanesi kendisi idi. Artık sınıfın dört bir yanında oturan zabıta altmış kişilik sınıfta kimin kopya çekip çekmediğini bilecek konumdaydı. Daha doğrusu herkes kendini biliyordu bu sınıfta. Kimse de birbirinden şüphe duymuyordu. Kopya çekmenin hem hocalara, hem de kendilerine saygısızlık olduğunu anladılar. Zamanla hocalarına bu güveni verdiler. Öyle ki artık hocalar bu sınıfta imtihan yapacakları zaman sorularını sorup çıkıyordu.¹⁸

¹⁸ Buna benzer bir anekdotu Ahmet Lütfi Kazancı'nın anlattıklarından da öğreniyoruz: Usûl-ü Fıkıh dersinden yazılı yapacağımı daha önceden sınıfa haber verdim. Soruları hazırlayıp bir zarfa koydum ve bir öğrencinin eline tutuşturdum, “Filanca gün gideceksin, öğretmenler odasında dersi olmayan bir hoca varsa, bu zarfı ona vereceksin. Yoksa o sınıfa gideceksin, yazılıyı sen yapacaksın. Sınav sonunda da kâğıtları bizim eve götüreceksin.” Geldiğimde öğrenci açılmamış zarfı bana verdi ve

Bekir Topaloğlu'nun bir hatırası daha var bu konuyla ilgili. Matematik hocaları Rasim Uslugil imtihan sonuçlarını okurken, sıra kendisine geldiğinde okumamış onun kâğıdını. Niçin okumadığı sorulunca, falan kişiyle Bekir'in kâğıtları aynı demiş Rasim Hoca. Sınıf hep birden, Bekir Topaloğlu kopya çekmez hocam, demiş ve arkadaşlarının ardında kale gibi durmuşlar. Bu sefer kopya çeken öğrenci kalkarak:

- "Hocam demiş, ben Bekir'in kâğıdından kopya çekerken onun ruhu bile duymadı." Bu öğrencisinin açık sözlülüğü karşısında Rasim Hoca da:

- "Aferin" dedi, "Bekir'e 10, sana 9."

Celâl Hoca'nın idealindeki İmam-Hatipli tipi işte böyle bir nesildi. Onun özlediği nesil bir bakıma, "İslam'ı asrın idrakine söyleten" Mehmet Akif'in sembolize ettiği "Asım'ın nesli"dir. Kızı Ayşe Hümeysra Ökten'e göre, babası aydın bir din adamı yetiştirmeyi amaçladı hep. Bütün didinmesi, ilerlemiş yaşına rağmen gece-gündüz çalışması -kendi ifadeyle- "cehaletin ortadan kaldırılması" içindi. Bu hizmet için yanıp tutuşuyordu. Adeta küllerinden yeniden doğarak bu gayretleri ona yaşından beklenmeyen bir enerji verdi.

Hümeysra Hanım'a göre ahir ömründe hacca gittiği Medine'de bile açtığı okullardan mezun olacak çocukların geleceğini düşünüyordu. Onun için bu okulların orta kısmına sağlık bilgisi, yurttaşlık bilgisi dersleri koydu ki ilk kısımdan mezun olanlar gidecekleri köylere rehber olsunlar, köylü hastalandığı zaman ilk yardımı onlar yapsın. Gerçekten de

"Hocam o gün dersi boş hoca bulamadım, sınıfa gittim, bu sizin Usûl-ü Fıkıh dersi sorularınız, bir saat sonra kâğıtları toplayacağım dedim. Öğrenciler, biz dersimize çalışmadık, hocamız gelince imtihan oluruz dediler ve soruları almadılar." Kitaplarını açıp da yazmalarına hiçbir engel yoktu. Çalışmadıkları halde çalışmış gibi görünmediler. Demekki o büyükler gerçekten büyük temel atmışlar. (ÖNDER, s. 54).

ileriki yıllarda bu okullar açıldıktan sonra mezun verince hocanın idealini gerçekleştiren çok öğrencisi oldu. Lise kısmından mezun olanların çoğu askerliğini alay imamı olarak yaptılar. Çevrede yaşayanlar bu imamları o kadar bağrırlarına bastı ki askerlik bitimi onları bırakmak istemediler. Hatta onların bir kısmını kendi bölgelerinden evlendirerek nüfuslarına alanlar oldu.

İlim Yayma Cemiyeti

İlim Yayma Cemiyeti, İmam-Hatip Okulları ile yaşıt bir hayır kuruluşu, Celâl Hoca'nın özgün ifadesiyle bir "ashab-ı hayr" teşkilatıdır. 1951 yılının sonunda 68 hayırseverin bir araya gelmesiyle temelleri atıldı. Bu hayır kuruluşu, aynı yıl açılan İmam-Hatip Okullarının yaşatılması ve bu okullarda okuyan öğrencilerin iâşe ve ibatesi için seferber edildi. İmam-Hatiplerin açılışına izin veren devlet, bir bakıma, "Ben sadece öğretmenlerimi verir maaşlarını öderim, bunun dışında okulların yapım ve onarımına, yatılı olsun olmasın talebelerin bakımına karışmam" deyince, devletin boş bıraktığı bu alanı İlim Yayma Cemiyeti doldurdu. O günün şartları içerisinde cemiyet bu görevi son derece başarılı bir şekilde yerine getirdi. İlim Yayma Cemiyetinin üyeleri bu işi bir bakıma ibadet olarak görüyordu. Çünkü bu okullarda Kur'an, hadis ve dinî ilimler öğretilecek ve bitiren öğrenciler de din adamı olarak ülkenin her tarafında görev yapacak diye, dindar iş adamlarını organize edip para toplanıyordu.

İlim Yayma Cemiyetinin başkanı, aynı zamanda 1923 Lozan Antlaşması'nda İsmet İnönü'nün yanında kâtip üye olarak bulunan Seniyüddin Başak'tır. Onun yanında Yusuf Türel ismi de cemiyetle özdeş, kuruluşundan beri işin içinde olan ve bu hayır kurumuna gönül vermiş bir kimsedir. Bu iki mümtaz insanın yanında hepsi de rahmetli olmuş 68 kişi arasından birkaç isim daha saymak gerekirse Âsım Taşer,

Nazif Çelebi, Fahri Kığılı, Süleyman Kuşçulu, İsmail Niyazi Kurtulmuş, Hulusi Topbaş, Nuri Topbaş gibi önemli şahsiyetleri burada rahmetle anmamız gerekir.¹⁹

Celâl Hoca bütün bu cemiyet üyelerinin şahsiyetine saygı duyduğu, görüşlerine önem verdiği güven duyulan bir kimse-
dir. Onun isminin olduğu her işe gözü kapalı evet derlerdi. Hoca da onları tarihin önemli bir noktasında dünyaya gelmiş, yapılan işlerin şuurunda Hakka gönül vermiş insanlar olarak görürdü. Daha doğrusu cemiyetin tüm üyeleri, Celâl Hoca'nın kurduğu okulların yaşaması ve yaşatılması için maddi ve manevi varlıklarını seferber etmiş bu milletin isimsiz gizli kahramanlarıdır. Tarihin galerisinden sessiz sedasız gelip geçmiş nice bin kahraman gibi. Bu insanlar her hasbi insan gibi bu toprağın ruhuna maya katmış, almadan vermesini bilmiş toplumun temel dinamikleridir. Yüzyıllardır alttan alta gelen güçlü bir toplumsal dalga varlığını bugün bile hissettiriyorsa, bunu, mütevazı iklimlerinde “rahmet-i Rahman'ın büyüttüğü” bu insanlara borçluyuz demektir.

¹⁹ Bu saydığımız isimlerin dışında yine rahmetle anmamız gereken 68 kişilik listede yer alan diğer bazı isimler de şunlardır: İbrahim Ak, Hasan Alasya, Halil Akkoç, Nusret Aydın, İsmail Başar, Ali Rıza Cansu, Ahmet Hamit Çağıl, Nazmi Demirsöz, Mustafa Doğanbey, Abdullah Eyibaş, Halil Hakseven, Kâzım İşman, Halil Karaca, Lokman Kuriş, Raif Kürkçü, İhsan Özer, Rahmi Saruhan, Cevat Sungar, Ali ve Kemâl Sünnetçioğlu, Şakir Süter, Hüseyin Taviloğlu, Cemâlettin Tunç, Necâti Uğur, Necâti Yavaş, Veysel Yücecan vs.

İlim Yayma Cemiyeti üyeleri

Sabahattin Zaim'in yayımlanmış hatıratında,²⁰ İlim Yayma Cemiyeti ve daha sonra kurulan İlim Yayma Vakfı'nın dünü ve bugünü hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Sabahattin Hoca da bu hayır kuruluşlarının bizzat içinde bulunduğu için cemiyetin amacı ve ulaştığı hedefler noktasında verdiği bilgiler içeriden ve birinci elden sahih bilgilerdir. Zaim Hoca, Cemiyeti kuranların esnaf ve tüccar kökenli olduklarını belirttikten sonra Demokrat Parti ile birlikte dindar insanların da iş hayatına girdiğini anlatır. 1950'ye kadar devlet yatırımları dışında bir özel sektör hareketi yoktu. 1950'den sonra esnaf ve tüccar devletten bağımsız olarak harekete geçmeye başladı. Gelişen bu yeni dalganın mensupları Türk ve Müslümandı. Bu iş adamlarından bir kısmı Saraçoğlu'nun varlık vergisiyle yıktığı gayrimüslimlerin yerlerine gelmişlerdi. ÇBS boya sanayini kuran Çavuşoğlu ailesi, Kiğılı ailesi, Ragıp Cingilloğlu²¹ gibiler bu iş adamlarına birer misaldir.

²⁰ Sabahattin Zaim, a.g.e., s. 307.

²¹ Ragıp Cingilloğlu, Sabahattin Zaim'in kayınbabasıdır.

Artık ticaretin yeni sahiplerinin merkezi Mahmutpaşa, Tahtakale, Sirkeci, Aşir Efendi Caddesi ve Büyük Postane üstü gibi yerlerdi. Mesela Gürün Han, Türkiye'nin tekstil piyasasının attığı kalbi; Sirkeci'deki Doğu İş Hanı ise yeni Türkiye'nin finans merkezi idi. İlim Yayma Cemiyetinin kurucuları para lazım olduğunda çarşıya iner, bir günde gereken meblâğı toplar veya vaat edilen taahhütlerini alırdı. Beyazıt'te bulunan İbnülemin Konağı'nda faaliyet gösteren cemiyetin tarzı genellikle bu idi. Bu teşkilatın temeli güven esasına dayalı olarak kurulduğu için ilk dönemlerde resmî esaslara dayalı kayıt kuyut işlemleri de yapılmamıştır. Prosedürün gerekleri daha sonra yerine getirilmiştir. Celâl Hoca'nın terekkesinden çıkan notlardan öğrendiğimize göre kimden ne kadar alındığı, kime ve nereye ne kadar verildiği ayrıntılı bir şekilde kaydedildiğini görüyoruz. İş adamlarından toplanan paralar, talebelere verilen zekâtlar, ihtiyaç sahiplerinin istekleri onun dağınık müsveddeleri arasında yer alır.

Sabahattin Zaim, İlim Yayma Cemiyetinin 1970'li ve 80'li yıllarda yürüttüğü faaliyetler hakkında da bilgi verir hatıratında. Cemiyet asıl varlığını ve etkinliğini daha çok bu yıllarda gösterir. Devrin sağ iktidarlarının ve Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kurulmasında ve devamında çok önemli rol üstlendiğini görüyoruz. Bu dönemin sağcı, milliyetçi, İslamcı ve liberal siyasi figürleri olan Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan ve Turgut Özal gibi siyasetçilerle iyi bir diyalog kurulur, karar anlarında ve zor zamanlarda siyasetin bu aktörleri ile buluşup görüşürlerdi. Görüşmelerde İlim Yayma Cemiyeti adına sözcülüğü genellikle âkil adam olarak Sabahattin Zaim üstlenir, mütevazı kişiliği ve kendine özgü duruşuyla çok da etkili olurdu. Herkes onun sözünü dinler, görüşlerine önem verirdi. Cemiyet “Milliyetçi”, “Türkçü”, “İslamcı” gibi ayırım gözetmeden bu düşüncelerin önderlerini “millî” diye ifade edilen genel bir akımın içinde bir araya

toplamaya çalışırdı. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz liderlerin yanında Reha Oğuz Türkkan, Fethi Gemuhluoğlu, Ali Fuad Başgil, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu, Necmettin Hacıeminoğlu gibi şahsiyetler de aynı muhafazakâr akımın içinde bir araya getirilirdi.

İlim Yayma Cemiyeti sadece İmam-Hatiplerin değil, onun devamı niteliğinde olan Yüksek İslam Enstitülerinin de yükünü üstlendi, bütün bu eğitim kurumlarının ayakta durması ve yaşatılması için çalıştı. Anadolu'dan İstanbul'a okumak için gelmiş yoksul taşralı çocuklara her zaman kapılarını açtı. Hatta sonraki yıllarda İmam-Hatip ve Yüksek İslam Enstitülerinin dışında diğer fakültelerde okuyan fakir ve gariban öğrencilere de kapısını açarak onların barınması için de yurtlar kurdu. Vakfa dönüşerek binlerce öğrenciye yıllar yılı karşılıksız burs verdi, giyim-kuşam yardımı yaptı. Yurtdışına yüksek lisans, doktora ve doçent olmaları için öğrenci ve akademisyen göndererek kapılarını ve imkânlarını akademik camiaya da açtı.

İlim Yayma Cemiyetini bugünkü MÜSİAD'la karşılaştıran Sabahattin Zaim, her iki oluşum arasındaki farkı şu cümlelerle özetler: "Dindar Müslüman tüccar İlim Yayma Cemiyetini iktisadi gücünü geliştirmek için kurmamıştı. Sahip oldukları iktisadi imkânları toplumun kültürel yapısını kalkındırmak için bir manivela olarak kullandılar. İlim Yayma Cemiyetinin gayesi iktisadi güç kazanmak değil, var olan imkânlarını eğitim sahasına yönelterek kültürel kalkınmayı sağlamaktı. MÜSİAD ise Anadolu sermayesinin iktisadi gücünü artırmak veya hiç olmazsa var olanı muhafaza etmek için kuruldu. İlim Yayma Cemiyeti siyasi bir baskı grubu gibi çalışırdı."²²

²² Sabahattin Zaim, a.g.e., s. 308.

Halkın Okulu

Sadettin Ökten'e göre İmam-Hatip Okulları, Celâl Hoca'nın ufkunda yeni bir imkânlar dünyasının açılmasına sebep oldu. İnsanın karşısına hayatında bir defa çıkan bu imkânı kendisi için ömrünün gayesi kabul etti. Bu dönemde yorulmak nedir bilmeyen bir azimle nerdeyse 24 saat çalışmaya başladı. Bir taraftan da taşradan gelen öğrencilerin imkânsızlıklarıyla mücadele ediyordu. Pazar günleri bile Sadettin'i yanına alıp "Haydi okula giderek öğrencilerin yiyecek ve içeceklerini kontrol edelim" dediği vakitler bile oldu. Yatılı öğrencileri ziyaret ederek onlar üzerine babacan bir şekilde kol kanat gerdi. Çünkü her biri Anadolu'nun bir köşesinden gelmiş olan bu öğrenciler gariban ve mahçup yapıları çocuklardı. Talebelerindeki bu mahçubiyeti bir nebze olsun dengeye sokabilmek için onlara moral verip motive etmeyi kendisine görev bilirdi.

Celâl Hoca Allah vergisi son derece yetenekli ve akıllı bir insandır. Olağanüstü bir hafıza ve muhakeme gücüne sahiptir. Bu donanımlara sahip olmakla beraber aynı zamanda son derece inandırıcı ikna kabiliyeti vardır. Herkese kendi yaş ve konumuna göre hitap ederdi. Hoca İmam-Hatiplerin sadece plan ve programını hazırlamakla kalmadı, yaşaması için İstanbul'daki iş adamları, din adamları ve önde gelenlerle irtibat halinde olup onları bu işin önemine inandırmaya çalıştı. İşte bu herkesin yapamayacağı bir şeydir ve ona nasip oldu. İş adamlarını bir yere toplayıp yardımlaşmanın öneminden ve veren el olmanın ayrıcalığından bahsederek onların dilinden konuşurdu; bürokratlara ise konuyu farklı bir ifade biçimiyle anlatırdı. Dilinden çok iyi anladığı din adamlarına daha farklı hitap ederdi. Konuştuğu, tanıştığı herkesi işin içine dahil eder, konuya ortak olmalarını sağlardı. Hangi meslek ve meşrepten olursa olsun, hocayı dinleyip de ikna olmayan insan çıkmazdı. Allah vergisi işte böyle bir ikna kabiliyetine sahipti.

Celâl Hoca İstanbul İmam-Hatip Okulunun açılış töreninde

İmam-Hatibin ilk öğrencilerinden İsmail Karaçam Vefa'daki binada okurken hocanın imam ve müezzinlere yönelik yaptığı bir konuşmayı hatırlıyor. Bu imam ve müezzinler İstanbul'un değişik muhitlerinde bulunan camilerde görev yapan etkili ve yetkili din adamlarıdır. Karaçam'ın hatırladığı kadarıyla İmam-Hatibin ayakta durması ve yaşatılması için bakın ne diyor Celâl Hoca:

- "İçinde bulunduğumuz çağ, yalnızca şer'î ilimlerin okutulup onunla yetinilecek bir çağ değildir. Zamanımız insanını tatmin etmek için müspet ilimlerin de beraber okutulması zarureti vardır. Her ne kadar kötü niyetli bazı kimseler tarafından din-i mübîn-i İslamın ilme verdiği kıymet baltalanmak istense de, şer'î ilimlerle müspet ilimler birbiriyle geçinmez gibi gösterilse de, haddi zatında durum böyle değildir. İlim ilim olmak itibarıyla birdir. İlimler ilim olması bakımından hiçbir zaman birbiriyle taarruz halinde olamaz. Devamlı bir diğerini teyid ve tekid eder. Bugün şer'î ilimler okutulduğu takdirde geri kalacağımızdan endişe edilmektedir. Aksine bu ilimler geri kalmayı değil, devamlı surette ilerlemeyi teşvik eden ilimlerdir. Bunların birbirini desteklediğini ancak

ve ancak bu iki ilmin (şer’î ve müspet ilim) beraberce okutulduğu müesseselerin kurulması ispat edecektir. İşte bizim İmam-Hatip davamızın kökü buraya dayanmaktadır.”

Bu konuyu her gruba kendi dilinden işte bu kadar açık ve özet olarak anlatırdı. Aynı konuyu Milli Eğitimdeki bürokratlara anlatırken de onlara farklı ve anlayacakları dilden tercüme ederdi. İsmail Karaçam’a göre Celâl Hoca açtığı okulların önemine imam ve müezzinleri inandırmak istiyordu önce. Çünkü onlar günde beş vakit cemaatle iç içeydi ve Müslümanlara Cuma ve bayram günleri vaaz ediyor ve hutbe okuyorlardı. Bunun lüzumunu önce imam ve hatipler kavramazsa kimse anlamaz diye düşünüyordu. Onun için getirdiği delilleri ve verdiği örnekleri onların da anlayabileceği bir şekilde gündelik hayatın içinden seçiyordu. Mesala şöyle devam ediyordu hoca konuşmasına:

- “İşte biz böyle bir müessesenin oturması ve millete mâl olması için çalışıp çabalıyoruz. Fakat elimizdeki imkânlar bu müesseseyi ihya etmek için kâfi gelmiyor. Sizleri buraya davet ettik ki bu yaptığımız işi inşallah hayırsever Müslümanlara duyuracaksınız. Onlar da bize yardımcı olacaklardır. Bu sayede İmam-Hatip mektepleri yaşayacak ve memlekete hayırlı nesiller yetişecek. Bugün bu mekteplerin sayısı şimdilik yedi. Muhtelif vilayetlerde açılan bu ilim-irfan ocaklarının pek çok şeye ihtiyacı var. Devlet bu ilim yuvalarını açtı ama tüm ihtiyaçlarını bir anda karşılaması mümkün değil. Bunun için bu kuruluşlara yardım hususunda milletimizin elini taşın altına koyması gerekiyor. Özellikle yeni açılan bu okullar arasında İstanbul İmam-Hatip Okulu’nun ayrı bir hususiyeti var. Anadolu’dan buraya okuyabilmek için akın akın talebe geliyor...”

Celâl Hoca zaman zaman heyecanlandığı konuşmasının bu noktasında yanında bulunan İsmail Karaçam’ı örnek göstererek:

- “İşte şu çocuk dedi, ta Burdur’dan buraya babasıyla beraber geldi, ne kalacak yeri var İstanbul’da ne parası! Ben okuyacağım! diyor. Hafız, sesi ve edası güzel, okumaya hevesli bir çocuk, elinden tutmamız lâzım. Bu çocukları nasıl geri gönderebilirim ben!” İşte bunları söylerken Celâl Hoca duygulandı ve gözleri yaşardı. Onu dinleyen imam ve müezzinler de bir an duygu seline kapıldı. “İşte,” dedi konuşmasının sonunda, “ben içinde bulunduğumuz durumu sizinle paylaşmak istedim. Bu mükellefiyeti bu zamanda Cenab-ı Allah bizim omuzlarımıza yüklemiştir. Bunun altından yüzümüzün aklıyla çıkmak zorundayız. Takdir edersiniz ki bunu ben tek başına yapamam, yaparsak hep birlikte yapacağız.”

Celâl Hoca’nın konuşması bittikten sonra imamlardan biri, “Hocam şu Hafız İsmail Efendi bir aşr-ı şerif okusa da dinlese” dedi, İsmail Karaçam’ı işaret ederek. İsmail boynu bükük ve gariban bir taşralı! O da böyle yerlerde nazlanmazdı ve minnetsizce güzel sesiyle bir aşır okudu. Celâl Hoca’nın konuşmasını doğrular nitelikte Hafız İsmail, okuduğu aşr-ı şerifle imam ve müezzinlerin gönüllerini fethetti.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden profesör olarak emekli olan İsmail Karaçam o görüşmeden sonra mülakata alındı ve İstanbul İmam-Hatip Okulu’nun ilk öğrencileri arasına girdi. Karaçam söz konusu toplantının sonunda şöyle bir anekdot anlatır: “Bu imamların içinde şöyle enine boyuna, büyük burunlu, dazlak bir adam vardı. Sakallı sakallı adamlar ona hürmet ediyor, gidip elini öpüyorlardı.” Çocuk yaştaki İsmail, “Yahu bu adam neyin nesi, kimin fesi de her biri sıraya girip elini öpüyor?” diye hayret ediyor ve akıl erdiremiyordu.

Sonradan öğrendi ki meğer o adam, Sultanahmet Camii’nin imamı meşhur bestekâr Sadettin Kaynak’mış. Sadettin Kaynak, İsmail’i yanına çağırarak kendini tanıttı.

Sultanahmet Camii'nde imam olarak vazife yaptığını söyledi. "Biz," dedi, "düzenli bir şekilde musiki ve ilahi dersleri tertip ediyoruz, sesini çok beğendim, derslerimize katılmayı bekliyorum." Buna rağmen İsmail Karaçam, vakit bulup Sadettin Kaynak'ın derslerine katılamadığını söyler.

Gerçekten de ilk yıllarda mahrumiyetler içinde zor şartlar altında okuyan öğrenciler vardı. Celâl Hoca bunların her biriyle tek tek ilgileniyor, dertlerine derman olmaya çalışıyordu. Hatay Erzincan'dan kalkıp gelen Emin Işık bunlardan biridir mesela. Bu kitabı hazırladığımız sıralarda büyük yardımlarını gördüğüm Emin Hoca, altmış yıl geriye dönüp bakıyor ve Celâl Hoca'nın fedakârlığını anlatmak için şöyle diyor: "Ben kendi çocuğumla bu kadar ilgilenmem, gitsin kendi işini kendisi halletsin, derim." Evet, Celâl Hoca İmam-Hatibin o ilk neslini kendi çocuğu gibi görmüştür. Onların kılık-kıyafetiyle, yeme-içmeleriyle, hastalığıyla, her türlü ihtiyaçlarıyla tek tek ilgilenmiştir. Hatta hasta öğrencileri kızı Dr. Hümeysra Ökten'in Fatih'teki muayenehanesine gönderirdi. Cebinde ihtiyaç sahibi öğrencilere verilecek bir miktar harçlık mutlaka bulundururdu. O zamanlar Anadolu'da fakirlik diz boyuydu. Biliyordu ki öğrencilerin hemen hepsi taşradan gelmiş, parasız, memleketten yardım görmeyen fakir talebelerdi. Selahattin Kaya aç susuz kalan, camilerin kömürlüklerinde barınan arkadaşlarını hatırlıyor. Hatırladıkça da içi sızlıyor ve yarım asırdan fazla geçmiş bir zamanın izleri yüz hatlarına yansıyor.

İlim Yayma Cemiyeti tarafından yurtlar yapılıncaya, Anadolu'nun dört bir tarafından gelip parasız pulsuz okuyan fakir öğrenciler nispeten rahat etmeye başlamıştır. Baba ocağında görmedikleri bolluğu bu yurt köşelerinde bulmuşlardır.

Anadolu insanının okumasında biraz da İmam-Hatipler çıkış kapısı olmuştur. O zamanın okullarından ve fakültelerinden

genellikle tek tip insan yetiştigi için muhafazakâr ve dindar aileler genellikle çocuklarını okutmak istememiştir. Mesela 1951 yılında Konya İmam-Hatip'te okula başlayan Mustafa Uzunpostalcı aslında babasının kendisini aman aman çok da okutmak istemediğini söyler. Ancak İmam-Hatipler açılınca aynı babanın oraya bilhassa ve bilinçli olarak gönderdiğini belirtir. Bugün emeklilik hayatını sürdüren Uzunpostalcı babasının kendisini başka okullarda okutmak istemeyişini şöyle açıklıyor bir konuşmasında: “Babamın daha 1940'lı yıllarda Necip Fazıl Kısakürek'in çıkarmakta olduğu Büyük Doğu dergisini okuduğunu hatırlıyorum. Buna rağmen beni okutmak istememesi o yıllarda okuyan ve üniversiteden mezun olanların iyi örnek olmamaları sebebiyledir. Çünkü o dönemde fakülte mezunu olarak hizmet veren kimseler, insanlara tepeden bakan, onları hor gören tavırlar sergileyen kimselerdi. Mesela bir doktoru eve götürmek gerektiğinde doktorlar odalara ayakkabılarla girerdi. Bu da tabiatıyla ayakkabısını dışarıya çıkarmaya alışmış toplumumuzda yadırganır, hoş karşılanmazdı. Bir de genelde dinle ilgileri çok zayıftı veya hiç yoktu. Hiç namaz kılmayanlar olduğu gibi, kılanların bir kısmı cuma ve bayramlarda, bir kısmı da ancak bayramlarda kılardı. Böyle olmayanlar parmakla gösterilecek kadar azdı. Bir fikir vermesi bakımından şu anekdotu nakledeyim: Rahmetli Ali Ulvi Kurucu şunu anlatmış ve ‘Biz lisede okurken rahmetli Ahmet Said Uğurlu ile cuma namazlarını Kapı Camii'nde kılardık. Biz camiye geldiğimizde cemaat bizi kapıda karşılar, ayağa kalkarak ön saflara buyur ederlerdi. Çünkü bizim konumumuzdaki kişilerin namaz kılmalarına pek alışık değillerdi’ demişti.”²³

²³ İslam Hukuku Araştırmaları, sayı 12, 2008, s. 45-86.

İmam-Hatiplerin İslah Projesi

İmam-Hatip Okulları kurulalı henüz birkaç yıl olmuştu ve Celâl Hoca plan ve projesiyle, yer ve yurt işleriyle başından sonuna kadar en büyük emeği ve katkısı kendisinin verdiği bu okulların geldiği son durum karşısında çok üzülmüyordu. 11 Ağustos 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olarak görevde bulunan Tevfik İleri 5 Nisan 1953'te başka bir bakanlığa kaydırılmış ve Celâl Hoca için zor günler başlamıştı. Yıllardır kemikleşmiş yapıyı çok iyi bildiğinden yozlaşmanın sebeplerini bizzat içeriden gözlemliyordu. Diktiği gürbüz fidanın budanması ve toplumda karşılık bularak dal-budak salmaması için her şey yapıyordu. Elinden bir şey gelmediğinden dolayı da vicdanen rahatsız oluyordu. Çevresine şikayetçi olmaktan başka bir şey yapamıyordu. Daha açık bir ifadeyle Celâl Hoca'nın eli kolu bağlanmak isteniyordu. Demokrat Parti'nin dine ve dindarlara karşı gösterdiği iyi niyet karşısında bir grup, az zamanda mesafe alınan yolu millete rağmen bir çırpıda sıfırlamak istiyordu. Sıfırlayamadıkları için budamakla yetiniyorlardı. En büyük hamisi Tevfik İleri de Milli Eğitim Bakanı değildi artık.

İşler istediği gibi gitmeyince Celâl Hoca Milli Eğitim Bakanlığına İmam-Hatip Okullarının ıslahı konusunda bir proje sundu. İstanbul eski müftüsü Selahattin Kaya bu ıslah projesine, Celâl Hoca'nın ölümünden sonra yayımlanan hatıra kitabında yer verdi.²⁴ Kaya'nın, Celâl Hoca'nın evrak-ı metrukesi içinde müsveddelerde bulduğunu söylediği ve bizim de hocanın terekesi arasında gördüğümüz İmam-Hatiplerin ıslahı konusundaki teklif aynen şöyledir:

²⁴ Selahattin Kaya, a.g.e., s. 32-33.

Sayın Celâl Yardımcı
Maarif Vekili
Ankara

Amerika seyahatinden dönüşümde İstanbulda İmam ve Hatip mektepleri hakkında görüşmek ihtiyacında olduğumu telefonla arz etmiş, bir mülaka ricaasında bulunmuşum. Merhalde vaktin misadesizliği yüzünden bu gerefe erememiş. Arz etmek istediğimin bir kısmını aşağıda sıralıyorum. Bu düşüncelerden İmam-Hatip Mekteplerinin fayda göreceği kanaatindeyim. Dikkate layık görülmesini bilhassa istirham ederim.

I- İmam ve Hatip yetiştirilmek için öğrencileri on aylık bir kurs açılmalı. Bendeniz de kursun idare memuru ve Öğretmeni idim. Bu kadar kısa müddetin kifayetsizliğini, meslekte yalnız İmam ve Hatip değil, Müftü ve Vâiz de yetiştirilmek lazım geldiğini, bunun için de yedi senelik İmam-Hatip mekteple rime ihtiyaç bulunduğunu ve okutulan derslerin mübeyyin bir lâyihayı Tevfiğ ilerinin Vekaleti zamanında makamlarına takdim etmiştim. Maruzatın Vekaletçe kabul edildi, mektepler açıldı. Bendenizi İmam-Hatip Okuluna Müdür yaptılar. İki yıl sonra emekli bulunmam ve Müdürlerin mesgali muallimlerden olması lüzum ileri sürülerek varifem yalnız muallimlikle Meslek derslerini sürakbeye inhisar ettirildi.

II- İlahiyat Fakültesinde Kur'an-ı Kerim, usul-i fıkah, ibadet ilmi kelâm, belâgat, ilmi vâiz... okutulmadığı için oradan mezun olanlar, İmam-Hatip mekteplerinin programlarında bulunan bu derslerine salahiyetleri muallim yetiştirmek üzere Yüksek muallim mektebinde olduğu gibi bu mekteplere muallim olmak isteyenlere de bu meslek derslerinin ayrıca okutturulması lüzumu şiddetle hissolunmaktadır.

III- İmam-Hatip mektepleri için bir Müdür-i umumilik tesisi v bu makama meslek derslerini bilen ve oldukça Garp kılûbûrûnû haiz olan bir zatın tayini.

IV- Meslek derslerinin ücretli muallimlerine de üç senede bir maaş yapılması.

V- İmam-Hatip Okulları Müdürlerinin İslâm dînine inanmış zevattan seçilmesi.

VI- İmam-Hatip mekteplerinin programlarına:
a) Bir tabib tarafından okutulmak üzere sağlık bilgisi ve hele çocuk bakımı;
b) Yurtdaşlık bilgisi derslerinden fazla olarak hukuk bilgisi derslerinin ilavesi.

VII- İlmi kelâm usul-i fıkah ve ahlak hakkında Vekaletle takdim ettiğim programın inahı için icabederse Ankara'ya çağırılmağlığı.

VIII- Meslek derslerinin sürakbesine benim gibi memur e-dilenlerin varife veya salahiyetlerinin tayini ve bu arada, ücretli meslek muallimlerinin intihabıyla talim sicillerinin yapılmasının sürakbeye memur zavata bırakılması.

Celâl Hocanın Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'ya yazdığı İmam-Hatiplerin Islahı ile ilgili tarihsiz bir mektubu

1. Talim ve Terbiye Dairesine din ilimlerine vakıf ve oldukça Garp kültürünü haiz bir zatın aza tayini,

2. Aynı vasıfları haiz bir zatın İmam-Hatip Mekteplerinin idaresi için tesis edilecek bir umum müdürlüğe tayini,

3. Arapça ve Kur'ân-ı Kerim derslerinin her birinden borçlu olarak geçmenin kaldırılması,

4. İmam-Hatip Mekteplerinin bilhassa meslek derslerinin teftişini mektep müdürleri yapamadığından bu dersler

teftişsiz geçmektedir. Bu mahzuru izale için meslek derslerinin öğretmenlerinden salahiyetli bir öğretmene teftiş hakkının verilmesi,

5. İmam ve Hatip Mektepleri hususiyeti haiz bir meslek mektebi oldukları için bu mekteplere ayrı ve hususi bir talimatname yapılması,

6. Vekâlet mekteplerinden Kur'ân-ı Kerim ve Arapça öğretmeni yetişinceye kadar bu derslerden her sene-i tedrişiye sonunda şifahi imtihan yapılmak suretiyle öğrencilerin sınıf geçmeleri,

7. İmam-Hatip Mekteplerinin programlarında ders saatleri ile müfredat-ı dersiyenin yeniden gözden geçirilerek tadili. Çünkü şimdiki programda haftada 23 saat kültür derslerine, ancak 8 ve 9 saat meslek derslerine verilmiştir. Bu miktar ise meslek derslerine kâfi gelmiyor.

8. Meslek dersi okutan ve E cetvelinden ücret alan öğretmenlerin ücretlerine her üç senede bir zam yapılması,

9. Arapça dersleri programının tadili ve yeni metodlara göre kavâid ve kıraât kitaplarının yazılması,

10. Kültür dersleri yalnız orta kısımda gayet muhtasar okutulmalı, lise kısmında kültür dersleri olmamalı, ancak meslek dersleri ile Felsefe ve Sosyoloji dersleri okutulmalıdır.

11. Orta kısımdan lise kısmına Kur'ân ve Arapça derslerinden müsabaka, imtihan ile öğrenci alınması,

12. Lise programına Ahlak, Meâni, Beyan, Bedîi dersleri ilâve olunmalı, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Tarih-i Edyân (Dinler Tarihi) dersleri kaldırılmalıdır.

13. Ecnebi dilinin saatleri artırılmalıdır.

14. Bu layiham hakkında izahat vermek üzere teşkil edilecek komisyona icap ederse çağrılmamı dilerim.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1953 yılından itibaren işler Celâl Hoca'nın istediği gibi gitmemeye başladı. İstanbul İmam-Hatip Okulunun kuruluşunda (binanın bulunması, yer meselesi, plan ve projenin hazırlanması, müfredat vs.) her şeyden Celâl Hoca sorumluyken daha sonra işi savsaklayacak bir müdür tayin edildi. Hem müdür, hem de okulu karıştırmak için seçilerek gönderilmiş bazı öğretmenler İmam-Hatip öğrencilerine karanlık bir gelecek tablosu çiziyordu. Hocanın ilk öğrencilerinden Bekir Topaloğlu bunu bizzat yaşayanlardan biri. Ona göre İmam-Hatiplerin açıldığı ilk yıllarda din eğitimi konusu tamamen karanlıktı. Öğrenciler orta kısımdayken bazı öğretmenler, lise kısmı açılmayacak diye daha 15-16 yaşındaki talebelere karamsarlık aşıyor, bu okuldan soğutmaya çalışıyordu. Ancak Bekir Topaloğlu gibi öğrenciler her ne olursa olsun, taşradan gelip burada okumak isteyen talebelerdi. Aksine aleyhte yapılan propagandalar onları daha bir bilinçlendiriyor, İmam-Hatibe daha bir bağlıyordu. Bu aleyhte telkinlere rağmen öğrenciler okullarına ve derslerine sıkı bir şekilde sarıldılar. Tabii arka planda onlara bu moral veren Celâl Hoca'ydı ve böyle bir zamanda öğrencilerinin sığındığı bir "menzil" konumundaydı:

Ne yerden kârbân-ı gam göçer olsa konar bende

*Belâ râhında şimdi bir muayyen menzil oldum ben.*²⁵

Tam da bu şiirde anlatılan gibiydi hoca. Anadolu'nun her bir yanından ve İstanbul'dan gelmiş bu öğrencilere hem bir hoca olarak, hem bir baba olarak yardımcı oluyor ve iltifat ediyordu. Yavruları sütsüz kalmış anadan farksızdı. Neylesin ki bu âh u enînleri, ağlama ve inlemeleri kendisinden başka

²⁵ "Her nereden gam kervanı göçer olsa, belâ ve musibet yolunun üstünde herkesin mutlaka uğradığı bir menzil oldum" anlamındaki bu şiir Celâl Hoca'nın çok hoşuna gidiyor ve içinde bulunduğu durumu anlatıyordu.

kimse duymuyordu. Bu çocuklarla bire bir ilgileniyor, pedagoğ gibi dertlerine derman olmaya çalışıyordu. Çünkü pedagojiyi biliyor ve öğrenci psikolojisinden çok iyi anlıyordu. Onların tek birinin bile incinmesine, kara propagandaların etkisi altında kalmasına gönlü razı gelmiyordu. Bazen tek başına, bazen de yanında birkaç arkadaşı olduğu halde savaşıyordu. Kimi arkadaşlarını pasif görünce ve böyle bir zamanda yanından uzaklaşınca kahroluyor, en çok da bu haklı davasında onları yanında görmediği için üzülmüyordu. Böyle zamanlarda:

Hem âteşe yan hem etme eyvâh

diyordu. Sadettin Ökten'in rivayetine göre kendisi henüz 10-12 yaşında iken, muhtemelen bir mesnevide yer alan bu mısrayı babası diline pelesenk ederek çok söylemiş. Oğul Sadettin henüz ilkokulu yeni bitirdiği sıralarda Celâl Hoca'nın serzenişlerinden, şikayetlerinden bir şeyler çıkarıyor ama bu şiire doğru düzgün bir anlam veremiyordu. Ateşler içinde çırpınan insanların çığlık atmayışlarına şaşıyordu hoca. Hem ateşte yanacaksın, hem âh-vâh etmeyeceksin, bu nasıl bir vücuttur?! Bu insanlar ateşten varlıklar mıydı, mitolojideki semender miydi yoksa?! Hayır, öyle olmadıklarını biliyordu. Kendisinin gördüğünü onların görmemesine yanıyordu daha çok. 70'ini devirmiş bu adam eyvah diyerek, imdat diyerek duymak isteyen kulaklara sesini ulaştırmak istiyordu.

Başta yeni müdür olmak üzere kimi öğretmenler çocukları okuldan soğutmak için gerçekten de kötü propaganda yapıyordu. Buna örnek verebileceğimiz bir olay ilk talebelerden Mümin Çevik'in bulunduğu sınıfta yaşandı. Matematik derslerine gelen hocaları bir gün boyundan büyük laf ederek:

- "Bizim geometride bir çizgimiz, sizin fatihanızdan daha kıymetli" dedi. Bunun üzerine sınıfta buz gibi bir hava esti ve bu söz körpe dimağlar üzerinde şok etkisi yaptı. Öğrenciler neye uğradığını şaşırdılar. Matematikçi dersine ara verip çıktığında

öğrenciler sınıftan hiç ayrıldı. Aralarında bulunan Düzceli Şerafeddin, sınıfın karatahtasını boydan boya kaplayacak şekilde uzuuun bir “PROTESTO!” yazısı yazdı. Sonra ders zili çalılıp hoca içeri girince tahtadaki yazıyı gördü ve şöyle dedi:

- “Bunun anlamını bilen var mı?” Matematikçi aslında her şeyin farkındaydı ama bildiği halde bilmezden geliyordu. Yazıyı yazan Şerafeddin kendinden emin bir şekilde ayağa kalkarak:

- “Bunun anlamı biz sizi istemiyoruz demektir!” diye cevap verdi. Hoca öğrencilerinden böyle sert bir tepki beklemiyordu. “Ben de sizi istemiyorum” dedi matematikçi ve -Mümin Çevik’in ifadesiyle- dersi “kendi doğrultusundaki eğrilerle” kaynattı.

Bu olaydan bir gün sonra matematikçinin yine aynı sınıfa dersi vardı. Sınıfça şöyle bir karar alındı: Bu hoca derse girdiği zaman hiç kimse defter kalem çıkarmayacak ve içimizden birisi ders boyunca Kur’an okuyacak. İçlerinde güzel sesli bir arkadaşları Tayyar Altıkulaç vardı ve hoca derse girer girmez okumaya başladı. Matematikçi, acaba yanlış bir sınıfa mı geldim dedi bir ara. Bütün öğrenciler başları önünde huşu içinde okunan Kur’an’ı dinliyordu. İster istemez dersin bitimine kadar matematik hocası da dinlemek zorunda kaldı. Zil çalılıp Tayyar Altıkulaç “sadakallahü’l-azîm” deyince, hoca kürsüden:

- “Çocuklar dersimiz Kur’ân-ı Kerim miydi?” dedi sınıfa dönerek. Öğrencilerden biri de kalkıp:

- “Hocam dün biz sizin yüzünüze karşı sizi istemiyoruz dedik, siz de bizi istemediğinizi söylediniz; onun üzerine biz bu dersi sizden boşalmış kabul ettik ve Kur’ân-ı Kerim’le değerlendirdik” dedi. Öğrencinin bu cevabı karşısında bozulan hoca hiçbir şey söylemeden çıktı ve daha okulun müdürlüğünden alınmayan Celâl Hoca’ya sınıfı şikayet etti. Bir süre

sonra sınıfa matematikçi ile Celâl Hoca birlikte girdiler. Matematikçi durumu olduğu gibi anlattı ve hakarete uğradım, dedi. Bunun üzerine Celâl Hoca bir sınıfa baktı, dikkatlice bir de öğretmene baktı. Sonra da sağ elini kaldırarak matematikçiye ağır ağır ve tane tane şunları söyledi:

- “Hak etmiş-sin-dirrr!.. Benim çocuklarım terbiyesizlik yap-maz!.. Yanlışla tenezzül et-mez!..” Ve önündeki kürsüye yumruğunu vurarak:

- “Yarından itibaren seni bu mektepte gör-me-ye-ceğim,” dedi heceleri vurgulayarak ve meseleyi kapattı. Talebelerine karşı halim selim olan Celâl Hoca, haksızlık karşısında bir yanılla da böyle demir yumruk bir adamdır. Aman sen de, deyip geçmez; ortada bir sorun varsa mutlaka çözmek için çaba harcardı.

Celâl Hoca haksızlık karşısında tepkisini eliyle ve diliyle mutlaka gösterirdi. Hele böylesine apaçık bir haksızlık karşısında taraf olur ve ne düşündüğünü şiddetli bir şekilde ortaya koyardı. İmam-Hatiplileri okuldan bezdirmek isteyen bu tür hocaların sözleri öğrenciler üzerinde iz bırakmazdı. Tayyar Altıkulaç bir konuşmasında, bu sözlerin kendileri üzerinde hiçbir olumsuz etki bırakmadığı gibi “aksine azimimizi ve seçtiğimiz yola olan bağlılığımızı artırırды” der.²⁶

Haksızlık karşısında böylesine celâllenen Celâl Hoca, “Kur’ân okuyan bülbüller” olarak gördüğü öğrencileri karşısında her zaman yufka yüreklidir. Ve Kur’an’ı okumaya, dinlemeye ve anlamaya aşk derecesinde tutkun bir âşiktir. Bundan hiç taviz vermezdi. Bu tutkunun kendisini, Trabzon’da güzel sesli bir hafızın okuduğu Kur’ân’ı dinledikten sonra yollara düşürdüğünü ve kısa sürede dünyasını değiştirdiğini biliyordu. Yine güzel sesli bir hafızın Kenan Rifâi

²⁶ “Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat”, Ensar Neşriyat, s. 3/561, İstanbul 2008.

Tekkesinde Kur'ân okuyuşunu dinledikten sonra da dünya evine girdiğini ve mesut olduğu bir yuva kurmasını bu aşk derecesindeki tutkuya bağlardı. Hele güzel sesle okunan Kur'ân'ı huşu içinde dinlemeyi çok severdi.

İsmail Karaçam'ın bulunduğu sınıfın dersi bir gün hoca olmadığı için boş geçiyordu. Arkadaşları, aynı zamanda hafız olan İsmail'e sesi güzel olduğundan dolayı sınıfta boş boş oturacağımıza Kur'ân oku da dinleyelim, dediler. O da minnet etmeden okumaya başladı. İsmail Kur'ân okurken, dışarıda kim olduğu belli olmayan birisi puslu camlı kapıya kulağını dayamış okunan Kur'ân'ı dinliyordu. Kapıdan içeri girmiyordu ama herkes görüyordu birisinin sınıfa kulak verdiğini. Okulun sınıf ve koridorlarında devamlı başı takkeli dolaşan Celâl Hoca'ydı bu. Öğrencilerinden biri sınıfa davet etti, dersleri boş geçtiği için İsmail'i dinlediklerini söyledi. Hoca el işaretleriyle devam etmesini, bitirmesini işaret etti İsmail'e. Talebelerin bu davranışı Celâl Hoca'nın çok hoşuna gitti ve uygulandı. İsmail'in okuması bittikten sonra ayet-i kerimelere mana verdi ve okunan ayetlerin iniş sebebini tane tane anlattı. Sonra da gözlerinden yaş gelerek ağlamaya başladı. Kısık bir ses tonuyla:

- “İşte çocuklar, dedi, ben buna âşığım!”

Celâl Hoca onca yaşına rağmen bu atmosfer içerisinde kurucusu olduğu İmam-Hatip çatısı altında görev yapıyordu. Teneffüs ettiği bu atmosferdi onu buraya bağlayan. Bu aşk, bu şevk ona yeni bir enerji veriyordu adeta. O bu görevi asla yüksünmedi. Değil yüksünmek, aksine bu yükün altında mutlu ve mesuttu. İmam-Hatipleri Islah Projesini de böyle bir psikoloji altında hazırladı.

Türkçe Kur'an

1951 yılında başlayan İmam-Hatiplilerin uzun soluklu yürüyüşü Celâl Hoca'ya ve camiaya büyük bir hareket alanı sağladı

ve ileri yaşına rağmen ona müthiş bir dinamizm vermeye başladı. Deyim yerindeyse küllerinden yeniden doğdu. Bu hareket alanı zaman zaman daralsa da, Allah'ın hikmeti, sonraki on yıllarda vakit hep İmam-Hatiplilerin lehine işledi. Bir takım inişler ve çıkışlar, aksaklıklar, aksamalar oldu ama hepsi de gelip geçti. Bu kitabı ilk hazırladığımız 2011 yılının penceresinden geriye dönüp İmam-Hatiplerin 60 yıllık geçmişine şöyle bir bakmak bile bunu anlamak için yeterlidir.

Celâl Hoca, İmam-Hatibin açıldığı ilk iki buçuk yıl boyunca hem müdür olarak görev yaptı²⁷ hem de Arapça dersine girdi. Öğretmen kadrosu da eskiden beri tanıdığı çevresindeki dostları idi. Kurulduğundan beri kültür dersleri ve meslek dersleri hep belli bir dengede tutulmuştur. Diğer liselerde verilen matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi derslerin yanında Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadis, fıkıh, tefsir, siyer, kalam dersleri de verilirdi. Bu dersler arasında birinci sınıftan başlayarak son sınıfa kadar artan ve eksilen oranda belli bir denge gözetilmekteydi. Hem programla oynanması,²⁸ hem de Milli Eğitim Bakanı Tefvîk İleri'nin bakanlıktan ayrılması İmam-Hatipler için hiç de iyi olmadı. Talebeleri ve hocalarını üzecek gelişmeler yaşandı.

²⁷ Mahmûd Celâleddin Ökten, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nun ilk kurucu müdürüdür. Hoca üç yıla yakın bir süre görev yaptıktan sonra yerine İstanbul Milli Eğitim müdür yardımcılarında Cemil Yener getirildi. Cemil Yener'den sonra yine Milli Eğitim müdür yardımcılarında Gündüz Akbıyık aynı göreve tayin edildi. 1957-58'de Bağdat'a görevli olarak giden Akbıyık'ın yerine bir ara matematik öğretmeni Rasim Uslugil vekâlet etti. Sonra 1958-59'da Mahir İz İstanbul İmam-Hatip müdürü oldu. Gündüz Akbıyık Bağdat'tan döndükten sonra müdürlüğü Mahir İz'den adeta zorla geri aldı..

²⁸ İmam-Hatiplerde yüzde 40 meslek dersleri, yüzde 60 oranında ise kültür ve fen dersleri ağırlıklı olmuştur. Yüzde 60'lık kültür ve fen dersleri genel liselerin haftalık ders programına eşittir. Yüzde 40'lık meslek dersleri ona ilâvedir. İlk yıllardaki zikzaklar hariç, o tarihten bu zamana kadar bu denge hep korunagelmıştır. (Öcal, ÖNDER, s. 15).

Tevfik İleri bakanlıktan ayrıldıktan sonra bir gün İstanbul İmam-Hatip Okulu müdürlüğüne Ankara'dan bir yazı gönderildi. Yazıda, artık bundan sonra Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe kıraat edilmesi, yani yeni harflerle okutulması isteniyordu. Celâl Hoca da, "Mevcut kullanılan harflere transkripsiyon işaretleri konmadan Kur'ân-ı Kerim'in Latin harfleriyle okutulması mümkün değildir" diye cevap verdi. Restleşmeye dönüşen bakanlığın cevabî yazısında bu kez, "Fikrinizi sormuyoruz, Milli Eğitim Bakanlığının emrini uygulayın!" dendi. Arkasından da bakanlık müfettişleri İstanbul İmam-Hatip Okuluna gelerek teftişe başladılar. Celâl Hoca müfettişlere bunun mümkün olmadığını, bugün kullandığımız harflere yeni bir takım transkripsiyon işaretleri konmadıktan sonra Kur'ân'ın Latin harfleriyle okutulamayacağını dili döndüğünce ilmî bir şekilde tekrar tekrar izah etmeye çalıştı. Ama müfettişlerin üzüm yemeye niyeti yoktu, olumsuz rapor yazarak hocayı görevden almaya karar vermişlerdi. Hoca da baktı olacak gibi değil, müfettişlere dönerek:

- "Evladım, raporu istediğiniz gibi yazın! Şimdiye kadar sermedim, bu yaştan sonra da postumu cehenneme serecek değilim!" dedi.²⁹ Bu hadiseden hemen sonra üç yıldan beri İstanbul İmam-Hatip Okulunda müdür olarak çalışan Mahmûd Celâleddin Ökten'i görevden aldılar. Ondan sonra da zevahiri kurtarmak ve hocayı güya onore etmek için meslek derslerini teftiş yetkisi verdiler.

Artık İmam-Hatiplerde Kur'ân Türkçe okunacaktı. İlk talebelerden Yahya Kutluoğlu'nun anlattığına göre, kendi derslerine gelen ve aynı zamanda İstanbul'un eski kurrâ hafızlarından Ali Rıza Sağman bir gün sınıfın tahtasına yeni harflerle ve göze batacak denli iri bir şekilde "BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM" yazdı. Öğrencilere de dönerek besmeleyi işaret etti:

²⁹ Yahya Kutluoğlu, a.g.e., s. 100.

- “Müfettiş gelirse böyle okuyoruz dersiniz” dedi. Arkasından, dersi daha önceden nasıl işliyorsa öyle işlemeye devam etti. Bu arada öğrencilerin kafası karıştı ve çok canları sıkıldı. Bunun neden böyle olduğunu, kendi kendilerine sormaya başladılar. Devlet bize niçin zorla Lâtin harfleri ile Kur’ân öğretmeye çalışıyor, diye talebeler hocalara soru soruyordu. Yalnız Ali Rıza Hoca derse başlamadan önce:

- “Üzülmeysin çocuklar, biz bu filmi daha önceden de gördük. 1930’lu yıllarda bunu denediler, fakat olmadı. Şimdi de olmayacak, bu sevdadan vazgeçecekler” diye talebelerini teselli etti. Sonra sınıfta geçmişte yaşanmış bir olayı anlattı: “Söz konusu tarihte Atatürk’ün isteği üzerine İstanbul’daki bütün hafız-ı kurrâlar Ramazanın birinci günü Beyazıt Camii’nde mukabele okumak üzere toplandık. Mukabeleyi Türkçe, yani yeni harflerle okuyacağız. Bunu duyan İstanbullular akın akın Beyazıt Camii’nde biraraya gelmeye başladılar. Mustafa Kemal camiye geldikten sonra biz yeni harflerle mukabele okumaya başladık. Birkaç sayfa okuyunca o mahşeri kalabalık sessiz sedasız kendiliğinden dağıldı gitti. Kocaman camide kimseler kalmadı. Müslüman halk bu eylemi sessizce ve gürültüye boğmadan protesto etti. Bunun üzerine Atatürk, bu olmuyor dedi ve mukabeleyi yarıda kesmemizi emretti. Kendisi de kızarak kalktı gitti. Biz de eskisi gibi okumaya devam ettik. Böylece Kur’an’ın Türkçe okunmaya başlamasıyla bitmesi bir oldu. Ali Rıza Sağman konuşmasının sonunda, “Atatürk zamanında olmayan şimdi hiç olmaz” diye sözünü bağladı.”

İmam-Hatipte yaşananlarla meslek derslerinin dengesizliği üst üste gelince Celâl Hoca’nın keyfi iyice kaçtı. Herkes biliyordu ki onun müdürlükten ayrılmak zorunda kalması demek, bu okulların kuruluş amacından sapması demekti. Kendi diliyle ifade etmek gerekirse, “maksattan inhıraf” ediliyordu. Çünkü onun yerine atanan müdür Cemil Yener bu okulların asıl hedefinden saptırılması için göreve getirilmişti. Hataylı olan

Cemil Yener ilahiyatçı değil, ateist görüşleriyle tanınan bir edebiyat öğretmeni idi. Ateist olduğunu, İmam-Hatip gibi bir okulda görev yapmak istemediğini, kendisinin buraya gelmek istemeyip bir bakıma zorla gönderildiğini, bu okulun kendi okulu olmadığını açık açık söylerdi. Bunu İlim Yayma Cemiyeti üyelerinin huzurunda söylüyordu ki kendisini görevden aldırırsınlar. Öğrenciler de etrafına toplanarak, yetkili bir kişi, müdür olduğu için, “Ne olacak bu okulun hali?” diye saf saf sorular soruyorlardı. O da, gençliğinizi buralarda harcamayın, buradan mezun olursanız devlet size iş vermez, diye zehir zemberek tavsiyelerde bulunuyor. İmam-Hatiplerin istikbalinin olmadığını, burada boş yere hayatlarını karartmamaları gerektiğini söyleyerek çoğu talebeyi okuldan soğutmuştu. Hatta bu talebelerden bir kısmını kandırarak civardaki başka ortaokullara kaydını yaptırmıştı. Öğrenciler anlatılanlar karşısında iki arada bir derede kalmıştı. Onları Celâl Hoca ve diğer Hüsrev Hoca diye bilinen Hüsrev Aydınlar, Mahir İz, Hüseyin Karagözoğlu gibi hocalar psikolojik olarak rahatlatıyordu.³⁰

Cemil Yener iki yıldan fazla görevde kaldı. Onun döneminde İmam-Hatibin öğrencileri ve öğretmenleri arasında huzursuzluk had safhaya yükseldi. Bunun üzerine İlim Yayma Cemiyeti üyelerinin şikayeti sonucu görevden alındı. Bu arada aynı müdürün talebi üzerine bilimsel derslerin saati 23’e yükseltildi, meslek dersleri de 9’a kadar indirildi. Celâl Hoca, böyle bir dengesizlik karşısında buraya nasıl meslek okulu denir diye çevresine dert yanıyor, rahatsızlığını her fırsatta dile getiriyordu. İmam-Hatipleri Islah Projesini de Milli Eğitim Bakanlığına bunun üzerine sundu. Bu gidişattan İmam-Hatipler

³⁰ Bu hocaların yanında Hasan Basri Çantay, Bekir Haki Efendi, Ömer Nasuhi Bilmen gibi hocaları öğrenciler çok severdi. İlk mezunlardan Naim Karaman Arapça hocalarından Hüseyin Karagözoğlu’nu anlatırken, bakışlarındaki o merhamet ve bize olan ihtimamı anamızda-babamızda görmemiştir, böyle üzerimize düşerdi, der. (Altınoluk, sayı 80, Ekim 1992).

adına rahatsızlık duyuyordu ama bunu Ankara'ya anlatamıyordu. Tevfik İleri'nin yerine gelen kişi ile de henüz bir bağ kuramamıştı.

Yaşanan bu olumsuz hadiselerden İmam-Hatip öğrencileri çok etkilendi. 1951 yılında 270 kişi ile girilen sınıflardan 1958'de ancak 37 kişi mezun olabilmmişti. Çoğu bu kötü propagandadan etkilenerek başka okullara kayıt yaptırdılar.

Cemil Yener'den sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu Müdürlüğüne Coğrafya öğretmeni Gündüz Akbıyık getirildi. Yahya Kutluoğlu'na göre Akbıyık zamanında İstanbul İmam-Hatip Okulu hak ettiği sosyal itibarı elde etti. Yeni müdür mesleğinden çok okulla ilgileniyordu. Her gün yeni yeni düzenlemeler yaparak gündemde kalmasını biliyordu. Okulun öğrenci sayısı onun zamanında 700-800'ü bulmuştu. Bunların yüzde yetmişi hafızdı. İçlerinde İslamî ilimlerde icazet alan yaşını başını almış hocalar vardı. Onları gruplara ayırarak kimini vaaza gönderiyor, kimini imamlık ve müezzinlikle görevlendiriyordu. Bu zaten onların görevleri arasındaydı ve mevzuat gereği yapmaları gerekti. Kur'an okuyanlar, mevlid okuyanlar, ilahi okuyanlar gruplara ayrıldı. İstanbul'daki müftüler de, imamlar da bundan memnundu. Sadece eski İstanbul denilen Suriçi değil, İstanbul'un Anadolu yakasından da talepler geliyordu. İmam-Hatipliler hafta sonları İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Yalova taraflarında da irşat faaliyetlerinde bulunuyorlardı.

İşte üst üste gelen bütün bu sıkıntılardan sonra bürokratik mekanizmada kimselere derdini anlatamayan Mahmûd Celâleddin Ökten,³¹ 1955 yılının başlarında Milli Eğitim Bakanlığına sunmak üzere Arapça eğitim yapan bir Arapça Koleji projesi hazırladı.

³¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Celâl Hoca müdürlükten ayrıldıktan sonra meslek dersleri grup reisi olur. Yani müdüriyetten sadece meslek derslerini denetleyen bir pozisyona indirgenir. Ancak o pozisyonda çok da başarılı olamadı..

SON YILLARI

Arapça Koleji

Nurettin Topçu'nun, Celâl Hoca'nın ilmî ve ahlaki şahsiyetini anlattığı yazısında, eğer bütün maddi imkân şartları kendisine verilmiş olsaydı, Celâl Hoca hayatının son yıllarında dahi İslam dinini, medeniyet âleminde yirminci asır cemiyetini yaşatabilecek bir seviyeye yükseltici inkılabı yapmaya muktedir bir mütefekkindi, dediğini daha önce belirtmiştik. Ardından, onun gibi bir ilim ve din adamını değil memleketimizde, hatta İslam dünyasının ufukları arasında tasavvur edemiyorum, görüşüne yer verdiğini de.

Mahmûd Celâleddin Ökten, “hoca”lık sıfatını biraz da samimi niyetlerle kendine özgü izlediği metoda borçludur. O aynı zamanda bir metodoloji uzmanıdır. Arap dilinde olsun, felsefede olsun sistematik düşünmeye çok önem verirdi. Düzensizlikten ve laubalilikten nefret ederdi. Eski kültürden gelen meslektaşları ile arasında bu yönden derin farklar vardı. Bu yüzden meslektaşları ile organize bir çalışma içinde olamadı. Yine Topçu'nun tespitiyle, onların arasında da yalnız ve tek başına kaldı. Yenilerin boşluğu ile eskiler

arasında ortak bir nokta buldu: bilgisizlik ve metotsuzluk. Sadettin Ökten'in Mahir İz'den duyduğu bir anekdot bizim için bu konuda önemli bir ipucudur: Hitler'in zulmünden kaçarak İstanbul Üniversitesine hoca olarak sığınan Yahudi bilim adamlarından Hellmut Ritter bir gün Mahir Bey'e şöyle demiş:

- “Siz Türkler öyle şeyler biliyorsunuz ki buna şaşıyorum, ama öyle şeyler de bilmiyorsunuz ki ona da çok hayret ediyorum!” Bu haklı serzenişi kabul eden Mahir İz hafifçe tebessüm ettikten sonra ünlü Alman müsteşrike dönerek:

- “Üstadım buna metotsuz şark ilmi derler” diye cevap vermiş. Sözünü hiç eğip bükmeden böyle demek zorunda kaldığı için, daha doğrusu maalesef böyle olduğumuz için biraz da üzgünmüş Mahir Hoca.

Sadettin Ökten'in belirttiğine göre, Celâl Hoca'nın bu konudaki düşüncesi Mahir İz'in söylediği şekildedir. Hoca, bizde bilgi ile bilimin aynı şey olduğunu, üst üste bilgi yığmanın âlim veya bilgin olmak olduğunu zannederler, derdi. Ve hep şunu vurgulardı: Metotsuz bilim söz konusu olmaz ve sadece bilgi yığını olur. İmam-Hatip Okulları projesini de birinci sınıftan başlayarak son sınıfa kadar bu düşüncesini göz önünde bulundurarak hazırlamıştı. Oradan yetişecek öğrencilere bu alışkanlığı okul sıralarında kazandırmak istiyordu. Ancak elinde olmayan sebeplerden dolayı bir türlü uygulama alanına koyamadı. Çünkü yetiştirecek öğretmenlerde söz konusu anlayış olmayınca öğrencilere kim nasıl verecekti bunu! İşte asıl mesele buydu! Okulun müfredatı ile de oynamışlardı. Kültür ve meslek dersleri arasındaki denge de bozulmuştu. İşler hiç de istediği gibi gitmiyor, kendi deyişi ile “İmam-Hatip Mektebi yavaş yavaş maalesef maksattan inhiraf etmeye” başlamıştı. İyi niyetle yola çıkılarak açılmış bir okulu doğmadan boğmak istiyorlardı.

İmam-Hatip Okulları projesi tamamen Celâl Hoca'nın ve çevresinde oluşturduğu birkaç kişinin eseridir. Müfredat programının hazırlanmasından, kurulma izninin koparılmasına kadar başından sonuna öncü rol oynamıştır. Hele ilk açılan yedi İmam-Hatipten biri olan İstanbul İmam-Hatip Okulu kendi kucağında doğmuş, emeklemesi ve yürümeye başlaması onun sayesinde olmuştur. Okul için yer mi bulunacak, Celâl Hoca koşturuyor. Öğrencilerin iâşe ve ibatesi için bir sıkıntıya mı düşüldü, Celâl Hoca tanıdığı esnafla bir arayışa giriyor. Milli Eğitimle bir sıkıntıya mı girildi, Celâl Hoca'nın devreye girmesi bekleniyor. Daha doğrusu bunu görev telakki ediyordu. Sanki bu işin sorumlusu sadece kendisiymişçesine tek kişilik bir akademi gibi canla başla çalışıyordu. Canla başla çalışmasa bu okullar ayakta duracak gibi de görünmüyordu. Bunu bildiğinden işlerin aksamaması için var gücüyle çabalıyordu. Bunu kendisi yürüttüğü için memnundu ama tek başına üstesinden gelemediği takdirde başarısız olmaktan da korkmuyor değildi. Yaşı 70'ti ve yaşımdan beklenmeyecek kadar dinç ve enerjikti.

Anlatırlar ki Vefa'da açılacak İmam-Hatip Okulu için sıra toplamaya çıktıklarında Yavuzselim'deki Fatih Kız Enstitüsüne gitmişler. Temmuzun o sıcak havasında kamyonete sıraları yüklerken eleman yetersizliğinden Celâl Hoca da çalışanlara bir amele gibi yardım ediyordu. Ondaki telaşe dolu koşuşturmacayı gören okulun müdiresi dayanamayıp aksakallı hocaya sormuş:

- Bey amca bırak bu işleri gençler yapsın, şu yaşına rağmen nasıl dayanıyorsun? deyince, Hoca hiç orali olmayarak:

- "Aaah hanımefendiciğim demiş, siz şu kalbimdeki aşkı bir bilseniz!" Hoca kendinden çok fazla bahsetmekten hoşlanmazdı. Kendisiyle ilgili sadece bu tür anekdotlardan tek tek bazı ipuçları çıkarabiliriz. İşte o aşktır yetmişli yaşlarında

hocayı dinç ve enerjik tutan, gücünün üstündeki işlerin üstesinden getiren. Hayatının son baharında İmam-Hatip gibi bir projenin gerçekleşmesinde başrol oynaması bu aşkın eseridir.

Celâl Hoca, İmam-Hatipteki hoca arkadaşlarıyla

İmam-Hatip Okullarının kuruluşundan sonraki üç-dört yıl içerisinde geldiği nokta Celâl Hoca'yı oldukça üzdü. Ne de olsa kendisi için kucağında doğmuş bir çocuk gibiydi. Onun yaşamasından, sağlığından, gelişip büyümesinden kendini sorumlu hissediyordu. Eğer başarısız olursa en çok üzülen kendisi olacaktı. O bakımdan sağımda solumda kim var kim yok demeden, kimseler yokmuşçasına çalışıyordu. Hoca başarısızlığı kabul edip bir köşeye çekilmeyen, kendisini devamlı yenileyebilen bir insandır. Bu okullar konusunda elinden geleni değil gelmeyen de yapmıştır. Elinden gelmeyen yapmasaydı o yıllarda belki de bu okullar açılmayacaktı. DP'nin ilk yıllarında konjonktürün rüzgârıyla iyi niyetlerle açılmış, ancak kadrosuzluk nedeniyle hedefe ulaşmamış bir proje olarak kalacaktı. Aynen 1930 yılında kaydedecek öğrenci bulunamadığı gerekçesiyle kapatılan İmam-Hatiplerin sonu gibi olacaktı. Celâl Hoca işte bunu

düşünmek bile istemiyordu. O var gücüyle ağırlığını, otoritesini, çevresini, bilgi ve birikimini kullanarak İmam-Hatip projesinin halka mal olmasını sağlamak istiyordu. İş adamlarını ve esnafı devreye sokarak işin içine bütün bir camiayı dahil etti.

İmam-Hatiplerde okuyan öğrencilerin kaldığı yurtların yapımında, binaların temininde, öğrencilerin burs ihtiyaçlarını karşılamada sanki İlim Yayma Cemiyeti sorumludur. Bu cemiyet de hocanın çevresindeki iyi niyetli ve hali vakti yerinde insanlar ve dostları tarafından kurulur. Bunların bir kısmı emekli bürokrattır. Bir kısmı da Sirkeci’de ve İstanbul’un değişik muhitlerinde tüccarlık yapmaktadır. Bekir Topaloğlu’na göre İlim Yayma Cemiyeti olmasaydı, İmam-Hatiplerin altmış yıllık tarihinde topluma yansıyan bu kadar etkisi olmazdı. Hatta bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı talep olmadığı gerekçesiyle belki kapanabilirdi de. Bu cemiyetin kurucuları maddi ve manevi olarak bu okullara çok şey harcamışlardır. Bu insanlar Ramazan ve Kurban bayramlarında mutlaka bu okullara gelir, bütün öğrencilerle bayramlaşarak oradaki çocukları kendi evladı gibi görürlerdi. Öğrencilerin bir kısmı, keşke sizler gibi oğullarımız olsa... diyen cemiyet üyelerinin konuşmalarına şahit olmuşlardır.

Hoca, yıllar ilerleyip İmam-Hatip projesinde umduğunu bulamayınca bu sefer Ankara’ya yeni ve daha temelli bir proje ile gider: Arapça Koleji. Ancak şunu da belirtelim ki bürokratik yapı ilk projeyi mideye indirdikten sonra hazmetmekte zorlanırken; Arapça Koleji gibi bir projeyi değil ağzına götürmek, eline bile almadan kaynağında reddeder. Sütten ağzı yanan muktedirlerin yoğurdu üfleyerek yiyişi de diyebiliriz buna.

Devlet kademesinde oldukça hatırı sayılır dostları vardır Celâl Hoca’nın. Bunun için onları devreye sokar. Hiç ummadığı devlet dairesinde “hocam hocam” deyip ellerine sarılan

talebeleri görülür. Bu da ona müthiş bir zevk verir ve yürüttüğü işin gerçekleşmesi bakımından umutlanır. Bununla beraber Tevfik İleri'nin yerine gelen kişiden aynı ilgiyi görmez. Ama buna rağmen umudunu yitirmez, hep diri tutar.

Celâl Hoca'nın zihninde tasarladığı ve kâğıda döktüğü Arapça Koleji projesi eğer gerçekleşseydi orijinal bir uygulama olacaktı. İlkokuldan sonra orta ve lise seviyesinde beş sınıflı bir kolejdir bu. İmam-Hatiplerden farklıdır. Arapçayı teorisiyle pratiğiyle öğreten bir kolej. Giderek eğitimin Arap diliyle yapıldığı özel bir okul olarak tasarlanır. Daha sonraları bunun gerekliliğini anlatırken kendi hayatından örnekler verir. Hacca giderken uçakları İstanbul üzerinden Beyrut'a inmiş. Arapçayı çok iyi bildiği halde garsondan bir çay isteyecek kadar bir cümle kuramamış. Bu bakımdan Arapça'nın küçük yaştan itibaren öğretilmesini savunur. Amerikan Koleji, Alman Koleji, Fransız Koleji uygulamalarında bunun pratik sonuçlarını görmüştür. Kur'an ve hadisler din dili olan Arapça ile yazılmıştır. Öğrencilerimizin Kur'an'ı ve hadisleri anlayabilmesi için bu dili daha küçük yaşlarda öğrenmesi gerekir, diye düşünür. Yoksa Kur'an ve Hadis başta olmak üzere Kelam, Fıkıh, Tefsir, Siyer ilimlerini de tam manada öğrenemezler, der.

Hoca bunları söylerken ve Milli Eğitime bağlı Talim ve Terbiye Kuruluna müracaat ederken 74 yaşındaydı ve İstanbul Sultanisinde çalıştığı yıllardaki enerjisinden bir şey kaybetmemişti. Bu konuda kendisini en çok destekleyen -İmam-Hatiplerin kuruluşunda olduğu gibi- "ashâb-ı hayr" yani hayır sahipleri dediği İlim Yayma Cemiyeti olmuştur.

Arapça Koleji projesi, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kabul edilmeyince hoca bu sefer Milli Eğitim Bakanlığını mahkemeye verdi. Dolayısıyla konu Şûrâ-yı Devlete (Danıştay) havale edildi. Celâl Hoca'nın avukatı, daha önce de

ismini zikrettiğimiz İlim Yayma Cemiyetinin başkanı Seni-yüddin Başak'tır. İsmail Karaçam'ın ifadesiyle “iki tonton” (Seniyüddin Başak ve Celâl Hoca) İstanbul'dan Ankara'ya defalarca mahkeme için gitti. Ancak Danıştay tarafından 4'e karşı 5 oyla reddedildi. Görünürde bir oy daha olsaydı Celâl Hoca'nın projesi kabul edilecekti. Danıştay başkanı o zaman Tevfik Gerçeker'di. Bir ara Diyanet İşleri Başkanlığı da yapan Gerçeker başkan olduğu için bir oyu çift oy sayılıyordu. Ama toplantıya katılmadı. Geldiği yer gereği katılsaydı evet demesi bekleniliyordu. Evet deseydi hocanın düşündüğü kolej açılacaktı.¹ Dostlarına, tanıdıklarına çok anlattı, bir oy daha olsaydı istediği koleji hayata geçirebilecekti. Onun için İmam-Hatiplerden sonra en büyük “sur” saydığı Arapça Koleji açılsaydı önemli bir “gedik” daha açabilirdi. Ama kısmet olmadı. Sonra, bunda da var bir hayır diyerek tevekkül etti.

Sadettin Ökten'e göre Arapça Koleji 1950'li yıllarda açılmış olsaydı “reel manada yaşaması zordu.” Çünkü Türkiye o yıllarda buna hazır değildi. Açılsaydı bile İmam-Hatipler gibi birkaç sene içinde dejenere olur, zaten kendiliğinden kapanırdı.

Bir Geleneğin İhyası

Gerek Osmanlı'nın son döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde düşüncesiyle, inançlarıyla, kılık ve kıyafetiyle bir Osmanlı gibi yaşayan Celâl Hoca bazı gelenekleri tek başına yaşatan ve ihya eden bir insandır. Sözüünü ettiğimiz bu gelenek 1955 yılında vermeye başladığı ihya dersleridir.²

¹ Sadettin Ökten'e göre Celâl Hoca olup bitenleri unutmaz, hafızasının bir köşesine kaydedirdi. Bir gün Bâbü'lî'den yukarı doğru çıkarken adı geçen kişinin kardeşi ile karşılaşmış, “ağabeyine söyle, ahirette iki elim yakasındadır” diyerek sitem dolu sözlerini ona iletmişti. (ÖNDER, s. 30-31).

² Bu İhya derslerinden birini, benim de 1970'lerin sonu 80'lerin başında zaman zaman katıldığım Ezher mezunu merhum Ali Yakup Cenkçiler

İmam Gazâlî'nin İhyaü Ulûmiddîn adlı eserinin okunarak tefsir edilmesi ile verilen bir derstir bu.

Celâl Hoca 1947 yılında yaş haddinden dolayı mecburen emekli olduktan sonra önce on aylık, daha sonra yedi yıllık İmam-Hatip Okulları projesiyle yoğun bir şekilde uğraştı. Hayırlı bir işin maya tutmaya başladığını görenler bu sefer işe çomak sokmaya başladılar. Hoca bunu apaçık görüyor ve bizzat içinde yaşıyordu. Milli Eğitimdeki işi savsaklamak isteyen bir grup Celâl Hoca'nın azmini kırmak için elini kolunu bir anlamda bağladılar ve öyle ki kurucusu olduğu okulda sadece Arapça öğretmenliği yapmaya başladı. Bir ara meslek derslerinin sorumluluğunu verdiler gönlünü almak için. Ama o da uzun sürmedi. Bir bakıma İstanbul İmam-Hatip Okulunun yönetiminden hocayı dışladılar ve devre dışı bıraktılar. Kendi iradesi dışında işler istediği gibi gitmemeye başlayınca doğal olarak hocanın aşk ve şevki de kırıldı. Kimi arkadaşlarının tavrı da buna ilave edilince büsbütün incindi. Ancak İmam-Hatip kervanı ağır-aksak da olsa ilerliyordu. İsteddiği gibi gitmese de bir çığır açılmıştı bir kere. Önüne takoz da koysalar, durdurmak için çaba da harcasalar kimse engel olamıyordu. Üstad Necip Fazıl'ın deyişiyle surda mukaddes mi mukaddes bir gedik açılmıştı. Artık rüzgâr hangi yandan eserse essin, önemli değildi. Her türlü rüzgâra dayanıklı ve perçinlenmiş temel atılmıştı bir kere. Hüdayinabit bu temel kolay kolay sökülemezdi.

Hoca, Fatih Malta'da Emir Buharî Camii'nde verirdi. Daha çok Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri başta olmak üzere imamların ve esnafın katıldığı bu derste hoca, Gazzalî'nin cümlelerini okur, onu hafızasındaki şiirlerle, hikâye ve kıssalarla, yakası açılmadık hatıralarla destekleyerek geniş bilgi birikimiyle şerh ederdi. Hatırlıyorum da o sıralarda gazetecilik saikiyle bu ilginç bilgileri kaydetmek için not tutmaya başlamıştım ve hoca on sekiz yaşındaki bendenize engel olmuştu. Oradaki insanların yüzüne nasıl bakabilirim diye düşünerek bir daha da İhya dersine gidememiştım.

Celâl Hoca ortalığa hakim olan kötümserliği lehine çevirerek iyimser kalmayı bilen bir insandır. Toplumda kendisinin yapacağı, yapmazsa eksik kalacağına inandığı işler vardır. Bu işleri ertelememek gerekir. Başlanmıssa, erteleme bitmiş demektir. İşte ihya dersleri hocanın uzun süre erteleyip başladığı derslerden biridir. Aşk ve şevk ile altı yıl boyunca bu dersi vererek Gazâlî'nin varisi olduğunu ispat etmiştir. Küçük gibi görülen eylemleri büyük aksiyonlara dönüştüren bir hareket adamı olduğunu göstermiştir. Beyazıt'ta evlerine yakın bir yerde bulunan Soğanağa Camii'nde her cumartesi ikindi namazından sonra derse İmam Gazâlî'nin ruhuna fatiha okuyarak başlar ve "Rabbi's-rahli sadrî ve yessirli..." diye devam ederek akşam namazına kadar sürerdi. Aslında İhyaü Ulûmiddîn'in merkez alındığı ders, Celâl Hoca'nın derin ve engin birikiminin dinleyicilere aktarıldığı küçük bir formdu. Hoca kelam ve felsefeyle ilgili görüşlerini bu vesileyle açıklardı. Gazâlî ve İhya üzerinden bazı kelami meseleler, fikhî konular, tasavvufufla ilgili anekdotlar, *Mesnevi*'den kıssalar, tarihi hikâyeler, gerçek hayattan pasajlar, hikmetli sözler, Arapça-Farsça ve Türkçe şiirler okunurdu bol bol. Bu ders zaman zaman sorulu-cevaplı konuşmalara bürünerek serbest bir kürsüye de dönüşürdü. Derslerin sonunda ise, "Bu sene de nasib eyle Ya Rabbi!" diyerek, ilk haccından sonra Allah'tan Medine'ye gitmeyi dilerdi.³ Ahir ömründe Medine'ye gidip orada yaşamayı ve Peygamber Efendimiz'e komşu olmayı hayal ederdi hep.

Bu dersler, hocanın hacca gittiği ve orada bir süre kaldığı aylar hariç sonsuzluk yurduna göçtüğü tarih olan 1961 yılının sonuna kadar yaz-kış altı yıl boyunca devam etti. Her meslekten cemaati vardı: Komşular, mahalledeki insanlar, emekliler, gençler, öğrenciler, çevre camilerinde görevli

³ Emin Işık, a.g.e., s. 23.

imam ve müezzinler vs. Sadettin Ökten Soğanağa'daki İhya derslerine devam eden zevat arasında şu isimleri hatırlıyor: Akosmanzâde Ahmet Bey, Hacı Hafız İbrahim Efendi, askeriyeden mütekait İhsan ve Ethem Beyler, İETT'de çalışan Baha Bey, tüccardan Abdullah Bey, Nurettin Topçu vs. Kadınlar bölümünde de kadın cemaati olurdu. Şişli Etfal'de çocuk mütehassısı olarak çalışmış olan ve ilk kadın mebuslardan biri seçilen Dr. Fatma Memik Hanım Ankara'dan gelirdi. Bir keresinde hoca hoş bir olay anlatırken, kendini derse kaptıran bir hanım "Ahhh!" demiş de erkekler hemen, "Hocam, hanımların sesi çıktı" diye dersi bölmüşler.

Kadir Mısıroğlu hatıralarında, Celâl Hoca'nın verdiği bu İhya derslerine 1956-57 yıllarında katılarak kendisi için tiryakilik yarattığını, burada aldığı bilgilerin hayat boyu gereken bilgiler olduğunu söyler.⁴ Mısıroğlu'na göre Celâl Hoca bu derslerde genellikle şu konular üzerinde dururdu: Temelde ihtisası İlm-i Kelam olduğundan, Türk münevverinin itikadını sarsan şüpheci, nihilist ve materyalist cereyanları İslamiyet önünde hallaç pamuğu gibi savururdu. Bütün sapık felsefi cereyanları en ince bir surette tahlil eder ve İslami telakkilerin onlar karşısındaki üstünlüğünü kolay kolay reddedilemeyecek bir katiyetle ortaya koyardı. Cumartesi günleri Soğanağa Camii'nde verilen bu derslere doyamadığını söyleyen Mısıroğlu yazısının devamında, "Hoca beni karşısında gördüğü zaman normal tercüme ve tefsiri daha da genişleterek dinsizlere karşı mücadelede işime yarayacak fikrî ve felsefi malumatlar ilavesiyle dersini genişletir, derinleştirirdi" der. Bekir Topaloğlu ise bu derslere devam ettiği sırada henüz bir lise öğrencisidir. Ona göre Celâl Hoca derse, İslami ilimlere genel bakış yapan bir mukaddimeyle başlar. Namaz, oruç, zekât, hac konularına din psikolojisi

⁴ Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 158.

açısından bakar, ondan sonra tasavvufa geçer, bu konularda biraz ibare okur ve enteresan açıklamalar yapardı. Topaloğlu yaşı itibarıyla yapılan açıklamalara tam da konsantre olamadığını, daha çok ibareleri nasıl okuduğuna ve nasıl bağladığına dikkat ederdi.

Kadir Mısıroğlu ayrıca Celâl Hoca'nın Gazâlî'den beri yapılmayanı yaptığını belirtir.⁵ O derslerde anlatılanların kitaplaşmamış olmasına hayıflanan Mısıroğlu, bu derste çok güzel tahlillerin ve tenkitlerin yapıldığını söyleyerek, felsefe ve felsefecilerin İslam karşısında ilzam edildiğini anlatır. Mısıroğlu hem hemşehrisi, hem de uzaktan akrabasıydı Celâl Hoca'nın. Onunla konuşurken sözünü daldan budaktan esirgemezdi. Bu yüzden Celâl Hoca tarafından birçok kere haşlandığını söyler. Bir defasında, hocam siz bu derste anlattıklarınızı niçin kitaplaştırmıyorsunuz diye sorduğunda hoca da şöyle cevap vermiş:

- “Ben yazacağım da eslaftan kimin kitabının yanına koyacaksınız benim kitabımı?” Bunun üzerine Mısıroğlu da, biz Cumhuriyet çocuğuyuz hocam, eslaftan hiç kimsenin kitabı yok benim kütüphanemde! Kütüphanemin baş köşesine koyarım senin kitabını, diye cevap vermiş. Kadir Mısıroğlu'nun Celâl Hoca karşısında içinden geldiği gibi konuşmasını bir bakıma hoca'nın Fahraeddin Efendi ile konuşmasına benzetebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi Fahreddin Efendi ile Celâl Hoca arasındaki ilişki normal bir şeyh-mürît ilişkisi değil, adeta arkadaş ilişkisidir. Kadir Mısıroğlu da böyledir. Onda, hoca karşısında kimi öğrencisinin ezikliği ve çekingenliği yoktur.

Hoca, İmam-Hatipte artık alamadığı hazzı burada mütevazı kürsüde verdiği İhya derslerinden almaya başladı.

⁵ Özdamar, a.g.e., s. 185.

Açılmasında büyük bir emeği olan okulun müdürü değildi artık. Ama Gazâlî'nin bıraktığı kürsünün tartışmasız müderrisiydi. Aslında Celâl Hoca için bu bir kaçıştı. Bir yerde işler istediği gibi gitmeyince, başka bir yerde kendi asude dünyasında 'oyalanma' cinsinden bir şeyler yapabilmenin tesellisinden başka bir şey değildi. Kaçtığı yerde kalsa ve işler istediği gibi gitse taşıdığı suyla değirmenin tekeri belki binlerce kişiye yetecek un öğütecekken, burada yirmi-otuz kişi nasipleniyordu.

Hayırlı bir iş yapınca bütün bir milletin arkasından geldiğini sevinerek görüyordu. Milletin varını yoğunu verip bunu ayakta tutmak için her şeyi yaptığını bizzat gözlemledi. Dünya kurulduğundan beri yapılanı bozmakla mükellef bir güruhun da aynı anda yaşadığının farkındaydı. Böyle zamanlarda hocası Mehmet Akif'in meşhur şiirini hatırlardı:

*Yıkamak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir
Onu en çulpa herifler de emin ol becerir
Hele sen gösteriver işte şudur kubbe diye
İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye
Ama gel kaldıralım dendi mi heyhât o zaman
Bir Süleyman daha lâzım yeniden bir de Sinan*

Yapılanı yıkmaktan başka bir şey düşünmeyen bu insanlarla yılmadan ve yorulmadan mücadele etti. Süleyman'ın yaşamadığı bir devirde İmam-Hatipleri inşa etmek isteyen bir Sinan olmak istiyordu hoca. Onun zihninde tasarladığı İmam-Hatip projesi Süleymaniye kadar, hatta ondan da önemliydi. O muhteşem eserin değerini bilmeyenler için bir taş yığınının farkı var mıdır bu yapının? Mimar Sinan Süleymaniye'yi bitirdiğinde 69 yaşındaydı, (1558-1489: 69) Celâl Hoca da İmam-Hatipleri açtığında aynı yaştadır. (1951-1882: 69) Mücadelenin de bir sınırı vardı. Ancak cirmi kadar yer yakıyor ve ne de olsa bir fânîydi. Elinde olmayan ve isteği

dışında gerçekleşen bu şeyler de bir kaderdi. Kaderden ötesi yoktu. İşte hocanın İhya dersi, böyle zamanlarda mistik asude dünyasına dönüşü, bir bakıma kendi yağıyla kavruluşuydu.

İhya derslerinin müdavimleri arasında Kâtip Sinan Camii imamı Kemâl Hoca da vardı. Ders bittikten sonra Celâl Hoca, her zaman olduğu gibi Kemâl Hoca'nın yüzüne bakarak vazifesini hatırlatırdı. En son onun vazifesi tertil üzere bir aşr-ı şerif okumaktı. Bu, dersin o gün için bittiği anlamına gelirdi. Ondan sonra eğer akşam vakti gelmişse cemaatle namaz kılınır, yok eğer daha vakit varsa herkes dağılır, işine gücüne giderdi.

Soğanağa Camii'nde hocanın İhya dersleri bir taraftan devam ederken, 1959 yılında İskenderpaşa Dergâhının şeyhi Mehmet Zahit Efendi'den bir teklif gelir: Cumartesi günleri Soğanağa'da verdiğin dersin aynısını İskenderpaşa Camii'nde de verebilir misin? diye. Hoca bu teklife çok memnun oldu ve artık salı ikindiden sonraları İhya derslerinin bir benzerini orada da okutmaya başladı. İşte bu sayede Mehmet Efendi ile dostlukları daha bir gelişti. Böylece bu dersler sayesinde, oğlu Sadettin Ökten'in ifadesiyle "aralarında manevi bir alâka" ortaya çıktı.

Mehmet Efendi ile Celâl Hoca arasında öteden beri istikrarlı bir diyalog vardı. Abdülaziz Efendi'nin 1952 yılında vefatından sonra Bursa'dan Zeyrek Çivizâde Mescidi'ne gelmişti ve zaman zaman orada görüşürlerdi. Gümüşhanevî Dergâhı ve başka dergâhlarla ilgili olarak onunla uzun uzun konuşurdu. Bu mescit sadece namaz kılınan bir yer değildi. Memleket meselelerinin en üst düzeyde tartışıldığı adeta bir akademi gibiydi. Gelip gidenler arasında ülkenin önde gelen ilim ve fikir adamları, hacılar ve hocalar, üniversite öğrencileri, doktorlar, mimarlar, mühendisler, profesörler... vardı. Bunlar arasında Celâl Hoca her zaman el üstünde tutulan,

gelenlerin hem yaşı hem de bilgisi itibarıyla büyük saygı gösterdiği insanlardan biriydi. Hoca burada İmam-Hatip Okullarının memleket için önemini, her şehirde ve hatta her ilçede bu okulların birer şubesinin açılması gerektiğini, talebe yurtlarının çoğaltılmasının lüzumu üzerinde dururdu. Çevresine bunları anlatırken orta yolu tavsiye eder; fitneyi uyandırmadan azami dikkat ve rikkat içinde çalışmak gerektiğini söylerdi.

Celâl Hoca sadece ders okutmakla kalmaz, ara sıra sürpriz yaparak okutulan derslere de katılırdı. Ve dersin hocası ve cemaat kendine daha bir çekidüzen verirdi o zaman. Bunlardan birini Selimiye Camii'nin eski imamlarından Fahri Duran'ın anlattıklarından öğreniyoruz.⁶ Çivizade Mescidi'nde Salih Şeref Hoca *Ramûzü'l-Ehâdis* dersi okuturken Bir gün ansızın Celâl Hoca gelir. Katılanların çoğunluğunu yukarıda da belirttiğimiz gibi doktorlar, mimarlar, mühendisler, ilim ve fikir adamları oluştuyordu. Celâl Hoca bu durumlarda onur konuğu gibi başköşeye oturtulurdu. O gün Salih Hoca ders bittikten sonra yakınlarıyla şu sıkıntısını paylaştı:

- “Çocuklar en çok sıkıntıyı ben çektim, çünkü Celâl Hoca gibi bir üstadın huzurunda hadis dersi okuttum.”

Hacca İlk Gidişi

Son yedi-sekiz yıllık yoğun bir çalışma temposunun ardından Celâl Hoca 1956 yılında ilk defa hacca gitti. O yılların şartları altında zahmetli ve meşakkatli bir hac yolculuğudur bu. Hocanın bu kutsal topraklara gidişi, biraz da son yıllarında dedikodu mekanizmasından uzaklaşma yolculuğudur. Çünkü yaşadığı şeyler onu onulmaz bir kırgınlığa itmişti. Gerek İmam-Hatip Okulunda yaşadığı sıkıntılar, gerekse kolej çalışmalarından bir netice alamaması üst üste gelince,

⁶ Mustafa Özdamar, a.g.e., s. 107.

çok sevdiği İstanbul'dan uzaklaşmak istedi. İstanbul'dan bu uzaklaşmak isteğini biraz da II. Meşrutiyet'ten sonra Turgutlu'ya gitmesine benzetebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi Celâl Hoca, İttihat ve Terakkî'nin Abdülhamid'i tahttan indirdikten sonra İstanbul'da cirit attığı yıllarda bu şehirden bir müddet uzaklaşmak istemiş ve bir arkadaşının tayininin Turgutlu'ya çıkması üzerine onunla beraber altı aydan fazla bir süre kaldığı Ege'nin bu şirin kasabasına gitmişti.

Celâl Hoca 1950'li yılların ortasından sonra Türkiye'de olupbitenlerden rahatsız olunca, "gözden ırak olan gönül-den de ırak olur" kabilince uzaklaşmak istiyordu, diyebiliriz. Celâl Hoca Balkan Harbini yaşamış, İkinci Meşrutiyet'i görmüş, Bâbiâli Baskını'nı takip etmiş çağının tanığı bir kişidir. Çevresindeki insanlara koca Osmanlı'nın batışına sebep olan durumları derin tahlili yorumlarla anlatıyor, yaşanan hadiselerle o zamanki olaylar arasında isabetli bir paralellik kuruyordu. Tabi, zaman makinesini geri dönüp getiremediği için buna etrafındaki bir avuç insandan başka kimseyi inandıramıyordu.

Plan ve projesinde başından sonuna kadar emeği olan ve elinde doğan İstanbul İmam-Hatip Okulunun geldiği durum onun için hiç de iç açıcı değildi. Bu projeden umduğu ve arzu ettiği neticeyi alamadı. Daha doğrusu işler istediği gibi gitmedi. İmam-Hatibin programına bürokrasisinin görevlendirdiği yetkililer sık sık müdahale ediyor, adeta görünen başarıyı baltalamak istiyordu. Bunun için meslek derslerinin saati azaltılıp yerine kültür derslerinin saati artırılıyordu. Bu nasıl meslek okuludur diye kimse düşünmüyordu. Üstelik kültür derslerine gelen öğretmenler de dine karşı önyargılı olup, açıkça öğrencileri tahrik ediyordu. Bu okullara gönderilen müdür ve öğretmenlerin çoğu Anadolu'dan gelen öğrencileri buradan soğutmaya çalışıyordu. Hatta yetenekli olan bir

kısmını kandırarak diğer liselere geçirmişlerdi bile. Mesela ne işiniz var bu mektepte, bu okulların geleceği yok, istikbalinizi garantiye almak için diğer liselere gidin!.. gibi propagandalarla çocukların zihinlerini bulandırıyorlardı. Celâl Hoca da bunu apaçık görüyor ve öğrencilerden gelen bu türlü konuşmaları dinlemeye içi kaldırmıyordu. Her birini evlâdı gibi gördüğü öğrencilerinin bu türden yanıp yakılmaları karşısında hocanın tahammül mülkü yıkılıyordu. Böyle zamanlarda hocası Mehmed Akif'in çok sevdiği şiirine sığınırды hep:

*Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyleyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzânım.*

Celâl Hoca önceki yıllarda daha da kötü günler geçirdiği için kalbinin diline söz geçiremiyordu. Yaşananlardan ve ülkenin zoraki olarak götürüldüğü istikametten son derece rahatsızdı. Eliyle ve diliyle düzeltemediği kötü gidişatı kalbiyle de onaylamak ve görmek istemiyordu. Şimdiye kadar cehenneme seccade sermemiştı, 80'lere merdiven dayadığı bu yaştan sonra da sermeye asla niyeti yoktu. Cehenneme giden yolu gönüllü olarak döşeyenleri gördükçe onlar adına üzülüyordu sadece, hepsi o kadar! Tek başına da kalsa hak bildiği yolda ilerlemeye, son nefesine kadar dininin “dellâli” olmaya yeminliydi adeta. Çünkü verilmiş bir sözü vardı.

Celâl Hoca'nın olsun istemediği şeyler olmuş, bir de Arapça Koleji projesi baltalanınca iyice morali bozulmuştu. Bütün bu olup bitenler onu adeta bunalıtmıştı. Kucağında doğan ve yürümeye başlayan çocuğun geleceği onu endişelendiriyordu.

Hoca içinde bulunduğu bunaltıcı atmosferden kurtuluş yolunu hacca gitmekte buldu. Ve ailesi ile birlikte hacın yolunu tuttu. Öteden beri gitmek isteyip de işlerin yoğunluğundan habire erteliyordu bu farz ibadetini. İşte ilk hacca gidişi bu yaşanan olumsuz hadiselerden sonradır. Bu olup

bitenlerden sonra hac farızası deyim yerindeyse hocaya ilaç gibi gelmiştir. Ya da Peygamber yurduunun verdiği geçici sarhoşluk ona geldiği topraklarda yaşadığı sıkıntıları bir süreliğine de olsa unutturmuştur. Ve adeta tadı damağında kalmıştır. Öyle ki o yıldan sonra İstanbul'da hep bu sarhoşluğu özlemiş, her yıl kutsal topraklara gitme umuduyla yaşayarak, "Seneye de nasip eyle yâ Rabbi!" diye hep dua ve niyazlarda bulunmuştur.

Aydın Menderes'in hocası

İktidara geldikten sonra içeriden ve dışarıdan adeta eli kolu bağlanarak icraat yapmak zorunda bırakılan Adnan Menderes, 1957 yılının sonlarına doğru Bir gün en çok güvendiği bakanlarından Tevfik İleri'ye:

- "Çocuklara bir şey öğretemedik, din iman bilmiyorlar, Aydın'a aklı başında ders verecek bir hoca arıyorum, ama yobaz olmasın, doğru dürüst din dersi versin" deyince, eski Milli Eğitim Bakanı da Celâl Hoca'yı tavsiye etmiş. Tevfik İleri'nin 1950-51 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı ilk aylarda İmam-Hatipler konusunda Celâl Hoca ile birkaç defa görüşüğünü, onun "hocalık vakarı ve duruşundan çok etkilendiğini" önceki sayfalarda belirtmiştik.

İşte hamiline söylenmiş bu tavsiye üzerine Celâl Hoca Bir gün Başvekil Adnan Menderes'in kendisiyle görüşmek istediğini öğrendi. Ve Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Hanım'ın Taksim'deki konağında buluştular. Bugünkü AKM'nin Maçka taraflarına düşen ikinci ya da üçüncü binası idi burası. Orada memleket meselelerinden, İmam-Hatiplerin durumundan, kolej konusunda mesafe alamamasından, Talim ve Terbiye Kurulunu mahkemeye vermesinden, Osmanlı tarihinden vs. uzun uzun konuştular. Başvekil, Celâl Hoca'nın ismini ve Türkiye'deki din eğitimi ile ilgili çalışmalarını daha

önceden zaten biliyordu. Çok müstefit olduğunu gayet nazik bir eda ile ifade etti. Daha sonra Amerikan Koleji'nde okuyan Aydın'ın ders saatini kararlaştırdılar. Ders buluştukları yerde, Güzide Hanım'ın konağında verilecekti. Başbakan Adnan Menderes, çarşamba günleri Aydın'ın etüt dersleri olduğunu, her hafta çarşamba öğleden sonra Güzide Hanım'ın arabasıyla gelip kendisini alacaklarını ve ders bittikten sonra da evine bırakacaklarını söyledi. Bu durum bir süre böyle devam etti. Ancak daha sonra dersin saati hafta sonuna ertelendi. Ve bu ders bir yıldan fazla sürdü. Emin Işık, Aydın Menderes'in bu yüzden Kur'an okuyuşunun çok düzgün olduğunu, kendisini babasının mevlidinde de dinlediğini, dinî bilgilerinin de sağlam olduğunu söyler.

Ayşe Hümeýra Ökten hatıralarında babasının ders dönüşleri ev sahibesi hanımefendiden “muhterem ve müteva-zı” diyerek sitayişle bahsettiğini belirtiyor. Aydın Menderes için ise, “kabiliyetli ve terbiyeli bir genç” dediğini aktarıyor. Başbakan'ın oğluna ders verdiği gerekçesiyle 1960'ın sislerle kaplı ortamında Celâl Hoca hakkında tahkikat yapılması düşünülmüş, ama hocanın siyaset ve herhangi bir partiyle alakasının olmadığı anlaşıncı bundan vazgeçilmiştir.⁷

Aydın Menderes'in ifadesiyle “vakur ve heybetli” bir insan olan Celâl Hoca ile ilgili böyle bir biyografik çalışmaya başladıktan sonra Aydın Menderes'le konu ile ilgili haberleştik ve elektronik posta ortamında yazışmaya başladık. 23 Aralık 2011 tarihinde kaybettiğimiz merhum Menderes, o zamanlar *Halka ve Olaylara Tercüman* Gazetesinde yazıyordu. 17 Nisan 2007 tarihinde bendenize aşağıdaki bilgileri gönderdi. Bugün kendilerini rahmetle yâd ederken, tarihe ışık tutar nitelikteki göndermiş olduğu metni buraya olduğu gibi alıyorum:

⁷ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 77.

“1957 yılında ilkokulu bitirdim ve İstanbul Bebek'teki Amerikan Koleji'nde yatılı öğrenci oldum. Hafta sonları rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'nun pek muhterem annesi merhume Güzide Hanımefendi'nin Taksim'deki dairesinde kalıyordum. Okula başladıktan sonra bir gün rahmetli babam bana: “Hafta sonları sana bir hoca gelecek ve din dersleri verecek” dedi. Buna çok sevindim. Hem daha küçük yaşlardan itibaren dini duygularım kuvvetliydi hem babamın benim özel din dersleri almamı istemesini kendisinin bana gösterdiği bir önem ve ilgi olarak yorumlamıştım. Bu olay kimlik ve kişiliğimi en çok etkileyenlerden bir tanesi oldu. Celâl Hoca da mümtaz şahsiyetiyle beni en çok etkileyen birkaç kişiden birisi olarak kaldı. Hafta sonu Güzide Hanımefendi'nin evini teşrif ederek bana din dersi veriyordu. Çeşmenin başında bana abdest almasını gösterdi. Kulaklarımızı temizledikten sonra temiz kalan üç orta parmağımızla enseimizi nasıl mesh edeceğimizi gösterirken “Bu insana büyük bir rahatlık ve huzur verir” derdi. Her abdest aldığım vakit hocamın bu sözlerini hatırladım. Bana ilmihal bilgileri veriliyordu. Namaz surelerini okuyup ezberlememi sağlıyordu. Bunun yanı sıra başka konulara da girerdi. Yanılmıyorsam Fransızca biliyordu. Bundan söz açmıştı. Newton yasalarından ve nasıl yıldızların birbirlerine çarpmadan büyük bir *ahenk* içerisinde *gökyüzünde* “Kendileri için takdir edilmiş bir menzil” üzerinde hareketlerini anlatır ve Yasin suresinden bahsederdi. “Bunları ileride göreceğiz ve öğreneceğiz” derdi. Nasip olmadı. Bu beraberlik devam edemedi. Bir taraftan okulda derslerim ağırlaştı, diğer taraftan da araya 27 Mayıs girdi ve ben Ankara'ya döndüm.

Vakur ve heybetli bir insandı. Âlim bir zattı. Ben o yaşımdayken bile kendisinin Doğu'ya da Batı'ya da vakıf olduğunu kavrayabilmişim. İşte sıradan bir din adamı veya hoca olmadığını anlayabilmişim. Ayrılırken paltosunu tutmaya

yardım etmeye gelenler olur, o da hafif tebessüm ederek “Aydın tutsun” derdi. Bunu o günlerden itibaren hep gurur ve iftiharla hatırlıyorum. Daha fazla feyzinden nasip alamadığım için üzgünüm. Kur’an okumasını öğretmeye başlamıştı. O zaman tamamlayamadık. Onu yıllarca sonra tamamladım. Babamın din dersleri almamı istemesini bir mesaj ve işaret olarak kabul etmiştim. Kur’an okumasını öğrenince babamın ve hocamın bir arzusunu yerine getirmiş olmanın bahtiyarlığını yaşadım. Babam bazı hafta sonları İstanbul’a gelir beni yanına çağırırdı. Benim Celâl Hoca’yla olan ders saatlerime de tesadüf ettiği olurdu. Benim meraklı gözlerimden rahmetli babam ne demek istediğimi anlar, “Merak etme, ben hocana haber gönderdim, oğluma olan hasretime bağışlasın dedim” derdi.

Ben Hocam’ın gerek Türk eğitimindeki *entellektüel* hayatımızdaki ve İstanbul’un en mümtaz şahsiyetleri arasındaki yerini bilmiyordum. Ama bunu hissettim. İleride kendisiyle benden çok daha fazla beraber oldukları için kendinden daha bahtiyar kabul ettiği nice kıymetli talebesinden Celâl Hoca’yla ilgili hatıralar ve bir bakıma menkıbeler dinledim. Ona talebe olmaktan duyduğum gurur ve iftihar hissi daha da arttı.

Derslerinde gayet ölçülü ve mesafeliydi. Gözüme hep heybetli bir insan olarak gözükürdü. Sanıyorum bu onun manevî havasından kaynaklanıyordu. Çok dini bütün bir insan olan Güzide Hanımefendi ona çok hürmet eder, gelişinde karşılar ve gidişinde uğurlardı. “Ne arzu edersiniz” diye kendisi sorardı. Bir gün “Kahve ikram edelim mi, nasıl içersiniz?” dedi. O zaman kahve karaborsadaydı. Celâl Hoca hafif tebessüm ederek “Çok makbule geçer ama acaba nohut kahvesi mi yoksa gerçek kahve mi?” diye sordu. Güzide Hanımefendi de gülerek “Gerçek kahve, ne yapalım, misafirlerimiz ve arasına da kendimiz için karaborsadan aldırıyoruz” demişti. Bu da hoş bir hatıradır.

Allah kendisine gani gani rahmet eylesin.

Onun talebelerinin ve tabi onun talebelerinin talebeleri olanların da bir silsile halinde Celâl Hoca'nın adını her zaman yaşatacaklarına inanıyorum.”

Medine Özlemi

Celâl Hoca ölümünden birkaç yıl önce hactan döndükten sonra Mekke ve Medine'ye karşı, bilhassa Medine'ye karşı inanılmaz derecede özlem duymaya başladı. Yeniden o topraklara gitmek için hem kendi dua ediyor, hem de ettiği dualara talebelerine “âmin!” dedirtiyordu. Yaşı 76'ya ulaşmıştı. Peygamberimize olan aşk derecesindeki derin muhabbeti onu bu topraklara çekiyordu. Ömrünün bu son yıllarında Medine'ye karşı önce hafiften başlayan, sonra içten içe dozu gittikçe artan bir arzu ve iştiağın önüne geçemez oldu. Fuzûlî'nin Su Kasidesi'nin ilk beytinde geçen,

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlare su

Kim bu denli tutuşan odlare kılmaz çare su

şiiirindeki arzuya ne kadar da çok benziyordu Celâl Hoca'daki bu Peygamber özlemi! İşte bu tutuşan ateşlere su dökmek için çare arıyor. “Bu denli tutuşan ateşlere su çare kılmaz” demekle ünlü şair, Hazret-i Peygamber'e karşı duyduğu aşk derecesindeki iştiağının çok büyük olduğunu, hiçbir şeyin kendisini sakinleştiremeyeceğini söyler. Harlı aleve dökülen su yangını söndürmez, yangına körükle gitmek gibi aksine daha bir harlanmasına sebep olur. Çünkü o ateş maddi bir ateş değildir, yakalandığın zaman seni kasıp kavuran manevi bir sıcaklıktır. Hocanın dilinden düşürmediği ilk mısrası Arapça olan mülemma bir beyti daha vardır Fuzûlî'nin:

Kad enâra'l-ıška li'l-uşşâki minhâcu'l-Hudâ

Sâlik-i râh-ı hakikat aşka eyler iktidâ

Allah'ın yolu aşk ateşini âşıklar için yaktı, diyor şair. Bu yolun yolcuları ancak âşık olanlardır. Bu sebeptendir ki hakikat yolunun yolcuları aşka uymaktadır.

Fuzûlî'de Peygamber Efendimiz için tutuşan ateş ne ise, Celâl Hoca'nın içinde yanan ateş de aynısıdır. Söndüremediği, bacayı saran bir yangının alevleriydi onu saran. Aksine söndürmek istedikçe, çevresindeki insanlar ve yakınları onu vazgeçirmeye çalıştıkça Medine aşkı daha bir depreşiyordu. Hoca, Ali Ulvî Kurucu'ya bu günlerini şöyle anlatıyor: "İçimde yanan ateş, bir bardak su ile değil, denizleri dökse yine de sönmeyecek gibiydi. Evet öyle geceler geçirdim ki; sanki yattığım yatak bile ateş kesiliyordu. Kalkıp abdest alıyor namaz kılıyordum. Secdelerde döktüğüm gözyaşları ile içimde biraz serinlik, ruhumda biraz inşirah, vicdanımda huzur ve itminan buluyordum."⁸

Hoca bu huzur ve itminanı kutsal topraklarda buluyordu. Tüm karşı koymalara rağmen çocuklar gibi gideceğim de gideceğim diye tutturuyordu. Gönlünden şöyle geçiyordu: "Kismetse ben Medine'ye gideceğim. Orası benim vatanım olacak ve Cennetü'l-Bâki'ye gömüleceğim." O sıralar İmam-Hatip Okulunda derslerine devam ediyordu ama böyle de bir isteği vardı. Daha doğrusu, belki de hayatının sonlarına doğru yaklaştığının farkına vardığı için, son demlerini Peygamber Efendimiz'e komşu olarak geçirmek ve o toprakların havasını teneffüs etmek istiyordu. Öğrencilerinden ve aynı zamanda Soğanağa Camii'nde imamlık yapan İsmail Karaçam, Celâl Hoca'nın o sıralarda sanki uzun yıllar sevgilisinden ayrı kalmış gibi, "Ben ille de sevgilimin yanına gideceğim" diye tutturduğunu söyler. İşte sevgililer sevgilisine o kadar âşık ve tutkundu.

⁸ Ali Ulvî Kurucu, a.g.e., s. 58.

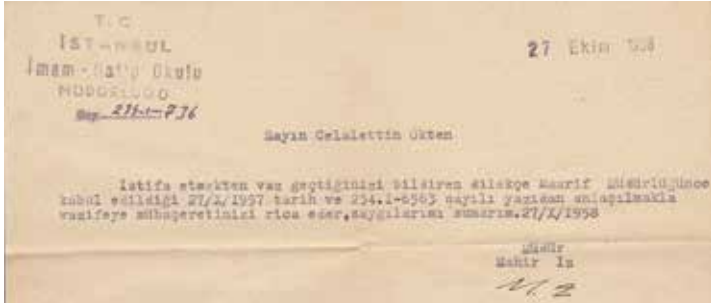
۱۸۸ / ۱ / ۱۵۰۸
 عتیبه اسامی افتم
 شمس مقدسہ الدنیا دودہ آراز دہ کینلیدر دیکر
 قرار دہ نقول ایہ لیکرنا کوردم در حال تعصیبم توتم
 یایم ساعت اول پرستہ نڈ کتبہ اولین سولدی
 بوندہ وہ برغیہ دارور دیم قرار چیہ نہ مانده
 دجاندہ تطبیقہ بر سطرہ ایس دودہ برادر نہر فضیلتہ
 دہا ملو اولدم استغفار ادبہ تاریخ اولین سولده
 ثانیہ خانہ ادکونہ دیکر کرم لیکر ایچوہ حسابہ کونہ دورہ
 کونڈ یابیلن سولر مشقہ بار وانیارہ قارشی بیت الحام
 کونہ دیکر بر احتیاج ندر برجاتلہا تعلیم یادہ سید
 ادو حقہ ان دیرہ احتیاجاتہ عرصہ ایہ حتمہ اکبرہ
 ادیم
 عتیبه

Nurettin Topçu'nun Celâl Hocaya Ankara'dan yazdığı bir mektup. Hocanın hac işleriyle ilgili gelişmeleri anlatıyor

Celâl Hoca Medine hasreti çekerken veya Hazret-i Peygamber'in yaşadığı topraklara karşı büyük bir özlem duyar-ken Şair Nâbî'nin şiirini hatırlardı hep. Nâbî, Sultan Dördün-cü Mehmet döneminde hacca gitmek üzere bir kısım devlet adamıyla birlikte yola çıkar. Gece-gündüz günlerce yol aldıktan sonra kabile nihayet Medine'ye yaklaşır. Vakit gecedir ve şafak sökmek üzeredir. Peygamber Efendimiz'e bir an önce kavuşma heyecanı ve özlemiyle yanıp tutuşan büyük şairin gözüne o gece uyku girmez. Fakat kabilede yer alan bir devlet

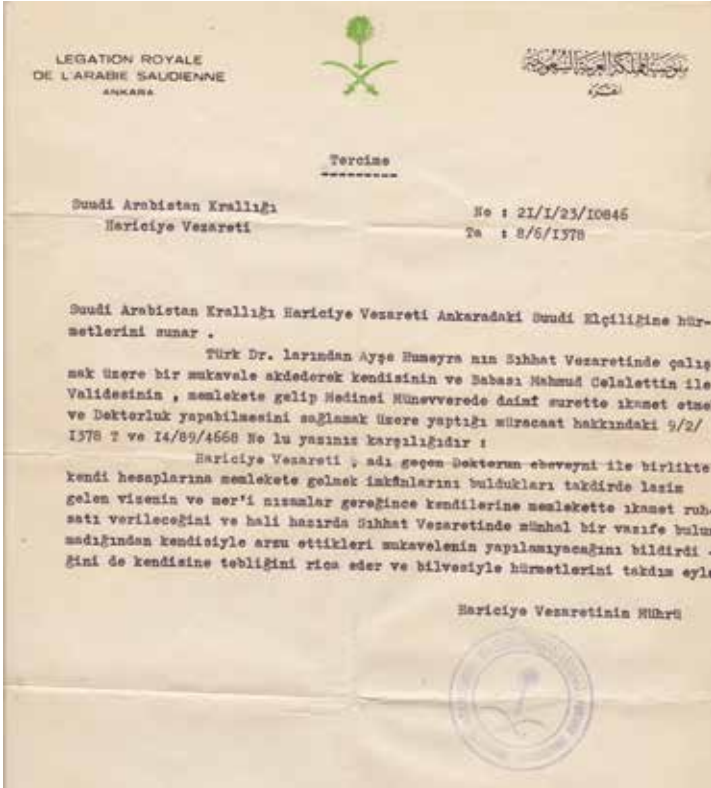
adamı ayaklarını kibleye doğru sere serpe uzatarak uyumak-tadır. Nâbî bu davranışı edebe aykırı bulur ve son derece üzümlere içinden gelen şu gazeli⁹ irticalen söyler:

*Sakin terk-i edebten kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı îlâhîdir makâm-ı Mustafâdır bu
Felekte mâh-ı nev Bâbü's-selâmın cilvegâhıdır
Bunun kandilidir hûr matla-ı nûr-ı ziyâdır bu
Habib-i Kibriyânın hâbgâhıdır faziletde
Tefevvuk-kerde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâdır bu
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâ'il
Amâdan açdı mevcûdât çeşmi tütüyâdır bu
Murâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır büsegâh-ı enbiyâdır bu¹⁰*

İmam-Hatip-te işler iyi gitmeyince istifa eden Celâl Hoca'nın ısrarlar sonucu vazifeye geri döndüğüne dair bir yazı

- ⁹ Nâbî Divanı, (Haz. Dr.Ali Fuat Bilkan) M.E.B. Yayınları, II. cilt, s. 592, İstanbul 1997.
- ¹⁰ Burası Allah'ın Sevgilisinin yaşadığı mahalledir, O'nun nazar kıldığı yer ve Sevgilinin makamıdır. Onun için edepsizlikten sakın! Gökteki yeni doğmuş ay, Bâbüsselâm kapısının cilve ettiği yerdir ve gökyüzündeki en parlak yıldızın ışığının doğduğu yer de burasıdır. Burası Allah'ın Sevgilisinin istirahat ettiği, türbesinin bulunduğu makamdır. Fazilet bakımından Allah'ın arşının bile üstündedir. Bu mübarek toprağın ışığından bütün bir yokluğun karanlıkları ortadan kalktı. Yine bu toprak gözlere şifa veren sürme olduğu için bütün yaradılmışların görmeyen gözleri açıldı. Ey Nâbî, bu dergâha edep kurallarını gözeterek gir, çünkü burası meleklerin tavaf ettiği ve peygamberlerin geldiği bir yerdir.

Celâl Hoca'nın ailesi ve kızı ile birlikte Medine'ye yerleşmek istediğine dair yazdığı bir yazıya Suudi Arabistan hükümetinin verdiği cevap

Kafile seher vakti Medine'ye girerken Mescid-i Nebvî'nin minarelerinden sabah ezanı öncesinde bir salâ okunmaktadır. Bu arada ayaklarını uzatarak yatmakta olan kişi de uyanır. Ezan öncesi müezzinin okuduğu salâ Nâbî'yi hem hayrete düşürür, hem de sevindirir. Çünkü salâda okunan şiir, biraz önce kendisinin söylediği gazeldir. Nâbî, ezan okunduktan sonra hemen Mescid-i Nebvî'nin minare kapısına koşar ve müezzine:

- "Söyle Allah aşkına, bu şiiri nereden öğrendin?" diye adeta yalvarır. Müezzin de şöyle cevap verir:

- “Bu gece rüyamda Peygamber Efendimiz’i gördüm, bana, “Yâ müezzîn kalk yatma, benim ümmetimden bana âşık bir zat benim kabrimi ziyarete geliyor, muhabbetinden benim için şu na’tı söylemiştir, sen de bu şiirlerle onu karşıla” dedi. Ben de hemen kalktım, abdest aldım, Peygamberimizin iltifatına nail olan bu âşık kimdir diye minareye koştum. Na’tı da bana öğretildiği gibi okudum.”

Bu hadise bu hâliyle yaşanmış mıdır, yoksa farklı bir biçimde gerçekleşmiş de menkıbe olarak bu şekle mi bürünmüştür, bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da, halkımızın muhayyilesinde canlı bir tablo olarak yıllar yılı yaşadığı ve nesilden nesile aktarılarak bugüne kadar geldiğidir.

Medine özlemi ve orada kalıp o topraklara gömülme arzusu Celâl Hoca’nın içine 1956 yılındaki ilk haccından sonra düştü. Bir sonraki yıl ve bu yıl da tekrar gitmek istediği halde gidemedi. İçinde hatırladıkça acı veren bir ukde olarak kaldı. Bu arada Soğanağa Camii’nde İhya dersleri aralıksız devam ediyordu. Cemaatten de zaman zaman hacca gidip gelenler vardı. Onlarla devamlı konuşarak kutsal topraklar hakkında bilgi alıyor, orada bulunan dostlarıyla heberleşiyordu. Hatta Emin Işık’ın naklettiğine göre her dersten sonra, “Bu sene de nasib eyle Ya Rabbi!” diyerek, Allah’tan Medine’ye gitmeyi diliyordu. Seksene doğru merdiven dayadığı için o zamanın şartları altında haftalarca yolculuk yapmak, fiziki olarak oralara gidip bu yaşta yaşamak çok zordu. İstanbul’da hatırını saydığı dostları da onu bu yönde teşvik ediyordu. Diyorlardı ki: “Sen farz olan haccını yerine getirdin. Önemli olan da budur! İstanbul’da güzel bir çevren var! Seni sevenler, senin bilgi ve birikiminden istifade edenler ve etmek isteyenler var!” Ancak bütün bu anlatılanlar hocayı İstanbul’da kalmak noktasında ikna etmeye değil, Fuzûlî’nin şiirinde de geçtiği gibi o topraklara karşı duyduğu arzu ve iştiağı daha da artırmaya yarıyordu.

Celâl Hoca'nın üçüncü kez hacca gidişine dair Milli Eğitim Bakanlığının Yüksek İslam Enstitüsüne yazdığı yazı

Celâl Hoca'yı Medine'ye yerleşmekten vazgeçirmek isteyenlerin başında manen bağlı olduğu Fahreddin Efendi geliyordu. Tabii ailesi Emine Mahmûde Hanım başta olmak üzere çocukları da gitmesini istemiyordu. Zaman zaman bu doğrultuda aile içi tartışmalar bile oluyordu. Fahreddin Efendi, hocayı düşüncesinden caydırmak için: "Oranın Allah'ı başka mı, ne yapacaksın orada?" diye çıkışıyordu. İşte böyle bir tartışmaya henüz 15-16 yaşlarında lise öğrencisi olan Sadettin Ökten Cerrahî Tekkesi'nde şahit olur. Oğlunu zaman zaman bu ortamları tanısın, adap erkan öğrensin diye getirirdi. Gerisini Sadettin Ökten'in kendisinden dinleyelim:

"O zamanlar Şeyh Efendi ile hoca'nın arasına bir şeyler girdi. Uzun uzun tartıştıklarını hatırlıyorum. Yani bir müritle bir şeyhin arasında olmaması gereken tartışmalar meydana geldi. Ondan sonra bir daha bu tekkeye gitmedi. Aralarında herhangi kötü bir söz geçmedi, aklımda kaldığı kadarıyla birbirlerine kırıcı söz söylemekten sakındılar. Fahreddin Efendi merhum pedere, adeta yalvarırcasına sen git ziyaretini yap

diyordu, buraların sana ihtiyacı var, öğrenciler sana bakıyor, onlara vereceğin daha çok şey var diyordu. Ancak merhum peder, şeyhinin bu direktiflerini ve telkinlerini kale almadığını onun yüzüne karşı söylemekten çekinmedi. İşte bu noktadan sonra ipler koptu. İskenderpaşa ve Nakşî Şeyhi Mehmet Zahit Efendi kapısı da bundan sonra açıldı.”

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Celâl Hoca yalnız kalmıştı. Nurettin Topçu’nun ifadesiyle “kalabalıklar arasında yalnız kalmış” bir kişiydi. Kendi ifadesiyle “inkırâz-ı akran” a uğramış ve neslinin fertleri bir bir gitmişti öbür dünyaya. “Eyvah ne yer, ne yâr kaldı” diye sızlanıp duruyordu kalabalıklar arasında. Onca emek verdiği İmam-Hatiplerin de eskitadi tuzu yoktu. Kolej işi de olmamıştı. Memlekette yaşanan olaylar burnuna kötü kokuları getiriyordu: İttihatçıların koca Osmanlı Devletini batırışı, Balkanlar’da yaşanan kötü durumlar, Sevr, Mondros, Bâbiâlî Baskını... Bütün bu çağrışımaların düşüncesi bile onu rahatsız ediyor, Medine özlemi aşk derecesinde her yanından kuşatıyordu.

İşte böyle bir ortamın hemen ardından yaşadı 27 Mayıs 1960 darbesini.

İkinci Haccı

Celâl Hoca yaşı hayli ilerlemesine rağmen İmam-Hatipte Arapça derslerine giriyor, bu dersleri hiçbir gün ihmal etmiyordu. Ezher Üniversitesi mezunu Emin Saraç Hoca Türkiye’ye döndükten sonra bir gün İsmailağa Camii’nde kıldıkları Cuma namazının akabinde Ali Rıza Sağman, yanında bulunan Celâl Hoca’ya Emin Saraç Hoca’yı tanıtır:

- “İşte Ezher mezunu aradığın genç budur!” Celâl Hoca orada yaşı otuza yaklaşan Emin Saraç’a artık kendisinin Medine’ye gidip oraya yerleşmek istediğini, yerine de Arapçası iyi olan bir hoca aradığını ifade etti. Ali Rıza Sağman:

- “Yarın İmam-Hatip Mektebine gelebilir misin?” dedi Emin Saraç’a. O zamanlar cumartesi de eğitim ve öğretim vardı okullarda. Cumartesi günü buluştuklarında Celâl Hoca kendisine Hasan el-Benna’nın damadı Said Ramazan el-Bûtî’den gelmiş olan bir mektubu çıkarıp Emin Saraç’a okuması için verdi. Emin Hoca de okudu ve tercüme etti. Celâl Hoca okumayı ve tercümeyi beğenmiş olacak ki kendisinin bıraktığı yerden Arapça hocalığını Ezher mezunu Emin Saraç’a devretti. Emin Hoca’nın İstanbul İmam-Hatip Okulu’nda dışarıdan girdiği dersleri 1960 İhtilâlî’ne kadar sürdü.

Celâl Hoca “yerime bir hoca buldum, artık gönül rahatlığı ile Hicaz yollarına düşebilirim” diye düşündü. 1956 yılındaki ilk hacı, Mekke ve Medine topraklarını ilk defa gördüğünden hem kendisi, hem de ailesi bakımından tatlı telaşelerin ve heyecanların yaşandığı bir ilk ziyaret. Bu ikinci hacı ise kendisi, ailesi ve çevresi açısından oldukça tartışmalı olmuştur.

Dört yıl önce başlayan hocanın Soğanağa Camii’ndeki İhya dersleri bir yandan aksamadan devam ediyordu. Bu dersin özel tiryakileri vardı ve İstanbul’un ilim çevrelerinde duyulmuştu. Mehmet Zahit Kotku Hazretleri’nin isteği üzerine salı günleri İskenderpaşa Camii’nde de vermeye başladığını daha önce belirtmiştik. İkinci namazından sonra akşama kadar sürüyordu bu ders. Bu arada mühendis grubunun çoğunlukta olduğu İskenderpaşa’daki İhya derslerine artık Celâl Hoca arabayla gelip gidiyordu. Daha doğrusu onu evinden arabayla alıp, tekrar evine arabayla bırakıyorlardı. Cerrahî Tekkesine nazaran bu bir konfordu ve cemaatin maddi durumunun göstergesi olarak algılanıyordu.

Daha önce zaman zaman uğradığı İskenderpaşa’ya artık İhya dersleri vesilesiyle en azından haftada bir uğrama zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Artık Mehmet Efendi ile sık sık

görüŖüyor, dertleŖiyorlardı. Üç yıl önce hac mevsiminde gittiği ve çok özlediği Medine topraklarının havası gözünde tütüyordu. Peygamber Efendimizin bulunduğu Ravza-i Mutahhara'ya bir daha gitmek istiyor, hatta mümkün olsa ömrünün geri kalan kısmını orada tamamlamayı arzu ediyordu. Bu arada memlekette ise korkunç bir döviz sıkıntısı vardı. Bunun sonucu olarak dış ticaret açığı büyüdükçe büyüyordu. Öyle ki bu sıkıntıdan dolayı yurt dışına çıkmak yasaklanmış ve dışarıya çıkmak isteyenlere izin verilmiyordu.

Böyle bir ortamda ekonomik sebeplerden dolayı devlet vatandaşlara pasaport vermiyor, vermek zorunda olduklarına da, "Bu pasaport dışarıda her memlekette geçer ama hac mevsiminde Suudi Arabistan için geçerli değildir" diye damga vuruyordu. Bu anlaşılması güç tuhaf bir uygulamaydı. Ve yurt dışına gitmek için pasaport almak bu yüzden çok zordu.

İşte Celâl Hoca'nın hacca ikinci gidişi manevi bir müjde ile olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Soğanağa Camii'ndeki İhya derslerinin İskenderpaşa Camii'nde de verilme-ye başlanmasıyla birlikte Mehmet Zahit Kotku Hazretleri ile Celâl Hoca arasındaki mevcut ilişki ve dostluk daha bir peyda olmuştı. Nakşi şeyhi cemaatinin hacca gitmesini, orada kalmasını, mukaddes topraklarda yaşamasını teşvik ediyor, hatta bunun için yardımda bile bulunuyordu. Fahreddin Efendi onun bu arzusunu gemlemeye çalışırken, Mehmed Efendi'nin teşvik etmesi Celâl Hoca'nın hoşuna gidiyordu. Bu da onun aradığı bir şeydi.

Böylece, Sadettin Ökten'in deyişiyle "Hocanın gönlü Mehmet Efendi'ye yatmaya başladı. Onda arzu ettiği şeye evet diyen, onu tasvip eden, teşvik eden psikoloji buldu." Söylendiği gibi Celâl Hoca, Mehmet Efendi'de aradığı şeyi bulmuştı. Şeyh Efendi bir kere kendisinin Medine'ye yerleşmesine cevaz veriyordu. Hem aile çevresi, hem de diğer

hoca arkadaşları kendisinin bu memlekete lazım olduğunu, ilim ve irfanından istifade etmek istediklerini söylerken, -dolayısıyla gitmemesini isterken- Mehmed Efendi'nin bu teşviki Celâl Hoca'yı İskenderpaşa'ya ve Nakşibendi Tekkesi'ne daha da yaklaştırdı.

Bu nasıl bir Medine özlemi ve Peygamber aşkı ki, hocayı ağlattığı oluyordu! Bizzat oğlu Sadettin lise çağlarındayken, “Ben niye o topraklara gidemiyorum ya Rabbi, benim günahım ne, niçin beni buralarda tutuyorsun?!” diye babasının çocuklar gibi ağladığına, gözyaşı döktüğüne şahit olmuştur. Hayrettin Karaman da hatıratında, “Peygamberimizi o kadar çok severdi ki derste adı geçtiği zaman kızarır, gözleri yaşarırdı” der.¹¹

1959 yılının yağışlı bir mart ayı. Bir öğle vakti Celâl Hoca İskenderpaşa Camii'nde Mehmet Efendi'yi ziyarete gitti.¹² Namazdan sonra hoca ile sohbetleri o kadar koyulaşır ki kâpısı mescidin içinde olan odadan ikindi namazı için abdest almaya bir türlü çıkamaz. Medine özlemi ile yanıp tutuşan Celâl Hoca, herkese olduğu gibi Mehmet Zahid Efendi'ye de dert yandı:

- “Efendim, pasaport için müracaat ettim. Ankara'da nüfuzlu talebelerim var, sevdiğim tanıdık insanlar var. Onlar da bana hürmet ederler. Yardımcı olmaya da söz verdiler ama altı ay geçti, hâlâ pasaportum Ankara'dan gelmedi, diye içinde bulunduğu rahatsızlığı anlattı. Kızım ile Medine'ye gitmek istiyoruz, bir türlü çare bulamıyoruz, dua buyurun” dedi. Bunun üzerine Mehmet Efendi de tebessüm ederek:

- “Yakında alırsın inşallah!..” dedi. Bunun harcıâlem verilmiş bir cevap olmadığını anlamak istiyordu. Bu arada Celâl

¹¹ Hayrettin Karaman, a.g.e., s. 326.

¹² Ayşe Hümeysra Ökten, a.g.e., s. 177.

Hoca “beyne’n-nevmi ve’l-yakaza” dediğimiz uyku ile uyanıklık arası bir hale girdi. Nakşi Şeyhi ile konuşurken gayri-ihtiyari resmen birkaç dakika uyukladı. Rüyasında kendisini Ankara’da pasaport dairesinde gördü. Memur pasaportu çıkarıp, “Hocam buyurun, pasaportunuz hazır!” dedi. Elinde lacivert üstünde pembe kopya kâğıt iğneli pasaportu aldı. Celâl Hoca pasaportu rüyada aldıktan sonra birden uyandı. “Böyle mübarek bir zatın huzuru uyunacak yer mi?” diye biraz üzüldü ve utandı. Mehmet Efendi tebessüm ederek yüzüne şöyle bir baktı:

- “Celâl Efendi nasıl, pasaportu aldın mı?” diye sordu yüzünden eksik etmediği tebessümle. Ardından da, “Hocam haydi hayırlı olsun, tebşirâtı aldınız, yolunuz açık olsun!” dedi. Celâl Hoca akşam eve gelen kızı Hümeýra’ya, “Kızım bugün müjdeyi aldık, pasaportu anladım da o üstündeki pembe kâğıt nedir hiç anlamadım” dedi. Gerçekten de bu rüya hadisesinin ardından Ankara’dan birkaç gün sonra pasaport geldi. Öyle ki pasaportun üstünde pembe döviz kâğıdı da iğnelenmiş olarak gelmişti. Bu hem Şeyh Efendi, hem de Celâl Hoca tarafından manevi bir müjde olarak algılandı. Bir sonraki İhya dersi için Celâl Hoca’yı arabalarıyla evinden alan kişilere hocanın söyledikleri onun rüyaya yüklediği önemi de göstermektedir: “Manevi makamı yüksek hocanızın kadr ü kıymetini iyi bilin!”

Daha önce kırk yıla yakın Cerrahî şeyhi Fahreddin Efendi’ye bağlanan Celâl Hoca, bu tebşirâtı sadece hac müjdesi olarak değil, daha ötelere taşıyarak ömrünün son yıllarında 77 yaşında Nakşi şeyhi Mehmet Zahit Kotku Hazretleri’ne bağlanmıştır. Bunda yukarıda da belirtildiği üzere hocanın Medine’ye gitmesinin teşvik edilmesi, üstelik kendisinin de çok önem verdiği manevî bir rüya ile desteklenmesi etkili olmuştur.

Celâl Hoca'nın ömrünün sonlarında pasaport izni çıkıyor ve Celâl Hoca Medine'ye gidiyor. Aylardan nisan ayı ve havalar yeni yeni ısınmaya başlıyor. Celâl Hoca Medine'yi "tavattun" ediyor. Miralay Şefik Bey, "Hoca orayı tavattun etmeye gitti" diyordu ve 17 yaşındaki Sadettin Ökten bu "tavattun" kelimesini hayatında ilk defa duyuyordu. Ve ne anlama geldiğini sormuyor, çünkü bunca konuşulanlardan sonra babasının gidişinin o insanlar tarafından bu şekilde adlandırılmasının ifade ettiği anlamı çok iyi kavriyordu. Yani oraya yerleşerek Medine'yi "vatan ediniyordu" Hoca. Bu arada üniversite birinci sınıfa başlayan Sadettin Ökten annesiyle birlikte kalıyor ve babasının vekâletini alarak maaşı kendisi çekiyordu İstanbul Mal Müdürlüğünden.

Medine'de ikamet eden Ali Ulvî Kurucu, Memduh Arıcı, Saatçı Osman Efendi, Fehmi Efendi Celâl Hoca'nın o kutsal beldede sık sık görüştüğü ve gıpta ettiği kimselerdir. Bu zevat 30'lı yıllarda gidip Hazret-i Peygamber'e komşu olmuşlar ve hayatlarını orada sürdürüyorlardı. Celâl Hoca İstanbul'dayken bu insanlarla yıllardır mektuplaşmış ve gidip gelenlerle dolaylı yollardan haberleşmişti. Şunu da belirtelim ki hocanın Medine'ye giderken maddî ve manevî en büyük destekçisi kızı Dr. Hümeysra Hanım olmuştur. Bu konularda kızını her zaman yanında bulmuş, haccederken onun büyük yardımını görmüştür.

Bu arada İstanbul'da İmam-Hatip Okullarının bir üst basamağı sayılan Yüksek İslam Enstitüsünün kuruluşu son aşamasına gelmiş ve bu yıl eğitime başlayacaktı. Enstitünün, İmam-Hatipler gibi tartışmalı geçen kuruluş sürecinde Celâl Hoca buralarda değildi. Ama yakından takip ediyordu. Hocanın Medine'ye taşınmaktan amacı, artık ömrünün sonuna kadar geri kalan hayatını burada tamamlamaktı. Adeta geri dönmemek üzere gitmişti. Yukarıda da belirttiğimiz

gibi burada Cennetü'l-Bâki'ye gömülmek üzere Medine'ye gelmiş, Peygamber yurdunu vatan edinmişti.

Celâl Hoca 1959'un nisan ayından yaz sonuna kadar yaklaşık altı ay Medine'de kaldı. Bir gün Soğanağa'daki evine geri döneceği haberi geldi. İletişim araçları o kadar yaygın değil. Telefonla ulaşım haberi doğrulatmak da mümkün olmadı. Hanımı ve çocukları bu haberi ilk defa duydular ve şaşırdılar. Bir şey anlayamamakla beraber “Hayırdır inşallah!” diyerek çok sevindiler. Şaşırmalarının sebebi, hocanın geri kalan ömrünü kutsal topraklarda tamamlamak, yani dönmek üzere gidişiydi. Evde karşılamak için tatlı telaşeler yaşandı ve hazırlıklar yapıldı. Eylül ayının hafif yağmurlu bir gününde Yeşilköy'de hocayı karşıladılar. Oğlu Sadettin Ökten'e göre biraz süzgün ve biraz mahzun görünmekle beraber görevini yapmış, sevgilisini görmüş, ona olan tazim ve hürmetini yerine getirmiş bir kimse gibi duruyordu.

Eve geldikten sonra anlaşıldı ki Celâl Hoca'nın dönüşü yine bir rüya üzerinedir. Medine'de gördüğü bir rüya onu tekrar İstanbul'a getirir. İlerleyen sayfalarda da anlatılacağı üzere rüyanın hocanın hayatında, hayatının dönüm noktalarında verdiği kararlarda önemli bir yeri vardır. Kızı Hümeysra Hanım'ın rivayetine göre, Medine'de bir sabah kalkan hoca, “Kızım bu akşam bir rüya zuhur etti, bize İstanbul yolu güzüktü” demiş.¹³ İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılma kararı alınmış ve Celâl Hoca'nın burada ders vermesi kararlaştırılmış. Kendisinin konuşulanlardan hiç haberi yok. Bütün bunlar İstanbul'da gıyabında olup biterken rüyasına girmiş. Rüyasında İstanbul'a dönmesi gerektiği, yeni bir vazifenin kendisine münasip görüldüğü bildiriliyor. Düş dünyasının işaretleri onun hayatında önemli bir yere sahip olduğu için hoca bunu bir “emr-i manevî” olarak görür. Ve

¹³ Ayşe Hümeysra Ökten, a.g.e., s. 180.

“Bakalım Cenab-ı Allah ne gösterecek?” diyerek mütevekkilane bir şekilde yola çıkar. Kendisini kaderin hikmetinden sual olunmaz kollarına bırakan hoca, “Ben de bu emr-i manevi üzerine İstanbul’a geldim, bakalım Cenab-ı Allah ne gösterecek” der.

Celâl Hoca’nın üçüncü haccı, 1961 yılının hac mevsiminde olacaktır. Bu yolculuk, İstanbul’dan Cidde’ye direkt uçak olmadığı için önce İstanbul-Beyrut, sonra da Beyrut-Cidde yolculuğu ile Hicaz topraklarına ulaşmıştır. Kozmopolit bir şehir olan Beyrut’ta Celâl Hoca binaların arasında kalmış minarelerden ezan sesinin az işitildiğinden şikayet eder. Mesela Şam’daki manevi havayı orada teneffüs edemez.

Hocanın Medine’de yaşama hayalini yıllar yılı kızı gerçekleştirebilir. Geçtiğimiz aylarda 30 Ağustos 2020 tarihinde vefat eden Dr. Hümeýra Ökten, 60 yıldan fazla bir zamandır Mekke-Medine-İstanbul arasında mekik dokumuş, son 7-8 yıl İstanbul’a hiç gelmemiştir.

Kızının Hicaz topraklarını “suyolu” yapması Celâl Hoca’nın içine doğmuş. Bu konuyla ilgili şöyle diyor Hümeýra Hanım: “Kızılay ile hacca gidişim kesinleşmişti. O günlerde Kanlıca’daki yalıdaydık. İkinci vaktinde babam abdest almak için yerinden kalktı, salondan çıktı, sonra tekrar geri döndü. Kollarını dirseklerine kadar sıvamıştı. Yanıma gelerek: ‘Kızım ben anlıyorum ki sen Hicaz yolunu suyolu yapacaksın.’ Bu sözü önce pek anlamamıştım. Seneler geçip seferler devam ettikçe babamın sözünün ne kadar hakiki olduğunu anladım.”¹⁴

Yaslı Bahçelerin Bülbülü

Celâl Hoca’nın kutsal topraklara yaptığı ikinci yolculuğunda altı ay kadar Hicaz topraklarında kaldığını söylemiştik.

¹⁴ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 271-72.

Birlikte olmaktan hoşlandığı dostları çoktu. Uzun bir yolculuktan sonra Medine'ye ulaştı. Bir önceki ziyarette Medine'nin tadı damağında kalmıştı. Orada en çok beraber oldukları, sohbet ettikleri zat 2002 yılında vefat eden Ali Ulvî Kurucu'dur.¹⁵ Merhum Kurucu, Celâl Hoca'nın ölümünün ardından çıkarılan hatıra kitapta, Medine'de hocayla geçirdiği uzun bir geceyi anlatır. "Manevi kıymetlerimizin en büyüklerinden birini daha kaybetmiş bulunuyoruz," dedikten sonra şöyle devam eder yazısına: "Pek aziz ve muhterem Celâl Hocamız fani gözlerden nihân oldu. Dün, o tatlı sohbetleriyle aramızda yaşayan o muhteşem varlık bugün cihân-kıymet hatıralar ile gönüllerimizi yakan bir destan olmuştur. Kendilerinden daha çok eser ve hizmetler beklendiği bir çağda üstadımızın kaybolması, aziz memleketimiz ve bütün İslam âlemi için en büyük bir bahtsızlıktır. O şen bülbül, bu yaslı bahçelere bir daha uğramayacak. Bundan böyle biz onu aşk ve hasretler içinde anacağız, andıkça da hasreti ile yanacağız."¹⁶

Ali Ulvî Kurucu'nun bu yazısından Celâl Hoca'nın kırılgan nahif yapısı hakkında bir daha ipucu sahibi oluyoruz. Hoca o gece bir bahçede konuştukça coşar, coştukça ağlayarak gözyaşı döker. İşte bu ânı anlatan yazıyı diline dokunmadan buraya almak istiyorum.¹⁷

Bir gün Medine-i Münevvere'de Harem-i Şerif'te yatsı namazını bir arada kıldıktan sonra, ikamet buyurdıkları otelin

¹⁵ Konya'da doğdu. 1939 yılında ailesiyle birlikte Medine'ye yerleşti. Yüksek tahsilini Mısır'daki el-Ezher Üniversitesinde tamamlayan Ali Ulvî Kurucu, daha sonra Medine'de uzun yıllar devam ettirdiği Sultan Mahmûd ve Şeyhülİslam Arif Hikmet kütüphanelerinin müdürlüğünden emekli oldu. 2002 yılında Medine'de vefat eden Kurucu büyük bir âlim, aynı zamanda usta bir şair ve edebiyatçıdır.

¹⁶ Ali Ulvî Kurucu, a.g.e., s. 56.

¹⁷ Ali Ulvî Kurucu, a.g.e., s.56-64.

bahçesinde baş başa dertleşmek üzere gitmiştik. Merhum, muhterem kerimelerine (kızı Ayşe Hümeýra), “Kızım, biz Ulví Beyle bahçede biraz oturacağız” dediler. Ve bahçedeki hurma dallarından yapılmış kürsülerin üzerine oturduk. Âh!.. O tarihi gecenin bütün varlığıma hâkim olan kudsi heyecanını asla unutamam. Mesela gecenin sükûneti, bahçenin sessizliği sanki içinde buhurdanlar tüten ve çevresi bütün vecd ile dolu bir mabedi andırıyordu. Manevî bir kokunun ruhumu mest ettiğini hissediyordum. Şüphesiz ki İslam dünyasının bin bir ucundan Huzûr-ı Fahr-i Risâlete bunca muattar ve mukaddes salât u selâmlar, yanık feryâd u figânlar, derûnî dehâlet ve münâcaatlar, kaside ve neşîdeler arz olunuyordu. Her ne kadar bu fani gözler bu manevî tecelliye göremiyorsa da ebedî olan ruh derin bir istiğrak neşesi içinde bunu seziyordu. Şu satırları yazarken sevimli simaları gözümün önünde canlanmakta olan mübarek (Celâl) Hocam, muhterem Peygamberimizin Medine-i Münevvere'ye şeref verdikleri ilk günü anlatıyorlar. O aziz ve cihân-kıymet misafiri karşılamak saadetine mazhar olan bahtiyarlara hayranlık hislerini ağlar gibi bir sesle ifade ediyorlardı. Gerçek iman, ahlakî vicdanın, ilâhî aşk ve derûnî vuslatın, dünyada en büyük bir devlet olduğunu tavsif ederlerken, sanki bir gül bahçesine girmiş gibi olmuştum. Her cümleyi adeta gül koklar gibi dinliyordum. Derken Üstâd, Medine-i Münevvere'ye o defaki gelişlerinin sebebini anlatmaya başladılar. Artık bu müstesna macerayı, hatırımda kaldığı kadar, bizzat kendilerinden dinleyelim:

“Hactan memlekete döndükten sonra, içimde bir aşk ateşinin yanmakta olduğunu hissettim. Ömrümde görmediğim bir ateş, gün geçtikçe artıyordu. Adeta kalbimin alevler içinde yandığına şahit oluyordum. Bilâd-ı mukaddeseye ait o mübarek ve muazzez hatıralar hayalimde canlanıyor, beni deli divâne ediyordu. Mekke-i Mükerreme'yi hatırlayınca,

Kâ'be-i Muazzama bütün heybet ve celâli bir nûr deryâsı halinde dalgalanıyordu. Tavaf edenler sanki ışığın etrafında narin cismini ateşlere atan pervâneler gibi yanıp dönmekte ve dönüp yanmakta idiler. Bembeyaz ihramları ile hacılar, nurdan denizlerde yıkanan ruhları andırıyorlardı. İçten gelen o yanık sesleri ile "lebbeyk..." diyerek Arafat'a çıkmaları, bütün maddî âlemlerden, süflî emel ve ihtiraslardan temizlenerek tertemiz bir ruh neşesi içinde nur ülkesinde yükseliyorlar, başka âleme uçuyorlardı.

Evet, Hactan geldikten sonra memlekette okunan ezanlarda "Eşhedü enne Muhammede'r-Rasûlullah" cümle-i celîlesini iştirken, Medine-i Münevvere gözümün önünde canlanıyor. O mübarek beldenin taşı, toprağı gönlümde tütüyor. Ravza-i Mutahhara eşsiz bir çiçek bahçesi gibi hayatımın ufuklarını süslüyor. Ruhuma yayılan kokular bütün varlığımı mest ediyordu. Yüce Peygamberim, sanki bir günahkâr ümmetine iltifat buyurarak "Dergâhımızın kapısı açıktır, gel!.." diyordu. Ve Mabûd-ı bi'l-Hakkıma elimi açıp, boynumu büküp yalvarıyordum: "Ey benim Allah'ım! Hâlim sana malûm Yarabbi!.. Bütün ömrüm gaflet içinde geçti. Huzuruna çıkacak yüzüm yok... Beni kulluğa kabul eyle!.. Avf ve mağfiretine layık kıl!.. Habibinin civarını nasib et, yüksek şefaata nail eyle!.." Yanık bir şairimizin şu beyti o zaman lisân-ı hâlim idi:

Yâ Rab meded et, derdime dermânımı göster!

Ya cânımı al, ya bana cânânımı göster.

Ağlatma beni, Yusuf u Ken'anımı göster.

Bu minval üzere aylar geçiyor, fakat ben ateşler içinde yanıyordum... Gönlümün derinliklerinden durmadan çağılayan bir ses bana: "Ey bîçare âşık, senin derdinin dermanı oralardadır. Sen onu hayme-i Leylâ'nın civarında bulacaksın... Beytullah'ı tekrar görmeden, Hacerü'l-esved'e yüz sürmeden,

Huzûr-ı Habîb-i Kibriya'da gözyaşlarımla "Esselâtu vesselâm aleyke ya seyyidi, ya Resûlallah!.." demeden bu hicran sona ermeyecek, kalbinde yanan ateş sönmeyecek" diyordu.

Artık yola çıkmğa karar verdim. Fakat yalnız değilim ki, aile, çoluk çocuk, yakın uzak akrabalar var. "Onları nasıl ikaz edeceğim, beni yakan ateşi onlara nasıl anlatacağım?.." derken onlara da derdimi anlatmaya ve nihai kararımı bildirmeye azmettim. Merhum Mehmet Akif'in Necid Çölllerinden Medine'ye adlı ölmez eserinde:

*Eserdi kumda yüzerken, serin serin nefesin
Akan sular gibi çağlardı her tarafta sesin*

dediği gibi yollara düşecektim. Aile efradım, beni vaz geçirmek için çok uğraştılar. En sonunda gördüler ki ben bu yolda ölmeye kararlıyım. Bütün maddî kıymetler gönlümden silinmişti. Ne ağır yol masrafları, ne de yolda maruz kalacağım sıkıntılar gözüme görünmüyordu. Nihayet benim bu ciddi halimi gören kızım beraber gelmek fedakârlığını gösterdi. Kızımın bu itaat ve ferâgatını unutamam. Görüyorsunuz ya bana annelik yapıyor. Bütün zahmetlerime katlanıyor. Gerçi evlâtlarımın hepsinden memnunum, Rabbim cümlesini aziz etsin.¹⁸

Kızımın bana yol arkadaşı olacağını görünce, artık gamlı yüzüm güldü. Yanan kalbim bir nebzecik olsun serinledi. Vaktaki yola çıktık, artık ömrümün en tatlı anlarını yaşıyordum. Cidde'ye geldik, Mekke-i Mükerrreme'ye hareket ediyoruz. Fakat kalbimde ateş yeniden alevlenmeye başladı. Gözlerimden boşanan yaşlar ihtiyar ve irademi selbediyor,

¹⁸ "Bir hadis-i şerifte 'Allah'ın rızası, ana ve babanın rızasındadır' buyrulmuştur. Binaenaleyh Cennetmekân Hocanın asil evlâtlarını bu büyük mazhariyetlerinden dolayı tebrik ederim. Zaten hayırlı evlât bırakıp giden baba bahtiyardır. Aziz evlâtları tarafından daima rahmetle anıldıkça ruhunun şad olduğunu, kabrinin nurla dolduğunu duyar." (A.U.K.).

hıçkırıklar sesimi kesiyor ve nefesimi tıkıyordu. Beni bu büyük saadete erdiren Allahıma karşı sonsuz şükranlarımı arzederken, “bütün kusur ve günahlarımla dergâhına geldim. Gerçi ben bunlara lâayık değilim, fakat sen kabul etmezsen ben kimlere iltica ederim? Hangi dergâhın eşığına kapanırım? Senin kapından başka kapım var mı?” diyerek, Mekke-i Mükerreremeye vasil olduk. O mukaddes beldenin bütün ibret ve mucize dolu tarihi, bilhassa sevgili Peygamberimizin dün mazlum olarak oradan çıkışı, bugün muhteşem fetih ordusu ile girişı bütün azametiyle hayalimde canlanıyor... O büyük ve ulvî hatıraların ihtişamı içinde Harem-i Şerife yaklaşıyordum. Sanki ben de o bahtiyarların içinde idim. Artık Bâbü’s-selâm’dan girip de Kâbe-i Muazzama’yı karşımda görünce tamamen kendimden geçmişim... Delil Efendi elimden tutuyor ve şu: “Ya Rabbî! Kâbe-i Muazzama’nın şân ve şerefini, celâl ve mehâbetini, azamet ve ihtişamını artır!” mealindeki duayı okuyordu. Gözyaşları içinde Metafa girdik... Mübarek Hacerül-esvedi öperken, ruhumu gaşyeyleyen o lâhûtî kokunun hâlâ mest ve hayranıyım... Tavafa devam ediyoruz, fakat ben asla bu âlemlerde değilim... Beytullahı Hz. Âdem aleyhisselâmdan bugüne kadar tavaf edenler ve onlardan evvel binlerce sene meleklerin tavaf etmesi... Bilhassa Hz. İbrahim’in, ailesi Hacer annemizle oğlu İsmail aleyhisselâmı yapayalnız Beytullahın civarına bırakarak, gözyaşları içerisinde arz-ı Ken’an’a gitmesi... Ve buna benzer nice kutsî hatıranın vecdi içinde tavafı ikmal ettim. Uzun yıllar günahlarla kararmış olan yüzümü Mültezim’e koyduktan sonra kalbimdeki ateşin sükûnet bulmakta olduğunu ve şuuru-mun tabii haline avdet ettiğini hissettim.

Evet şunu tekrarlamak isterim ki; bu müstesna hadise benim için en büyük bir ders ve hayatımda en mühim bir dönüm noktası oldu. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz: “Bir saatlik tefekkür, altmış yıllık nafîle ibadetten hayırlıdır”

buyurmuşlardır. Yüce Paygamberimiz bu hadis-i şerifleri ile öyle mühim ve derin bir meseleyi halletmiş oluyorlar ki; tefekkür saatlerinde insan, bütün tasavvurlarının tasdik olduğuna, varlığının her zerresi hakkın tecelliyatı ile dolduğuna şahit oluyoruz. O lâhûtî anlarda bütün şüpheler siliniyor, sebep ve müsebbibler silsilesi kesiliyor... İmanın artık yakîn ve itminan derecesine vardığı bütün ulviyeti ile temaşa ediliyor. Binaenaleyh ruhun o yükseliş anlarının bir lahzası, gafletle geçen bin ömre değişilmez. Rabbim imkânlar verse Kur'an-ı Kerim ve Felsefe ünvanı altında bir eser yazacağım. Felsefenin ömrü boyunca tespit edememiş olduğu tevhid hakikatini, Kur'an-ı Kerimimizin, Ayete'l-kürsî ve İhlâs surelerinde nasıl billurlaştırdığını arz etmek en büyük emeldir. Bu sebepten, bu asırda din âliminin garbı anlaması, felsefeyi bilmesi ve düşmanı kendi silahı ile vurması son derece zaruridir fikrindeyim. Çünkü insan bilmeyince öğretmez, görmeyince dinini bizzat düşmanın kullandığı modern ve objektif silahlarla müdafaa edemez. Bence bu mesele bugün İslam dünyasını alâkadar eden en hayatî meselelerdendir. Ve bunun izahı çok uzun sürer. Bunu ayrı sohbetlerde arz ve beyân etmek isterim. Görüşlerime iştirak etmediğiniz yerlerde münakaşa etmenizi ve beni tenkit ve ikaz eylemenizi de ayrıca hatırlatırım. Zira yine Akif'imizin:

Gitme ey yolcu beraber oturup ağlaşalım!

Elemim bir yüreğin kân değil paylaşalım.

dediği gibi her Müslümanın bu mühim meseleyi müdrik bulunması ve çare araması zaruridir. Yoksa iki asırdan beri bütün dünyayı alt üst eden ve milletin sinesinde onulmaz yaralar açan “maddeci pozitivizm” tehlikesi bir yangın gibi saçakları sarmak üzeredir... Binaenaleyh din âlimlerine büyük vazifeler düşüyor. Bu asırda onun yükü dağlardan ağırdır. Zira, dünün cihâd şartları ile bugünün savaş sistemleri

hayli değişmiştir. Fikirlerin mücâdele serisi demek olan felsefî doktrinlerin boğulduğu girdaplarda her zaman imdadına koşacak yegâne kurtarıcının din olduğunu, asrın ifadesi olan tatbikî mantık kaideleri ile isbat etmek lâzımdır.

Bahsimizden uzaklaşmış olmayalım. Binaenaleyh tekrar ediyorum: İman, kemâlini bulması için peygamberlerin irşadına, kısacası Kur'an-ı Kerim'in nuruna, Fahr-i Cihânın destûruna ihtiyaç vardır. Bütün ömürleri boyunca bu ilâhî temâşânın feyzi ile mest ü hayrân yaşayan âşıklar ve o tecelli nûruna garkolmuş ârifler ne bahtiyar insanlardır, değil mi? Ben böyle izafî bir neşenin zevki ile ihtiyâr ve irademi kaybettim. Ve kalbimde yanan ateşlere tahammül edemeyerek çöllere düştüm de acaba Cenâb-ı Peygamber, Hira dağında ilk defa Cebrail ile buluştuklarında ve ulu dağların kabul etmediği emaneti deruhte ettiklerinde neler görmüşler?.. Neler duymuş ve neler sezmişlerdir?.. Hele o cihan tarihinin en büyük ve en müthiş hadisesi olan Mîrac ne harikalar harikası bir tecellidir!.. Fikrî ve ruhî sapıklıklar içinde kahrolup giden perişan insanlığa anlatmak lâzımdır ki Hakikat-i Muhammediyenin hayranı olmayan ve o lâhûtî zevk ve neşeyi bulmayan herhangi bir felsefe cılız ve sönüktür. En acı mahrumiyetler içinde yaşamaya mahkûmdur. Bu nurun feyzinden mahrum yaşayan bütün tefekkür sistemleri insanın fikrini asla tenvir ve kalbini tatmin edemez. Ruhunu kemâl ve cemâl ufuklarına yükseltip iç âlemini huzur ve saadete kavuşturamaz.

Sultanım!.. Bu derdin sonu gelmez, nurlu mevzu fani ifadelere sığmaz. Nerde ise sabah ezanları okunacak... Konuştuğum kadar daha konuşsam kalbimin derinliklerindeki dile gelmez. Hislerimi istediğim gibi ifadeye imkân bulamıyorum. Çektiklerimi bir ben bilirim, bir de Allah... Şu kadar var ki; beşerî aczimi itiraf ederken ve ifadenin en samimi

tercümanı olan göz yaşlarımı dökerken tatmin olduğumu hissediyorum...”

Cennetmekân Hocam bu son sözleri titrete bir sesle ifade ederken, ben söze karışarak: Efendim malûm-ı âlîniz, aynı hâlden her edip, her şair ve her âlim şikayet etmemiş midir? Bakınız Akif de bu dertten inliyor:

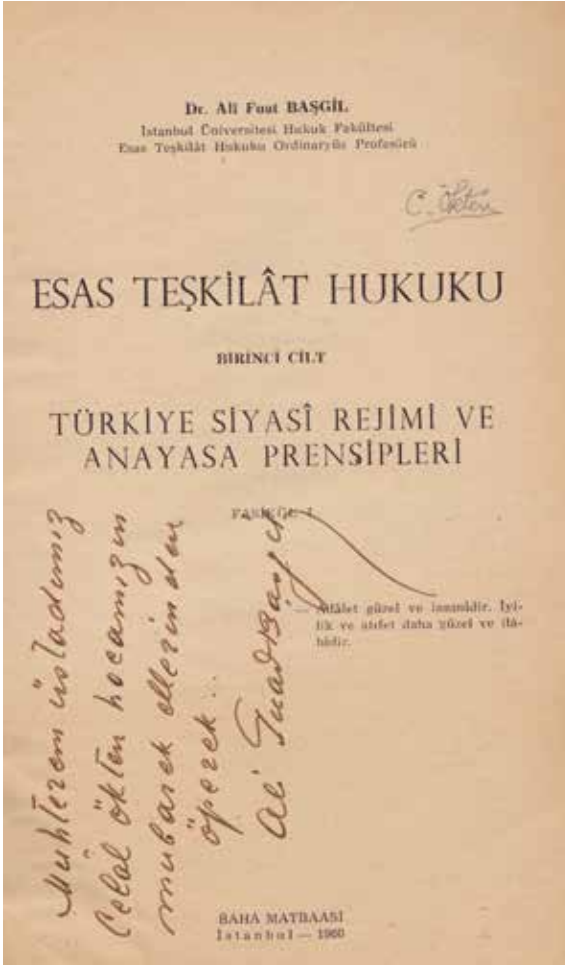
*Ağlarım, ağlatamam. Hissederim, söyleyemem
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzânım.*

Bunun üzerine merhum, “Ulvî beyciğim, Akif’in Gölge-ler”inden hatırlınızda varsa birkaç mısra okur musunuz lütfen? Artık ben yorulmuş, biraz da sizi dinleyelim” demişlerdi. Ben de muhterem hocamın emirleri üzerine şu parçaları okumuştum:

*İlâhî pek bunaldım, nerde nûrun, nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicranın?
Evet gafletti sun’um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür, döktüğüm yaşlarla yetmez mi?
Serilmiş secdemin inler durur yerlerde mîracı
Semâlardan gelir ummanların tehlîl-i emvâc
Karanlıklar, ışıklar, gölgeler sussun ki Allahım!
Bütün dünyayı inletsin benim secdem, benim âhım.
O lâhûtî şarabın vahyi her zerremde inlerken,
Bütün âheng-i hilkat bir zaman dinsin enînimden.
Bütün dünya serilmiş sunduğun vahdet şarabından.
Benim mest olmayan meczûbun Allahım, benim meydan!..
Bırak haşır kalan seyrinde miracım devam etsin!
Rûkûum yerde titrerken, huşûum arşı titretsin.*

Yüksek İslam Enstitüsü

Celâl Hoca İmam-Hatip Okullarının açılmasında önde gelen aktörlerden biri olarak başrol oynamış, bu okulların daha iyi ve gelişmiş bir versiyonu olacağına inandığı “Arapça Koleji Projesi” Ankara bürokrasisinin sert duvarına çarpmıştı. İmam-Hatiplerin devamı niteliğinde olan Yüksek İslam Enstitülerinin kurulması için de çaba sarfetti. Bu enstitüler, İmam-Hatiplerin devamı niteliğinde olan bir yüksek okuldur. Celâl Hoca’nın kurduğu bu okullar olmasaydı, halkın “Yüksek İmam-Hatip Mektebi” dediği Yüksek İslam Enstitüleri de açılmazdı. Açılma bile temelsiz olduğu için, yani öğrenci bulunamadığı gerekçesiyle çabuk kapanırdı. Çünkü İmam-Hatip Okullarının doğal bir uzantısı olduğundan dolayı, milletvekillerinin tazyiki sonucu ihtiyaca binaen açılmıştır. Daha doğrusu 27 Mayıs İhtilâli’ne giden bir ortamda halkın gücüyle açmak zorunda kalmışlardır.

Ali Fuat Başgil'in Celâl Hocaya takdim ettiği bir kitabı

Hoca'nın İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü açılırken göstermiş olduğu çabalardan birini İstanbul Hukuk'un ünlü ordinaryüs profesörlerinden Ali Fuat Başgil'in yazdıklarından öğreniyoruz.¹⁹ Celâl Hoca, söz konusu enstitünün açılıp eğitim ve öğretime başladığı yılın iki-üç ay ertesinde, yani

¹⁹ Ali Fuat Başgil, a.g.e., s. 5-8.

1960 yılının ilk haftalarında kolunda bir talebesi ile Ali Fuat Başgil'i Anadolu yakasında bulunan Feneryolu'ndaki evinde ziyaret eder. Biraz rahatsız olmasına rağmen, işin öneminden dolayı bu ziyareti mutlaka yapmalıyım diye düşünür. İstanbul'da açılan Yüksek İslam Enstitüsünün başına getirilmesi düşünülen bu ünlü hukuk profesörünün tereddütleri olduğunu yakın arkadaşlarından duymuş ve ikna etmeye gitmektedir. Hocanın Ali Fuat Başgil'le bu ilk tanışması değildir. İlk görüşmesi 1951 yılında İmam-Hatiplerin açılmasına kadar uzanır. İlk tanışıklığını, Celâl Hoca'nın ölümünün ardından yazdığı bir yazıda Başgil şöyle anlatır:

“Kişi dilinin altında gizlidir, sözü tam bir hakikatin ifadesidir. İnsan, konuştuğu zaman kıymetini ortaya koyar. Kısa süren yarım saatlik konuşmadan merhumun ilmî değeri hakkında kâfi bir kanaat edindim ve kendisine derin bir hürmet ve saygıyla bağlandım. Semtlerimizin ayrı ve birbirine uzak olmasına rağmen, zaman zaman buluşup görüştük. Ben onu Gedikpaşa'daki evinde, o da beni kâh bir dostunun, kâh bir talebesinin kolunda Feneryolu'ndaki evimde birbirimizi ziyaret eder olduk.”

Celâl Hoca vapurla Eminönü'nden Haydarpaşa'ya, Haydarpaşa'dan tren yoluyla gelir Feneryolu'na. Ev, Feneryolu tren istasyonunun hemen yanı başındadır. Hoca sebep-i ziyaretini anlatır ve sözü uzatmadan hemen konuya girer:

- “Duyduğuma göre, geçen hafta Maarif Vekili size gelmiş ve Yüksek İslam Enstitüsünün müdürlüğünü teklif etmiş. Kabulde tereddüt ediyormuşsunuz. Biraz rahatsız olmama rağmen, bütün gayretimi sarf ederek, bu çok hayırlı işi kabul etmenizi sizden ricaya geldim” dedi ve ilave etti: “İmam-Hatip Okullarından sonra İslam Enstitüsü istikbalin tek ümididir. Ve Türkiye'de İslam dininin direği olacaktır. Fakat bu müessese, başında, sizin gibi bir ehliyet bekliyor. Bu, size

teveccüh eden bir vazifedir. Kabul etmeniz lazımdır. Bilirsiniz ki, İslamda, ulû'l-emrin teklif ettiği vazifeyi -eğer başka ehiller varsa- kabul edip etmemekte şahıs muhayyerdır. Fakat daha ehil başkası yoksa teklifi kabul etmek vaciptir. "Allah'a itaat ediniz. Resulüne ve içinizden çıkıp sizi temsil eden ulû'l-emre de itaat ediniz" mealindeki ayet-i kerime bu vücûbu tazammun eder. Bugün size teklif edilen vazifeye sizden daha ehil bir kimse tanımıyorum. Kabul etmeniz üstünüze vaciptir. Eğer reddederseniz, sizi ikaz ederim ki, Allah indinde muateb [azarlanma] olursunuz."

Celâl Hoca nazının geçeceği gözü ile baktığı Ali Fuat Başgil'e söyleyeceğini söylemiş, muhatabının bu görevi mutlaka üstlenmesini istiyordu. Ünlü bir akademisyen olan Başgil, kendi sahasında başarılı, çevresi ve halk tarafından sevilen bir hukuk adamıdır. Hoca Yüksek İslam Enstitüsünün onunla beraber önemli bir saygınlık kazanacağına inanıyordu. Ancak Başgil ziyaretçisine kendisini anlayışla karşılaması gerektiğini ifade ederek şöyle cevap verdi:

- "Zahmet buyurdunuz ve beni ihya ettiniz. Teşekkür ederim. Evet, geçen haftanın son günü Maarif Vekili Atıf Benderlioğlu ziyaretime geldi ve ziyaret sebebini şöyle anlattı: Hocam, sizden mühim bir ricaya geldim. Bu aynı zamanda Başvekil'in ve selefim Tevfik İleri'nin de ricasıdır. Geçen ilkbaharda kabul edilen bir kanun ile İstanbul'da Maarif Vekâleti'ne bağlı Yüksek İslam Enstitüsü adıyla din adamları yetiştirmek üzere bir müessese kurulduğunu biliyorsunuz. Halen imtihanla alınmış yüz elli kadar talebesi bulunan bu yeni müessese Selimiye'deki İmam-Hatip Okulunun bir köşesine sığınmış vaziyettedir. Buna ayrı bir yer temini için çalışıyoruz. Fakat asıl derdimiz, bu müessesenin başına ehliyet sahibi bir adam bulmaktır. Çok düşündük ve aradık. Nihayet sizden ricaya karar verdik. İslam Enstitüsü fikrini Din

ve *Laiklik* adlı eserinizde siz ortaya koydunuz. Müessesenin manevi babası sayılırsınız. Başına geçiniz. İstikbalin ümidi olan bu müesseseyi kurunuz ve idare ediniz. Sizden bunu yalnız bizler değil, memleket istiyor ve bekliyor, dedi.”

Atıf Benderlioğlu’nun iltifatlarla süslenmiş bu teklifine Ali Fuat Başgil şu cevabı verir: “Teklifinizi hakkımda büyük bir teveccüh eseri telakki eder ve şükranlarımı sunarım. Yalnız, arz etmeliyim ki, İslam Enstitüsü fikrinin manevi babası olmak şerefiyle iftihar etmekle beraber, bu fikri tahakkuk sahasına çıkarmak için şart olan evsaf ve liyakattan maalesef mahrumum. Ben hukukçu, biraz da sosyolog sayılırım, fakat bir din adamı ve âlimi değilim. İslam Enstitüsü gibi, bir dinî kültür ve terbiye müessesesi bu evsaf ve liyakatta baş ister. Kendimi buna layık görmem, beni affediniz.”

Ali Fuat Başgil liyakat sahibi olmadığı gerekçesiyle bir kere müdürlüğü kabul etmemeyi kafasına koymuş. Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu ve hocaya da verdiği cevaplar bunu gösteriyor. İstedikini elde edemeyen Celâl Hoca, Başgil’in bütün bu konuşmalarını dikkatle dinledikten sonra sözünü hiç esirgmeden:

- “Hata ettiniz! Gerçi endişenizi anlıyorum. Fakat günahsız kul yoktur. Allah gafûr ve rahîmdir. Özrünüz bence makbul değildir. Vazifeyi kabul etmeliydiniz” şeklinde biraz da kahrıyla konuşur. Başgil de buna cevaben şöyle devam eder konuşmasına:

- “İslam Enstitüsünün başındaki kimsenin müessese gençlerine, yalnız ilim ve irfanca değil, amel-i sâlihçe de örnek olması şarttır. Ben, bu en esaslı şartı yerine getirememekten ve riya çamuruna batmaktan korktum. İslamda olduğu gibi, âcizane nazarımda da riya, yani insan olduğundan

başka görünmek ve görüldüğünden başka olmak, ahlakî re-daetlerin [alçaklık] en şeniidir.”

Ali Fuad Başgil bu görüşmeyi bu şekilde anlattıktan sonra, Yüksek İslam Enstitüsüne karşı alâkasız kalmağa gönlünün razı olmadığını ve bunun için hazırladığı raporu o anda Celâl Hoca'ya da okudu. Hoca programı çok beğendi ve tam da düşündüğüm gibi bir teşkilat programıdır, diye ev sahibinin gönlünü hoş tutmaya çalıştı. Konuşmasından aslında biraz da içerlemiş olduğunu görüyoruz. İsteddiğini elde edememiştir. Feneryolu'ndan tekrar trene bindikten sonra Haydarpaşa'ya geldi. Haydarpaşa'dan bindiği vapurun pencere tarafında oturarak sahili seyre daldı. Yarım asırdan fazla bir zamandan beri yaşadığı İstanbul'da ne büyük şeyler olmuştu öyle: Kocaman Osmanlı yıkılmış, yerine yeni bir devlet kurulmuştu... Birinci ve İkinci Cihan Savaşını görmüştü... Trabzon'dan gelişini ve İstanbul'da tutunuşunu daha dün gibi hatırladı... İmam-Hatip Okullarının açılışında karşılaştığı zorluklar, önüne çıkarılan engeller gözünün önünden bir film şeridi gibi geçti... Böyle sıkıntılı zamanlarında Keçecizâde İzzet Molla'nın ünlü:

Bir mevsim-i bahârna geldik ki âlemin

Bülbül hamûş havz tehi gülsitân harâb

beyti yetiştirdi imdadına. Celâl Hoca susmuş bülbülleri, boşalmış havuzları ve harap olmuş gül bahçelerini görünce geçmiş özlüyor ve “Gül devrini görseydim onun bülbül olurum” diye teselli buluyordu.

Aslanın Midesindeki Lokma

İmam-Hatibin 1958'deki ilk mezunlarından Yahya Kutluoğlu, Yüksek İslam Enstitüsü açılmadığı için o yıl askere gitmek

zorunda kaldı.²⁰ Okumak istemelerine rağmen onun gibi bu okulun ilk mezunlarından daha birkaç kişi askere gitti. Ancak bir taraftan enstitünün açılması için yoğun kulis faaliyetleri de devam ediyordu. Demokrat Partili kimi siyasiler kürsülerde yaptığı konuşmalarda zaman zaman “İmam-Hatipler mezun veriyor, bu gençlerin yüksek tahsil yapacakları okulu açacağız” diye söz veriyorlardı. Halk da, bu söz yürütmeyi elinde bulunduran iktidar partisine mensup siyasilerin ağzından çıktığı için açılacağından şüphe duymuyordu.

Zamanın Milli Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı, Demokrat Parti milletvekili ama İstanbul’da bir Yüksek İslam Enstitüsü’nün açılmasına taraftar değildi. Diğer taraftan Anadolu’dan seçilmiş milletvekilleri de Başbakanı sıkıştırıyordu, mutlaka açılсын diye. Anadolu’nun dört bir tarafından gelen vekiller, bu halkın oyunu ve vergisini alıyoruz, ama istediğini yerine getirmekten çekiniyoruz, diyorlardı Menderes’e. Kocaman ülkenin Başbakanı da, “Dili yok kalbimin bundan ne kadar bîzârım” diyordu Akif’in ifadesiyle ancak kimseye anlatamıyordu. Biraz da gelişmelerden etkilenererek çevresinden soyutlanmış, kabuğuna çekilmişti.

1950’li yıllarda aldıkları kararla sonraki on yılları etkileyen iki aktör Adnan Menderes ve Tefik İleri

²⁰ Bekir Topaloğlu’nun dayısı olan Yahya Kutluoğlu askerden 1960 yılının ortalarında döndü. İhtilâlde askerdeydi. Dönüşte enstitüye kaydolmak istedi. İhtilâl ortamı olduğu için enstitü yönetimi talebe almaya çekiniyordu. Kutluoğlu sonunda tanıdıklarını devreye sokarak kaydını yaptırebildi.

Enstitülerin açılması için canla başla çalışan vekillerin başını Konya milletvekili Abdurrahman Ağaoğlu çekiyordu. Ağaoğlu toplayabildiği 18 milletvekili ile birlikte bir gün Başbakan Adnan Menderes'le görüşmeye gider. Yanlarında İstanbul'daki imam ve müezzinlerden oluşan hademe-i hayrat temsilcileri de bulunmaktadır. Ayrıca heyette Ankara ve İstanbul İmam-Hatip mensupları da yer almaktadır. Celâl Yardımcı da o anda orada Başbakanla görüşmeye gelmiş. Milli Eğitim Bakanı, Başbakan'la görüşmesini bitirdikten sonra içeriye söz konusu milletvekilleri girdi. Vekiller içerideyken Celâl Yardımcı telaşlı bir şekilde koşturarak merdivenleri indi ve kısa bir süre sonra Celâl Bayar'la birlikte Menderes'in makamına yeniden girdi. Bu esnada Menderes içeride vekilleriyle ve talebelerle sohbet ediyordu. Cumhurbaşkanı Bayar içeri girer girmez Başbakanı yangından kurtarırcasına aldı ve çıktı. Buna şahit olan vekiller ve heyette bulunanlar bundan hiçbir şey anlamadılar. Bursa taraflarında bir açılış için birlikte gittiği söylendi daha sonra.

Milli Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı estirilen rüzgârdan etkileniyor, Menderes'e karşı gücün yanında yer alıyordu. 1958 yılı eğitim ve öğretimin başladığı günlerde İmam-Hatip Okulu Vefa'dan Çarşamba'ya taşındığı gün büyük bir tören yapıldı. Çarşamba ve Draman'da insanlar sokaklara sığmıyordu. Halkın gövde gösterisine dönüşen törene Adnan Menderes de katıldı. Herkes Başvekil'in konuşma yapmasını istiyor ama o suskunluğu tercih ederek konuşmuyordu. Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla Celâl Yardımcı kürsüye çıkıp bir konuşma yaptı. O sırada İmam-Hatip son sınıfında okuyan İsmail Karaçam'a göre Bakanın konuşması soğuktu ve kimseyi tatmin etmedi. Yine Karaçam'a göre Celâl Yardımcı, o sıralarda kabine içerisinde hükümete muhalefette Halk Partisini aratmayacak şekilde davranan bir bakandı. Adnan Menderes Yüksek İslamı açmak istiyor, ancak Çankaya ve

parti içindeki muhalefetten dolayı açamıyordu. Bunun ezikliğini yaşıyordu. Kürsüde Eğitim Bakanı'nı çağırdı, kulağına bir şeyler söyledi. Bakan tekrar söz alarak, "Sayın Başbakanımdan aldığım direktif üzerine Yüksek İslam Enstitüsü bu sene (1958) İstanbul'da açılacaktır" müjdesini verdi. Fakat yine de açılmadı.²¹

Elindeki yetkiyi kulanmayan veya kullanamayan iktidarlar için, "iktidar oldular ama muktedir olamadılar" sözü o zamandan bugüne kadar söylenir durur. İktidarlar, güç merkezlerinden çekinerek yapmak istediklerini yapamazlar. Ama göz göre göre de iktidar mekanizmasının ellerinden gittiğini görürler. İşte o zaman Başbakan Adnan Menderes, Yüksek İslam Enstitülerini açın diyor, ama ne hikmetse açılmıyor veya açılmıyor. Gizli bir el buna mani oluyor. Bu konuda kendi partisinden arkadaşlarını bile yanında bulamıyor. Celâl Hoca bu işi engelleyenlerin "Celâl Bayar'ı Adnan Bey'e ayak bağı olarak koyduklarını" söylüyordu. Baha Akşit, "Biz iktidarız ama zannediyor musunuz ki her işi yapıyoruz?" diye DP'nin aczini ifade ediyordu. Abdurrahman Ağaoğlu hukukçu olduğu için, enstitüyü açalım hukuki sürece ondan sonra gelir diyor ama kimseye anlatamıyordu. Yani İmam-Hatip mezunu öğrencileri yüksek okula kaydedelim, askerlik tecil işlemleri ondan sonra yapılır diye ısrar ediyordu. Ve doğrusu da buydu. Ne kadar uğraşılsa da İmam-Hatiplerin ilk mezun verdiği 1958 yılının güzünde açamadılar bu yüksek okulu. İş bir sonraki bahara kalmıştı. 58'in son ayları ve 59'un ilk ayları yoğun görüşmeler ve tartışmalarla geçti.

1959'un bahar aylarında bir gün çok önemli bir şey oldu. Milli Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı bir vesile ile yurt dışına

²¹ İsmail Karaçam, *Hatıralar-Din Hizmetinde Bir Ömür*, Çamlıca Yayınevi, s. 163, İstanbul 2009.

gitti. Yerine de eski Milli Eğitim Bakanı olduğu için Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri vekâlet etti. Ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün açılma kararı işte o zaman tereyağından kıl çekercesine usûletle ve suhûletle alındı. Nihayet bu yılın bahar ayında açılması kararlaştırılan Yüksek İslam Enstitüsü 20 Kasım 1959 tarihinde İstanbul Çarşamba'da İmam-Hatip Okulu ile aynı binada eğitime başladı. Bu açılış hikâyesini Tevfik İleri sonraları Abdurrahman Ağaoğlu'na anlatırken şunları söylemiş:

- “Lokmayı aslanın ağzından aldık derler, arkadaşlar beni iyi dinleyin biz midесinden aldık. İslam Enstitüsü için görüşme yaparken beklendiği üzere komisyon üyeleri tarafından karar ekseriyetle reddedildi. Ben komisyon başkanı olduğum için kâtibe ‘ekseriyetle kabul edildi’ yazdırdım ve böylece açıldı.”

Bundan da anlıyoruz ki, Mehmet Niyazi Özdemir'in “Menderes'in günahını işleyen hoca”(!) dediği Celâl Hoca'nın yanında, “Menderes'in günahını işleyen Bakan” (!) sözünü de Tevfik İleri'ye yakıştırabiliriz. Daha doğrusu Tevfik İleri, tüm cesaretini toplayarak Celâl Hoca'nın düşüncelerini kuvveden fiile çıkarmış bu toprağın yetiştirdiği asil ve cesur bir adamdır.

1959 yılında açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü eğitim ve öğretime başladığında müdürlüğe vekâleten İmam-Hatibin eski müdürlerinden Gündüz Akbıyık getirildi. Bir yıl sonra askerî ihtilalde İstanbul Üniversitesi'nden atılan 147'liklerden 5'inin²² payına ise İslam Enstitüsü düştü. Celâl Saraç Yüksek İslam Enstitüsüne müdür oldu.

²² Bu beş profesör şunlardır: Recai Galip Okandan, Abdülkadir Karahan, Halit Kemâl Erbil, Necmettin Berkin, Ferih Bedii Tongsir'dir.

Tevfik İleri'nin Bir Konuşması

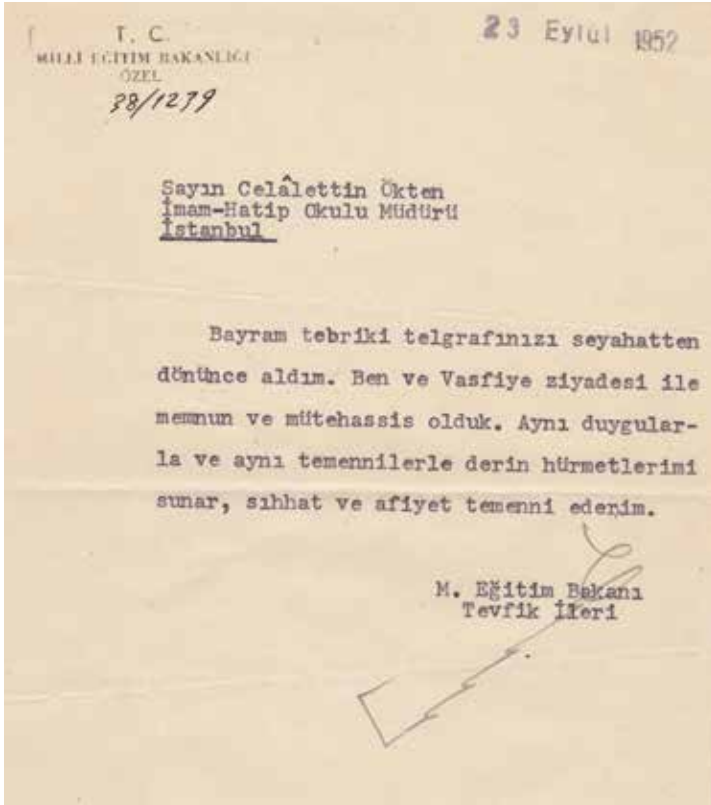
1951 yılında Türkiye'nin yedi vilayetinde açılan İmam-Hatip Okullarının, Mahmûd Celâleddin Ökten ve Tevfik İleri yapımı olduğunu bir kere daha vurgulayalım. İmam-Hatiplerin açılması nasıl Samsun milletvekili Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanlığı döneminde ona kısmet olmuşsa, İstanbul'da bir Yüksek İslam Enstitüsünün açılması da onun döneminde gerçekleşmiştir. Aşağıda aktaracağımız metin, söz konusu enstitünün açılışı sırasında Tevfik İleri'nin yaptığı bir konuşmadır.²³ 20 Kasım 1959 günü Fatih-Çarşamba'da İmam-Hatiple aynı binada eğitim gören Yüksek İslam Enstitüsünün açılışı sırasında İleri'nin yaptığı bu konuşma onun engin ufkunu ve dünyaya bakış açısını da bize göstermektedir. Efsane Milli Eğitim Bakanı'nın, İmam-Hatip ve bu okulların devamı niteliğinde olan enstitüler hakkındaki düşüncesini göstermesi bakımından bu konuşmayı olduğu gibi alıyoruz:

“Muhterem mebus arkadaşlarım, aziz misafirler, kıymetli öğretmen arkadaşlarım ve sevgili gençler. Bugün milletimizin içten arzusuna tercüman olarak, Büyük Millet Meclisinin 10 Haziran 1959 tarihinde kabul etmiş olduğu bir kanuna istinaden yeni bir irfan müessesesini memleketimize ve milletimize kazandırmış olmanın bahtiyarlığını hissetmekteyiz.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün açılışı vesilesiyle bu enstitünün büyük mesnedini teşkil eden İmam-Hatip Okulları üzerinde kısaca durmayı faydalı bulmaktayım. 1951-1952 ders yılında yedi vilayetimizde açılmış olan İmam-Hatip Okullarımızın sayısı bugün 19'dur. 1959-1960 ders yılında bu okullarımızda okuyan talebe sayısı 4233'e varmıştır. Bu müesseselerin kuruluş gayesi milletimize, muhtaç olduğu din adamlarını

²³ Her Yönüyle Tevfik İleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 14-17, Ankara 1995.

yetiştirmektedir. İmam-Hatip Okullarında öğretim vazifesi gören 169 öğretmenden 69'u kültür dersi öğretmenidir.

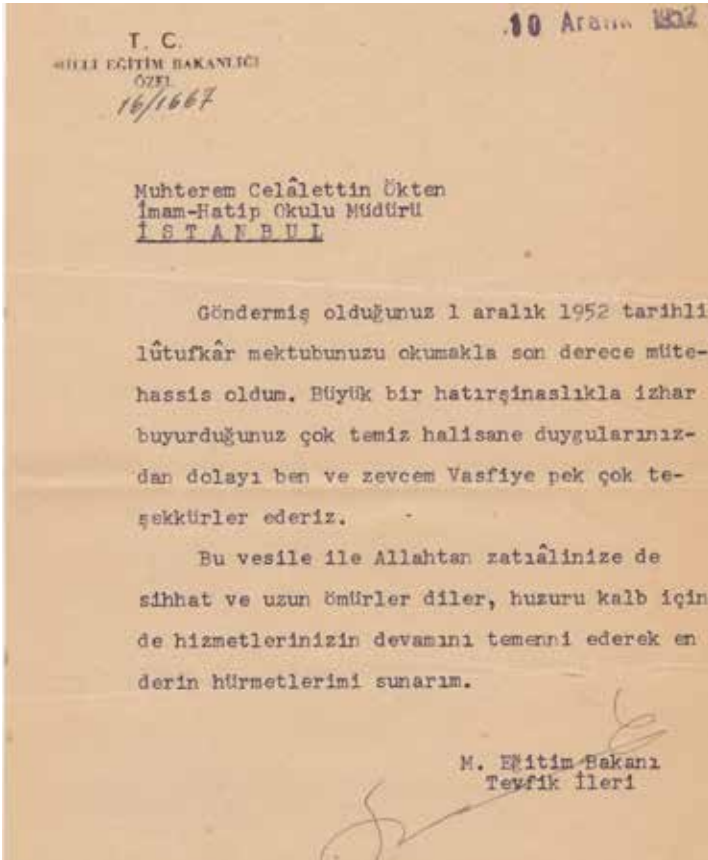
Tevfik İleri'nin Celâl Hocaya gönderdiği bayram tebriki

Bunlar bu okullarda okuyan çocuklarımıza aynı dereceli okullarımızda okutulmakta olan Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi, psikoloji, sosyoloji, matematik, fizik, kimya, müzik, beden terbiyesi, resim-iş, Arapça ve Farsçaya ilave olarak yabancı dil öğretmektedirler. 100 meslek dersi öğretmeninden 62'si ilahiyat fakültesi ve yüksek okul mezunlarından seçilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve Arapça gibi dersleri okutan 38 ücretli öğretmen de kendi branşlarında iktidarı olan muhtelif menşeli kimselerdir. Şu ciheti bilhassa belirtmek isterim ki,

muhtelif zamanlarda değişik müfettişler tarafından bu müesseselerde yapılan teftiş ve kontroller umumiyetle çok iyi neticeler vermiştir. Bu vesile ile burada yetişmekte olan gençlerimizin bulundukları vilayet çevresi içinde yapılan muhtelif kültür yarışmalarında üstün muvaffakiyetler sağladıklarını da kaydetmekten ayrıca zevk duymaktayım. Geçen sene Kayseri'ye yapmış olduğum bir ziyarette, Ramazan ayında, Kayseri camilerinde İmam-Hatip Okulu son sınıf öğrencilerinden bir kısmının vaaz ettiklerini, etrafına büyük bir dinleyici kitlesi topladıklarını tespit ettim. Isparta'da İmam-Hatip Okuluna yaptığım bir ziyarette çocuklarımızın imtihanında bulundum. Bir öğrencimizin hitabet dersi imtihanında çektiği سوال ilim ve din mevzuunda idi. Çocuk, bu mevzu üzerinde muhayyel dinleyicilerine hitap edecekti. Dikkatle takip ettim. Güzel bir Türkçe ile kendi seviyesi içinde bu mevzuu gayet iyi izah etti. İlimin ve dinin birbirine zıt ve düşman olmadığını belirtti. Ve konuşmasını Einstein'ın "İlimsiz din total, dinsiz ilim kördür" sözleri ile bitirdi.

Bu sözlerimle milletimizin büyük bir ihtiyacına cevap vermek için kurulan bu müesseselerin kemal seviyesine geldiklerini ifade etmek niyetinde değilim. Bilakis bu okulların kemal seviyesine yükselmesi gayemizdir. Ve bunun için memleketimizin imkânları dahilinde her çareye başvurarak her tedbiri almaya gayret etmekteyiz. İşte bugün irfan hayatımıza kazandırmakta olduğumuz Yüksek İslam Enstitüsü de gayeye vasil olmak için almış olduğumuz ciddi tedbirlerden birisidir. Filvaki bu müessesenin kuruluş sebebi Talim Terbiye Heyetimizin kararında da zikredildiği vechile orta ve muadili okullarımızla, öğretmen okullarımıza yeter derecede ehliyetli din dersleri öğretmeni yetiştirmek ve bu arada memleketimizin muhtaç olduğu müspet ve hayati bilgilerle mücehhez din adamları yetişmesine zemin hazırlamaktır. Böylece bugün kurduğumuz bu müessese de memleketimizin 19 muhtelif vilayetinde mevcut İmam-Hatip Okullarının

mezunları arasından imtihanla seçtiğimiz ve yatılı, disiplinli bir tahsil ve terbiyeye tâbi tutacağımız, ayrıca kendilerine öğretmenlik vazifesi tevdi edeceğimiz için ve itina ile ve çok ehil ellerle pedagojik formasyon da vereceğimiz gençler, dört senelik bir tahsilden sonra mezun olup, muhtelif okullarımıza ve bu arada İmam-Hatip Okullarımıza da öğretmen oldukları zaman, şüphesiz İmam-Hatip Okullarımızın seviyesinde de bugüne nazaran arzuladığımız inkişafı temin etmiş olacağız.

Tevfik İleri'nin Celâl Hoca'nın yazdığı bir mektuba verdiği cevap

Dinin mâni-i terakki olduğu iddiası, çok medeni olduğu halde çok dindar olan milletlerle ve bizzat kendi millî tarihi-mizle fiilen reddedilmiş bulunmaktadır. İslam dinine men-sup bir kısım cemiyetlerdeki bugünkü geriliğe bakarak, din-lerin en mütekâmili olan İslamiyeti medeniyete zıt ve mâni göstermek ise en büyük haksızlık ve derin bir hatadır.

“Bir âlimin ölümü, âlemin ölmesi gibidir”, “Teşrih öğ-renmek için din şarttır”, “İlim isteklisi rahmet isteklisidir”, “Çin’de de olsa ilmi isteyin” diye bilgiye en büyük değeri vermiş olan ve “Bana bir harf öğretenin kulu kölesi olu-rum” demek suretiyle öğretmeni varlıkların en azizi telakki eden, “temizliğin imandan olduğunu” söyleyen, çalışmayı emreden ve Hazret-i Ömer’in ağzı ile “Çocuklarınızı sizden sonraki zaman için hazırlayın” diyen bir din salikleri, eğer ilimsiz kalmışlarsa, tembel kalmışlarsa, temiz olmamışlar-sa ve asrın gidişatına ayak uyduramamışlar, geri kalmışlarsa bunun sebebi İslamiyet olmamak icap eder. Bunun sebebi, bilakis, İslamiyeti bütün hâlisiyetiyle görememek, bilmemek ve duymamaktır.

İşte bugün kurduğumuz bu müessese, Ankara İlahiyat Fakültemizin yanında milletimize İslamiyeti her türlü hu-rafelerden ari olarak ve bütün halisiyetiyle telkin edecek, edebilecek kifayette ve liyakatte münevver din adamları yetiştirecektir. Şüphe yok bunların milletimize, sade mille-timize değil, çok yakın bir gelecekte bütün İslam âlemine ve beşeriyete büyük hayırları dokunacaktır. Cenab-ı Hak’tan bu temennilerimizin tahakkukuna imkân vermesini niyaz ederek Yüksek İslam Enstitüsünü açıyorum.”

Adnan Menderes’in Gözyaşları

Tesadüf bu ya, 15 Ağustos 2010 tarihinde bu bölümü ya-zarken, Tvnet’te Yavuz Bahadıroğlu’nun akşamüzeri iftar

konuğu emekli profesörlerden İlahiyatçı Cevat Akşit Hoca'ydı. Bahadıroğlu reklam arasına girmeden önce seyirciyi ekrana bağlamak için, "Menderes'i ağlatan görüşmeyi dinlemek için az sonra!" diye anons etti. Cevat Akşit gençlik yıllarını, Isparta İmam-Hatip'ten İstanbul İmam-Hatip'e geliş hikâyesini, başından geçen zorlukları, Yüksek İslam Enstitüsünün kuruluşunu ve bunun için devlet adamlarıyla yaptıkları görüşmeleri anlattı.

İmam-Hatiplerin doğal bir uzantısı sayılan Yüksek İslam Enstitüsünün İstanbul'da kurulması için öteden beri devam eden çalışmalar, kulis faaliyetleri biraz önce de belirttiğimiz gibi 1959 yılının başlarından itibaren daha da yoğunlaşır. Ve bahar aylarında Maarif Vekâleti tarafından açılması kabul edilir. İşte bu konuşmadan, açılışın hiç de kolay olmadığını öğreniyoruz.

Cevat Akşit ve İmam-Hatipli arkadaş grubu, Başbakan Adnan Menderes'ten içinde bulundukları durumu bizzat anlatmak için randevu talebinde bulunur. Çünkü Türkiye genelinde İmam-Hatiplerin yüksek kısmının açılması için genel bir talep oluşmuştu. Bütün Türkiye'deki İmam-Hatip dernekleri birleşti, Başbakan'a gitme kararı alındı. Mecliste, İmam-Hatiplerin varlığını bile içine sindirememiş, Yüksek İslam Enstitüsünün açılmasına karşı direnen zinde bir güç vardır.

Adnan Menderes'in kabinesinde grup başkan vekili olarak bulunan Baha Akşit, Cevat Akşit'in amcasıdır. Başbakan'ın sağ kolu sayılır. Kendisi bakan olmadı ama daimi grup başkan vekillerinden biri olarak bakanların seçilmesinde önemli bir rolü oldu. Cevat Akşit Başbakan'a amcası aracılığıyla ulaşmak ister. O da yeğenine, biraz zor ama gelin bakalım görüştürmeye çalışalım, der. Bu arada Menderes'in İmam-Hatipleri çok sevdiğini söylemeyi de ihmal etmez. Heyette zengin tüccarlar, iş adamları, emekli bürokratlar bulunmaktadır. Ve Cevat

Akşit gibi İmam-Hatipten mezun olmuş talebeler de vardır içlerinde. Kalabalık bir heyet Ankara'ya geldiğinde Baha Akşit Başbakan'a Türkiye'nin dört bir tarafından İmam-Hatip heyetinin geldiğini, randevu talep ettiğini söyler. Bu sıralarda Menderes işlerin yoğunluğu ve yaklaşan tehlikenin ayak seslerini hissettiğinden kimseyle konuşmamaktadır. Başbakan yakın dostu ve milletvekili Akşit'e:

- “Yahu Baha, kimseyi kabul etmiyorum, ama İmam-Hatiplilere de hayır diyemem ki! Onlara karşı zaafım var. Diğerlerine karşı emsal teşkil etmemesi için gece saat 10'da Başbakanlığın arka kapısından birer ikişer girsinler o zaman, der. Ben polislere tembih ederim.” Bundan sonrasını Cevat Akşit'ten dinleyelim:

Başbakanlığın arka kapısından girdikten sonra bizim heyeti Bakanlar Kurulu odasına aldılar. Oval masanın etrafını doldurmuştuk. Menderes saat tam 10'da içeri girdikten sonra birlikte geldiği polise, “oğlum sen çık” diyerek koruma polisini çıkardı ve kapıyı kilitledi. Kimse buraya girmeyecek diye de tembihledi.²⁴ Masanın bir ucunda Başbakan oturuyor, öbür ucunda tam karşısında ben oturuyorum. Heyetin sözcüsü Konya İmam-Hatip Müdürü Bekir Elam'dı. Halk Partiliydi ve güzel konuşuyordu. Kalktı, konuşmaya başladı ve üç-beş cümle kurduktan sonra, “Lütfen oturun beyefendi!” dedi Başbakan. Sonra sözü kendisi alarak Türkiye'deki komünist faaliyetleri, masonik çalışmaları uzun uzun anlattı. Hepimizi şöyle bir süzdükten sonra konuşmaya devam etti. Şu sözlerini hiç unutamam:

- “Benim müsteşarım bile masonların reisi. Beni bu kadar bunalttılar, etrafımı çevrelediler. Ben Müslümanım.

²⁴ Cevat Hoca kapının bu kilitlenişini, Menderes'in en yakınındaki insanlar tarafından bile çember içine alındığı, dolayısıyla çevresine güvenmediğini, yalnız kaldığı şeklinde yorumlamaktadır.

Türkiye'nin de ayakta kalmasının teminatı İslamdır, iman-
dır. Eğer bugün biz ayaktaysak, beyaz örtülü bir ninenin
kucağında veya ak sakallı bir dedenin kucağında büyümüş
bir nesil olarak ayaktaız. Arkadaşlarım beni desteklemiyor,
laikliğe aykırı görüyorlar bu okulların açılmasını. Yalnızım
arkadaşlar... çok yalnızım... burnumun dibine bile bu tip
adamlar koyuyorlar” dedi. Bu son cümleyi söyler söylemez
hüngür hüngür ağlamaya başladı. Hem kendisi ağladı, hem
de heyette bulunan herkesi ağlattı. Ortalık bir süre sessiz-
liğe büründü. Sessizliği yine Başbakan'ın konuşması bozdu:

- “İmansız, İslamsız yaşanmaz. Arkadaşlar şundan emin
olun, hayatım pahasına da olsa İmam-Hatip Okullarının
yüksek kısmını açacağım.”²⁵ Bu son cümleyi söylerken he-
nüz savaşı kaybetmemiş kumandan gibi kendinden emin ve
çok kararlıydı. Menderes'in bu konuşması yaklaşık iki saat
sürdü. Halk Partililer dahi onun samimiyetine inandılar.²⁶

Biraz önce anlattığımız 18 milletvekilinin Başbakan Adnan
Menderes'le görüşmesi ile öğrencilerin görüşmesi arasın-
da birkaç aylık bir süre vardır. Açılış işte bu görüşmelerden
sonra gerçekleşir. 20 Kasım 1959'da Çarşamba'da yapılan
açılış törenine Tevfik İleri de katılır. İlk yıl 59 kişilik konten-
jan ayrılmıştı. İlim Yayma Cemiyeti Başkanı Yusuf Türel söz
alarak, neden kontenjanın 59 kişilik olduğunu sordu Bakana.
“Bizden bina isteyin, para isteyin, gerekirse öğretmenlerin

²⁵ ÖNDER, s. 52-53.

²⁶ Cevat Akşit, 1960 İhtilâlinde sonra amcası Baha Akşit'in mahkum olması
sebebiyle Yassıada'daki duruşmalara da katıldığını, o gün Menderes'i
yakından gördüğünü, üzerindeki elbiselerin döküldüğünü söyler. Amca-
sının kendisine, Menderes'in çok işkence gördüğünü, nasıl dayandığını
bilemediğini söylediğini belirtir. Bizans'tan kalma, içinde böceklerin dolu
olduğu çamurlu bir yere her gün Menderes'i kapatırlarmış. Aynı zaman-
da kimseyle konuşturuyorlarmış ki psikolojisi bozulsun da mahkemede
konuşmasın. Çünkü hitabetiyle mahkemedeki hakimleri susturacağını
herkes biliyordu.

maaşını da veririz, neden 590 kişilik kontenjan ayırmıyorsunuz da 59 kişilik ayırıyorsunuz?” dedi ve hükümete yüklendi.

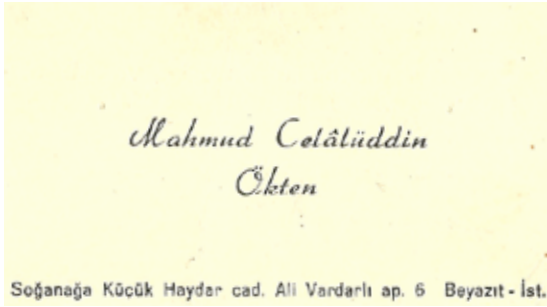
Söz sırası Bakan olarak Tevfik İleri'ye geldiğinde kürsüye çıktı. Orada herkesin huzurunda, arkadaşlar İmam-Hatip mekteplerinin uzantısı mahiyetindeki bu Yüksek İslam Enstitüsünün açılması hususunda Başvekilimizle beraber ne çektiğimizi ben biliyorum, bunu siz bilemezsiniz, sizi anlıyorum ama siz de bizi anlayın, dua edin çoğalsın, daha fazlası için şimdilik üstümüze gelmeyin, dedi ve kürsüde ağlamaya başladı. Yalvarır tarzda, sizden istirham ediyorum şimdi buna razı olun, dedi.²⁷ Daha sonra dinin ilerlemeye engel teşkil ettiğini iddia edenlere cevap verdi. Bu iddianın millî tarihimize çürütüldüğünü, çok medeni olduğu halde çok dindar milletlere en güzel örneğin kendi cemiyetimiz olduğunu belirtti. Müslüman milletlerin geri kalmışlığı konusunda da en mütekâmil din olan İslamiyet'in hiçbir kusurunun olmadığını ifade etti. Tevfik İleri'ye göre, İslamiyeti medeniyete zıt göstermek en büyük haksızlıktı.

Bir Sahne-Bir Konuşma

Ülkemizde camilerin, Kur'an kurslarının ve İmam-Hatip Okullarının dolayısıyla din eğitiminin öteden beri halk tarafından desteklendiği, korunup kollandığı bilinen bir gerçektir. İmam-Hatipler, Milli Eğitimin bir okulu olmasına rağmen din eğitimi verildiği için, açıldığı ilk yıllarda devlet bu okullarının bulunmasını, yapılmasını Kur'an kurslarında olduğu

²⁷ Cevat Akşit Hoca konuşmasının devamında, 60 İhtilâlî'nden sonra İnönü Başbakanken Yüksek İslam Enstitülerinin kapanmasına dair gelen bir yazıyı Enstitü müdürü Ahmed Davudoğlu'nun elinde tutarak ağladığını anlatıyordu. Bunun üzerine Akşit ve arkadaşları Anadolu'daki bütün dernekleri ve İmam-Hatip şubelerini haberdar ederek Ankara'yı telgraf yağmuruna tuttular. Akşit'e göre bu telgraflardan etkilenen İnönü kapatmaktan vazgeçti, üstelik bugünkü Bağlarbaşı'ndaki İlahiyat Fakültesi'nin bulunduğu yeri o yıllarda Yüksek İslam Enstitüsü'ne İsmet İnönü tahsis etti.

gibi halka bırakmıştır. Daha sonraki yıllarda da İmam-Hatip Okul ve yurt binalarını ekseriyetle bu okullara gönül veren insanlar yaptırmıştır. Sadece yaptırmakla kalmamış, devamiyetini de onlar sağlamıştır. Bunu da Anadolu'nun çoğu büyük şehirlerinde ve İstanbul'da İlim Yayma Cemiyeti çatısı altında bir araya gelen gönüllüler topluluğu gerçekleştirir. İşte burada 1949 yılında açılan İmam-Hatip Kurslarının yaşatılması ve ayakta kalması için, olağanüstü bir çaba gösteren Celâl Hoca'nın yaptığı bir konuşma.

Celâl Hoca'nın bulabildiğimiz tek kartviziti

Yıllardır İmam-Hatip Mezunları Derneğinin yayın organı olarak çıkan *Tohum* Dergisi'nin geçmiş bir sayısında İsmail Hakkı Hocaoglu imzasıyla yayınlanan bir yazıda,²⁸ Celâl Hoca'nın ibret verici bir konuşması aktarılır. Bu konuşmada hoca gelinen noktanın öneminden ve ülkenin geleceği için yapılan işin büyüklüğünden bahseder. Bu işin arka planında kendi şahsında isimsiz nice insanın fedakârlığının yattığını anlatmak ister. Aslında Celâl Hoca yapmak istediğini yapamamış, düşündüklerini kısmen gerçekleştirmiş bir kahramandır. Önceki sayfalarda da değindiğimiz gibi, o İmam-Hatip Okulları ile gerçekleştirmek istediğini yapamayınca Arapça koleji açmaya çalışmış, ancak bürokratik mekanizmanın sarp

²⁸ *Tohum*, "İmam-Hatip Gençliği Muzaffer Olacaktır," yıl 3, sayı 32, Ekim 1967.

kayalarına çarpmıştır. Bunu da, gün olur gerçekleştirme imkânı bulurum diye içinde hep umut olarak taşımıştır.

Söz konusu ettiğimiz konuşma 1 Şubat 1960 tarihinde Konya Lezzet Lokantası salonunda yapılan İlim Yayma Cemiyeti kongresinde geçmiştir. İmam-Hatiplerin kuruluşunun hangi ortamda gerçekleştiği, engellemelerin hangi boyutta olduğu, devletin bu okullara nasıl baktığı gibi soruların cevabını birinci ağızdan verdiği için bu konuşmayı *Tohum Dergisi*’nden buraya olduğu gibi aktarıyoruz.²⁹

“Efendiler! Bu davayı nereden omuzlarımıza aldık, hangi noktaya getirdik, mukayese imkânı vermek için hizmetinde bulunduğumuz müesseseye ait başımdan geçen bir hatırayı bir ibret dersi olmak üzere açıklıyorum:

1948’de açılmasına karar verilen İstanbul İmam-Hatip Kursuna müdür tayin edildim. Okul binası vermediler, emir ve idaresi Maarife ait olmasına rağmen vekâlettekiler kendi mektebine bina bulmadılar. Sadece, ‘binayı siz bulun açın’ dediler. İstanbul’da bina aradık bulamadık. Çünkü Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye’de din tedrisatı ve din görevlisi yetiştirme işi esasen vazifesi olduğu halde bu kanunî mesuliyetini çeyrek asır yerine getirmeyen, bu işin üstüne yatan Maarif Vekâletinin din tedrisatına tahsis edeceği bir binası yoktur. Hilafetin merkezi Osmanlı İmparatorluğu’nun başşehri, asırlar boyu ulema ve fuzalâyı içinde barındıran, el’an

²⁹ İsmail Hakkı Hocaoğlu, Celâl Hoca’nın konuşmasını aktarmadan önce yazısının baş taraflarında şöyle bir değerlendirmede bulunur: “Kongre hâlâ devam ediyor. Güneş batmak üzere. Ufukları akşam karanlığı baskıyordu. Sabahtan beri devam eden müzakere ve konuşmalar sonunda zihinler yorulmuş, dikkatler dağılmıştı. Salonda birden bir kıpırdanma ve dalgalanma oldu. Dikkatler toplanmış, bakışlar kürsüdeki aksakallı adama dönmüştü. Gözlüklerinin altında zekâ parıldayan bu muhterem zat herkesi birden kavrayan bakışlarla topluluğa hakim olarak konuşmağa başladı.”

ecdadımızın bin türlü vakıf ve hayır müesseselerini sine-sinde yaşatan İstanbul'da devletin İmam-Hatip Mektebine tahsis edeceği bir bina bulamadık. Nihayet bin müşkilatla, Aksaray'da Küçük Langa'da bulunan, 1791 ve Üçüncü Selim devrinde ilk mektep olarak inşa edilen Vakıflara ait binayı temin ettik. Bu defa sıra ve sandalye lazım. Maarif Vekâleti tahsisat yok diyor, vermiyor. Mektep mektep dolaşarak bir miktar eski sıra ve sandalye temin ettim. Bu da yetişmedi, mütebakisini kendi paramla yaptırdım ve imkân nispetinde okul haline getirdik. Burası bir salonla küçük bir odadan ibarettir. 280 talebeyi bir sınıf olarak bu salona sığdırdık, sıkıştırdık. Tedrisat başladı. Okulun umumi temizliği ve ayak hizmetleri için hademe ve odacılar lazım. Maariften tahsisat istiyoruz, buz gibi cevap veriliyor:

- “Kadro mevcut değil, tahsisat yok!” Maarif tahsisat vermiyor. Hademe tutamıyoruz. Mektebin temizliği ne olacak? Her gün temizlik yapılmazsa 280 öğrenci ve onlarca öğretmen kullandığı hela ve musluklar pek tabii ki kirlenip pislenecektir. Maarifin kulakları bizim tahsisat taleplerimize karşı tıkalıdır, vicdanları paslıdır. Sanki kalpleri taştan daha katıdır ve bu sebeple hademe için tahsisatları yoktur. Talebeler gözümüzün nuru, dinimizin yarınki hâdimleri. Onların izzet-i nefsi kıraram! Haysiyet duygularını zedeleyemem! İnkisâr-ı hayale uğratamam! Hâlet-i ruhiyelerini altüst edemem! Çünkü talebelerime bu yaşta, bu çağda böyle bir iş yaptırırsam onların izzet-i nefsiyle oynamış olur, cemiyete ve insanlara karşı küskün ve kırgın yetişmelerine sebebiyet vermiş olurum. Bunu yapamam! Esasen bu gibi işler insan tabiatına girân gelir. Kendi nefsimin hoşlanmadığı bu işi talebelerime hiç yaptıramazdım. Nihayet iş başa düştü. Bu sebeple mektebin helalarını ve musluklarını günlerce bu mektebin müdürü olan bu fakir temizlemiştir. Bugünkü hâlimize şükredelim.”

İhtilalin Ayak Sesleri

1960 İhtilali'nin ayak seslerinin duyulduğu sıralardı ve hac mevsimi yazı geliyordu. İhtilal olmadan önce Celâl Hoca tekrar hacca gitti. Bu onun üçüncü haccıydı. İlk haccından sonra Ravza-i Mutahhara'nın bulunduğu Medine sevdası onda hep devam etti. Günün birinde Medine'ye yerleşip Peygamberimizin huzurunda yaşamak istedi hep. Bu düşüncesi gerek ailevi sebeplerden dolayı ve gerekse rüyanın hayatı üzerindeki etkisi nedeniyle gerçekleşmeyince her yıl hac mevsimini ipe çeker oldu.

Celâl Hoca ihtilâlin olduğu günlerde Medine'de bulunuyordu. Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir diyerek olanları tahmin etmişti. Gençlik yıllarındaki İttihat ve Terakki'nin yaptığı taşkınlıklar aklına geldi ve memleketin gidişatı hakkında büsbütün kötümserliğe kapıldı. Akşamları dinlediği ajans haberlerinden duyduğu gelişmelere çok üzülüyordu. Celâl Hoca'ya göre Adnan Menderes başkanlığındaki hükümet, vatana ve millete hizmet etme bakımından o zamana kadar gelmiş geçmiş hükümetlerin en iyisi ve en çok çalışanıydı. Bunu apaçık söylerdi ve kimseden de sakınmazdı. Siyasetse siyaset, ne düşündüğünü belli eden harbi kişiliği bunu gerektiriyordu.

Menderes'e karşı hocanın özel bir sevgi ve muhabbeti vardı. İmam-Hatip Okullarını onun devr-i iktidarında açtıklarını biliyordu. Açamadığı Arapça koleji projesinden de onun muhalifleri yüzünden sonuç alamamıştı. Daha önce bir bölümde hocanın Başbakan'ın oğlu Aydın Menderes'e özel Kur'an ve dinî bilgiler dersi verdiğini anlatmıştık. Başvekil'in İslam'a ve Kur'an'a olan hâlisane bağlılığını bizzat ondan dinlemişti. Kendisine çektirenlerle Başvekil'e çektirenlerin adresini ve aynı mahfilden beslendiğini çok iyi biliyordu. Mehmet Niyazi Özdemir'in "Menderes'in günahını işleyen hoca" ifadesini yeniden göz önünde bulundurursak,

Celâl Hoca'nın Adnan Menderes'e beslediği sevgi ve muhabbetin derecesini daha iyi anlarız.

Celâl Hoca hac dönüşü tekrar İstanbul'a geldi ve Yüksek İslam Enstitüsündeki tevhid, kelim gibi derslere girmek için görevinin başına döndü. Mevcut Demokrat Parti iktidarı devrildikten sonra oluşan kaosu bizzat gördü. Aslında olanları hoca aylar ve yıllar öncesinden sezmişti. Şehirde sis bulutları altında askerî cuntanın damgası bütün açıklığıyla görülüyordu. Normal bir gidişat kısa sürede anormal bir sürece dönüşmüştü. Bütün bir ülke bilinmezliklere doğru yol alıyordu. İnsanlar birbirine şüphe ile bakmaya başlamıştı. Herkesin istediği çoğunluğu yerinden alıp daha az kimsele-
rin istediği bir grup azınlık söz sahibi olmuştu memlekette. Sonraki yıllarda da millete rağmen devam eden kötü bir gele-
leneğin başlangıç noktasıydı bu: 27 Mayıs 1960.

27 Mayıs'tan önce olaylar o kadar hızlandı veya hızlandırıldı ki İhtilal ben geliyorum diyordu zaten. Şair Erdem Bayazıt'ın hatıralarından öğrendiğimize göre ilkin İstanbul Hukuk Fakültesinde onun bulunduğu anfide çıkarıldı olaylar. Sonra bu olaylar bahane edilerek sıkıyönetim ilan edildi. Nisan ayının sonlarına doğru öğrenciler trenlere bindirilerek memleketlerine yollandı. Bu olaylar üzerine üniversite bir süreliğine kapandı. Anadolu'da bunun yankısı katlanarak ve aslından sap-
tırılarak yayılıyordu. Yok, şu kadar insan ölmüş, yok bu kadar insan sabun yapılmış, kurşuna dizilmiş falan. Basın olayları alabildiğine körüklüyordu. Hâlbuki yakın tanıkların anlattığı-
na göre olanların özeti şuydu: Öğrenciler üniversite bahçe-
sinde toplanıyor, ardından yürüyüş yapıyorlar, polis de onları çeviriyor ve akabinde sıkıyönetim ilan ediliyor. Bu arada ge-
celeri askerler öğrencileri cemselere doldurarak Davutpaşa ve Rami'deki kışlaya götürüyordu. Giderken cemselerin arka kapağı açılıp mahalle mahalle slogan atılıyordu. Yatacak yeri ve yiyecek ekmeği olanlar rahatlıkla cemselerin arkasından

atlayarak yurtlarına dönüyordu. İstanbul'da olan bu olayların Anadolu'ya yansması korkunçtu. Yapılanlara kılıf uydurmak için Anadolu şehirleri böyle kara bir propaganda altında idi. İşte talebeler kırılıyor, eziliyor, efendim harbiye yürüyüş yapmış, insanlar kurşuna dizilmiş gibi akla ziyan haberler yazılıp çiziliyordu. Nitekim 27 Mayıs'tan sonra bu yalanlar bir süre daha devam etti ve şıp diye birden kesildi. Kesildi çünkü hasıl olunan amaca ulaşılmıştı.

Bu arada basın ve ajansların da etkisiyle her şey birbirine karıştığı için, böylesine bir belirsizlik ortamında şöyle propagandalar yapıldı: Fatin Rüştü Zorlu yabancı şirketlerle yapılan bütün anlaşmalardan yüzde on alırdı. Hasan Polatkan yüzde beş alırdı. Adnan Menderes Vatan Caddesi'ni Amerikan uçakları rahat insin diye yaptıırıyordu. Bu kadar geniş yollara ne gerek vardı! Petrol arayan şirketler petrolü buluyor, işgal ettikten sonra ileride gelip işletmek için üstüne beton döküyordu. İhtilale kadar bu tür propagandalar basın yoluyla pohpohlandı ve önü arkası kesilmedi. Hatta Türkiye'nin en büyük barajı olan Adana'daki Seyhan Barajı yapılırken; bu baraja ne gerek var, bu elektriği kim kullanacak, bu baraj patlayacak, Adana'yı sel alıp götürecekt... diye akla ziyan tartışmalar olmuş ve basının etkisiyle halk bu yalanlara inandırılmaya çalışılmıştı. Yaşadığı dönemin sanatkâr bir tanığı olan Erdem Bayazıt bu söylentileri tek tek anlatır hatıralarında.

AİLE ORTAMI

Baba Olarak Celâl Hoca

Öğrencisi Orhan Okay'a göre Celâl Hoca, çocuklarıyla küçük yaşta şakalaştığını, onlara zaman zaman takıldığını ve onlardan bahsederken üzerlerine titreyerek gözlerinin ışıldadığını belirtir.¹ Bu ilgi, her şefkatli babanın kendi çocuklarına gösterdiği ilgiden biraz farklı olmalı ki Orhan Hoca onun bu özelliğini vurgulama gereği duyuyor.

Çoğu ünlü hocanın soy isimlerini taşıyan çocuklarının, babalarının mirasını koruyamadıklarını, tarihe mal olmuş bu kimselerin bıraktığı boşluğu dolduramadığını biliyoruz. Emin Işık anlattığı bir anekdotta,² Celâl Hoca'nın çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirdiğini belirtmek için şöyle der: Hoca ömrünün son demlerini Medine'de geçirmek istiyordu. Bir öğrencisine kızının da yine oraya gitmek istediğini, annesi ile kardeşinin buna razı olmadığını, bu yüzden aralarında kaldığını, annesinin tek başına evi idare edemediğinden

¹ Orhan Okay, a.g.e., s. 52-53.

² Emin Işık, a.g.e., s. 24.

dert yanıyordu. Bu talebe çoktan beri hocaya söylemek isteyip de söyleyemediği bir şeyi uygun bir fırsat düşmüşken ifade etmeyi de ihmal etmedi:

- “Çocuklarınızı bu şekilde yetiştirdiğinizden dolayı cidden tebriğe layıksınız. Benim merak ettiğim bir husus vardır, hocaların çoğu bu işe ehemmiyet vermezler. Birçok ilim irfan sahibi kimselerin kendilerine hiç de layık olmayan çocukları olur.” Celâl Hoca’nın, öğrencisinin bu düşüncesiyle ilgili verdiği cevabı çok ibret verici ve düşündürücü:

- “Ehemmiyet vermezler değil, bilmezler de ondan! Sonra bir cihet daha vardır, ben çocuklarıma haram lokma yedirmedim. Evladım, bu eve haram lokma girmemiştir.”

Celâl Hoca çocuklarını önce temelden kendisi yetiştirerek iyi bir eğitim imkânı sağlamıştır. Çocuklarının iyi bir şekilde yetişmesi için çalışmış, asıl yatırımı onlara yaptığından hayatı boyunca bir ev sahibi bile olamamıştır. Devrin çoğu memurları genellikle şehirlerde “bahçeli ev”lerde otururken, o hep kirada kalmıştır. Cumhuriyetin ilk açılan okullarında felsefe, psikoloji ve edebiyat gibi dersler okutsa da, gerçekte bir din adamı olan hocanın çocuklarını doktor, kimyager ve mühendis olarak yetiştirmesi konusu önemli ve düşündürücüdür. Kızı Hümeysra Hanım’ın “her eve bir anne, yedi mahalleye de bir doktor lazım” anlayışıyla Çapa Tıp Fakültesi’ne gönderildiğini biliyoruz. Züheysra Hanım’ın kimya eğitimi almasının sebebini bilmemekle beraber, Sadettin Bey’in İstanbul Teknik Üniversitesine gönderiliş öyküsü daha farklı ve bir işaret üzerine olmuştur.

Liseyi bitirdikten sonra bir gün Celâl Hoca yanında oğlu Sadettin olduğu halde Mehmet Zahit Efendi’yi ziyaret etti. Oğlunu tanıttıktan sonra:

- “Hocam buna dua et!” dedi. Mehmet Zahit Efendi de:

- “Dua ederim, yeter ki teknik üniversiteye gitsin!” dedi. Liseden sonra Ömer Sadettin’in adresi tartışmasız İstanbul Teknik Üniversitesi oldu. Hem Mehmed Efendi’nin emir niteliğindeki tavsiyesi, hem de biricik oğluna göre Celâl Hoca’nın, “meşakkat noktasında oğlum bir miktar rahat etsin diye düşündüğü için”³ Sadettin Ökten’i bugün mühendislik eğitimi almış olarak görüyoruz. Beşir Ayvazoğlu’nun ifadesiyle, “Celâl Hoca kendi üzerinde hissettiği baskıyı oğlunun üzerinden uzaklaştırmak istemiş” olabilir.

Celâl Hoca gerek çocukları ve ailesi ve gerekse iç güveyisi olarak girdiği evin diğer fertleri için olsun, örnek bir aile reisi olmuştur. Çocuklarını dinî bir hassasiyetle yetiştirmeye özen gösterirdi. Kızı Hümeysra Ökten babasını anlattığı bir röportajda şunları söyler: Annem-babam bizim nasıl olmamızı isterlerse kendileri de öyle yaşardı. Babam çok sert, otoriter, ama merhametliydi. Bazı şeylere dikkat ederdi. Özellikle tesettüre çok dikkat ederdi. Eve misafir geldiğinde haremlık ve selamlık uygulanırdı. Babam evin işlerine hiç karışmazdı. Ne yemek pişecek, nasıl yapılacak, bunlar tamamen annemin tasarrufundaydı. Evimizde yalan, gizli iş çevirmek yoktu. Babam, annemle istişare ederdi. Büyüyünce biz de söze karışmaya başladık. Saygı vardı. Babam söze başladığı zaman biz susardık, söyleyeceklerimizi sonra söyledik. Akşamları babam bizi etrafına alır, bir sohbet açar, İslam tarihinden, İslamî hayattan güzel şeyler anlatırdı. Bunların ruhuma çok tesiri oldu. Babamın kıyameti bir anlatışı vardı ki seyretmiş gibi olurdum. O dehşet anlarını, “Dünya bitti; artık kıyamet kopacak; dağlar, denizler her şey birbirine karışacak, ortada hiçbir şey kalmayacak. Ondan sonra geniş bir saha, ne o zenginler, ne o krallar, ne de imparatorlar, hiç kimse yok. Ses yok, böyle bir müddet

³ Altınoluk, sayı: 211, Mayıs 1999.

kalınacak. Sonra bir nidâ gelecek. Bugün mülk kimin! Atım, arabam diyenlerden yine ses yok!" gibi etkileyici ses tonuyla anlatırdı. Peygamberimiz'in hayatından, sahabelerden, büyüklerden, Osmanlı tarihinden, Allah dostlarının hayatından konuları sevdirerek anlatırdı.⁴

Celâl Hoca 1936 yılında bir yaşında ölen İbrahim Edhem'den sonra altmış yaşında bir erkek evlat babası olur. Artık kaybettiği oğlunu yeniden bulmuştur. Kaybettiğini yeniden bulmanın sevincini onun bu tarihten sonraki hayatında sık sık dile getirdiğini görürüz.

Hoca'yı yakından tanıyanların belirttiğine göre kasaptan et alırken etin en iyi yerinden kestirirdi. Eve aldığı meyvelerin, sebzelerin en iyi ve albenili olmasına dikkat ederdi. Bir gün Kanlıca'da oturduğu yaz aylarında Mısır Çarşısı'nın dış duvarına bitişik tanıdığı bir manava uğradı. Orada manava güzel ve olgun meyveleri seçtirdi, sonra da yanında bulunan Orhan Okay'a dönerek: "Sadüddin bunları sever" dedi.⁵ Türk aile sisteminde erkek çocuğun yeri bir başkadır. Orhan Okay'ın ifadesiyle belirtirsek, "Celâl Hoca kızlarını da severdi ama oğluna sevgisi biraz farklıydı galiba!"

Hoca, lise öğrencisi Orhan Okay'la Suriçi'nde İmam-Hatip için kim bilir kaçınıcı defa yer bakmaya çıktıkları sıcak bir günde yola koyulmuşlar. Hoca'nın "Bir elimde baston, bir elimde bizim Orhan" dediği günlerden bir gün, yolları evlendiği ilk yıllardaki oturduğu yere yakın bir yer olan

⁴ Ayşe Hümeysra Ökten, a.g.e., s. 27-28.

⁵ Sevgili okuyucular, bu kitabı hazırlamak için stüdyoda üç kişi baş başa oturup Orhan Okay Hoca bunları anlatırken, söylenenlere dikkatle kulak kesilen Sadettin Bey'in, hocanın dediklerini hafif tebessümle karşıladıktan sonra, "İlk defa duyuyorum, Celâl Hoca'nın bir evlâdı olarak hoşuma da gitti doğrusu!" deyişini ve yüzündeki mutluluk ifadesini görmeliydiniz.

Karagümrük'e düşer. Tanıdığı bir kurabiyecinin önünden geçerler. Hoca kurabiyeciye selam verdikten sonra koyu bir sohbete dalar. Konuşmalarından iki mahallelinin uzun zamandır görüşmedikleri anlaşılıyordu. Söz dönüp dolaşıp Ayşe Hümeýra'nın çocukken oradan aldığı kurabiyelere geldi. Esnaf, Hümeýra daha çocukken buraya gelir, işte şu tezgâha zor yetiştirdi, kurabiyeleri alır giderdi, diye tatlı tatlı anlatıyor. Tabii, kurabiyeci küçük Hümeýra'ya verdiği kurabiyeleri bir deftere yazıp parasını ay sonlarında hocadan toptan alıyordu. Celâl Hoca da, kız demiş Hümeýra'ya, bo-yuna kurabiye yiyorsun benim paralarımı bitiriyorsun! Küçük yaştaki Hümeýra'nın çocukça verdiği cevap hem Celâl Hoca'yı hem de esnafı o anda çok güldürmüştü:

- "Olur mu baba demiş, bakkal amca benden hiç para almıyor ki, kurabiyeleri her defasında bedava veriyor!"

İsmail Karaçam, Celâl Hoca kadar çocuklarına düşkün, onlar üzerinde titreyen bir baba daha görmedim, diyor bir konuşmamızda. Ortaokul yıllarında sarışın, biraz şişmanca olan oğlu Sadettin'i yalnız bırakmaz, onu okula elinden tutup götürüp getirecek mutlaka birini bulurdu. Oğluna ve kızlarına karşı çok düşkün olan hoca, aynı zamanda onlara karşı son derece şefkatli ve merhametli idi. Disiplini elden bırakmamak ve şımartmamak kaydıyla çocuklarına zaman zaman iltifat da ederdi. Onları karşılırlarına alır abla ve büyük adam muamelesi yapardı. Çünkü pedagojiyi çok iyi bilirdi. Çocuklarına karşı bu ilgisini anlatırken çoğu ailenin çocuk yetiştirmekten habersiz olduğunu söylerdi.

En önemli sıfatı bir "hoca" olan Mahmûd Celâleddin Ökten, elbette başka çocuklara da iltifat ederdi. Onları karşısına alır, büyük adam yerine koyarak öyle konuşurdu. Kendi çocuklarına nasıl davranırsa başkalarının çocuklarını da öyle muhatap alırdı. Cebinde çocuklara verilmek üzere

yarım bir gümüş lira veya kuruş muhakkak bulundururdu. Mahalle arasında olsun, akraba ziyaretlerinde olsun çocukları sevindirmek, gönüllerini hoş etmek, yanaklarını okşamak aldığı özel zevkleri arasındaydı.

Celâl Hoca aynı zamanda iyi bir baba ve iyi bir pedagoğtur. Çocuklarına hem babalık ve hocalık, hem de pedagoğluk yapmıştır. Ayşe Hümeýra babasının kendilerini küçükken bir masa başına toplayıp siyerden, tarih sayfalarından, bilhassa İslam tarihinden kıssalar anlattığını bugün gibi hatırlıyor. Nasıl hatırlamasın ki, bunu sanki o tarihlerde yaşamış bir aktör gibi yapmaktadır. Sadettin Ökten henüz daha çocuk yaşlarındayken babasının Hazret-i Ayşe'yle ilgili İfk hadisesini anlatışını unutamıyor. Bu anlatışta bir trajedinin olduğunu sezinliyor. İnsanların iffetle ilgili meseleler üzerindeki değerlendirmeleri, bir hanım hakkındaki konuşmaları çocuk yaştaki Sadettin kavrayamıyor henüz. Ama Hoca kendi çocuklarını “bunlar çocuk, anlamaz” demiyor, büyük adam yerine koyarak anlatıyordu. Deyim yerindeyse kar suyu kaçıırıyordu onların kulağına. Babasının çocuk yaşında anlattığını Sadettin Ökten unutamıyor, nice zaman sonra büyüdüğü zaman kavırıyor. O sadece söylemekle yetiniyordu, çünkü toprağı attığı tohumun heder olmayacağını biliyordu. Meselâ babasının eğlence olsun diye ezberlettiğı şiirlerin ne anlama geldiğini, neye tekabül ettiğini mühendislik okuyan Sadettin Ökten sonraları daha iyi kavırıyordu.

Celâl Hoca söyleyeceğini söyler, ondan ders almak artık dinleyenlere kalırdı. Bu aynı zamanda onun dünyaya bakışını ve karakterini de gösterir. Anlattığı bir kıssaya çocuk yaştaki Sadettin şahit olur va babasını hayretle dinler: Hazret-i Hüdâi ile Üftâde Hazretlerinin kıssası bu. Hüdâi evlendikten sonra abdest almaya çalışan hocasının eline su dökmeye hazırlanıyor. Hocasının abdest alırken kullanacağı su

güğümünü kalbine doğru götürüyor. Hüdâî suyu dökmeye başlayınca, Üftâde Hazretleri suyun sıcaklığından yandığını belirten bir hareket yaparak:

- “Âh! diyor, su güğümü o kadar ısınmış ki, bunu nereden ısıttın kalbinde mi, diye soruyor Üftâde’ye. On yaşındaki Sadettin bundan bir şey anlamıyor henüz, ama mühim bir şey olduğunu seziyor. Hohlamakla, kalbe koymakla su mu ısınmış, demiyor babasına itiraz ederek. Çünkü anlatan adam babası ve o kadar gerçekçi ki anlattığı hadiseyi bizzat yaşamış gibi ifade ediyor.

Çocuklarına daha çok sufilerin hayatını anlatan Celâl Hoca’dan bir kıssa da kızı Ayşe Hümeýra Hanım hatırlıyor.⁶ İmam Birgivi, Birgi’de yetişmiş. O kadar takva sahibiymiş ki sadece kendi elinin emeğini yermiş. Bir tarlası, iki öküzü ve ineği varmış, onların sütü ile tarla mahsulünden ekmeğini yapıp geçimini sağlarmış. Son derece takva sahibi olduğu için, tarla sürerken bile hayvanlara vurmaz; bir tutam yeşil otu alır, tarlanın kenarına koyar, hayvan o tarafa gider, böylece hayvana bir fiske vurmaktan tarla sürülürmüş. Bir gün tam öğle vakti yemek yenecek, yanlarından geçen bir atlı selam vermiş. Hoca selamı alarak azığına buyur etmiş. Atlı, “İşim acele ferman götürüyorum” demiş. Hoca da meraklanıp, “Ne fermanı?” diye sormuş. Atlı, “Şeyhülislam fetva verdi” demiş. Hoca fermanı istemiş, okumuş ki fermanda hata var, fermanı yazanın Arapçayı iyi bilmediğini anlamış. Fermanda, “Bir adam bir adamın sülalesine küfretti, bu peygambere gider, peygambere küfrettiği için adamın katli lazım gelir” diye yazıyormuş. Birgivi hemen fermanı alıp yırtmış. Adama “Git söyle, cevabını isterlerse veririm” demiş. Adam geri dönmüş, Birgivi’yi İstanbul’a çağırmışlar. Kendi azığıyla gelerek doğru fetva emininin odasına girmiş.

⁶ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 119.

O sırada fetva emini namaz kılıyormuş ama Birgivî selam vermiş. Namazını bitiren fetva emini, “Bir de hoca olacak-sın, namaz kılana selam verilir mi!” demiş. Birgivî “Doğru efendim, ama siz sureten namaz kılıyor; eve gidersem şunu alayım, bunu alayım diye düşünüyorsunuz” demiş. O zaman şeyhülİslam kendisine çeki düzen vererek, bu adam kıymetli bir zat diye düşünmüş ve hürmet göstererek İstanbul’da ağırlamışlar. Padişahla tanıştırmışlar. Padişah son derece memnun kalarak, “Size burada külliye yapalım, talebe yetiştirin” demiş. Birgivî, “Benim yerim Birgi, orada oturmaya mecburum” demiş. Padişah bu isteği kabul ederek bir davet vermiş; sağ tarafına Birgivî’yi oturtmuş ama bakmış Birgivî gelen yemeklerden yemiyor. Pilav gelince padişah “Bu benim has bahçemden, helal olsun” demiş. Bu sefer Birgivî dayanamamış, “Padişahım göstereyim mi?” deyip, eline bir avuç pilav almış, sıkmış ki kan damlamış.

Bu kıssalarla Celâl Hoca çocuklarına bir şeyler anlatıyor, onların bilinçaltlarına helal ve haramın ölçülerini koyuyordu. Onların zihin dünyasında kalan bir baba olarak Celâl Hoca imajı: dikkatli, düzenli, devamlı okuyan, disiplinli, merhametli bir baba. Aynı zamanda yalnız kalmaktan hoşlanan bir insan. Kendilerinden kaçtığı için değil, Rabbiyle baş başa kalmaktan hoşlandığı için mutlu. Bu yalnızlığını zaman zaman dışarı çıkarak tabiatla paylaşırdı. Bir köşeye oturur, daldardı kendi âlemine. Ağaçlara bakar, güneşe bakar, yürüy-en insanları seyreder, onlarla sohbet ederdi. Çocukluk yıllarının geçtiği Karadeniz’in hırçın dalgalarını tahayyül eder, hayat çizgisinde geldiği noktayı düşünürdü.

Sadettin Ökten’in hatıralarında, Boğaz yıllarında babası ile birlikte Kanlıca’dan Emirgan’a muazzam bir geçiş tablosu daha var: Bir gün Celâl Hoca, “Bugün Şerif Hazım Bey’e gideceğiz” dedi oğluna. Çocukluğundan beri zaman

zaman beraberinde götürürdü onu böyle yerlere. Belki de yol yordam öğrensin, büyüklerin yanında nasıl konuşulur, nasıl davranılır onu bellesin diye yapardı bunu. Sadettin lise son sınıftadır ve mevsim yaz, aylardan ağustos. Hava hafif poyrazlı. Şerifler soyundan gelen Hazım Bey Emirgan'da oturmaktadır. Kendileri de Kanlıca'yla Çubuklu arasında bir yerde. Kanlıca Mektebine doğru birlikte yürüdüler. Sadettin denize bakmaya ve hele vapurun giderken geride bıraktığı beyaz deniz köpüğünü seyretmeye bayılırdı. Karşıya nasıl geçeceklerini merak ediyordu. Akıntı yok, sular durgun. Emirgan'a geçmek için vapuru hiç tercih etmezdi Celâl Hoca. Kayıklara binerdi hep. Az ileride yaşlı bir sandalcıya rastladı. Parmağıyla gel işareti yaparak onu İsmailağa Kahvesi'nin yan tarafına çağırırdı. Sandalcı "Buyrun hocam" dedi. Baba-oğul yaşlı sandalcının ince ve dar teknesine bindiler ve kayıkçı sandalın yönünü Emirgan'a çevirerek küreklere asılmaya başladı. Boğazın durgun sularında baba-oğul süzülerek gidiyorlardı. Hoca kendi dünyasında Boğazı seyrederek durmadan okuyor. Boğaz için yapılmış kayık adeta bir gelin gibi süslü. Yanlardan, iki taraftan koltuğu uzanıyor ve evde örülmüş kanaviçeli patiska örtüleri var. Kayıkçının baş tarafında bir set bulunmaktadır. Üzerinde bazen incir yaprakları olur ve ıslatılır yazın serinlemek için. Onun üzerinde kupası bulunur. Bir kenarda da ayakkabıları çevrilmiş olarak durur. Kayıkçının kolları dirseğine kadar hafif sıvalı. Emirgan'a geldiklerinde kayıkçı yan taraftaki basamaklardan birine basıyor baba-oğul insin diye. Celâl Hoca iki buçuk lira çıkarıp kanaviçeli beyaz patiskanın üzerine bıraktı. Kayıkçı paraya baktı ve hafifçe gülümsedi. Hiç konuşmadılar yol boyunca. Kelimeler susmuş, jest ve mimikler konuşuyor sadece. Tanımayanlar birbirlerini. Tanımlarına da gerek yok zaten. Her ikisi de İstanbullu: biri kayıkçı, diğeri hoca. Hoca pazarlık yapmıyor kaç gidersin, diye. Kayıkçı da arkadaşlarının

önüne geçerek, “gel, hooop!” diye bağırıyor ulu orta. İndikten sonra, uğurlar ola diyor sandalcıya. Sonra... Sonrası nezaket dolu sohbet, Şerif Hazım Beylerin konağında içilen kahveler eşliğinde doyumsuz konuşmalar...

Yemek Saati: 19.30

Celâl Hoca bir prensip adamıdır. Günlük bütün rutin hareketleri bir plan ve programa göredir. Her gün akşam 11.30-12.00 arası yatar, sabahleyin de 05.00-05.30 arası kalkardı. Bu alışkanlığı yıllarca böyle devam etmiştir. Günlük uyku saati 5-6’dır. Sabah erkenden kalkarak sobayı yakar, önce ihlamurunu ısıtırdı. Okula gitmek için evden çıkana kadar dersin başından kalkmazdı.

Onun bu prensibini yemek saatlerinde de görürüz. Öktengil ailesinin akşam yemeği saati 19.30’dur. Yaz-kış bu yemek saati değişmez. Hoca eve akşam saat 6’da gelir ve hemen rahlesinin başına derse otururdu. Çocuklar okuldan gelince biraz kahvaltı etsin, sonra gazeteye bir göz atıp olaylardan haberdar olsunlar, derdi. Eve her gün mutlaka bir günlük gazete girerdi. Yerine göre başta *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Tasvir-i Efkâr* olmak üzere birkaç gazete aldığı da olurdu. Daha sonra “Küçük” diye seslenirdi Fatma Züheyra’ya, ondan da ılık bir su isterdi. Bu su, oda suyundan daha ılık olacak. 65 yaşından sonra devamlı ılık su içmeye dikkat etmiştir. Su istediği zaman, bu demektir ki ılık su getireceksin. Boğazındaki ses telleri zarar görmesin diye hiçbir zaman soğuk su içmemiştir. Hoca’nın bu alışkanlığını bugün öğrencisi Selahattin Kaya’da da görüyoruz. Selahattin Hoca yaz-kış hiç soğuk su içmez, hep ılık su içer. Hoca’nın sık sık nükseden bir hastalığı yoktu ama kronik bir farenjiti vardı.

Celâl Hoca’nın hayatı okumaya endekslenmiş bir hayattır. Eve geldikten sonra yemek saatine kadar okur, ders çalışırdı. Yemek saatine çeyrek kala anneleri yerine göre Hümeysra’yı,

yerine göre Züheyra'yı çağırarak salata falan hazırlanmasında yardımlarını isterdi. Saat tam 19.30 olunca yemek masasına otururlar, radyo açılırdı aynı saatte. Yemeği devamlı masada yerlerdi. Tabaklar hep ayrı ayrı servis edilir, servis ev sahibesi Emine Mahmûde Hanım tarafından yapılırdı.

Celâl Hoca sofraya masasında önce kendi gününün nasıl geçtiğini özetlerdi aile efradına. Kimleri gördüğünü, o gün kimlerle karşılaştığını duruma göre bazen sevinerek bazen üzülerken naklelerdi. Mesela vapurda eski bir talebesi ile karşılaşmıştır ve önemli bir göreve gelmiştir. Onunla konuştuğundan, gelip elini öptüğünden iftiharla bahsederdi. Kimi zaman eski bir arkadaşının ölüm haberini almış veya hastalandığını duymuştur. Anlattığı konular sofraya başındakileri doğrudan ilgilendirmese de bir günlük macerasını özetlerdi. Sonra hane halkına sorar:

- Ne yaptınız, ne ettiniz? diye. Çocukların dersleri hakkında bilgi alır, imtihanların başlayıp başlamadığını sorar. Bazen hocalarından kendileri hakkında iyi şeyler duyduğunu belirtir ve bundan son derece memnun olurdu. Böylece kendiliğinden bir sohbet ortamı oluşturur. Zaman zaman gündemi belirleyerek sağlık konusunu açar. Yeme-içmeye dikkat edilmesini, dışarıda rastgele şeylerin yenmemesini tavsiye ederdi çocuklarına. Bazı konularda onların da görüşünü alırdı. Yaşları küçük, bunlar bir şeyden anlamaz, diye düşünmezdi. Onların da görüşlerini dinler, önem verirdi. Onlar da kendi düşüncelerine böylece değer verildiğini bilirdi. Bazen yakın akrabalar geldiğinde bu yemek toplantısı çok uzardı. Hatta böyle zamanlarda Mahmûde Hanım'ın sofrada soğuyan yemekleri yeniden ısıttığı çok olmuştur.

Hoca elbette hanımının da görüşlerine başvururdu. Sadece ev işleriyle değil, dışarıdaki işleriyle de ilgili hane halkının görüşlerini alırdı. Çünkü her gün yaşadığı olayları,

karşılaştığı insanlarla ilgili olarak akşam gelir ev halkına anlatırdı. Çoğu zaman, gel hanım konuşalım derdi. Bir mese-
lenin hem menfi hem müspet yönünü anlatırdı. Para işlerini
hanımına bırakırdı. Kazandığı tüm paraları getirir ona tes-
lim ederdi. Aileyi içeride çekip çeviren, evin dahiliye ve ma-
liye nazırı Emine Mahmûde Hanım'dı. Celâl Hoca'nın biricik
gelini Meriç Hanım'a göre kayınvalidesi, Öktengil ailesini
toparlayıcı ve şemsiye konumunda olmuştur hep. Bu tespit
doğru idi çünkü aile Emine Mahmûde Hanım'ın vefatından
sonra tespih tanesi gibi dağıldı. Fedakâr, mütedeyyin, mü-
tevekkil nice bin Türk analarından biriydi o. Elinden her iş
gelen hamarat bir hanımdı. Hoca'nın dostlarından Nurettin
Topçu ve Mahir İz, hanımefendinin yaptığı etli pilav ve kö-
mür ateşinde pişirdiği patlıcan kebablarına bayılmış.

Celâl Hoca'nın bıraktığı boşluğu dolduran canlı bir göl-
gesi Emine Hanım. Çoğu komşu kadınlar gibi dedikodulara
itibar etmez, gıybet ve iftira gibi günahların kıyısından bile
geçmezdi. Kızı Züheyra Hanım'ın anlattığına göre dışarı çık-
ması gerektiği zaman mutlaka pardesüsünü giyer öyle çı-
kardı. Yabancılar geldiğinde mutlaka eline bir eldiven takar-
dı. Celâl Hoca hanımının tesettürüne dikkat ederdi ve o da
kocasının ölümünden sonra sanki beyefendisi yaşıyormuş
gibi bu konuda hassasiyet gösterirdi.

Celâl Hoca'nın gerek sofrada ve gerekse başka or-
tamlarda çocuklarına söylediği sözler vardır. Bunu bir tali-
matname olarak da anlayabiliriz. Karşıdakini kendin gibi
düşünmedikçe hiçbir zaman iyi bir insan, iyi bir Müslüman
olamazsınız, derdi. Yemekte yenen şeylerin en iyisini ken-
disi kabul etmez, başkalarına verilmesini isterdi. Mesela
muzun en gösterişlisini, en iyi elmayı, tatlıların en büyük
dilimini kendisi almazdı. Bunu sadece evdeki sofrada de-
ğil, dışarıda da uygulardı. Nefse hoş gelmese de başkalarını
kendin gibi düşüneceksin derdi. Kimsenin malında gözün

olmayacak, bir toplu iğnenin ucu kadar haksız bir şey elde etmeyeceksin, sen de haksız yere vermeyeceksin derdi. Hep verici olacaksın, alıcı olmayacaksın prensibini düstur edinmiştir. Veren el alan elden her zaman üstündür, düsturuna göre hareket etmiştir. Sofrada çoğu zaman bunun gibi meseleler üzerinde ve hak-hukuk konusunda özellikle dururdu. Eve bir tamirci geldiği zaman, onun da hakkını gözeterek sofraya hazırlatır, birlikte yerdi. Çocuklarının kanaat-kâr olmalarını isterdi. İsrafı sevmezdi. Kâğıtların arkasını ve kurşun kalemi sonuna kadar kullanırdı. Bunu babalarından gören Hümeýra ve Züheyra Hanımlar kalem uçları kullanılamayacak hale gelince ucuna bir şeyler bağlayarak sonuna kadar bitirirlerdi.

Celâl Hoca altmış yaşından sonra akşamları sofraya oturmamaya başladı. Otursa bile hane halkına eşlik etmek için oturur, hemen sonra kalkardı.

Öktengiller

1923 yılında evlenen Celâl Hoca'nın iki kızı ve iki de erkek olmak üzere dört evlâdı olmuştur. İlk kızı Ayşe Hümeýra biraz gecikir ve 1925 yılında dünyaya gelir. İki yıl sonra 1927'de Fatma Züheyra doğar. 1935 yılında İbrahim Edhem dünyayı teşrif eder ve bir yaşında zatürreden ölür. Son çocuğu Ömer Sadettin 1942 doğumludur. Sadettin doğduğunda Celâl Hoca 60 yaşındaydı. Öktengilleri şimdi kronolojik olarak kısaca tanıyalım:

Ayşe Hümeýra Hanım, 1940'lı 50'li yıllarda başörtülü olarak okumuş mütesettire bir doktor. 1970'li 80'li yıllarda başlayan başörtüsü tartışmalarından onyıllar önce Çapa Tıp Fakültesinde okurken dışarıda başını örtmüş, namazlarını hiç kaçırmamıştır. Namaz vakitlerinin dışında civardaki mescitler kilitlendiği için açık mescit bulmakta zorlandığı

çok olmuştur. Hastanede çalışanlarla ülfeti ilerlettikçe namazlarını pek kimsenin uğramadığı kütüphanenin kuytu bir köşesinde kılmaya başlar. Kütüphane memuru, Satanik adlı Ermeni bir kızdır. Kütüphanenin kapılarını açarak arkadaşları Hümeýra'nın namaz kılmasını sağlayan Satanik hoşgörülü bir insandır. 60'lı yıllarda tek tük görülen başörtülü öğrenci, Hümeýra Hanım'ın okuduğu yıllarda yok denecek kadar azdı. Sadece kendisini hatırlıyor. Çapa Tıp Fakültesini birinci olarak bitirip ihtisas imtihanını verdikten sonra herkes ona iyi bir akademisyen ve başarılı bir bilim insanı olacak gözü ile bakıyordu. Ancak o sırf başını açmak zorunda kalırım düşüncesiyle kariyere yanaşmadı, hemen meslek hayatına atıldı. Çapa'da Kızılay görevlisi olarak asistanlık imtihanı açılır. En şanslı aday da Ayşe Hümeýra Ökten'dir. Herkes onun asistan olmasına garanti gözüyle bakıyordu. Ama onun gözü başka yerde. Tıbbiyeyi bitirdiği yıl içine bir heves gelir ve "Allahım bana hacca nasib et!" diye dua eder. Bu arada hacıların yanında gidecek doktor ilanı çıkar. O sene hac ağustos ayına denk geldiği için yolculuk çok meşakkatli oluyor, bu yüzden genç doktorlar tercih ediliyordu. Vakıf Guraba Hastanesindeki başasistan, Hümeýra Ökten'in dine meyilli olduğunu bildiği için gidip gitmeyeceğini sordu. O da zaten bu haberi bekliyordu. Kayıt yaptırıp hemen hacca görevli olarak gitti.

Dr. Hümeýra Ökten hastalara hizmet etmekten tarif edilemez bir mutluluk duyardı. Ne kadar çok hastaya hizmet ederse mutluluğu bir o kadar artardı. Hicazın o sıcak havasında başının üstüne buz torbası bağlar ve hasta hacıları muayene etmek için çadır çadır dolanırdı. Orada o anda dua eder: "Ya Rabbi ben her sene hacca geleyim ve hacılara hizmet edeyim!"

Celâl Hocanın biricik oğlu Sadettin Ökten

Rabbi onun duasını kabul etti ve her sene hacca gitti. 1953 yılındaki ilk haccından sonra bu kez 56'da babasıyla ve annesiyle birlikte gitti. İhtisasının bitmesine daha bir buçuk yıl vardı. Bütün bir cesaretini toplayarak hocasının yanına vardı, belki başörtüsüyle devam etmek için müsaade alırım, diye. Hocası onu örtülü görünce, biraz da istihza yollu “Ne bu böyle hacı hanımlar gibi” dedi. Mezun olduğu arkadaşları da çalışkanlığından dolayı onu kariyer yapacak zannediyordu. Dört yıl dolduktan sonra hocasına ayrılacağını söyledi. “Bu ne acele Hümeýra?” dedi aynı hocası bu sefer. O da, ben başörtüsünden dolayı bırakıyorum, demedi, babam emekli oldu, aileye katkıda bulunmam lazım diye bir mazerete sığındı. Mazereti doğrudu ve her zaman mali muzayaka içinde olan Öktengillerin bütçesi Doktor Hanım çalışmaya başladıktan sonra dengeli bir düzene girdi.

Fakülteden ayrıldıktan sonra Hümeýra Hanım meslek hayatına Verem Savaş Dispanserinde çalışarak başladı. Sonra Sarıyer Dispanseri başhekimisi oldu. Daha sonra Beyazıt

Çarşıkapı'da bir muayenehane açarak daha çok kadın olan hastalarını çok düşük ücretle muayene etti. Öyle ki sadece İstanbul'dan değil; Kocaeli, Adapazarı ve Yalova başta olmak üzere Anadolu'nun her tarafından ona muayene olmak için gelen hastası vardı. Doktor Hanım hastasının sadece sağlığıyla değil, parası olmayanlardan muayene ücreti almadığı gibi her türlü derdiyle de ilgileniyordu.

Celâl Hoca'nın küçük kızı Züheyra Hanım

Hümeýra Hanım'ın Hicaz özlemi ve Peygamber sevgisi hiç şüphesiz babasından gelmektedir. Babası, saçım kadar canım olsa hepsini Resûlullah için feda ederim, dermiş. Peygamber beldesi Medine, hacca ilk gittiğinde Hümeýra Hanım'ın çok hoşuna gitmiş. Büyük huzura çıkmanın heyecanını yaşamış. Medine'yi vatanı gibi hissetmiş. Döndükten sonra da aklı fikri orada kalmış. Aydınlık şehrin asıl etkisi Celâl Hoca üzerinde olmuş. Efendimize olan sevgi ve tazimini belirtirken kızına Mesnevî'den şu beyti okumuş:

Bû Hudâ divâne bâş u
Bâ Muhammed bâ edeb

“Allah’a karşı dîvâne ol, Hz. Muhammed’e karşı ise edebli ol!” anlamındaki Mevlânâ’nın bu beytini hoca kızına şöyle açıklamış: Cenab-ı Hak kulluktan münezzehtir, O’nunla içimizden geldiği gibi konuşuyoruz. Ama Resûlullah insandır, kalbini kırmamak ve onunla edeple konuşmak lâzım.

Daha önce de belirttiğimiz gibi hoca hactan döndükten sonra Medine’yi tavattun etme fikrini ortaya atmış. Yani orada yaşayıp, orada kalma düşüncesi aşk gibi bütün bir hayatını etkileyerek her şeyin önüne geçmiş.

Suudi Arabistan o zamanlar mühendislere, doktorlara ve eczacılara oturma izni veriyordu. Hümeysra Hanım ikinci haccından sonra ısrarla müracaat ederek babasıyla birlikte Suudi Arabistan hükümetinden oturma izni istedi. Suud hükümeti de, kendi namınıza gelerseniz serbest hekimlik yapmak üzere oturma hakkı veririz dedi ve Doktor Hanım 1959 yılında oturma iznini aldı. Bu tarihte hacca babasıyla birlikte gitti, ancak babasını İstanbul’a yolcu ettikten sonra kendisi orada kaldı. 1959’dan sonra uzun yıllar her sene üç ayları ve hac mevsimini Hicaz topraklarında yaşadı. Yılın yarısını Mekke ve Medine’de, diğer yarısını da İstanbul’da geçirdi. Eskiden evi Harem-i Şerife yakın olduğu için beş vakit namazını Kâbe’de kıları. Harem-i Şerifin minarelerinin gölgesi evlerine düşerdi. Harem genişletilip evleri yıkıldıktan sonra şimdi 45 dakikalık mesafede oturuyor. Artık akşam ve yatsı namazlarını gidip orada kılabilir. Son yıllarda İstanbul’a da gelmez oldu ve yılın tüm aylarını orada geçiriyor.⁷

Hümeysra Hanım’ı yakından tanıyanların ona taktığı sıfat: “Tabîbe-i hâzika-i mütediyyine.” Yani, kendi alanında

⁷ Ey okuyucu, cümlelerimizin zaman dilimini bozmak istemedim. Yukarılarda bir yerde de belirttiğim gibi Hümeysra Hanım 30 Ağustos 2020 tarihinde Medine’de vefat etti. Cenazesine Covid-19 nedeniyle ailesinden hiç kimse katılamadı. Allah rahmet eylesin.

uzman dindar bir doktor hanım. Mehmet Zahit Kotku Hazretleri'nin "doktor ablası." Hoca'nın hayatında özel bir yeri vardır. Bir hac dönüşü vapurda hastalarıyla ilgilenmekten başka gözü bir şey görmeyen bu mütesettir doktor hanım, Hoca'nın dikkatini çeker ve bu tanışıklıktan kısa bir süre sonra ömür boyu şeyh-mürid ilişkisini sürdürürler. Hümeýra Hanım şeyhini hiç görmediği dedesine benzetir. Annesinin babası olan dedesinin üç vasfını çok duymuştur yakınlarından: Beyaz kumral sakallı, biraz toplu ve Kafkas kökenli. Bilindiği gibi Bursa'da dünyaya gelen Mehmet Zahit Kotku da Şirvan'a bağlı eski bir hanlık merkezi olan Nuha'dan, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmiş bir aileden gelmektedir. Hoca Doktor Hanım'a vapurda, "Biz çobanız, çobanlar kendi koyunlarını tanırlar. Bu bizim sürüden" demiş.⁸

Bu tanışmadan sonra Mehmet Zahit Efendi'nin bulduğu ve babasının da uygun gördüğü bir delikanlı Hümeýra Hanım'a talip olur. Bu talebe karşı onun babasına verdiği cevap insanlara karşı nasıl bir hizmet aşkıyla yanıp tutuştuğunu gösterir:

- "Babacığım, senin münasip gördüğün bu kimse ile arzunu kırmadan evlenmek isterim. Ancak izin verirseniz, ben hiçbir kimse ile evlenmek istemiyorum. Fakir fukara kimselere doktorluk hizmeti verirken ve onları irşat ederken, onların manevi yaralarını sararken çok gayrete ihtiyaç olacak. Evliliğim hizmete mani olur diye korkarım!" Daha sonraki yıllarda zaman zaman ona talip çıksa da, verdiği sözde durdu ve hiç evlenmedi. Kendi ifadesi ile "Her eve bir anne lazım, annelik çok yüksek bir mevki; ama yedi mahalleye de bir doktor lazım. O lazım olan doktor ben olayım, annelere bakayım inşallah! diye düşündüm. Evlensem hizmet

⁸ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 198. Daha sonraları hoca ve hanımı, Dr. Hümeýra Ökten'in hastası olmuştur. 1979-80 yılında hoca Medine'de hasta olarak kalınca bir buçuk aydan fazla bir süre şeyhinin yanında bulunmuştur.

aksayacak! dedim. İnşallah günah olmamıştır. Anneleri öğretmen olduğu için uzun süre yeğenlerime baktım. O yüzden bana torun gibi geliyorlar şimdi. Hayatımda hiç yalnızlık hissetmedim elhamdülillah.”

Celâl Hoca'nın büyük kızı Ayşe Hümeysra Hanım

Celâl Hoca kızını tıbbiye verirken çevredeki insanlar ona, iki ev olan bir köye bile gitsen oraya bir doktor lazım demiş. O da bunu sık sık tekrarlamış. Hatta çocuk hastalıkları mütehasası bir doktor arkadaşına, kızımı doktor yapacağım deyince, arkadaşı da: “Tavsiye etmem, doktorluk dert mesleği” demiş. Celâl Hoca ve Hümeysra Hanım söylenenlere hiç aldırmamış, insanların derdine derman olmak için doktorluğu seçmiş. Doktor Hanım bunu, “Hiç de pişman olmadım elhamdülillah! diyor. Dertlere faydalı oluyorsunuz. O hastalar size nasıl ümitle bakıyorlar. Orada bir işe yaramak insana yetiyor!” diye açıklıyor.

Hümeysra Hanım doktorluk mesleğini seçerken şair Necâtî gibi:

*İhtiyânımla aceb ben hiç olur muydum tabîb
(E)ger bileydim âlemin bunca devâsız derdini*

demedi ve kendi ihtiyarı ile âlemin hastalarının bunca devasına derman olmaya çalıştı. Parasına puluna bakmadan her taraftan gelen yoksul kadınları ücretsiz muayene etti. Karını bile doyurmaya para yetiştiremeyen nice İmam-Hatip öğrencisinin reçetesini yıllar yılı o yazdı. Yazmakla kalmadı, varlıklı insanlardan alarak onların ilaç parasını karşıladı, fakir fukaraya verdi.

Celâl Hoca'nın ikinci kızı olan Fatma Züheyra Hanım'ın hayatı ablasına göre daha sade ve mütevazıdır. Babası onun da eğitimi üzerinde çok durmuş ve okuması için kendine düşen görevi yerine getirmiştir. Hoca Züheyra'nın eczacı olmasını istiyordu. O zamanın şartlarına göre üniversiteye giriş imtihanı yapılır. Züheyra'nın fizik ve kimyası iyiydi ama biyolojisi zayıf olduğu için eczacılık fakültesine giremedi. Kimya eğitimi gördü. Mezun olduktan sonra yardımcı asistan olarak çalışmaya başladı. Kadro vermedikleri için akademik kariyer yapamadı. Sonra İzmit Seka Fabrikasına girdi ve oradan emekli oldu.

Bugün 93 yaşındaki Züheyra Hanım babasını anlatırken bir fotoğraf karesini unutamıyor. Ellerini şöyle yanlara doğru açıyor, bir şeyler söylemek istiyor fakat söyleyemiyor. Dudakları açılıp kapanıyor ama sesi çıkmıyor. Gel kızım dermiş Celâl Hoca ona ellerini açarak, bir baba şefkatiyle göğsüne bastırmış. Ellerini kızının saçları arasında gezindirerek çok severmiş küçüğünü. Büyük kızın küçüğü olduğu için “Küçük” dermiş kendisine. Unutamıyor, gözyaşları arasında hatırlıyor bu enstantaneyi.

İki kız çocuğunun ardından dünyaya gelen İbrahim Edhem'ine Celâl Hoca çok sevinir. Bir erkek evladının olmasını çok istiyordu. Allah ona bir erkek evladı bahsetti. Birinci yılını doldurduğu gün İbrahim Edhem için ailede yaş günü yaptılar. Çocuk o gün üşüttü ve öksürüğe yakalandı.

Öksürük göğüs yollarına kadar inerek gribe çevirdi. Sık sık doktora gidip ilaç kullanmasına rağmen İbrahim Edhem zatürreden onbeş aylıkken öldü. Ölüm sebebi olarak nefes yollarının iltihaplanması teşhisi konuldu. Hoca'nın erkek evlat sevinci yarım kaldı böylece. Celâl Hoca ikinci evladından dokuz yıl aradan sonra dünyaya gelen ve 1936 yılında doğan erkek evladı İbrahim Edhem'ini, kucağındakini kaybetmiştir. Buna o kadar üzüldü ki sinirsel bir kriz geçirir ve bu üzüntü fizikî görüntüsünü bile değiştirir. Sinir sistemi bozulur. İbrahim Edhem'in ölümünden sonra saçının kısa sürede ağardığı rivayet edilir.

Üçüncü çocuğunun ölümünden sonra hoca yoğun bir şekilde tıp kitapları okumaya başladı. Ve her ay iki kızını düzenli bir şekilde doktora götürdü. Bu sağlık bilgisinden sonra artık çocuklarına kendisi teşhis koyabiliyordu. Bu sıralarda liseyi bitirmek üzere olan Ayşe Hümeysra'nın Tıp Fakültesine gitmesinin geri planında da bu ölüm hadisesi ve hocanın kendisini tıp kitaplarına vermesinin önemli bir payı vardır.

Celâl Hoca bu ölümünden altı yıl sonra dünyaya gelen Ömer Sadettin üzerinde bilhassa titredi. Ayşe Hümeysra Hanım'ın belirttiğine göre son çocuğu biraz geç olmuş, dua ve tedavi sonucu dünyaya gelmiştir. Çubuklu'da İskelebaşı'ndaki yalıda otururken bir gün Celâl Hoca erkenden çıkıp kıyıyı gezmiş, epey dolaştıktan sonra eve gelerek sevinçli bir haberi vermek üzere:

- “Elhamdülillah, bu gece tebşiratını aldım, bir oğlum olacak!” dedi. Ama rüyayı anlatmadı. Konuşmasının devamında, “Ailemizin memleketteki şöhreti zekâsıdır, oğlum âlim olacak, onun için ismini Sadeddin Taftazani'ye nispetle Sadeddin koyuyorum, göbek adı da dedemin ismi olsun” dedi.

Böylece Ömer Sadettin'in ismi doğumundan iki ay önce konmuş oldu.⁹

Hoca altmış yaşında erkek bir evlat babası olmuştur. “Tabutumun altına girecek bir oğlum olsun” dermiş hep. Kaybettiği oğlunu yeniden bulmuş. Celâl Hoca öldüğünde üniversite öğrencisi olan Sadettin'i dayısı Cevdet Bey çağırarak tabutun bir ucundan tutmasını sağlamış. Kaybettiğini yeniden bulmanın sevincini onun altmış yaşından sonraki hayatında sık sık dile getirdiğini görürüz. İbrahim Edhem'den sonra hoca, Sadettin'in doğum günlerini mevlidle ve dinî merasimle kutlamaya dikkat etmiş.

Sadettin Ökten babasından bizzat önünde diz çökerek çok şey öğrendiğini söyler. Küçükken bundan bazen sıkıldığını ifade etse de, öğrendiklerinin nasıl bir değer ifade ettiğini büyüdükten sonra anlar. Şiirdeki aruz veznini bir oyuncak olarak öğrendiğini söyler mesela. Birçok tabirin anlamını bilmeden babasından çocuk yaşlarında kapar. Her şeyden önemlisi babasından güzel bir Türkçe öğrenir. Konuşmayı, yazmayı, toplum içinde davranmayı, âdâb-ı muaşeretini ondan öğrenir. Geriye dönüp baktığımda, diyor Sadettin Bey, babamdan bizlere bir tavır ve renk kaldığını görüyorum. Bir dil, bir çeşni bırakmış, o çeşni bir sabır çeşnisi, sade bir hayat, samimiyet, ciddiyet ve bunu bir ömür sürdürme azmi, cehdi ve güzelliği.

Sadettin Hoca'nın da önünde seküler dünyanın sunduğu nimetler, makam ve mevkiiler vardı aslında. O da babası gibi dönüp bakmadı bile, “cehenneme seccade sermek” için bu dünya hayatının çok kısa olduğunu biliyordu çünkü. Şairin:

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar

⁹ Ayşe Hümeysra Ökten, a.g.e., s. 30.

deyişi gibi, pergelin bir ayağını sabit tutarak dünyaya açıldı ve kendisi olarak kaldı. Beşir Ayvazoğlu'dan ödünç alarak belirtirsek, ona göre tek bir Batı yok, iç içe geçmiş birçok Batı vardır. Bir Yesarizâde hattıyla bir Van Gogh'dan, yahut Dede'nin bir ayiniyle Beethoven'ın bir senfonisinden aynı zevki alabilmektedir. Sadettin Hoca, bütün bilgiler gibi bilir ki "Doğu ve Batı Allah'ındır."¹⁰

Dünya Yolculuğunun Sonu

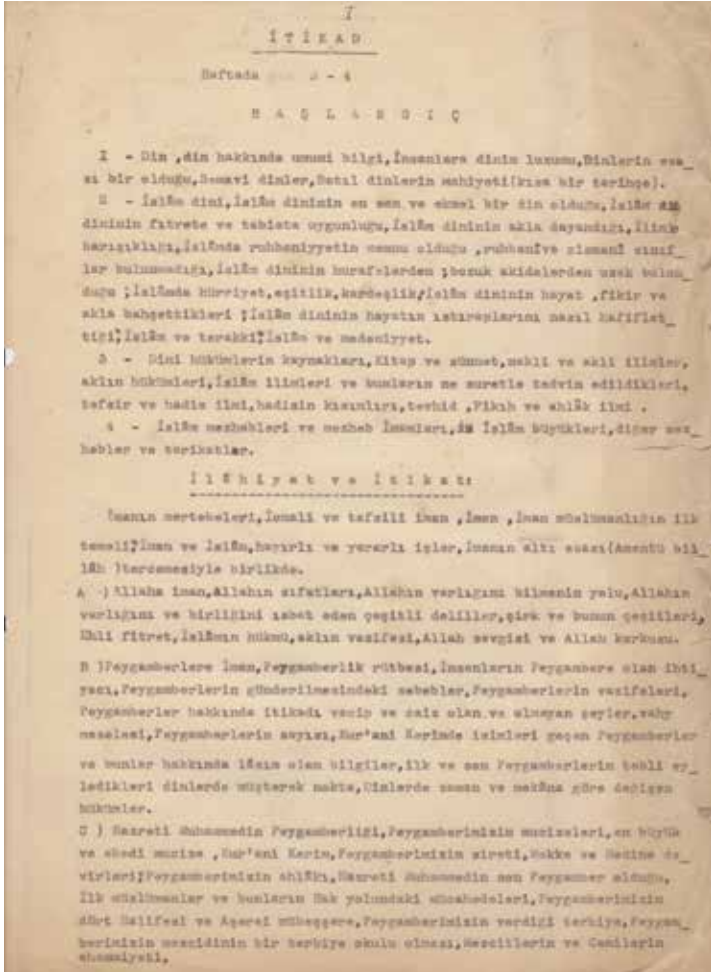
Yıl 1961. Hazan mevsiminde bunca hüzünleneceği aklına gelmezdi. Her şey üst üste gelmişti ve yaşananlar, iradesi dışında olup-bitenler gitgide Celâl Hoca'yı hüzne gark ediyordu. Medine'yi de onun için istemişti zaten. Belki gözden irak bir medinede olsaydı bu kadar üzülmeydi. Bir ömür boyu yaşadığı memleketinin hasılası niteliğinde olan bir medinede, İstanbul'da şahit oluyordu her şeye. Yaşananları duydukça daha bir içine kapanmaya başladı, iç bungunluğuna gömüldü. Dinlediği radyodan iç açıcı haberler gelmiyor, okuduğu gazeteler doğruyu yazmıyordu. Başvekil Adnan Menderes ve arkadaşları Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idamına çok üzülüyor, kendisini onların yerine koyarak dualar ediyordu milletin bu mazlumları için. Zira biraz da kendini suçlu (!) buluyordu.¹¹

Hayatı boyunca enerji dolu hoca biraz da yaşlılığın verdiği yorgunlukla mücadele edemez hale gelmişti. On sene

¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, Defterimde Kırk Suret, Ötüken Neşriyat, s. 142, İstanbul 1996.

¹¹ Yukarılarda da belirttiğimiz gibi M. Niyazi Özdemir'in, Celâl Hoca için "Menderes'in suçunu işleyen hoca" sözünü yorumlamak gerekirse, 1950-60 yılları arasında Türkiye geriye ve irtica tehlikesine giderken bunların başında İmam-Hatiplerin açılması sayılabilir. İmam-Hatiplerin açılması ve devamı olan Yüksek İslam Enstitüsü'nün eğitime başlaması Adnan Menderes'in ve Demokrat Parti iktidarının en büyük günahı ve suçudur(!).

öncesindeki dinamizmden, İmam-Hatipleri açtığı yıllardaki enerjisinden eser kalmamıştı. Realiteleri bir türlü kabullenmiyor, olsun istemediği gelişmeleri içine sindiremiyordu. Ancak kendi gücünü aşan şeyler olduğu için tevekkülü de elden bırakmıyordu.

Yüksek İslam Enstitüsü'nde verdiği Tevhid dersi notları

Ekim ayında eğitim ve öğretime başlayacak olan Yüksek İslam Enstitüsünde ilm-i kelim, tevhid ve İslam felsefesi dersleri bu yıl yine kendisine verilmişti. Geçen yıl da aynı derslere girmişti. Böyle bir göreve ruhen hazırды ve bekliyordu. Yüksek İslam Enstitüsü yer değiştirmiş, ekim ayının sonunda Fındıklı'da eski bir ilkokulun üst katında eğitime başlamıştı. Beyazıt'te oturan hoca her gün oraya tramvayla gidip geliyordu. Son günlerde yorgunluğu iyiden iyiye ortaya çıkmıştı. Soğanağa'dan Beyazıt'e çıkan o dik yokuşu çıkarmıyor, bastonunu bastıra bastıra yan yoldan Lâleli'ye doğru giderek oradan Şehzadebaşı'na geçmeyi tercih ediyordu. Yaşı seksene yaklaşmıştı ve yorgunluğun emareleri kendini iyice gösteriyordu. Bu gidiş-gelişlerinde bir süre yürüyüp dinlenme ihtiyacı hissediyordu.

1961 yılının kasım ayında Fındıklı'da bulunan Yüksek İslam Enstitüsünde dersler yeni başlamıştı. Hoca, bu yıl tevhid dersinde “nübüvvet” bahsini ayrıntılı bir şekilde göstereceği için rastladığı öğrencilerine bunun için yazın iyi bir hazırlık yaptığını müjdeledi. Aksiliğe bakın ki yaz boyunca elleri titreye titreye hazırladığı o defteri bulamadı. Aramadık yer bırakmadı, yoktu, adeta yer delinmiş de yerin altına girmişti yahut uçup gitmişti. Son bir umut, oğlu Sadettin'i Kanlıca'daki yazlığa gönderdi bulması için. Hayır, orada da yoktu. Onca emek verdiği defter resmen sır olmuştu ortalıktan. Başka bir gün “kelam” dersinin notlarını kaybetti hoca. Dersi olmadığı halde sırf bu notları aramak için Fındıklı'ya gelmişti. Aksilik bu ya, yine bulamadı. Odasından evine doğru gitmek üzere yola çıkıp merdivenlerden inerken koridor başında Farsça hocası Yaman Dede'ye rastladı. Selamlaşmadan sonra bir süre ayaküstü sohbet ettiler. Yemek saati gelmişti. Yaman Dede:

- “Sultanım, yemek vakti geldi, yemeği beraber yesek de ondan sonra gitseniz olmaz mı?” dedi. Dostunun ve mesai arkadaşının bu teklifini hoca nazik bir şekilde geri çevirerek:

- “Doğrusunuz ama benim bugün mektepte dersim yoktur, onun için yemek yemeye de hakkım yok. Ben bugün kendi şahsî bir işim için buraya gelmişim” diye cevap verdi. Aynı manevî havayı teneffüs eden Yaman Dede de, “tam İslamî ölçü işte budur”¹² diye hocaya hüsnü şهادette bulundu.

Yeme-içmesine dikkat eden Celâl Hoca sıhhatine de çok düşküdü ve ağustosun o sıcak günlerinde bile mest ayakkabısıyla ve ceket pardesü ile dolaşırdı. Onu bu haliyle gören arkadaşları ve öğrencileri bu giyimine alışık olduğu için, ilk defa görenler hayret ediyordu. Kızı Hümeýra Hanım dahiliye doktoru olduğu halde hoca yine de iki-üç ayda bir doktora gider, muayene olurdu.

Öğrencisi İsmail Karaçam’ın anlattığına göre, ölümünden iki gün önce Celâl Hoca günlerden pazar olmasına rağmen 19 Kasım günü Dr. Süheyl Ünver’e gitti. Devrin ünlü doktoruna biraz da şaka yollu:

- “Doktor, dedi, şu bizim kalbimize bir bak bakalım, daha ne kadar dayanacak!?” Doktorun o gün muayene ettikten sonra söyledikleri hocayı adeta çocuklar gibi sevindirdi:

- “Hocam, dedi Süheyl Ünver, maaşallah öyle bir kalbiniz var ki on sekiz yaşındaki delikanlı gibisiniz!” Yakınlarıyla zaman zaman latifeleşmeyi seven hoca bu güzel haber üzerine eve geldi ve zevci Emine Mahmûde Hanım’a:

- “Hanım hanım, dedi, benim kalbim bozuk değilmiş, bugün doktora gittim, bana on sekiz yaşındaki delikanlı gibi kalbin var, sen bu kalple yüz elli sene yaşarsın dedi.” Hanımı da:

- “Öyle mi, çok iyi, maaşallah!” diyerek sevincine ortak oldu kırk yıldan beri aynı yastığa baş koyduğu kocasının. Bu sevinçli haber üzerinden bir müddet geçti. Sonra Emine

¹² Işık, a.g.e., s. 24.

Mahmûde Hanım beyinin kahvesini getirip fincanı masasının üzerine bıraktı. Hoca'nın biraz önceki neşesinden eser yoktu. Büyük mü konuşmuştu ne! "Hû" dedi Mahmûde Hanım, "çok yorgun ve bitkin görünüyorsunuz." Bunun üzerine kahvesini içmeden yatağa uzandı. Azraille randevusu yaklaşmış gibi Yahya Kemâl'in meşhur şiirini hatırladı:

*Bir gün çalındı nevbet-i takdîr nhlete,
Ukbâda yol göründü Hudâ'dan bu dâvete.*

Bir süre dinlendikten sonra Celâl Hoca kendine geldi ve durumunu iyi hissetmeye başladı. 20 Kasım Pazartesi günü dersleri vazife addettiği için Fındıklı'ya kadar gitti. Süheyl Ünver'in kendisi için söylediği sözü öğrencileriyle de paylaştı sınıfta. İsmail Karaçam'ın bulunduğu sınıfta ünlü doktorun söylediklerini tekrarlayarak hanımına takıldığını anlattı. Ders bittikten sonra, yarın kaldığımız yerden devam ederiz, dedi talebelerine. Dedi ama bu arada dünkü halsizliği nükseder gibi oldu. Eve doğru yola çıktı. Süheyl Ünver yüz elli sene yaşarsın demişti.

Ancaaak!..

Ancak, bu hadiseden bir gün sonra Celâl Hoca dünya hayatındaki ömrünü tamamladı ve kalp krizinden bu fani hayata veda etti. Görünür hiçbir hastalığı olmadığı halde onun bu ölümüne ailesi, dostları ve talebeleri inanmadı ve çok üzüldü. Anlaşılan ünlü doktorun verdiği sevindirici haber, bu dünyadaki yalnızlığı günbegün artan hocanın yarını içinmiş.

21 Kasım 1961

Öğrencilerinden Emin Işık, Celâl Hoca'nın son demlerini şöyle anlatır bir yazısında:¹³ 21 Kasım Salı günü hoca öğle yemeğini yedi, hiç istirahat etmeden doğru çalışma odasına

¹³ Emin Işık, a.g.e., s. 24-25.

gitti. Çarşamba günü dersi vardı, onları hazırlamak istiyordu. Biraz sonra hanımı kahvesini getirdi. Hoca, “Otur biraz konuşalım” dedi. Konuştular, yeni evlerinden, kızının Medine’den ne zaman döneceğinden, üniversite ikinci sınıfta okuyan Sadettin’in mektebinden konuştular. Bundan bir süre sonra hoca, “Ben galiba rahatsızlandım, yerime geçeyim” dedi. Birden sıkıntı basmış ve terlemeye başladı. Doktor çağırımlarını istedi. Telefon ettiler ve aradan yirmi dakika geçti geçmedi, muayenehanesi Beyazıt’ta eve yakın bir muhitte bulunan Dr. Cevdet Çubukçu geldi. Muayene ettikten sonra, bir reçete yazarak:

- “Üzülmeyin, hafif bir damar tıkanıklığıdır, bu ilaçları al-
sın ve hiç kıpırdamadan istirahat etsin” dedi. Ve doktor gitti. Emine Mahmûde Hanım’ın telaşlandığını gören hoca, hanımının sorusuna “Merak etmeyin, tahammül edilemeyecek kadar değil!” dedi.

Saat dördü geçiyordu. “Sadettin gelsin, oğlum geldi mi?” diye sordu. Birkaç defa aynı sözleri tekrar etti. Hoca su içindeydi ve çok terlemişti. Bu durum bir saat kadar devam etti. Sonra kuruladılar. Benzi yerine geldi. Artık rahatlamış gibi görünüyordu. Gözlerini yumdu ve bir süre öylece uyu-
yakaldı. Biraz sonra Sadettin geldi, kapının sesine hoca da uyanmıştı. Sadettin babasının alnını okşadı ve geçmiş olsun dedi, her zamanki tazim ve hürmet ifadesiyle. Hoca, oğlunu karşısında görünce, “Oğlum doktora git tekrar gelsin!” dedi. Gözü arkada kalan Sadettin kapıdan çıkmamıştı ki hoca bir-
den hafif irkildi ve başını sağ tarafa çevirdi. Hepsisi o kadar!

Hocanın rahatsızlığının başlaması ile ölümü arasında üç saatlik bir zaman dilimi vardır. Hasta olarak yatağa bağım-
lı kalmadı. Öğrencileri hocalarını derse beklerken, meğer o bilmeden başka bir âleme randevu vermişti: 21 Kasım, saat: 17 suları. Buluşmalarına kurulmuş bir saat gibi dikkat eden

Celâl Hoca'nın randevusu ilk defa çakışmış oldu. Derslerini aksatmazdı. Ölümüne rağmen... gidemedi. İstanbul'da sabahleyin karlı bir güne uyanan talebeler Fındıklı'da hocayı derse beklerken ikindi üzeri ölüm haberini aldılar. İstanbul'a yılın ilk karı o gün düşmüş. Hoca'nın zaten üşüyen hassas vücudu defnedilmek için yaz boyunca ısınan toprağın en soğuk olduğu günü beklemiş.

Celâl Hoca'nın Edirnekapi Şehitliği'ndeki mezarı. Hemen yanında eşi Emine Mahmude Hanım

Kızı Fatma Züheyra Hanım Celâl Hoca'nın ölüm haberini İzmit'teki Seka Fabrikası'nda çalışırken çarşamba günkü gazete ilanında gördü. Babasının ölüm ilanını görür görmez baygınlık geçirdi ve olduğu yere yığıldı. Bacakları tutmaz oldu ve bütün vücuduna uyuşukluk geldi. Doktor muayenesinden sonra ancak kendine gelebildi. Laborantlar nöbetçi amirliğinden araba istedi ve ve revire getirdiler. "Fena oluyorum, fena oluyorum" diye bağırdı ve 7-8 iğne yapıldı sakinleşmesi için. Züheyra Hanım'ın bir bankada çalışan eşi izin aldı ve faytonla eve geldiler. Her hafta sonu İstanbul'a baba evine gelen Fatma Züheyra, üç gün önce pazar günü ayrılırken ilk defa babamla vedalaşamamıştım diyor ve devam ediyor: "Bu dünyadan göçeceği babamın da içine doğmuştu, benim de diyor, babama ölümü zaten malûm

olmuştu.” Züheyra Hanım pazar günü kapıdan çıkarken Celâl Hoca tuvalete girdi. Kızının elini öpmek için kapıda beklediğini bilmesine rağmen çıkmadı. Belki de son kez görüşeceklerini bildiği için ve duygusal anlar yaşayarak kızını üzeceğini tahmin ettiğinden tuvalette yaklaşık on dakika bekledi. “Küçük” babasının elini son kez olsun öpmeden çıktı, yoksa otobüsü kaçırıacaktı.

Fatma Züheyra Hanım çarşamba akşamı ancak gelebiliyor İstanbul’a. O gece o kadar kar, kış ve fırtına varmış ki telefon direkleri yıkılmış, bir türlü ulaşamamışlar. Cevdet dayısı yeğenini alıp Celâl Hoca’nın naşının bulunduğu salona götürüyor, “Küçük” son defa babasının yüzünü görsün istiyor. O da heyecan, ürperti, korku ve titreyen bir kalple babasının masum ve süzölmüş durgun yüzüne bakarken, gözyaşları içinde üç İhlâs ve bir Fatiha okuyor. Hayretler içinde dudaklarının oynadığını, âmin dediğini hissediyor. Hissetmiyor, âmin dediğini görüyor. “Küçük” kabristana gidemedi o gün. Akşam dua vardı, ona da katılamadı. Vücudu uyuştuğundan, Dr. Fatma Memik Hanım onu tedavi etti ve bütün vücuduna masaj yaptı. Kendine geldikten sonra Osman dayısı, annesi ile birlikte sabaha kadar tevhit çektiler.

Ölmeden önce Celâl Hoca, beni iki gece bekletin, ondan sonra defnedin, diye vasiyet etmiş. Onun için hoca perşembe günü öğleden sonra defnedildi. Kim bilir kalp krizinden gideceğini belki de biliyordu. Krizden sonraki saatlerde kalbinin tekrar çalışacağını tahmin etmiş olabilir. Çünkü krizin belirtilerini biliyor hoca. İlk akşam Celâl Hoca’nın naaşı yıkanmış salona konmuş. Gelen giden talebelerinin, yakınlarının, dostlarının haddi hesabı yok. Biri gidiyor, biri geliyor. Günler ve geceler boyu Yasinler okunuyor, hatimler indiriliyor, Fatihalar gidiyor ruhuna, ardı arkası kesilmeyen dualar ediliyordu. Kızlarının belirttiğine göre iki gün boyunca

yetmiş küsür hatim indirilmiş ve hocanın naaşının etrafı hiç boş kalmamış.

Celâl Hoca'nın en büyük kızı Ayşe Hümeýra Hanım babasının ölümü esnasında gurbette, Medine'de bulunmaktadır. Gideli henüz bir ay olmuş. Medine'deki Türk ağabeyleri İstanbul'dan birkaç gazete geldiğini, babasının vefat haberini yazdığını söylemiş. Tabii Doktor Hanım metaneti elden bırakmayarak çok üzölmüş. Türkiye'ye dönüş işlemleri başlatılmış. Üç gün sonra trenle yola çıkmış. Halep'i geçip Türkiye sınırına girince İstanbul'a telgraf çekmek için indiğinde kompartımına hırsız girmiş ve eşyalarından beğendiklerini almış. Tabii İstanbul'a hediyesiz gelmiş böylece. Haydarpaş'a da inip Soğanağa'daki evlerine ulaşmış.

Doktor Hanım baba ocağına geldiğinde babasının ölümünün ardından yaklaşık on gün kadar geçmişti. Celâl Hoca yanında hep cep takvimi taşır, oraya bazı önemli hadiseleri not ederdi Hümeýra Hanım'a göre. Babasının takvimine baktı, gittiği gün "Kızım gitti, bir ay içinde gelecek" diye yazmış. Vefat ettiği gün sabahleyin kalkmış, kar yağıyormuş, deftere "İlk kar!" diye bir kayıt düşmüş. Bu takvim yaprağındaki yazıyı görünce Hümeýra Hanım, "Bu bana o kadar dokundu ki, benim hayatımda da ilk kar oldu" diyor.¹⁴ Meslek hayatı boyunca kim bilir nice acıların öyküsünü hastalarından dinlemiş olan Doktor Hanım hayatındaki en büyük acıyı ilk defa o yazı ile tatmış oluyordu böylece. Celâl Hoca Üsküdar Sultantepe'de bulunan Topbaşların yazlığında otururken bu yıl ahirete göceceğini biliyordu ve "Bu yıl Medine'ye gitme!" diye, kızına söyleyemiyordu, Söyleseydi bile, Medine sevdası onu buralarda tutabilir miydi, onu da bilmiyordu.

¹⁴ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 86-87.

VUSLAT

Hatâlı müteahhidin Hakkı-
nı Nureddin Çerçakı aştı-
nı postnesini ve Camii han-
katibi ve İstanbul vaimin-
das Ehaas Muzaffer Çayk e-
fendin peferi Ali Esseyid
İbrahim Fahreddin efendi
Hazretlerinin Aleml Fankden
Aleml bakaya ruhlet ettiğ ke-
deris arz olunur.

Namazı 18 Kasım Cuma günü Fatih Caminde Cümâyı müteakip eda edilecek ve Ceddinin yanına Sırılacaktır. Rahmetullahi Aleyh.

Not: Çelenk Gönderilmemesi rica olunur.

(Terebintan — 11886)

YÜKSEK İSLAM ENS.
TİTÜSÜ TALEBE CEMİYETİNDEN:

Büyük hizmet ve himmetleriyle açılmış olan İstanbul İmam - Hatip Okulu'nda yıllarca müdürlük ve Arapça Öğretmenliği yapan, halen İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü İlm-i Kelâm ve Teyhîl dersleri hocası olan, bizleri yetiştirmek için her türlü müşküllata göğüs germiş ve zorluklara katlanmış aziz hocamızı **M. CELALETTİN OKTEN** (CELÂL HOCA) ehdiyet ve sandet âlemi-ne göçmüştür.

Aziz na'gı 23 Kasım 1961
Perşembe günü öğle na-
mâzını müteakip Fatih
Camiinden kaldırılacaktır.

Bağta ailesi olmak üzere yıllarca ilim ve irfanunda feyiz almış olan talebelere edir ve sabırları dileyerek, aziz ruhlarına Allah'tan rahmet ve mağfiretler niyaz ederiz

Yüksek İslâm Enstitüsü
Talebe Cemiyeti İdare
Hey'eti

(SONHAVADIS 3408)

22 Kasım 1961 tarihli gazetelerde çıkan ölüm ilanı

Hoca'nın birkaç yakınından ve talebelerinden başka kimsesi yoktu, diyor Emin Işık. Dünyada sessiz ve kimsesiz yaşamıştı ama, gerek Soğanağa'daki evinden Fatih Camii'ne ve gerekse Fatih'ten Edirnekapı'ya eller üzerinde götürülürken o mahşerî kalabalık, haliyle hocanın başlamakta olan ahiret hayatının pek şanlı ve ihtişamlı olacağını müjdeliyor gibiydi. Celâl Hoca'nın yetiştirdiği öğrencilerinden biri olan Emin Işık, hocasını toğrağa gömerken şaşkınlık içinde aklından şöyle düşünceler geçti: “Ya Rabbi bu beyin toprak olup gidecek mi şimdi!” Gerçekten de zamanın Ebussuud Efendisi gibi bir adam. Kelam, felsefe, Kur'an, tefsir, Arapça, dil... her alanda derya gibi mütebahhir bir hoca. Yazmadı,

düşünceleri şimdi kendisiyle beraber toprağa gömülüyor. Geride bir takım defterlerde tuttuğu notlar ve yaptığı tercümeler var sadece. Hocasının yolundan giden öğrencisi o çaptaki bir adamı toprağa vermeyi yakıştıramıyor.

Emin Işık da biliyor ki Celâl Hoca'nın geride bıraktığı İmam-Hatip Okulu ve yetiştirdiği öğrenciler var. O okullardan her yıl mezun olan binlerce talebe var. Yine Işık'a göre Celâl Hoca ölmemiş de, çok sevdiği sevgilisinin yanına Medine'ye gitmiş gibiydi. Ölümünden birkaç gün sonra rüyasında görür: "Futbol sahası büyüklüğünde yeşil çimenle kaplanmış geniş bir alan. Gençliğine bürünmüş gibi simsiyah sakallı Celâl Hoca ortaya çıkıyor. Elini öpüyorum. O doyumsuz sohbetinden istifade etmek istiyorum ama işim var diyor, yeşil çimenden atlayıp kayboluyor." Emin Işık bu rüyasını daha sonra Nureddin Topçu'ya anlattı. Topçu da rüyayı şöyle yorumladı: "Peygamber Efendimiz, 'Nasil ölürseniz öyle dirilirsiniz' diyor ya, Celâl Hocamız da hâlâ orada hocalık zevkine devam ediyor, dedi. O gördüğün yeşillikler inşallah cennet çimenleridir."

Celâl Hoca'nın Hicaz topraklarını tavattun edinmiş ya-kın dostlarından olan Ali Ulvî Kurucu, Hoca'nın ölümünden sonra yazdığı yazıda onun "sadece fani gözlerden nihan olduğunu" söyler. Ve o "şen bülbül bu yaşlı bahçelere bir daha uğramayacak" diye ağıt yakar. "Medine-i Münnevver'e'ye tekrar gelmelerini beklerken, bir kuş gibi didar âlemine uçtu gitti" diye yazar.¹⁵

Hoca'nın ölümünden sonra en güzel yazıyı çok sık görüştüğü Nurettin Topçu kaleme aldı.¹⁶ "İlahî âleme açılan kapının eşiğinde kendi kalbinin sunduğu saadetle mahzûz

¹⁵ Ali Ulvî Kurucu, a.g.e., s. 56.

¹⁶ Topçu, a.g.e., s. 38-51.

yaşamış olan üstadımız, bir gün, hiç kimsenin haberi olmadan yavaşça açılan ve bütün bir ömür arkasında beklemekten başka bir şey yapmadığı bu kapıdan içeriye küçücük bir adım atarak atladı; sessiz, ufak, pek ufak bir hareketle öteye intikal etti ve kapıyı üstümüze kapattı” diye başlıyor Topçu’nun edibâne yazısı. Ve şöyle devam ediyor: “Vefakârlık ve dostluk duygularının serap olduğu anda bütün bir ömür beklerken, tek vefakâr dost; ölüm gelip yetişiyor. Celâl Hocamız, bu gelmeye bütün şümûl ve adabıyla layık olan muhterem üstadımız, dimağlarına yarım asırdan fazla ilim ve irfan tohumları serptiği nesillerin arasından, artık kendi neslinin dostları kalmadığını görerek, pek şanlı teva-zuyla sessizce uzaklaştı. Son demlerinde o, üstadı ve dostu Mehmed Akif’in:

*Bana dünyâda ne yer kaldı, emin ol ne de yâr
Aranım göçmek için başka zemin, başka diyâr*

terennümündeki meali tekrar ederdi. O önce Medine’ye göçmek istiyordu. Lâkin fermân-ı İlahîce bu istasyon lüzumsuz görüldü. Medinelerin medinesi, beldelerin beldesi, belde-i hakikat olan medine-i ahirete intikal etti. Ruh-ı İslam’ın ilk ve müthiş boğazlanmasıyla nihayetlenen Hazret-i Osman’ın facia-i katlini anlatırken naklettiği, büyük halifenin kendini öldürmek isteyene söylediği şu sözleri: “Ben bugün şehit olacağım, biliyorum. Zira rüyada Resulullah’ın sofrasına davet olundum. Onunla birlikte iftar edeceğim” sözünü her tekrarlayışta kendisinde bu ruhanî sofranın hasret ve iştihâ hiss olunurdu. Ömrünün en az altmış yılını sanki bu davete hazırlıkla geçirdi. Altmış yıl, fenadan beka sarayına geçiren büyük kapının eşiğinde, Hakka delalet yerinde durarak, hakikat âlemine açılan bu kapının açılmasını beklemişti. Dünya ihtiraslarına dalmadı, servet ve şöhret peşinde koşmadı, dünya pazarında alışveriş etmedi.

İnsanlığın süfli emellerinin oyunlarından hiç birisini öğrenmedi. Ömrünün başından sonuna kadar yalnız bir şey öğrendi ve öğretti: Rabbinin ilmini. Ve kalbini hiçbir şeye değişmedi. “Kalbim, annemden nasıl doğdumsa hâlâ öyledir!” diyerek, kurnaz ve süfli zekâların sahiplerine meydan okuyan Hristiyan şairinin ruhunu gıpta ve hayret içinde bıraktı.¹⁷ Zira kalbini korumak denen maharet ilâhî hünerdir. Velilere bağışlanmış olan en büyük lütuftur. Ondan mahrum olanlar, kalbinin doğuştaki safiyetini koruyamayanlar, iki dünyanın da bedbaht varlıklarıdır.” (s. 38-39)

¹⁷ Nurettin Topçu burada, “kalbim annemden doğduğum günkü kadar saf” diyen Victor Hügo’yu kastediyor. Sadettin Ökten babasının şöyle dediğini nakleder: “İlk esmâya başladığım zaman kabir ehlerinden haberdar olmaya başladım. Kabirdekiler azapta mı, sükûn içinde mi yatıyorlar? bana bildirildi. Bunu bilmek kolay bir mesele değil. Sonra kalbin hâllerine mülâki oldum. Bunun kalbi ne düşünüyor, ne hesaplıyor? bunu bilirdim.” Babasının bu sözlerini aktaran Sadettin Ökten şöyle devam ediyor: Çok saf bir adamdı benim babam. Çocuklar gibi saftı. İşte Nurettin Topçu’nun söylediği de bu.

BİLGİ VE KARAKTERİ

Saygın Bir Hoca

Celâl Hoca olup bitenler karşısında umursamazlık göstermez, en ufak bir olay karşısında etkilenen ve tepkisini belli eden açık sözlü bir insandır. Bu dobra karakterini hem düşüncelerine, hem de hayatına yansıttı. Yeni döneme ayak uydurma noktasında akranlarının yaptığı hızlı dönüşümü o yapmadı. Yapamadı değil, yapmadı. “Cehenneme seccade seremem!” sözü onun düsturudur ve hayata bakış açısını özetler. Medeni cesaretini gösteren onun bu sözü karakter ve kişiliği hakkında bize önemli ipuçları verir.

Yeni nesil Celâl Hoca’yı neden tanımıyor sorusunun cevabı da yine bu sözün içinde gizlidir. Ömür boyu mücadele ettiği bir taraf için hocanın unutturulması anlaşılabilir. Ancak onun açtığı okullardan yetişen ve bugün en üst mevkiilerde bulunan bir camia için ise onun şimdiye kadar hatırlanmaması anlaşılır gibi değil.

Celâl Hoca’ya düşüncesini eğip bükmesi için her teklif yapılmış, mason olması bile istenmiştir. Ancak o istemediği

bir teklifle kendisine gelenlerin yüzüne karşı, aynı parolayla “Bu yaştan sonra cehenneme seccade seremem!” diyerek karşılık vermiştir. Sadettin Ökten’e göre Celâl Hoca dinî düşüncelerinde reformist davransaydı bir Diyanet İşleri Başkanı olabilirdi. Veya ünlü bir düşünür, sözlerine aydın kesimin dikkat kesildiği bir felsefeci vs. Ama o bunu istemedi. Bilinçli bir tercihti onunki. Nice insanın at sineği gibi konduğu dünyalık makam ve mevki, para ve pul gibi şeylere dönüp bakmadı bile. Yaşadığı dönemde cehenneme giden yolun bunlarla döşeli olduğunu gördü.

Celâl Hoca’ya okurdu, ya okuturdu, ya da konuşurdu

Ayşe Hümeýra Ökten’e göre Başbakanlık da yapmış olan Şemseddin Günaltay bir gün Beyazıt meydanında babasına mason olmasını teklif etmiş. Celâl Hoca’nın medreseden arkadaşı ve aynı zamanda milletvekili olan Şemseddin Günaltay, “Hoca gel mason ol, seni üniversiteye alalım, liselerde, orta mekteplerde sürünme! Şimdi üniversitede Arapça derisi var ama müsteşrikler okutuyor” demiş.¹ Hoca bütün bu dünyalık teklifleri elinin tersiyle itmiştir.

¹ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 70-71.

Osmanlı artığı halkın çok fakirlik ve sıkıntı çektiği bir dönemde yaşayan Celâl Hoca, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını görerek devrin doğurduğu sıkıntıları bizzat çekti. İkinci Dünya Savaşı ve savaştan sonraki yıllar Türkiye’de halkın çok perişanlık çektiği yıllardır. Yalın ayak gezildiği, ekmeğin bile karneyle satın alındığı bir dönemden bahsediyoruz. Bu dönemi her yönüyle gördü ve yaşadı. Buna rağmen taviz vermedi. Eğer verseydi çocukları bir Almanya’da, bir Fransa’da devletin sınırsız imkânlarıyla okuyabilirdi. Çünkü o dönemlerde yurt dışında okuyanların hemen hepsi devlet imkânlarının sebil edilmesiyle Avrupa ve Amerika’ya gönderiliyordu. Sadedtin Ökten görev yaptığı İstanbul Teknik Üniversitesinde bunu apaçık görebiliyordu. Hepsi de aynı tornadan geçmiş gibi devletin imkânlarıyla okumuş, dil öğrenmiş, kendilerini yetiştirmişti. Bunlar arasında zaman zaman Nurettin Topçu gibi resmî ideoloji açısından imalat hatası da yok değildi. Topçu Fransa’ya gönderilmiş, döndükten sonra kendisinden bekleneni vermediği için veya istedikleri gibi çıkmayınca unutulmaya terkedilmiş isimlerin başında gelir. Gerekli karar mercilerine alınmaz, dârülfünun yerine yeni kurulan İstanbul Üniversitesinden bilinçli ve planlı olarak uzak tutulur. Topçu’nun bu bakımdan hocasıyla kader benzerliği vardır. Bunun örneklerini daha da çoğaltmak mümkün.

Osmanlı’nın son döneminde medreseden yetişmiş ve belli bir ağırlığı olan hocaların hemen hepsi Cumhuriyet döneminde bir kenara itilmiş, hayatın gelgitlerinin dışında kalmıştır. Onların bu dalganın dışında kalması devrin icabıdır. Zamanenin şartlarına ayak uydurmak isteseler bile uyduramazlardı, çünkü devrin şartları onları bir kenara bırakmak için hazırlanmıştı. Ancak bir kısmı ayak uydurabilmiştir. Her medrese hocası bunu yapamazdı. Eski bir medrese hocası olan Mahmûd Celâleddin Ökten için aslında bu kapı her zaman açıktı. Onun zihnî cevvaliyeti buna elverişliydi. Aktif

bir zekâ, toplumun ihtiyaçlarına vâkıf, devletin tepeden bakan tavrı karşısında milletin nereye sürüklendiğini çok iyi gözlemleyen uyanık bir kafa. Batı ve Doğu düşüncesini çok iyi bildiği gibi, dünyanın gittiği tarafı da seri bir şekilde okuyabilmektedir. Okuduğunu ve gördüğünü yorumlama kabiliyeti son derece gelişmiştir. Çağdaş bilimlere açıktır. Çoğu meslektaşları gibi felsefeden çekinmez, aksine üzerine üzerine gider ve sosyoloji gibi, psikoloji gibi ondan da yararlanmanın yollarına bakardı.

İşte Celâl Hoca geldiği muhitteki akranlarından farklı olarak dönemin seçkin ve el üstünde tutulan şahsiyetlerinden biri rahatlıkla olabileceken, bunu tercih etmedi. Etseydi, bunun hem maddi bir getirisi hem de seçkinler arasında yer almanın sağladığı avantajları vardı. O bütün bunların manevi yanını törpüleyeceğini düşündüğü için dünya hayatının refahına tama etmedi, hepsini elinin tersiyle itti. Kendisine her zaman açık olan malum kapıya yönünü bile dönüp bakmadı. Şu kısacık dünya hayatında, bir tutam bal niteliğindeki dünyalık şeylere hoca ebedî güzelliği, ebedî güzelliğin nimetlerini değışecek tıynette bir insan değildi. Ama değışenleri gördükçe de kahroluyor, üzülüyordu. Trabzon Çarşı Camii'nde verdiği söz aklına gelirdi hep böyle zamanlarda: "Kur'an'ın dili ve dinin dellâlı..." Ebedî mesajın sözcülüğünü yaptığı tellaklıkla, o malum kapıdan girildiği takdirde karşısına çıkacaklar arasındaki çelişkiyi hep yaşadı. Ve her defasında diri bir ruhla muhalif kaldı ve "cehenneme seccade seremem!" diyerek nokta koydu. Bunu söylerken, Şair Nâbî'nin:

Dünya-perestin anlamışız secde-gâhını

Pür-nakş-ı sîm ü zer nice seccâde görmüşüz

şiiirine telmihte bulunuyordu. Dünya malının ve gelip geçici makam ve mevkiler karşısında nice insanın imtihana tabi tutulduğu bütün zamanların gerçeğidir bu. Çünkü aynı şairin

deyişiyse, Allah'ın önünde eğilmeyen başları taşıyan gövdeler dünyalık şeyler önünde iki büklüm olmaz da ne olur:

*Serini secde-i Bârî'ye fûrû etmeyenin
Kâmeti pîş-i edânide ham olmaz da n'olur*

Hoca'ya göre tabiat boşluk kabul etmez, Allah'ın önünde eğilmeyen başlar başka şeylerin önünde iki büklüm olur.

Celâl Hoca kandil ışığında ders çalıştığı o öğrencilik yıllarından, Fındıklı'da Yüksek İslam Enstitüsünde ders vermeye gittiği 70'li yaşların sonlarına kadar bir ömür boyu özü ve sözü bir olarak yaşadı. Hak bildiği yolda tek başına da olsa ilerleyen bir kişi olarak kaldı. Bir şeye bağlandı mı tam bağlanır, sevdi mi tam severdi. Bir gün Mahir İz'le Arapça bir beyit üzerine konuşuyorlardı. Yaman Dede'nin içeri girmesiyle konu değişti, Mevlânâ ve tasavvuftan konuşmaya başladılar. Yaman Dede, "Aşk-ı Resûlullah olmadan selamet imkânı yoktur" dedi. Dede'nin bu sözü Celâl Hoca'ya bir menkıbeyi hatırlattı ve Fahreddin Râzî ile Necmeddin Kübra Hazretleri arasında geçen bir konuşmayı anlatmaya başladı:² "Fahreddin Râzî Hazretleri intisab için Necmeddin Kübra'nın dergâhına gelmiş. Üç gün misafir kaldıktan sonra ikisi arasında şöyle bir konuşma geçmiş. Necmeddin Kübra misafirini imtihan için der ki:

- "Senin olan her şeyi feda edeceksin!" Ünlü müfessir buna razı olur ama yazdığı tefsirinden vazgeçemeyeceğini ifade eder. Necmeddin Kübra da:

- "Onu da feda edeceksin!" der. Tefsirini feda edemeyeceğini, çünkü ona çok emek verdiğini söyler. Bu sefer şeyh efendi:

² Emin Işık, a.g.e., s. 22.

- “Öyleyse nasibin bizden değildir!” diye cevap verir. Bunun üzerine Râzî memleketine eli boş döner. Bu hadiseden sonra bir gün, Necmeddin Kübra Hazretleri müritleriyle otururken, “Şimdi Fahreddin’in imdadına yetiştim” der ve şöyle devam eder:

- “Fahreddin hâlet-i nezi’de (can çekişme) şeytan gelmiş karşısına dikilmiş, sen Allah’a nasıl iman edersin diye soruyor. Ben kulağına eğildim: ‘Hazret-i Muhammed gibi de!’ diye tembih ettim. Böyle söyledi de öbür dünyaya selametle gitti. Ne de olsa bizde birkaç gün misafir kalmışlığı vardır.”

Celâl Hoca bu menkıbeyi anlattıktan sonra Yaman Dede’ye dönerek: “Efendim, ben de öyleyim. Allah’a imanım Hazret-i Muhammed’in iman ettiği gibidir. Taklidî iman mı, varsın olsun. Bakkal Mehmed Ağayı değil ya, Hazret-i Muhammed’i taklit ediyorum.” Celâl Hoca daha sözlerini tamamlamıştı ki, Yaman Dede gözyaşlarını silerek, “Ne mutlu size!” dedi.

Onun bu teslim oluşluğunun yanında asil bir duruşu ve karakteri de vardır. Daha doğrusu taviz vermeyen kişiliği ve teslimiyeti ile Celâl Hoca çevresinde bir karakter abidesi olarak sembolize edilir. Şimdi de Orhan Okay’ın anlattığı bir anekdotu zikrelelim:

“Celâl Hoca’yla Babiâli’den Sirkeci’ye doğru iniyorduk. Birden karşımıza haşmetli kaşlarıyla Hasan Âli Yücel çıktı. Daha doğrusu sadece resimlerinden bildiğim için Hasan Âli olduğunu tahmin etmiştim. Biz yukarıdan, o aşağı taraftan geldiği için zaten seviye olarak biraz aşağıda kaldığı gibi, bir de, Hoca’ya yaklaşıncı, bana biraz mübalağalı görünen, eskilerin kandilli temenna dedikleri tarzda, elini evvela dudaklarına, sonra alnına, sonra göğsüne illeştirip yerlere kadar eğilerek “Allah ömürler versin beyefendi!” dedi. Celâl Hoca

vakur, dik bir adamdı. Vakarından mı, yoksa biraz da guru-rundan mı bilmiyorum, hiç eğilmedi ve elini yumuşak bir asker selamı gibi alnına götürerek mukabele etti. “Hasan Âli idi, değil mi hocam!” dedim. Hoca hiç önem vermiyor-muşçasına sadece kısa bir “evet” demekle iktifa etti. Bu kısacık karşılaşmanın ve selamlaşmanın arkasında bana sanki geçmiş bazı hikâyeler var gibi geldi, ama sormadım. O tek başına “evet” cevabı, bu hikâyelerin teferruatına girilemeye-ceğini gösteriyordu.”³

Celâl Hoca'nın hiç hazzetmediği şeylerden biri de ol-duğun gibi görünmeme, görüldüğün gibi olmama hâlidir. Onun için akranlarının çoğunu maskeli baloda imiş gibi gördü. Öyle ki kimin iyi niyetli kimin kötü niyetli olduğunu altıncı hissi ile adeta bir insan sarrafı gibi çıkarırdı. Sadettin Ökten'in hatırladığına göre çok sık okuduğu Farsça beyit-lerden biri şudur:

Ser be-zemîn dum be-hevâ mî-koned
Sanki ibâdât-ı Hudâ mî-koned

“Başını yere koymuş, kuyruğunu da havaya dikmiş. Gören de Allah'a ibadet ediyor zanneder.” Görünüşte namaz kılıyor olsa da hakikatte namazdan uzak, gerçek anlamda namaz kılmayan kimseler için söylenmiştir bu şiir. Kim bilir, cami-leri dolduran onca cemaat onun gözüne öyle görünüyordu! Ayrıca Peygamberimizin, namaz kılarken çabuk çabuk secdeye varan kimse için söylediği, “Tavuğun yem topladığı gibi namaz kılmayınız!” hadisine de göndermede bulunur.

Gerek yaşadığı yıllarda ve gerekse ölümünden sonra Celâl Hoca kişiliğine ve ilmine hep saygı duyulan hocalar-dan biri olmuştur. Öğrencileri nezdinde ise hep vakarı, du-ruşu ve bilgisiyle zihinlerde iz bırakmış hoca imajı çizmiştir.

³ Orhan Okay, a.g.e., s. 52.

İmam-Hatibin ilk öğrencilerinden olan Selimiye Camii İmamı Fahri Duran, Abdülhakim Arvasi Hazretleri'nin oğlu Mekki Efendi'nin (Üçışık) şöyle dediğini nakleder:

- “Bu yaşıma rağmen iki kişiden ders okumak isterim hâlâ. Bunlardan birisi Ömer Nasuhi Bilmen, diğeri de Celâl Hoca.”⁴ ‘Hoca’ sıfatı ismiyle özdeş çok az insan vardır yakın dönem eğitim ve kültür tarihimizde. İşte Mahmûd Celâled-din Ökten o çok az ‘hoca’ların başında gelir.

Hoca'nın karakterini oluşturan özelliklerden biri de verdiği sözde durmasıdır. Söz verdi mi onun arkasında ne pahasına olursa olsun dururdu. Trabzon'da güzel sesli bir hafızın okuduğu Kur'an'dan sonra verdiği sözün arkasında sonuna kadar durdu. Gerçekten de ömrünün sonuna kadar O'nun kitabının tellalı olarak yaşadı ve bunun için çalıştı. Buradan onun taviz vermez bir kişiliğe sahip olduğunu anlıyoruz. En ufak bir haksızlığa bırakın razı olmayı, göz yummayı bile hiç affetmezdi.

Hoca'nın en çok dikkat ettiği konulardan biri de hak hukuk konusudur. Her sohbetinde çocuklarına hak hukuka, kul hakkına dikkat etmelerini tavsiye ederdi. Oturduğu apartmanın sahibi Ali Vardarlı bir gün ölünce geride bıraktığı yetimlerin hakkını savunmak Celâl Hoca'ya düşer. Yetim hakkının yenmemesini, çocuklara kiranın zamanında ve artırılarak ödenmesi gerektiğini anlattı. Yine bir gün Züheyra henüz 4-5 yaşlarında iken hoca cuma namazı için abdest alıyordu. Annesinden bir şey istedi. Cemaatte Şafilere de olabileceğini dikkate alarak, “Sen verme, kızım versin” dedi. Ardından, onların da hakkına riayet etmek gerektiğini belirtti.

Celâl Hoca ismiyle müsemma bir insandır ve haksızlık karşısında çabuk celallenir. Zaten asabi olan kişiliği idare-i

⁴ Mustafa Özdamar, a.g.e., s. 106.

maslahata hiç müsaade etmez. Buna şu örneği verebiliriz: Selahattin Kaya son sınıftadır. İmam-Hatibin müdürlüğüne de Mahir İz getirilmiştir. Birinci sınıftan itibaren Arapça derslerine gelen Celâl Hoca'yı öğrencilerin bir takım laubali davranışı çok kızdırır. Hoca asabi olduğu için sınıfta sesini yükselterek:

- “Sizlere bir daha ders okutmayacağım, siz benim kıymetimi bilemediniz” yollu sözler söyleyerek sınıfı terk eder. Sonra sınıfçak gidip özür dileseler de hocanın kırılmış gönlünü bir türlü tamir edemezler. Bunun üzerine Mahir İz, İstanbul Üniversitesi Arap-Fars Filolojisinde okutman olarak çalışan Yahudi asıllı mülteci Osman Reşer'i yeni Arapça hocası olarak getirir. Osman Reşer Arapçaya vakıftı ama Türkçe'si yeterli olmadığından, biraz da yaşı ileri olduğu için sınıfta alay konusu olmuştur.⁵

Ciddiyet ve Şakaları

Celâl Hoca ciddi ve ağırbaşlı duruşunun yanında şakayı ve yakınlarına takılmayı da seven bir mizaca sahipti. Fakat bununla beraber hiçbir zaman alaya geçit vermezdi. İnce ince latifeler, şakalar yapar; şakanın şaka olduğu mutlaka anlaşılırdı. Hiçbir zaman insanları küçük düşürücü, onlarla alay edici, onları toplum içerisinde utandırıcı davranışlarda bulunmazdı. Bu hassas dengeyi hep korurdu. Davranış ve hareketleriyle, sözleriyle insanlara hürmet eder ve onları yüceltirdi. Hayatta ciddiyetten ayrılmadı hiç. Ciddi olmayan, saçma sapan sözlerle yani hezeliyata hiç bulaşmadı. Oğlu Sadettin Ökten babasını anlatırken, latifeyi latife olarak yapardı ama hayatı çok ciddiye alan bir adamdı, der. Vakti de ciddiye alırdı. Mesela Batılıların randevu sistemine gıpta ederdi. Kapıyı haber vermeden tak tak çalıp evine

⁵ “Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat”, 3/333.

giren kimseyi kırmazdı. Ancak Celâl Hoca, Yahya Kutluoğlu'na böyle çat kapı gelenler için şu taktiği uyguladığını anlatmış: “Nezaketi elden bırakmadan kahvesini yaptırır eline veririm. Sonra da okuması için bir kitap vererek, sen bunu biraz mütalaa et, benim yapmam gereken işim var, çalışmalıyım, derim. Vaktimi almak için gelen böyle kimseler kahvesini içtikten sonra çeker gider. Ben de çalışmaya devam ederim.”

Bayramlarda kendisinden büyük olarak gördüğü iki kişiyi ziyaret ederdi önce. Bunlardan biri Cerrahî Şeyhi Fahredin Efendi, diğeri de kayınvalidesi. 42 yaşında evlenen Celâl Hoca kayınvalidesinden altı yaş büyüktü. Çocuklarını ve hanımını alıp gittiği bir bayram ziyaretinde kayınvalidesine:

- “Hanımefendi siz benden altı yaş küçüksünüz, biliyor musunuz Rasulullah Efendimiz de bayramlarda Ayşe valide-mizi alıp önce Hazret-i Ebubekir’i ziyaret ederdi.” dedi. Gerçekten de Efendimiz elli yaşından sonra Hz. Hatice’nin vefatı üzerine on sekiz yaşındaki Ayşe validemizle evlendiğinde, kendisinden iki yaş küçük olan Hz. Ebubekir’i ziyaret ederdi. Bu sözle Celâl Hoca kayınvalidesine iltifat ederek büyük bir paye verir ve sevindirirdi.

Şakacı yanı ile ciddiyeti iç içe idi. Ama birbirinden ayırmasını da çok iyi bilirdi. Dinî konularda ve kutsal olan şeylerde şakası olmazdı. Her zaman doğrunun yanındaydı. Yanlışta tahammülü yoktu. Mustafa Durmuş’un bir hatırasından öğrendiğimize göre, yanlış bir uygulama karşısında onun ortaya koyduğu doğruyu kimse tartışmaz, üstüne söz söyleyemezdi. Sözlerinin etkisi ağırbaşlı kişiliğiyle doğru orantılıydı. İmam-Hatip Okulunda hocalık yaptığı bir sırada, Kur’an’dan, Kur’an ilimlerinden haberi olmayan bir öğretmen “tecvit” olmadan da Kur’an-ı Kerim okunabileceğini iddia ediyor, bu dersin gereksiz olduğunu söyleyerek

müfredattan çıkarılmasını istiyordu. Olur olmaz bazı kimselerin de dillendirdiği bu fikir okulun öğretmenleri arasında tartışmalara sebep oluyordu. Lehte ve aleyhte karşılıklı konuşmaların olduğu bir sırada, hoca meselenin ciddiyet kesbettiğini anlıyor ve şöyle diyor: “Bendeniz bir gün kayıkla gidiyordum. Kayıkçı benim eskilerden olduğumu anladı, belki de hoca olduğumu tahmin ederek:

- “Efendi, ben güzel Kur’an okurum, size biraz okuyayım da dinleyin!” dedi. Biraz okudu, söylediği gibi. Bir ayet-i kerimeyi de: “Fa iza pataştum pataştum çapparira” diye okudu. Hoca başından geçen bu hadiseyi anlattıktan sonra mecliste bulunanlara dönerek: “Efendim bu iş böyledir. Tecvitsiz okunan Kur’an bundan daha iyi okunmaz. Mutlaka tecvide ihtiyaç vardır!” dedi. Bununla lafı geddiğine koyan Celâl Hoca meseleye son noktayı da koymuş oluyordu ve artık bu söz üzerine kimse söz söyleyemedi.⁶

Hocanın yanında olmak devamlı uyanıklığı gerektirdiğinden ufak bir dalgınlık aslında tehlikeli idi. Eğer uyukladığını ve gevşeklik gösterdiğini anlarsa işin bitik demektir. Dalgınlığa gelip filmi kopardığın anda farkına varır ve seni adeta haşlardı. Bir gün İsmail Karaçam’ı yanına çağırarak gel seninle yazılı kâğıtları okuyalım, dedi. O da zanneder ki, kâğıtları kendisine verecek ve birlikte okuyacaklar. Hayır! İsmail Karaçam’ı yanına oturttu. İmtihan kâğıtlarını tek tek okuyarak toplamasını yaptı. Bir kısmını da İsmail’e toplattı. Bazen dikkatli olup olmadığını ölçmek için kasten yanlış toplardı. Böyle anlarda dikkatini kaçırdın mı, yandığının resmidir. En çok sevdiği hafız öğrencilerinden olan Karaçam, Hoca’nın bu yönünü bildiği için ufak bir takım kazalardan sonra devamlı tetikte ve teyakkuz halinde olmuştur.

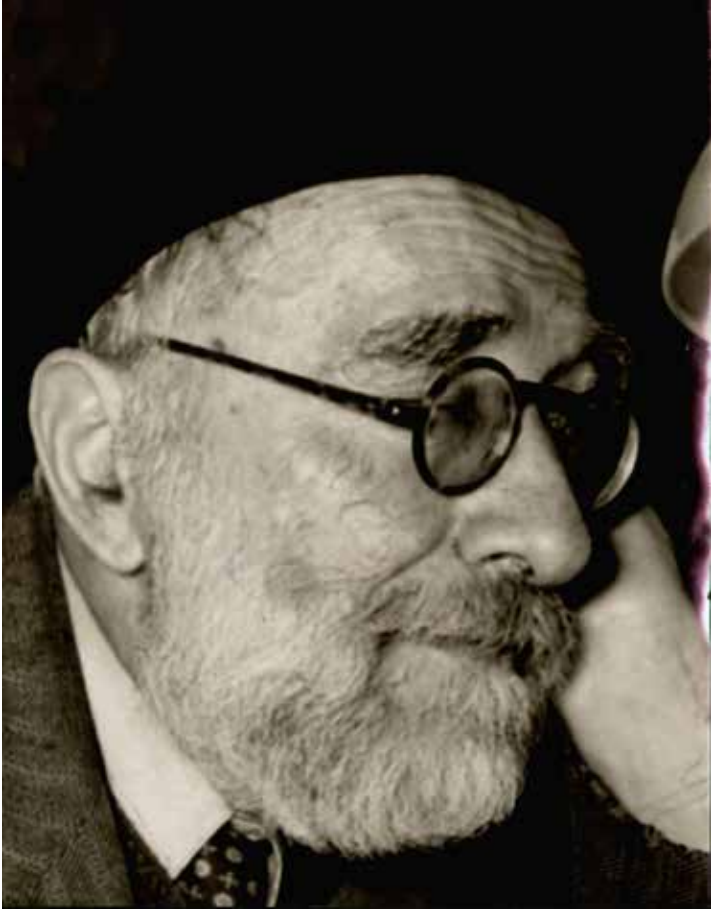
⁶ Mustafa Durmuş, a.g.e., s. 79.

Bilenler bilir, Celâl Hoca'nın yanında çok dikkatli olmak ve soracağı sorulara hazırlıklı olmak zorundasın. Öğrencilerinin çoğu hocanın bu hassasiyetini bildiği için yaş tahaya basmazdı. Bir gün evinde iki öğrencisiyle konuşurken birinin kendi âlemine daldığını, filmi kopardığını fark etti. Ben dedi, Celâl hoca o anda kafasından bir şeyler uydurarak, aslında bunu yapmamalıydım, beni dikkatli dinlemiyorsun... Öğrencisi şaşkın ve hâlâ işin nereye geleceğini bilememektedir. Celâl Hoca bu sözünü söyledikten sonra öğrencisine dönerek uyanması için ona son bir şans daha tanır:

- “Öyle değil mi evlâdım?” dedi. İşin sonunun nasıl geleceğini hiç de tahmin etmeyen öğrencisi:

- “Evet hocam” der bunun üzerine. Artık hoca açar ağzını yumar gözünü:

Hoca'nın latifeleri kalabalık içinde olmaz, bir veya birkaç kişilik gruplar arasında olurdu. Kimsenin bir topluluk önünde mahcup olmasına gönlü razı olmazdı. Alındığını gördüğü kişinin gönlünü almasını da bilirdi. Nasıl başkasının kendi onuruyla oynamasına rıza göstermezse, kendisi de başkasının haysiyet ve şerefine rencide olmasını istemezdi. Zaman zaman komşularından tanıdığı dul hanımlara takılırdı. Mesela onlara: “Miralay mütekaidi var, düşünür müsünüz?” derdi. Onlar, estağfirullah efendim falan filan deyince, Hoca bir adım daha ileri giderek teklifini cazip hale getirmek için, “Çoluk çocuğu yok, efendim evi var, maaşı var, şusu var busu var” diye sıralardı. Elbette bu şakalar yakın ve dar bir çevrede olurdu. Onların tanımadığı, uzaktan gelmiş kişiler arasında demezdi bu lafları. İşte bu ince sınıra çok dikkat ederdi.

Bazen tatlı sert ve şakacı, ama her zaman ciddi bir hoca

Celâl Hoca torunu yaşındaki öğrencilere latifeler yaparken aynı zamanda son derece hürmet gösterir, onlara olgun ve büyük adam muamelesi yapardı. Onlardan da kendi yaşlarına uygun hizmetler beklerdi. Aynı kişilerle aynı zamanda ölçüyü kaçırmamak üzere sık sık şakalaşırđı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi karşısındaki kimse bunun latife olduğunu bilirdi. Ancak şakanın dozunu çok iyi ayarlar, moda tabirle kimseyi işletmezdi. İşletenlerden de nefret eder, kızardı.

Herkesin bir haysiyet ve şerefine olduğunu söyler, insan olarak kimsenin bunu yapmaya hakkının olmadığını bilhassa ifade ederdi.

Bir gün Darüşşafaka'da derse girerken, Hoca'nın derse geldiğini arkadaşlarına haber vermek, dolayısıyla sessizliği sağlamak için talebelerden biri sınıfın kapısından bağırmış:

- "Celâl Hoca geliyor!" Hoca da bunu duymuş. Duyduğundan memnun olmamış gibi davranarak sınıfa girdikten sonra kızgın bir şekilde öğrencilere hitaben:

- "Herkes efendi, bey, beyefendi oldu, ben hâlâ Celâl Hocayım!" diye serzenişte bulunmuş. Kayınbiraderi H. Cevdet Soydanses, Hoca'nın arkadaşları arasında dolaşan bu söz için doğru olup olmadığını sormuş. "Hoca"lık sıfatıyla nice üst düzey bürokratların, bakanların elini öptüğü ve önünde saygıyla eğildiği Celâl Hoca da:

- "Evet, böyle söyledim" demiş. Kayınbiraderi de bunun üzerine:

- "A üstadım, herkes efendi, bey, beyefendi olur amma Celâl Hoca olamaz!" demiş.⁷

Kimi şakalarını da baştan ciddi gibi yapar, sonradan şaka olduğu anlaşılırdı. İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü açıldıktan sonra Celâl Hoca burada ilm-i kelam ve tevhid dersleri vermeye başlamıştı. Enstitü yöneticileri İslam felsefesi derslerini de Nurettin Topçu'nun vermesini istemiş. Başka hocalara da gitmişler, ancak herkes kendisini işaret etmiş. Bunun için görevlendirilen kişiler Celâl Hoca'ya gelerek:

- "Hocam her kime söylediysek, bu dersi ancak sizin okutabileceğinizi söylediler. Nurettin Bey'e de müracaat ettik,

⁷ Cevdet Soydanses, a.g.e., s. 67-68.

o da ‘Bu dersi ancak Celâl Bey okutur dedi’ dediler.” Hoca gülümseyerek:

- “Hayır, Nurettin öyle söylememiştir” dedi. Gelenler, hayır hocam öyle söyledi, diye nerdeyse yemin billah edip ısrar edince:

- “Hayır hayır çocuklar, yanlışınız var! Nurettin bana ‘Celâl Bey’ demez, ‘Celâl Hoca’ der.”⁸

Celâl Hoca bir yaz tatilinde sportif talebeleriyle poz verirken

İşte arkadaşları ve öğrencileri nezdinde böylesine devasa ve saygın kişiliği olan bir insandır Celâl Hoca. Babasının “hocalık” mesleğini başka bir branşta yıllardır sürdürmüş olan Sadettin Ökten 16-17 yaşlarındayken Vefa’daki İmam-Hatip Okulunun karşısında bulunan lisede okumaktadır ve velisi de babasıdır. Celâl Hoca dönem sonunda bir gün oğlunun karne notlarına tek tek bakar ve birden öfkelenir:

- “Neden 10 dururken 8-9 alıyorsun, 10'lara kıran mı girdi!?” Oysa Sadettin lise birincisi ve sınıfta ondan daha çalışkan kimse olmadığı halde karneyi beğenmez, en

⁸ Emin Işık, a.g.e., s. 23.

mükemmeline isterdi. Liseli Sadettin karneyi babasının elinden aldıktan sonra boş bir haneye velisinin adını yazar: “Mahmût Celâlettin Ökten.” Taktik savaşı asıl bundan sonra başlar. İsminin altına imza atmak için karneyi gördüğünde hemen celallenen hoca bu sefer oğluna açtı ağzını yumdu gözünü:

- “Ben dedi, okurken idare lambası bile bulamıyordum, kömür alacak param yoktu... Ya sen! Evde soba yanıyor, elektrik lambasını sabaha kadar açık tutabilirsin... İstersen sabahlara kadar çalışabilirsin. Şunun yaptığına bak, benim adımlı nasıl yazıyor? Ben dinsiz Celâl miyim?” Masum Sadettin hiçbir şey anlamadı babasının bu öfkesinden. Neye kızdığını, bu kadar lafı kendisine niçin söylediğini çıkaramadı. Allah Allah, dedi kendi kendine, bu da nereden çıktı! Meğer karnedeki boş olan haneye velisinin adını yazarken “Celâlettin” değil, “Celâleddin” yazması gerekmiş. Seyfeddin gibi, Fahreddin gibi.

Bu anekdotu Sadettin Hoca, elinizdeki kitabı hazırlarken yaptığımız konuşmalardan birinde anlattı. Bugün babasının mirasını, yani düşünce ve yaşayışını hayatında sürdüren Sadettin Ökten’in bu sözleri üzerine stüdyoda bulunan Orhan Okay Hoca da oğullarının isimlerini nüfusa “d”li yazdırdığını (Fuad, Cüneyd),⁹ ancak bankada ve birtakım yerlerde dikkatli yazılmadığından zaman zaman karışıklıklara sebep olduğunu anlattı. Aynı hassasiyet görüldüğü gibi Okaylara da Celâl Hoca’dan kalmış bir mirastır.

⁹ Orhan Hoca’nın küçük oğlu Cüneyd Okay’la bir gün internette yazışırken bilmeden, daha doğrusu herkesin her yerde yazdığı gibi “Cüneyt” yazmışım. Mukabil cevabında “İsmimi Cüneyt şeklinde yazmışınız, çok da şenlikli olmuş!” sözünü hiç unutamıyorum. Bu hassasiyeti bir de merhum hocamız Mehmed Çavuşoğlu’nda görmüştük öğrenciliğimiz yıllarında. İsminin “d”li yazıldığını görmeyince öğrenci karnelerine imzasını atmazdı.

Kelime Oyunu

Celâl Hoca'nın liselerde felsefe öğretmenliği yaptığı yıllarda moda olan bir takım uydurma yeni kelimeleri meslek icabı ezberlediğini biliyoruz. Meclis yerine “kamutay”, şurâ-yı devlet karşılığı “danıştay”, ruh'a “tin”, amel'e “edim”, hayat'a “dirim” denirdi ve zorlama da olsa okuryazarlar bunu kullanırdı. Okul kitapları bu dille hazırlanırdı.

Celâl Hoca çok iyi bildiği Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarını anında çıkarır ve öğrencilerine bir bilmece gibi, bir kelime oyunu gibi sorardı bunları. Onun lügatinde “galat-ı meşhur lügat-i fasihten evladır” diye bir şey yoktur. Herkesin kullandığı yanlış değil, tek başına da kalsa kendi bildiği doğruyu tercih ederdi. Öğrencilerine de bunun kullanılmasını tavsiye ederdi. Bu sebepten herkes belki doğruyu bu şekilde kullanmaya başlardı ona göre. Kelimelerin etimolojisini doğru kullanmadaki bu duyarlılığı elbette diğer alanlarda da vardı: Sosyal hayatta, alışverişlerinde, randevusuna bağlı kalmada ve verdiği sözü yerine getirmede, işine verdiği önemde, derslerine her defasında yeniden hazırlanmada, çocuklarını yetiştirmede, ibadetlerinde vs. dakik bir prensip adamı olarak yaşamıştır.

Hoca dilin yerli yerinde kullanılmasına sadece derste ve talebeleri arasında değil, toplumun her katmanında aynı duyarlılığı gösterirdi. Bu konuda talebelerinden İsmail Karacam'ın yazdığı hoş bir anekdot vardır: Beyazıt'te Küllük diye anılan kahvehanede zamanın meşhur edebiyatçıları oturur, edebî ve sosyal konularda sohbet ederlermiş. Neyzen Tevfik de buranın müdavimleri arasında bulunurmuş. Sık sık gel-memekle beraber bir gün oraya Celâl Hoca da uğramış. O gün “tercüman” kelimesi üzerinde tartışma açılmış, doğru-su “tercüman” mı, “terceman” mı? diye. Celâl Hoca kelime-nin aslının “terceman” olduğunda ısrar etmiş. Neyzen Tevfik

de, “Canım bu kelime Türkçeye ‘tercüman’ olarak geçmiş, böyle istimal olunmuş, bu şekilde kullanılması gerekir” deyince, “Hem sen kelimenin aslının böyle olduğunu nereden biliyorsun?” şeklinde Celâl Hoca’ya yüklenmek istemiş. Celâl Hoca her zamanki ağırbaşlı duruşu ve ciddiyeti ile “Bu kelime Araptan böyle doğmuştur” deyince Neyzen nüktesini patlatmış: “Canım ebesi sen miydin de bu kadar ısrar ediyorsun” demiş.¹⁰

Herkesin rastgele kullandığı kelimelerin arasındaki anlam farkına dikkat ederdi hoca. Mesela Tanrı’nın “ilâh” ve “Rabb”ın karşılığı olduğunu söylerdi. Ona göre Allah’ın Türkçedeki asıl karşılığı, yani Türklerdeki tanrılar tanrısı Göktanrının adı Çalap’tır. Orta Anadolu Türkçesi metinlerinde, Yunus Emre’nin şiirlerinde de geçer Çalap.

*“Böyle emreylemiş Çalap
Suyum akar yalap yalap.*

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed’in” gibi. İlah, mabud, rab kavramları ise birbiriyle paralel aynı manaya gelir.

Celâl Hoca’nın Türkçe’nin bu inceliklerine, etimolojisine ilgisi Türk dili ve kültürünün büyük ustalarını çok iyi bilmesi ve tanımasındandır. Türkçe’nin zengin bir dil olduğunu, bu zenginliği sahip olduğu büyük bir coğrafyadan aldığını hep söylerdi. Medrese hocalarının Türkçe’yi bilmediklerini ifade ederdi. O Türk edebiyatı ve bu edebiyatın büyük şairleri Fuzûlî’yi, Şeyh Galib’i, Bâkî’yi, Nedim’i zevk alarak okuyan ve anlayan bir kimsedir. Hatta bu şairlerin divanlarını ezberlercesine okuyan ve başucunda bulunduran incelmış bir edebiyat zevkine sahip sanat adamıdır.

Celâl Hoca sadece Türk edebiyatının usta şairlerini değil, Arap edebiyatının da klasik şairlerini okuyan ve kendi

¹⁰ İsmail Karaçam, a.g.e., s. 140-41.

dilinden anlayan bir âlimdir aynı zamanda. Bilhassa Cahiliye devri “Muallakât-ı seb’a”¹¹ denilen şairleri de çok iyi biliyordu. Cahiliyedeki yedi büyük Arap şairinin Kays, Antere, Züheyr gibi şairlerin bütün şiirlerini sular seller gibi ezbere biliyordu. Sadece ezbere bilmiyordu, ezberindeki o şiirlerin anlamına, edebî sanatlarına da vakıftı aynı zamanda. Çünkü o biliyordu ki bir dilin incelikleri o dille yazılmış şiirlerin anlamlarında gizlidir. Kelimelerin değişik manalarda kullanılması, mazmunlar, cinaslar, telmihler, tevriyeler o dilin şiir örneklerinde saklıdır. Hoca Şevket Bey’le bu ünlü şairlerin şiirlerinden okumuşlardı.

Öğrencisi Emin Işık, Hoca’yla bir gün konuşurken, söylediklerini tasdik ederek “Bâhusus öyledir hocam!” demiş. Yakaladığı öyle orijinal bir kelimenin uçup gitmesine razı gelmezdi. Onu çekip ortaya çıkarırdı üzerinde konuşmak için. Celâl Hoca öğrencisini adeta imtihan ederek:

- “Ne demek ‘bâhusus’, kullandığın bu kelimenin Türkçe karşılığı nedir?” diye sordu. Hoca her biri bir yerden gelmiş öğrencilerini test etmek için bu türden soruları sık sık sorardı. Çoğu mahcup edalı arkadaşlarının arasında biraz dobra ve ismiyle müsemma kendinden “emin” kişiliğiyle tanınan Emin Işık bilebildiği kadar “özellikle, hususiyle..” falan anlamlarını verdiyse de cevapları hocayı tatmin etmedi. Sonra:

- “Bâhusus’un Türkçesi heledir hele!” dedi. Hoca “bâhusus” ve “bilhassa” yerine hep “hele” demeyi tercih ederdi. “Hele” hem isim olarak kullanılıyor, hem de yardımcı fiil olarak. Bu türden halk arasında kullanılıp unutulmaya yüz

¹¹ Emin Işık’a göre, “Muallakât-ı seb’a” diye geçiyor ama Celâl Hoca kullandığı sözcüklerin anlamına çok iyi dikkat ettiği için kendisi öğrencilerine “Muallakât-ı seb’a” dedirtmez, sadece “seb’a” derdi. Çünkü orada “t” harfi yoktur. “Muallakat” çoğul olduğu zaman “t” almaz, sadece “seb’a” demek lâzım gelir..

tutmuş Türkçe kelimelere karşı özel bir ilgisi vardı. Onları insanların ağzından alıp gün yüzüne çıkarmayı, ortalığa sererek paylaşma açmayı severdi. Öğrencilerine karşı örnek olması için de bunları doğru ve yerli yerinde kullanırdı.

Yine bir gün Emin Işık, Celâl Hoca'yla konuşurken, “Bizim memlekette bir akribamız...” dedi. Celâl Hoca bir nüans yakalamıştı yine, hemen yarıda kesti öğrencisinin konuşmasını,

- “Ne, dedi, en son söylediğin kelimeyi bir daha tekrarla bakayım!” Hiç kaçırmazdı bu tür kullanışları. Yakaladığı o şeyi öğrencilerinin kulağına ömür boyu unutamayacakları bir küpe olarak takardı. Anadolu'nun güneyinden, Erzin taraflarından İstanbul'a geleli birkaç yıl olan Emin Işık, Hatay-Antep yöresinde konuşulan mahallî kelimelerin etkisinden henüz kurtulamamış. Bilerek veya bilmeyerek bu tür sözleri gayriihtiyari yeri geldiğinde zaman zaman kullanıyordu. Hoca'nın bu uyarısından yaptığı yanlışlığı hemen anlayan Işık, kullandığı kelimeyi düzelterek:

- “Akribam...” dedi. Bu sefer Celâl Hoca üsteleyerek:

- “Yok yok! dedi, ilk söylediğini söyle!” Bunun üzerine Emin Işık yaptığı bir kabahate mazeret bulmak istercesine kırk dereden su getirerek, kendi memleketlerinde kelimenin “akribam” şeklinde kullanıldığını, bu tür sözleri zaman zaman farkında olmayarak diline doladığını boşu boşuna anlatmaya çalıştı.

- “Hayır! dedi Celâl Hoca öğrencisini rahatlatarak, kelimenin doğrusu senin söylediğin gibidir. Kelimenin doğrusu ve fasîhi “akriba”dır. Memleketinizde doğru olan kullanılıyor ve sen de doğrusunu söylüyorsun. Akriba, evliya ve enbiya vezninden. Biz bu “akriba”yı galat haline getirmişiz, ses uyumuna uysun diye “akraba” demişiz, dedi. Şimdi faraza yakınlarından bahsederken “akriba” desen herkes yadırgar.

Hâlbuki doğrusu odur.” Hoca bir yanlış düzeltmenin verdiği keyifle gözlerinin içi gülüyordu.

Celâl Hoca şaka da olsa yanlışlığa ve hataya tahammülü olmayan bir insandır. Çocuklarının yanlışını hemen düzeltirdi. Kızı Fatma Züheyra bir gün “muaffakiyet” diyecek olmuş, onu “muvaffakiyet” diye hemen düzelterek kulağına küpe olarak takmış. Şaka yapardı ama hatayı asla kabullenemezdi. Onun yanında yanlış bir şey yapmak olmazdı; bunu kendisine adeta hakaret olarak telakki ederdi. Bunu da herkes bilirdi. Öğrencilerinden Mustafa Durmuş’un bir hatırasını¹² buna örnek gösterebiliriz: İmam-Hatibin üçüncü sınıfında okuyan Durmuş, hocaya evine kadar refakat etmek üzere okuldan çıkıp yanında gidiyordu. Celâl Hoca’nın öğrencileri onu her gün evine götürmek için sıraya girmişti. Mustafa Durmuş, Hoca’nın çantasını eline alıp sol tarafına geçerek Vefa Lisesi’nin önünden geçen Şair Nedim Sokak boyunca Şehzadebaşı’na doğru yürüyorlar. Tramvay yoluna geldikten sonra karşıya geçmek için trafik memurunu bekledikleri bir sırada, Hoca kendine has tebessümle öğrencisine dönerek:

- “Abi, ben artık kıdemli oldum, nüfus kâğıdım eskidi. Maluma şimdi eskilere rağbet yok” demiş. Celâl Hoca’nın bu oyunlarına daha alışık olmayan Mustafa Durmuş da saf saf cevap veriyor:

- “Efendim siz daha iyi bilirsiniz, bazı eskileri müzelerde mutena köşelere yerleştirirler. Böylece âsâr-ı atika diye nesillere emanet bırakılır ve hiç unutulmazlar. Siz de böyle eskilerdensiniz hocam.”

- “Abi ben doğru söylüyorum, sen beni dinle!” demiş üsteleryerek hoca. Bu tür üstelemeleri haşlamaya kadar giderdi.

¹² Mustafa Durmuş, a.g.e., s. 79.

- “Siz mütevizilikten öyle söylüyorsunuz hocam” dedi Durmuş. Dedi ama, dediğine bin pişman oldu. “Mütevazilik” sözünü duyunca, hocanın birden tepesi attı. Yüzündeki tebessüm aniden kayboldu, kaşlarını çatarak asabî bir sesle:

- “Neeee?.. dedi. Ne ne?..Bir daha söyle bakayım o kelimeyi!”

- “Mütevazilikten efendim” dedi tekrar Mustafa Durmuş. Söylediği kelimeye herhangi bir hata görmüyordu. Bilmiyordu yanlış kullandığını. Gerisini Mustafa Durmuş’un kendisinden dinleyelim: “Bu kelimeyi bana üç defa tekrarlattıktan sonra iyice yaklaştı ve yüzüme eğilerek:

- Ne demek mütevazilik evladım, ona mütevazilik denmez, o kelime “tefâül” bâbındandır, “tevâzu” diye söylenir. Sen “mütevazî”yi alıyorsun, ‘lik’ diye kendince bir mastar uyduruyorsun. Tevazu kelimesi zaten mastar, tevazunuzdan diyeceksiniz. Şimdi söyle bakayım... Sen bir de benden okuyorsun, yazıklar olsun! Ben seninle gitmem! Ver şu çantayı da mektebe dön!” Ben neye uğradığımı şaşırdım diyor Mustafa Durmuş. Hem mahcup olmuş, hem de yolun ortasında şaşırp kalmış. Şaşkınlıktan özür dileyecek ve bir söz söyleyecek hali de kalmamış. Böyle celallendiği zamanlar Celâl Hoca’nın merhameti de hemen devreye girerdi. Öğrencisinin bu çaresiz halini gören hoca onu yanına çağırarak:

- “Bu sefer neyse ama bir daha böyle bir şey işitmiyeyim” dedi. Beraberce eve kadar yürüdüler. Yukarıda da belirttiğimiz gibi hocanın önünde yanlış bir şey söylemek, bir kelimeyi yanlış kullanmak adeta ona hakaret gibi gelirdi. Onun bu uyarılarından ders alan Mustafa Durmuş, “Benim ise aldığım ders büyüktü. Hayatımın sonuna kadar bana bir meşale olacaktır” diyordu.

Ali Ulvî Kurucu, Celâl Hoca’nın çok yakın bir arkadaşdır. Daha önce hacca gittiği yıllarda Medine’de onunla birlikte

olduklarını, sıkı dostluklarından bahsetmiştik. Bir gün Ali Ulvî, İmam-Hatibin Vefa'da olduğu yıllarda bir konuşma yapmış ve kültür mirasından falan bahsederken “tereke” kelimesini kullanmış. Tereke, yani ölen bir kimsenin arkasında bıraktığı şeyler, metrukât. Konuşma bittikten sonra içeride hocanın odasına geçmişler hep beraber. Ali Ulvî Bey konuşmasından ötürü hocadan en azından bir teşekkür beklerken,

- “Sizin gibi bir şaire ve İslam âlimine bu galat kelimeyi kullanmak yakışmaz, o kelimenin fasîhi ‘terike’dir” demiş Celâl Hoca. Ali Ulvî Bey hemen anlamış meseleyi. Hocam demiş, galat-ı meşhur öyle oldu, mecburen bu şekilde kullanıyoruz, diye izah edecek olmuş. İzah etmiş etmesine ama Osmanlı bakiyesi Celâl Hoca’yı bir türlü ikna edememiş. Hoca, nazının geçtiği Ali Ulvî’yi adeta fırçalamaya devam etmiş: “Başkaları o şekilde söyleyebilir ama sen Medine’den geliyorsun, Arapçayı biliyorsun, Türkçe şiir de yazıyorsun...” diye açık açık eleştirilerini sürdürmüş. Hoca’nın bu üstelemesinden sonra Ali Ulvî Bey’in cevap verdiğini veya verebileceğini sanmıyoruz. O alacağı dersi almış ve hocanın uyarıları kulağında küpe olarak kalmıştır.

Celâl Hoca bu tür kıyıda köşede kalmış enteresan kelimeleri alır çıkarır ve galat-ı meşhur da olsa doğrusu varken yanlışının kullanılmasına asla müsamaha göstermezdi. Bu alandaki parolası, çok sevdiği Mehmet Akif’in “Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek” mısrası idi. Yeter ki hakikat olsun, isterse odun gibi olsun. Arkadaşlarına ve öğrencilerine de bu yönüyle örnek oldu.

Celâl Hoca dilin incelikleri ile alakalı bu merakını da diğer çalışmaları gibi bir sistematığe dönüştüremedi. Orhan Okay’ın anlattığına göre bir ara gramerci Tahir Nejat Gencan’la zaman zaman bir araya gelerek terimleri Türkçe olan bir gramer üzerinde çalışmaya başlamışlarsa da arkasını getirememişler.

Rüya Tabirciliği

Celâl Hoca'nın "rüya tabirciliği" yönü meşhurdur. Elinizdeki kitabı hazırlarken kiminle konuştuysak, onun rüya yorumlama yönüne mutlaka vurgu yapmıştır. Rüya tabir etmek doğuştan kazanılmış bir yetenek midir? Yoksa sonradan elde edilmiş ya da birinden alınmış bir şey midir? Celâl Hoca bu özelliği nereden kazanmıştır?

Orhan Okay'ın "Silik Fotoğrafları"nda Celâl Hoca'nın rüyaları tabir etmesinin geri planıyla ilgili oldukça doyurucu bilgiler vardır: Hoca gençliğinde, Karagümrük'teki Cerrahî tekkesinin postnişini Fahreddin Efendi'ye intisap etmiş. Fahreddin Efendi rüya tabirinde ender görülen kabiliyetli (belki Allah vergisi) insanlardanmış. Celâl Hoca'ya da bu kabiliyeti kazandırmış. Bu nasıl olurdu, bilmiyorum. Eskiden beri, dinî çevrede de, bunun dışında da rüya merakı malumdur. Bir yığın da rüya tabiri kitapları vardır. Fakat bence asıl tabir, yani yorum, içten gelen sezgi gibi, belki "einfühlung" gibi bir aydınlanma, bir açılımdır. Şiir nasıl yazılır diye sorulmadığı gibi rüya nasıl tabir edilir diye de sorulmamalı. Ama pek çok şey gibi elbet bunun da bir eğitimi vardır. Celâl Hoca, şeyhinden bu eğitimi almış. Fahreddin Efendi bir gün ona "el vererek" artık kendi başına yorum yapmasına izin vermiş. Celâl Hoca büyük bir coşkunlukla yanından ayrılmış. Fatih'e doğru yürürken karşısına çıkan tanımadığı bir adam ona rüyasını söyleyip yorumunu istemiş. Celâl Hoca, sen benim rüya tabir ettiğimi nerden çıkardın, diye sorunca, başında sarık gördüm, elbet bilirsin dedim, demiş. 1930'lu yılların başlarına kadar ilmiye mensuplarının kisveleri ile dolaşmaları henüz yasak değildi o zamanlar. Böyle böyle birkaç adım gittikçe bir başkası durdurup boyuna rüya sormaya başlamışlar. Diyor ki Celâl Hoca: "O zaman gerisin geri Fahreddin Efendi'ye döndüm, bunun bir parçasını benden geri al, dedim."¹³

¹³ Orhan Okay, a.g.e., s. 53-54.

Kızı Hümeýra Hanım'a göre babası, bir rüyanın hakiki olup olmadığını hemen anlardı. “Rüyanın kitabı olmaz, ki-taptakilere inanmayın, kalbe doğacak” derdi. Rüya anlatılmadan önce bir müddet durur, sonra “Haydi anlat!” derdi. Çağaloğlu Kız Mektebi'nde hoca iken, “Hocanın hanımı çok güzel ya da çirkin derler” diye Celâl Hoca hanımını oradaki hoca hanımlarla tanıştırmamış. O yıllarda hoca hanımlar hocanın sohbetinden etkilenir, rüyalarını anlatırmış. O da onları dinlerken sırlarına vakıf olmaya başlamış. Bundan çok rahatsız olmuş. Fahreddin Efendi'ye gidip sıkıntısını söylemiş, o da sırlara vukufiyeti üzerinden alarak sadece rüya tabirini bırakmış.¹⁴

Rüya konusunda Fahreddin Efendi ile Celâl Hoca arasında bir anlaşma vardı. Daha doğrusu her ikisi de gördükleri rüyanın geri planındaki anlamı üzerinde dururlardı. Bilindiği gibi Celâl Hoca Cerrahî Tekkesine bağlı, Fahreddin Efendi'nin müridi idi. Ancak o tekkenin sıradan bir bağlısı gibi her şeye evet demezdi. Doğru bildiğini şeyhine her ortamda söylemekten çekinmeyen bir müritti. Celâl Hoca bu, şeyhi de olsa sözünü daldan budaktan esirgemez. Bunu da herkes bilir ve onu olduğu gibi kabul ederdi.

Rüya tabirciliğine Cerrahî Tekkesinde büyük önem verilirdi. Emin Işık'ın anlattığına göre padişahların rüyaları hep Karagümrük'teki bu Nureddin Dergâhında yorumlanırmış. Sarayda görülen rüyalar buraya gönderilirmiş. Sultan Abdülmecid'in evlendiği ilk yıllarda çocuğu olmamış. Nureddin Dergâhı Şeyhi Aziz Efendi'ye -ki kendisi Fahreddin Efendi'nin dedesi olur- haber yollamış:

- “Şeyh efendiye haber salın, istihareye yatsın bakalım benim erkek evlâdım olacak mı?” diye. Padişah verem

¹⁴ Ayşe Hümeýra Ökten, a.g.e., s. 80-81.

hastalığına müptela olduğu için kendi neslinden birinin tahta geçememesi endişesini taşıyormuş. Aziz Efendi rüyasında padişahın dört erkek evlâdının olduğunu görmüş ve dördü de tahta geçecek, demiş. Gerçekten de Abdülmecid'in sulbünden gelen Murad, Abdülhamid, Reşad ve Vahdeddin, dördü de padişah olmuştur. Bu tekkede rüya tabir etmenin Hazret-i Yusuf'tan silsile olarak geldiğine inanılırdı. Cerrahî Tekkesine bundan mülhem Tekke-i Yûsufiyye denilirdi.

Yine Emin Işık'ın anlattığına göre Sultan II. Mahmûd, Bektaşilik Tarikatini yasakladıktan sonra yeniçeriler diğer tarikatlere gitmeye başlamış. Padişah Bektaşiliğe kızdığı için diğerlerine de yasak getirmiş. Hâlbuki Sultan Mahmûd'un Aziz Efendi'ye karşı da son derece büyük hürmeti varmış. Tekkeye iki defa gelmiş. İlk gelişinde abdest aldığı zaman zât-ı şahanelerine tutulan havlu tekkede halen saklanırmış. Sultan Mahmûd bir Cuma günü Fatih Camii'ne gelmiş. Namaz sonrası Aziz Efendi'den dua etmesini istemiş. Aziz Efendi, kurunun yanında yaşı da yakarak tekkelere zarar verdiği için padişaha son derece kızgınmış. Öfkeli bir şekilde kürsüye çıkmış:

- “Ey Allahım, bu sersemler senden ne isteyeceklerini bilmezler. Sen de zaten bildiğinden şaşmazsın. El-fatiha!” demiş. Bundan da anlaşıldığı üzere, Aziz Efendi kelleyi koltuğa alacak kadar kızgınmış Sultan Mahmûd'a.

Celâl Hoca'nın rüya tabir ettiğini bilen Dârüşşafaka müallimlerinden bir meslektaş bir gün hocaya şöyle bir rüyasını anlatır:

- “Hocam, bizim hanım rüyasında kızımızın çarımıha gerildiğini görmüş. Bir subay da gelip tabanca atmış çocuğa. Çok korkmuş hanım. Tabii ben de çok sarsıldım bunu

duyunca. Nedir bunun yorumu Allah aşkına hocam?” demiş. Celâl Hoca adamı dinledikten sonra şunu sormuş:

- “Subayın attığı mermi isabet etmiş mi çocuğa?” Evet, demiş adam, etmiş. Bunun üzerine Celâl Hoca:

- “Efendi o çarmıh medenî kanundur. O subay da kızınızın talibi!.. Kızınıza bir subay talip olacak ve onunla kızınız evlenecek. Bu evlilik frenk kanunlarına göre akdedilecek.” Celâl Hoca’nın başından geçen bu hadise meydana geldiğinde medenî kanunun adı bile duyulmamıştı daha. Aradan aylar geçmiş, medenî kanun İsviçre’den alınarak yürürlüğe girmiş. Muallimin kızına bir subay talip olmuş ve kızı o subayla İsviçre’den alınan bu kanunun hükümlerine göre evlendirmişler.

Bu anekdotu nakleden Kadir Mısıroğlu, “Celâl Hoca, felsefe okutmaya başlamadan önce gazete okur gibi okurmuş rüyaları” der. Hoca da kendisine, felsefeye dalmadan evvel rüyayı gazete okur gibi okurdum, demiş ve cümlelerin sonunu şöyle getirmiş: “1930’lar ve sonrasında felsefe okutmaya başlayınca akıl galip geldi, gönlümüzün pınarları kurudu. Ondan sonra o eski hususiyetimi kaybettim.”¹⁵

Orhan Okay’ın anlattığına göre Celâl Hoca, gördüğü bir rüya üzerine Ken’an Rifai’nin bağlılarından İlhan Hanım’a ders vermeye başlamıştır. Rüya da uzun bir masanın başında Ken’an Rifai oturmaktadır. Bir yanında bir adam, diğer yanında başka bir adam daha oturuyor. Masanın karşı ucunda da Celâl Hoca ayakta durmaktadır. Ken’an Rifai Hazretleri:

- “Sana oğlum Kâzım’a ders verdirteceğim, (elinde bir deste para olduğu halde) seni ihya ederim” demiş. Bu rüyadan birkaç gün sonra Ken’an Rifai’nin müridi İlhan Hanım’ın Celâl Hoca’ya mürâaat ederek Arapça dersi aldığını

¹⁵ Mustafa Özdamar, a.g.e., s. 185.

görüyoruz. Hoca rüyasını hatırlayarak İlhan Hanım'a ders vermeyi tereddütsüz kabul etmiş. Derste bir fakülte öğrencisi olan Orhan Okay da bulunmaktadır ve Arapça dersi aşağı yukarı iki yıl kadar sürmüştür. Okay bu dersi aldığı yıllarda Çapa'daki Yüksek Öğretmen Okulunda yatılı öğrenci olduğu için haftada iki gün akşamları izin alarak, İlhan Hanım da öğretmenlik yaptığı lisede dersleri bitirdikten sonra Celâl Hoca'nın Soğanağa'daki evinde buluşurlardı. Orhan Bey bu derslerin faydasını mesleğinin her aşamasında gördüğünü söyler, sağlam bir Arapça temelini olduğunu ve bunu da Celâl Hoca'nın metoduna bağlar.¹⁶

Orhan Okay, Celâl Hoca'yı tanıdığı zamanlarda çok kişinin rüyasını yorumladığını, bazen hiç tanımadığı siyasilerin bile gelerek ona rüya tabir ettirdiklerini, bazen de anlatılan rüyaya, “Bu senin dışında bir rüya, anlattığın iyi oldu, ama bilmesen de olur” dediğini belirtir. Bunu daha çok gördüğü rüyanın kendileri için iyi olmayan kişilere söylerdi. Bu yüzden kimseyi de kırmak istemezdi. Kimi zaman da sözünü esirgemez, açık açık söylemekten çekinmezdi. Mesela felsefeci Yunus Kâzım Köni'den gördüğü bir rüyayı yorumlaması talebi gelmiş. Yunus Kâzım düşünde bir kömür yığını üzerinden durmadan kayıyormuş aşağılara doğru. Celâl Hoca'ya bu rüyayı getiren kişi, Köni'nin gördüğü bu rüyadan çok korktuğunu söylemeyi de ihmal etmemiş. Hoca'nın rüya ile ilgili ilk yorumu şöyle olmuş:

- “Onun alını secdeye hiç gelmemiş. Git bunu kendisine bu şekilde söyle” demiş. Burada da görüldüğü gibi muhatabı kırılmış kırılmamış, zaman zaman sözünü hiç esirgemezdi.

¹⁶ Orhan Okay fakülteyi bitirdikten sonra Arapçası iyi olduğu için, Fuat Sezgin tarafında hadis kitabı Müslim üzerine çalışması için İslam Tetkikleri Enstitüsü'ne alınmak istenir. Ama daha sonra Anadolu'da mecburi öğretmenlik konusu gündeme gelince çok istemesine rağmen buraya başlayamaz.

Bu inisiyatifi dine karşı mesafeli olanlar için kullanırdı daha çok.

Nurettin Topçu'nun ilkokuldan arkadaşı ve daha sonraları çok yakın dostu olan, aynı zamanda İstanbul'da kumaş ticareti ile uğraşan Sırrı Tüzeer isminde bir dostu vardı. Sırrı Bey, gördüğü bir rüyayı Celâl Hoca'ya anlatmış. Rüya siyasi bir rüya olup 1960 İhtilâli'nden önce görmüş. Rüya bu ya, bir asker kendisini Beyazıt kulesinden aşağılara bırakıyor. Hepsi bu kadar! Celâl Hoca hiç düşünmeden bu rüyaya:

- “Bu seninle ilgili değil” diye kestirmeden cevap vermiş. Rüya tabircisi Celâl Hoca'dan öğrencisi Orhan Okay'a da elbette bir hisse düşmüştür. Ne de olsa önünde onca diz çökmüşlüğü vardır. İmam-Hatip Okulları açıldığı sıralarda İstanbul'un orası senin burası benim diyerek birlikte dolmuşluğu vardır. Orhan Hoca'nın söz konusu rüya ile ilgili yorumu ise -tabii 60 İhtilali'ni de yaşamış ve ihtilalin yapılış amacını da çok iyi kavramış olduğu için- şöyle: “Sonra ben kendi kendime bunu 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin bir yorumu gibi düşündüm. Hadiseler tam da Beyazıt'te oldu. Hakikaten kuleden bir asker kendisini aşağıya attı. Yani ordu kendini oradan aşağıya attı.”

Yine kumaş tüccarı olan Sırrı Tüzeer, Nakşibendî Şeyhi Abdülaziz Efendi'nin hayatta olduğu sırada gördüğü bir rüyayı Nurettin Topçu ile Celâl Hoca'ya anlatmış: Abdülaziz Efendi önde yürüyor. Kendisi de hocanın adımlarını takip ederek arkasından gidiyor. Her köşeyi dönüştü arkasına bakan hoca yolda üç köşe döndükten sonra birden kayboluyor. Celâl Hoca bu rüyayı dinledikten sonra şöyle yorumladı:

- “O zât senin mürşidindir, üç vakit sonra vefat edecek” dedi. Aynı rüyayı Sırrı Tüzeer, hocası Abdülaziz Efendi'ye de anlattı. Şeyh efendi de:

- “Oğlum biz artık ihtiyarladık, vefatımıza az bir zaman kaldı. Üç vakit var; üç ay mı, üç yıl mı bilmem” diye cevap verdi. Gerçekten de Allah’ın hikmeti, Abdülaziz Efendi o rüyadan üç yıl sonra vefat etti.¹⁷

Daha önce Celâl Hoca’nın ikinci defa hacca gidişini anlatırken Mehmet Zahit Kotku Hazretleri’nin huzurunda uyku halinde kendisine kırmızı bir pasaportun verildiğini, bunun da hacca gideceğini göstermesi bakımından her ikisi tarafından da manevî bir müjde olarak yorumlandığını belirtmiştik. İşte Celâl Hoca, hepimizin sıradan bir hadise olarak gördüğü rüya olayına sıra dışı bir gözle bakmaktadır. Hatta ömrünün son yıllarında, daha önce Cerrahî Şeyhi Fahreddin Efendi’ye bağlı olduğu halde, söz konusu ettiğimiz bu hac müjdesini daha başka müjdelerin habercisi olarak görüp Nakşî Şeyhi Mehmet Zahit Kotku’ya intisap ettiğini görüyoruz.

Celâl Hoca’nın şahsi ve ailevi hayatında da rüyanın büyük bir önemi vardır. Gördüğü rüyayı aile fertlerine anlatması ve bunu yorumlaması ile hane halkı adeta düş dünyasının gerçekliğine inanmaya başlamıştır. Celâl Hoca evlendiği yıllarda oldukça sıkıntı çekmiştir. O yıllar paraya en çok ihtiyaç duyduğu yıllardır. Liselerde verdiği Arapça dersleri kalkmış, Celâl Hoca gibi niceleri işinden olmuştur. Branşı Arapça olduğu için, bu dersler müfredattan kaldırılınca tabii olarak işsiz kalmıştır. Evinde süt bekleyen çocuğu olduğu için bunaldığı zamanlar olmuştur. Emine Mahmûde Hanım’ın “Bey bey, gün doğmadan neler doğar” diyerek onu teselli ettiği çok olmuştur. İşte bu sıralarda hoca bir gün yatmadan önce bir beyit okuyarak uykuya dalmış. Mana âleminde kendisine büyük bir somun verilmiş. Tasvip etmediği ve ummadığı

¹⁷ Osman Çataklı, “Hacı Hasib Efendi ve Hacı Aziz Efendi,” İstanbul 2000, s. 54.

şeylerin yaşandığı bir zamanda Celâl Hoca sevinçle uyan-
dıktan sonra yanı başındaki hanımına dönerek:

- “Müjde hanım, demiş, bana yeniden vazife veriliyor.”
Gerçekten de, rüyanın üzerinden çok zaman geçmeden
hocaya Cağaloğlu Kız Orta Mektebi’nde Türkçe muallimliği
verilmiş. Asıl mesleği Arapça muallimliği ama, medâr-ı ma-
işet motorunu döndürmek için Arapça derslerinin yanında
felsefeden edebiyata, tarihten yurt bilgisine kadar birçok
derse girmiştir.

Celâl Hoca’nın geri dönmek üzere gittiği ve geri kalan
ömrünü tamamlamak üzere yerleştiği Medine’de gördüğü
bir rüya onu tekrar İstanbul’a getirir. İstanbul’da Yüksek
İslam Enstitüsü’nün açılma kararı alınmış ve Celâl Hoca’nın
burada ders vermesi istenmiş. Bütün bunlar İstanbul’da gı-
yabında olup biterken, bir gün bir rüya görür. Rüyasında
İstanbul’a dönmesi gerektiği, yeni bir vazifenin kendisine
münasip görüldüğü bildirilir. Rüya, düş dünyasının işaret-
leri onun hayatında önemli bir yere sahip olduğu için hoca
bunu bir “emr-i manevî” olarak görür. Ve “Bakalım Cena-
b-ı Allah ne gösterecek?” diyerek mütevekkilane bir şekilde
yola çıkar. Bir gün İstanbul’da havaalanına indiğinde bun-
dan ailesinin bile haberi olmamıştır. Çünkü bu rüya üzerine
ani bir karar almış ve ertesinde yola çıkmıştır. Telefon ve
telgraf gibi iletişim araçları da o zaman bugünkü gibi yaygın
olmadığından ailesine haber dahi verememiştir. Ailesi Celâl
Hoca’nın bu ani dönüşüne çok şaşırmış ve anlam vereme-
miş. Şaşırmalarının sebebi, onun tekrar dönmek üzere
gidişiydi. Ömür boyu Peygamber Efendimizin yanında yat-
mak üzere gitmiş ancak rüya âlemine verdiği önemden do-
layı İstanbul’a gelerek ahir ömrünü çok sevdiği bu şehirde
tamamlamıştır.

Hoca rüyalarını anlatırken bunun kendi hayatında ve yakın dost ve arkadaşlarıyla ilişkilerinde rüyanın önemini vurgulayarak anlatırdı. Bu rüya konusu herkes için bir anlam ifade etmeyebilir. “Rüya ile amel olunmaz,” ama Celâl Hoca’nın hayatında rüyanın önemli bir yeri vardır.

Müthiş Bir Hafıza

Celâl Hoca’nın talebesi ve aile dostu olan Kemalettin Nomer, onun Doğu ve Batı kültürüne vâkıf seçkin bir din âlimi olarak yerinin doldurulamayacağını söyledikten sonra ilmi hayatı boyunca “tahkik” mesleğine bağlı kaldığını ifade eder. Tahkik, yani bir konuyu inceden inceye araştırmak ve hiçbir soru işaretine yer bırakmayacak denli ortaya çıkarmak. Buna eskiler “efrâdını câmi, ağyârını mâni” der. Nomer, bir konuyu ele alırken o konunun lehinde ve aleyhinde yazılmış her şeyi kılı kırk yararcasına tetkik ve tahkik etmek onun şaşmaz prensibi idi, görüşüne yer verir.¹⁸ Yine, “Bir mesele-
lenin köküne darı ekmedikçe onu bırakmam” sözü de Celâl Hoca’ya ait.

Keskin, dikkatli ve filozofça bir bakış Celâl Hoca

¹⁸ Kemalettin Nomer, a.g.e., s. 71.

Mahir İz de hocanın ölümünden sonra yazdığı yazıda bu yönü üzerine atıfta bulunur: “Onun hem medrese ilimlerini, hem de müspet ilimleri birbirine karıştırmadan yerli yerinde tetkik etmek suretiyle tahsil ettiğini, özelliğinin çok şey bilmek için çalışmak değil, öğrenmek istediği ilmi veya meseleyi kendisinde ve başkasında hiç tereddüt bırakmayacak şekilde tetkik ve neticeye varması idi, değerlendirmesinde bulunur.”¹⁹ Celâl Hoca’nın söz konusu edilen bu tetkik ve tahkikte kılı kırk yararcasına ileri gitmesi, yazmasını ve geride eserler bırakmasını etkilemiştir. Onun hakkında yazarların ve öğrencilerinin ortak kanaati budur. Mahir İz bu konuda İsmail Saib Efendi’yi örnek verir. Saib Efendi kendi alanında yalnız muhitinde ve bütün Türkiye’de değil, oryantalistlerin bile ilmî araştırmalarında başvurdukları yegâne merci idi. Belli başlı oryantalistler onun için, “İsmail Efendi eğer yazsaydı kütüphaneciliğiniz, irfan hazinesinin altın anahtarını elde etmiş olurdu” der. Abdülbaki Gölpınarlı’nın ifadesiyle Gazâlî kadar mütekellim, Fahreddin Râzî kadar müfessir, Buhârî kadar muhaddis, İbn-i Sînâ kadar hakîm, Mevlâna kadar âşık, Hacı Bayram-ı Velî kadar vâkıf olan İsmail Sâib (Sencer), ilim dünyasını aydınlatan parlak bir güneşti. Bu büyük allame prensiplerinden taviz vermemek, ilmiye kıyafetinden vazgeçmemek için İstanbul Üniversitesindeki Arap edebiyatı profesörlüğünden istifa ettikten sonra Beyazıt Devlet Kütüphanesine kapandı. Bundan sonraki hayatı bir nevi inziva halinde geçti. İlmiye sınıfının simgesi olan sarığını başından hiçbir zaman çıkarmadı. Dünyanın dört bucağından ilim adamları geliyor, onun etrafında sanki pervane oluyorlardı. İsmail Sâib Efendi onbinlerce kitabı tanıyan, konularını, basılış tarihlerini, müelliflerini, mütercimlerini en ince ayrıntılarına varıncaya kadar bilen müthiş

¹⁹ Mahir İz, a.g.e., s. 53.

bir hafızaydı. İstanbul kütüphanelerinin katalogları hemen tamamen ezberindeydi.²⁰

Celâl Hoca'nın kırk ambar defterinde neler yok ki

Kendi alanında derya olan İsmail Sâib Efendi bir gün Mahir İz'e o günkü neslin okuma hususundaki kayıtsızlığından bahsederek:

- “Kimse bize yazmıyorsun diyor, kimin için yazacağız?..
Kütüphanelere gelen gençler, sessiz bir mütalaa salonu
buldukları için mektep kitaplarını açıp çalışıyorlar, geçmiş

²⁰ Dursun Gürlek, *Ayaklı Kütüphaneler*, Kubbealtı Yayınları, s. 238-39, İstanbul 2009.

tetkik edip araştıran pek enderdir”²¹ diye şikayette bulunur. Aynı anlayışı Celâl Hoca’da da görürüz. Hoca’nın İhya derslerinde anlattığı derin felsefî ve ilmî konuları çok beğenen Kadir Mısıroğlu bir gün, “Hocam bu anlattıklarınızı niçin kitaplaştırmıyorsunuz?” diye sorduğunda, verdiği cevap İsmail Sâib Efendi’nin bahanesinden farksızdır:

- “Ben yazacağım da eslâftan kimin kitabının yanına koyacaksın benim yazdıklarımı?”²² Aslında Hoca’nın yazma konusundaki bu ihmalkârlığı, biraz önce bahsedilen “tahkik” metoduna verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Yazmayı ötelemesi ve ertelemesi de bu mükemmellik anlayışının bir sonucudur. Celâl Hoca yazmak istememiş değil, geride soru işaretlerine yer bırakmayacak denli araştırma yaparak yazmak istiyordu o. İleride mutlaka yazacaktı.

Aslında Nâbî’nin:

*Kudemânın görüp âsârını biz zevk ettik
Kudemâ görmedi hayfâ bizim âsârımızı*

şiiri tam da Celâl Hoca için söylenmiştir. Yazsaydı, bugün kendisi de kudema olan hocanın eserlerini yeniler görseydi! Mutlaka zevk alınırdı. Çalışma yaptığı alanlarda yazmış olsaydı şüphesiz geçmiş müellifler arasında büyük bir yeri olacak ve adından söz ettirecekti. Geride yazılı bir eser bırakmayan Celâl Hoca unutmak nedir bilmeyen müthiş bir hafıza ve aynı zamanda cins bir kafadır. Onun “korkunç” hafızası unutmak nedir bilmezdi. Lügatinde unutmak yoktu. İnsan unutacağı bir şeyi neden öğreniyordu ki? Madem unutacaksın, o zaman hiç öğrenme, diye düşünürdü. Talebelerinin ve yakınlarının anlattığına göre çocukluğunda, gençliğinde duyduğu ve okuduğu bir şeyi Allah vergisi bir

²¹ Mahir İz, a.g.e., s. 52.

²² Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 158.

yetenekle en ince ayrıntısına kadar satır satır, cümle cümle hatırlar ve anlatırdı.

Mahir İz yukarıda zikrettiğimiz yazısının devamında, “Her devrin yetiştirdiği yüzlerce âlimin arasında bir istatistik yapılsa eser verenlerin sayısı yüzde onu bile bulmaz” der. İlmin sadırdan sadıra intikal edeceği yaygın anlayışı birçok değerlerin ilmî araştırmalarını satırlara geçirmemiştir. Çoğu yıllardır topladıkları ilmî mahsullerinin hasılasını birlikte götürmüş ve gelecek nesillere maalesef bir şey bırakmamıştır. Yine şairin dediği gibi:

*Sineden elsineye sıçramayan ma'nî-i sâf
Benzer ol nakde ki bî-sûd yatar mahzende*

Yani, zihnimizdeki orijinal ve saf düşünceler dille ve yazı ile ifade edilmedikten sonra ne işe yarar!? Bu aynen yerin altında yatan ve gerektiği zaman kullanılamayan çok kıymetli altın ve gümüşe benzer. Ama gün gelir bir gün muhakkak değeri anlaşılır. Bu insanlar da böyledir. Toprağa atılmış mücevherler gibi, gelecekte kıymetini anlayacak insanlar mutlaka çıkar.

Celâl Hoca eskilerin deyimiyle “üstad-ı küll” bir insandır. Yani bilgi ve yeteneğiyle çok yönlü bir kabiliyete sahiptir. Nurettin Topçu, Celâl Hoca’nın çok yönlülüğü üzerinde dururken onun “Arabî üstadı, Türkçe muallimi, felsefeci, kelimacı, fıkıhçı ve ahlakçı taraflarının yanında, aynı zamanda bütün bunlarla beraber emsalsiz bir tarihçi kabiliyet ve metoduna sahip” bulunduğunu belirtir.²³ Topçu, onun İslam ve Osmanlı tarihinde üstadı dedikten sonra, “On dokuzuncu yüzyılda son üç padişah devrini kimsenin bilmediği kadar biliyordu” görüşüne yer verir. Ve Hoca’yı gramerci yapan

²³ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 46.

cevheri de, felsefeci yanını da, tarihçiliğini de “tahkik” metoduna verdiği öneme bağlar.

Nurettin Topçu belirttiğimiz bu görüşünde, Celâl Hoca'nın eski bir devlet adamı ile yarım kalmış bir çalışmasına göndermede bulunur. Hoca'nın 1930'lu yılların başında tanıştığı eski Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi, onun Doğu ve Batı kültürüne karşı ilgisini ve müktesebatını görünce birlikte bir çalışma teklif etti. Osmanlı siyasi tarihi üzerine kaleme aldığı “Mesâil-i Mühime-i Siyâsiye” ismiyle bir eser yazmış, beraberce onu okumaya başladılar. Ayrıca “Ricâl-i Mühimme-i Siyasiye” eseri üzerine de çalıştılar. Gerekli yerleri Ali Fuad Bey açıklıyor, yer yer de şahıslar ve meseleler hakkında Celâl Hoca'ya sorarak onun görüş ve kanaatlerini alıyordu. Hoca'nın Arapçası kadar Fransızcasının da güçlü olduğunu gören Türkgeldi'nin ona karşı hayranlığı bir kat daha artmıştır.

Ali Fuad Türkgeldi ve Celâl Hoca üç padişah devrini araştırıp incelediler. Bu padişahlar Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan Abdülhamid'dir. Hoca sıradan bir redaktör değildir. Okuduklarını mihenk taşına vuran, gerekirse eleştiren araştırmacı bir kişidir. İşte bu yönü Ali Fuad Bey'in hoşuna gider. Zaman zaman ona falanın yerinde ol- san nasıl düşünürdün, filan gibi olsaydın nasıl yapardın gibi sorular sorardı. Bir gün ders sonunda Türkgeldi:

- “Esad Saffet Paşa'yı nasıl buluyorsun?” diye sordu. Celâl Hoca hiç tereddüt etmeden:

- “İyi bir şahsiyet olabilir, ama siyasi basiret sahibi büyük bir devlet adamı değildir” dedi. Hoca'nın bu cevabı güngörmüş devlet adamı olan Ali Fuad Bey'in çok hoşuna gitti ve çok yönlü bilgi ve kabiliyetine bir sıfat daha ilave etti:

- “Çok iyi isabet ettin. Ben bu dersleri Hamdi Efendi’ye de (Muhammed Hamdi Yazır) okuttum, ancak o senin kadar işin zevkine varamadı. Bana kalırsa sen yanlış bir meslek seçtin, iyi bir sefir olabilirdin.”²⁴

Sadettin Ökten babasının sistematik çalışan bir kimse olduğunu, kendi alanında araştırmalar yapıp kaynak topladığını, ancak ömrünün sonlarında karşısına çıkan İmam-Hatip projesinden dolayı son bir gayretle kendini toparlayamadığını anlatır bir konuşmasında. Gerçekten de bu çalışmalarını terekesi arasında vardır. Asıl yazmak istediği kitapları yazamayışının sebepleri arsında Sadettin Ökten babasının çektiği maddi sıkıntıları da gösterir. Çocuklarına iyi bir eğitim imkânı sağlamak ve iyi bir şekilde yaşamak için özel dersler vererek ancak geçimini sağlayabilmiştir. Araştırma yapmak biraz da imkân işi olduğundan, Celâl Hoca buna ömrünün sonlarında kızının doktorluğa başlamasıyla birlikte kavuşmuştur. Ama bu devasa kitap projelerinin üstesinden gelmek için bu sefer ömrü vefa etmemiştir.

“Biz onun dünyamızda bıraktığı izlerden fazlasını tanıyamayız” diyen Nurettin Topçu şöyle anlatır hocasını: “Onun bize bıraktığı, gözleri kamaştıran ve âleme ebede kadar ışık dağıtacak bir ilim ve fazilet güneşidir. Onun bu muhteşem mirası paylaşmakla bitmez.” Lakin der Topçu, üstadın yazılı eseri bulunmadığı için, kendisinin kıskanç manevi mirasçıları, dostları ve hususiyle talebeleri olacaktır. Ne mutlu onlara!²⁵ Halil Ziya Erce’ye göre müstesna yaradılışlı insanların insanlığa hizmeti, tarzı ve metodu itibarıyla değişik olur. Kimi bilgi ve görüşlerini eserleriyle insanlığa sunar, kimi de büyük filozof Sokrates gibi derslerinde, sohbetlerinde çevresine

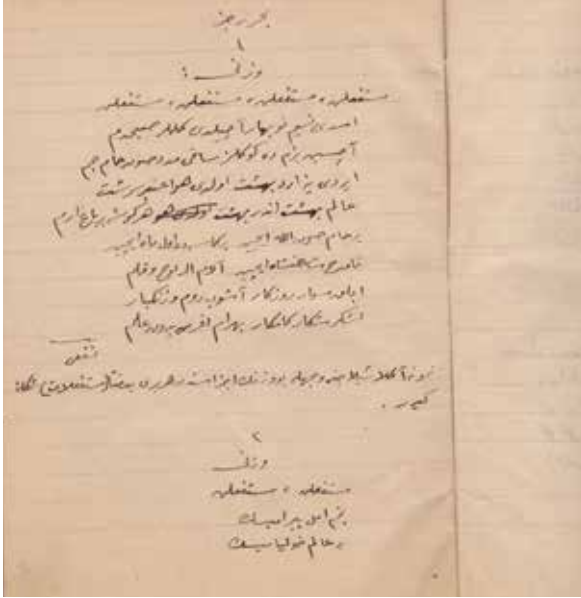
²⁴ Emin Işık, a.g.e., s. 20.

²⁵ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 40.

yayar.²⁶ Yine Erce'nin ifadesiyle, “Celâl Hoca belli bir metod ve disipline bağlanmış ilmini ve fikrini ikinci tarzda yaymıştır.”

Edebî Zevki

Osmanlı'nın son yıllarında Maarif Vekiliği yapan kütüphaneci Ali Emîrî Efendi'nin jüri üyesi olduğu bir imtihanda ikinci olup İstanbul Sultanisinde Arapça hocası olarak göreve başlayan Celâl Hoca'nın birincilik dururken ikinciliği içine sindiremediğini daha önce bir vesile ile ifade etmiştik. Ve edebî zevk bakımından kendisinin rakibinden üstün ve önde geldiğini söylediğini de belirtmiştik. Birincilik dururken ikinci ve üçüncü olmak onun kabulleneceği bir yarış değildir.

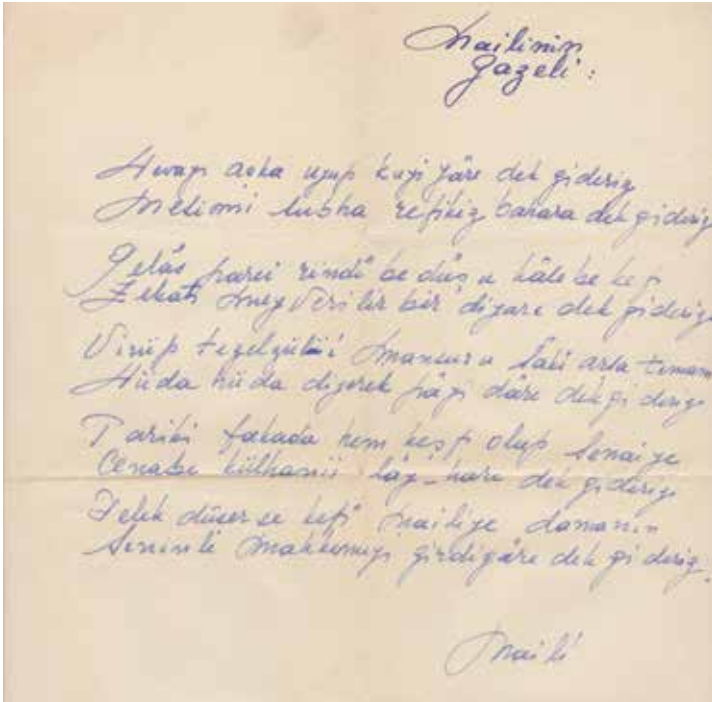

Celâl Hoca'nın edebî zevkini gösteren bir şiir

Celâl Hoca her Osmanlı bilgini gibi edebiyata ve şiire düşkün bir insandır. Sadece Türk edebiyatına değil, Arap

²⁶ Halil Ziya Erce, a.g.e., s. 74.

ve Fars edebiyatına da meftundu. Arap edebiyatından İbnü'l-Fârız'ı, Fars edebiyatından Şirazlı Hâfız'ı, Türk edebiyatından da Fuzûlî'yi çok sever, divanlarını başucundan ayırmazdı. Eskilerin yatmadan önce mutlaka bir beyte ve gazele "tefe'ül" babında baktığını biliyoruz. Sadettin Ökten bu geleneği baba dostlarında olduğu gibi babasında da gördüğünü söyler. Mesela en çok da Fuzûlî divanına bakıldığını ve okunduğunu söyleyerek bu divanın sayfalarının sık sık karıştırılmaktan döküldüğünü ifade eder. Öyle ki zaman zaman sararmış divan yapraklarının üstünde kurumuş gözyaşı izlerine de şahit olur.

Celâl Hoca'nın edebî zevkini gösteren bir şiir daha

Celâl Hoca Arapçayı iyi bildiği gibi, Arap edebiyatına da vâkıf, edebî zevki incelmış bir insandır. Hele İslamiyet'ten

önce zirveye ulaşan Cahiliye Devri Arap şiirini mükemmel derecede bilirdi. Nurettin Topçu, Celâl Hoca'nın ölümünün ardından yazdığı yazıda, onun "Hoca" tesmiye olunmasının memleketin en maruf Arapça hocası oluşundan ileri geldiğini, Arapça hocalığında eşine ender rastlanan bir üstat olduğunu, Arapça sarf ve nahvine (gramerine) derin bir vukufiyetinin bulunduğunu belirtir. Bir dilin edebiyatını bilmek, o dili çok iyi bilmek demektir.

Hocalıkta çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Mahmûd Celâleddin Ökten'in olağanüstü bir hafızaya sahip olduğunu ezberindeki şiirlerden de çıkarabiliriz. Şiir yazmadı ama şiiri hayatından hiç çıkarmadı. Edebiyatın bu türü ile hep meşgul oldu. Gündelik hayatın hengâmesi arasında taşı geddiğine koymak için hep şiirle cevap verdi. Okulda, evde, dışarıda yeri ve zamanına göre okudu. Öyle şiirler okurdu ki, diyor Sadettin Ökten, sizi alıp bir yerlere götürürdü. Kendinizi okyanuslara açılmış gibi hissederdiniz. Kendine göre farklı alanlardan gündeme ve duruma göre şiir okurdu. Türk edebiyatından en çok Fuzûlî, Bâkî, Nefî ve Şeyh Gâlib'i severdi. Bu şairlerin çoğu şiirini ezbere bilirdi. Onun için Arapçayı ve Farsçayı bilmek demek bu dillerde şiir yazmış şairleri çok iyi anlamak demektir. Çünkü Osmanlıca dediğimiz dil, Türkçe başta olmak üzere her üç lisanın kelimelerinden meydana gelen bir dildir. Bu dilin şiiri olan divan edebiyatı, tekke ve tasavvuf edebiyatı yüzyıllar içerisinde oluşmuş, incelmış zevk olarak damıtılmış bir edebiyattır. Bu edebiyatın şiirleri de lirik özelliğinin yanında hikmet ve bilgi doludur. Hümeysra Hanım babasının Ziya Paşa'nın şu beyitlerini sık sık tekrarladığını hatırlıyor:

*Âsûde olam dersen eğer gelme cihâne
Meydâne düşen kurtulamaz seng-i kazâdan
Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan*

İmam-Hatip Okullarını açarken önüne çıkan kim bilir hangi problemlerin ardından söylemiştir bu şiirleri! Sadettin Ökten, babasını anlattığı bir konuşmada, küçük yaşta onun Divan şiirinden bir takım beyitleri kendisine ezberlettiğini söyler ve klasik edebiyat zevkini babasının telkin ettiğini belirtir. Henüz daha ilkokul çağlarında bile olma-yan küçük Sadettin bu ezberlediği şeylerden bir şey anlamamaktadır o zaman. Ama ezberlemiş, hafızasında yer edinmiştir. Celâl Hoca, bugün bu işin içinde bulunan çoğu üniversite hocalarına bile muamma gibi gelen bu beyitlerle oğlunu karşısına alıp oyun oynar gibi oynarmış. Hergün ezberlettiği üç-beş beytin veznini buldurur, edebî sanatları anlatır, içindeki mazmunları söylemiş oğluna. Oğul Ökten o zamanlar anlayamadığı babasının bu oyununu bakın bugün nasıl yorumluyor: “Daha sonra ileri yaşlarda sohbet ettiğim, dost olduğum edebiyatçı arkadaşlarım, dostlarım, hocalarımdan anladığım kadarıyla ben meğer aruzu o zamanlar kendi kendime adeta bir oyun olarak öğrenmişim. Bu beyitlerden divan şiirinin o sihirli dünyasını farkında olmadan aralamış ve yakalamışım. Eğer bendenizde bugün bir miktar klasik şiir zevki varsa, divan şiirinden büyük bir haz duyuyorsam, bir lezzet alıyorsam, küçük yaşta pederle oynadığımız o eğlenceli oyunların neticesidir.” Yıllar sonra ortaya çıkan Yahya Kemâl’in Rüzgârıyla kitabı, işte bu yıllarda elde edilmiş zevklerin bir ürünüdür.²⁷

Çocuk yaşta ezberlenen bilgiler unutulmaz derler ya, doğrudur. İşte beş-altı yaşında babasının ödev olarak ezberlettiği:

*Kanadî bitse bir mûrun sanır hayra işârettir
Velâkin bilmez anı kim zevâline delâlettir*

²⁷ Sadettin Ökten, Eski Şiirin Rüzgârıyla, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, 486 s.

şii Sadettin Ökten bugün şöyle açıklıyor: Bir karıncanın kanadı çıksa bunu kendisi için hayra işaret zanneder. Velakin onun kendi ölümüne delalet olduğunu bilmez. Ezberlenen bu beyitlerin her biri bir “şîr-i berceste” ve “hikmet” örnekleridir. Yüzyılların imbiğinden damıtılarak hafızadan hafızaya bugünlere kadar gelmiştir. Duygu ve düşüncelerimizi yansıtan, toplum hafızasına tercüman olan şiirlerdir bunlar. Hayal ürünü deyip geçemezsiniz. Dolayısıyla yaşanmış bir tecrübenin, bir maceranın, hayat hikâyesinin bir yansımasıdır. Sadettin Ökten’in hatırladığı kadarıyla Celâl Hoca Miraç gecelerinde hep şu beyti okurmuş:

Ervâh-ı rusûl cemâat oldu

Allah bilir ne hâlet oldu

Klasik şiirimizin bu örnekleri bizi inanç ve kültür dünyamızın alabildiğine zengin mazmunlarına ulaştırmaktadır. Kim bilir, Şeyh Galib’in Hüsn ü Aşk’ında geçen bu beyit Celâl Hoca’yı hangi âlemlere götürmekte ve hangi semalara kanatlandırmaktadır! Mübarek gecede meleklerle beraber peygamberlerin ruhları da aramıza inip birlikte ibadet ettiğimizi, o ruhların şafak vaktine kadar yeryüzünde bulunarak dua ve senalarımıza ortak olduğunu düşünüyordur hoca. Şafak vaktinden sonra ortalık aydınlanıp ibadetle dolu geride kalan bereketli geceye baktığında yaşananları hatırlamaktadır: Gökyüzünden inen melekler, o sıra sıra kanat çırpışlar, nur üstüne gelen nur, yükselen salavat sesleri ve dualar... daha neler neler! Allah bilir, bu mübarek gecede bütün bunların dışında kim bilir daha neler neler olmuştur! Bunu ancak ilahi nazarla bakanlar görebilir.

Celâl Hoca’nın çok sevdiği Şeyh Galib’in bir şiiri daha var:

Sultân-ı rusûl şâh-ı mümeccedsin efendim

Biçârelere devlet-i sermedsin efendim

*Dîvân-ı ilâhîde ser-âmedsin efendim
Menşûr-i “leamrûk”le müeyyedsin efendim
Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin efendim
Hakdan bize sultân-ı müeyyedsin efendim*

Bu şiir, Hüsn ü Aşk şairinin Peygamber Efendimiz için söylediği na'tın bir bendidir ve çok ünlüdür. Celâl Hoca'nın Efendimize olan sevgisi şüphesiz Şeyh Galib'ten aşağı değildir. Şiir diliyle anlatamadığı bu sevgisini Hicaz topraklarında hâl diliyle dostlarına gözyaşı dökerek anlattığı çok olmuştur. Bunlardan birini, hacdan döndükten sonra Medine topraklarını özleyişini Ali Ulvî Kurucu'ya anlatır: “Güzel Medine, candan ve cihandan geçen Mecnûn'un hâline acıyan Leylâ gibi, bu naçize şefkat ve merhamet, vuslat ve saadet dolu ağışunu açıyordu. Biçare gönlüm diyordu ki; o mübarek iklimde varınca, derdimin devasını bulacağım. Hz. Bilâl-i Habeşî'nin yerleri, gökleri vecde getiren ezanını işiteceğim. Zaman oldu ki gündüzleri hayal ve hatırımdan çıkmayan bu lahuti manzaralar, geceleri rüyama girmeye başladı. Kalbimin ateşler içinde yandığını hissederek, hıçkırıklarla uykudan uyanıyordum. Benim bu hâlimi gören vefakar refikam, hâlimi soruyor ve bana ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Kendisine içimde yanan ateş, bir bardak su ile değil, denizleri dökse yine de sönmeyecek, diyordum. Evet öyle geceler geçirdim ki; sanki yattığım yatak bile ateş kesiliyordu. Kalkıp abdest alıyor namaz kılıyordum. Secdelerde döktüğüm gözyaşları ile içimde biraz serinlik, ruhumda biraz inşirah, vicdanımda huzur ve itminan buluyordum.”²⁸

Hoca'nın düzenli ve saat gibi işleyen gündelik bir hayatı olmakla beraber bu hayatı şiir gibi yaşayan bir adamdır. Filozoflara özgü duruşu bu yönünü tamamlar niteliktedir. Serde felsefecilik de var. Kimi zaman dalar gider kendi

²⁸ Ali Ulvi Kurucu, a.g.e., s. 58-59.

âlemine. Çünkü aradığını yaşadığı zamanda değil, geçmiş yüzyılların koridorları arasında bulur. Onun terekesi arasında bulduğumuz kendi el yazısı ile yazılmış bir belgeden, Nâilî'nin ünlü gazelini de çok sevdiğini anlıyoruz. Birkaç beyti şöyle bu şiirin:

*Hevâ-yı aşka uyup kûy-ı yâre dek gideriz
Nesîm-i subha refikiz bahâra dek gideriz
Pelâspâre-i rindi be-düş u kâse be-kef
Zekât-ı mey verilir bir diyâra dek gideriz
Verip tezelzül-i Mansûr'u sâk-ı arşa tamâm
Hudâ Hudâ diyerek pây-ı dâra dek gideriz
Ederse kand-i lebin hâtır-ı mezâka hutûr
Diyâr-ı Mısır'a değil Kandehâr'a dek gideriz
Felek girerse kef-i Nâilî'ye dâmânın
Seninle mahkeme-i Girdgâr'a dek gideriz²⁹*

Bu şiiri Celâl Hoca kim bilir hangi vakitlerde ve hangi durumlarda okuyordu! Çünkü çekip gitmekten bahsediyor şair, olmayan bir “diyar”dan, “dar” ağacından, büyük günün “mahkeme”sinden, Mısır’dan da uzak Kandehar’dan söz ediyor. Umduğunu bulamamış ve elde edememiştir. Bana öyle geliyor ki, İmam-Hatipleri ve Arapça Koleji projesini hazırlarken bir türlü söz geçiremediği bürokratlardan ayrıldıktan sonra boşluğa hitaben yüksek sesle okuyordu bu gazeli. İki tarafa da yaranamıyordu. “Zekât-ı mey verilir bir diyâr”dan

²⁹ Aşk arzusuna uyarak sevgilinin bulunduğu yere kadar gideriz. Biz sabah rûzgârının arkadaşıyız, onunla bahara kadar yolumuz var. Yırtık pırtık rindlik çulu sırtımızda, dilencilik kâsesi elde olarak, şarabın zekâtı verilen bir ülke buluncaya dek gideriz. Arşın dizlerini Mansur’un yaptığı gibi yeniden tir tir titretip, Allah Allah diyerek darağacının dibine kadar gideriz. Dudağının şekeri damağının hatırına düşer de bu lezzeti hatırlarsak; değil Mısır’a ta Kandehar’a kadar yolumuz açık. Ey felek, eğer eteğin Nâilî'nin eline bir geçerse, bana yaptıklarının hesabını sormak üzere seninle Allah'ın mahkemesine kadar giderim.

bahsederken, kendi ifadesi ile “armut kafalılar”; “mahkeme-i Girdgâr”ı hatırlatırken “zındıklar” hayal kırıklığına uğrattıyordu hocayı. İşte “armut kafalılar”ı kızdıracak şu beyti de okurdu hoca:

*Büt-i nevresim namaza şeb ü rûz râgıb olmuş
Bu ne dindir Allah Allah bûte secde vâcib olmuş*

Klasik şiirimizin geri planındaki anlamından habersiz olanlar bu beytin ilk anlamına takılıp kalırsa Fuzûlî’yi dinden çıkarıp atabilir. Ramazan ayı geldiğinde Celâl Hoca’nın sık sık okuduğu:

*Ramazan ayı gele açıla cennet kapısı
Ne revâ kim kala meyhane kapısı bağı*

beyti Sadettin Ökten’in hâlâ unutmadığı şiirdir. On üç kelimeden örülü bu beyit, şiiri günlük hayatından kovmuş günümüz insanına bir şey anlatmayabilir. Hatta meyhane ve Ramazan kavramlarının birlikte kullanılmasıyla bir yanlışlığın yapıldığı zehabına da kapılabilir. Oğul Ökten yıllar sonra öğrenmiş ki Fuzûlî’nin bu şiirinde meyhane tekke anlamına gelmektedir. Celâl Hoca bu beyitleri nereden aldığını ve kime ait olduğunu söylemezdi. İçinde bulunduğu anın önemini anlatmak için yerine ve zamanına göre anında ifade ederdi, o kadar! Kime ait olduğunu bulma işini dinleyene bırakırdı.

Mühendis ve mimar Sadettin Ökten’in musikiye ve divan şiirine olan tutkunluğunu, bu şiirden aldığı zevki bilenler bilir. Bir konuşmasında babasının ilim adamı olarak bilinmesine ve tanınmasına rağmen aynı zamanda edebiyat zevki de ağır basan bir zevk adamı olduğunu söyler. Burada zikrettiğimiz şiirler, o şiirlere yüklediği anlamlar da bunu gösterir. Kim bilir, oğul Ökten’in mühendislik mesleğinin temelinde

ve geri planında babasının farketirmeden yüklediği aruz vezninin hendesi bilgileri vardır!

Felsefeci Celâl Hoca

1926 yılında İstanbul Erkek Lisesinden Arapça dersi kalınca Celâl Hoca'nın dârülfünundan sertifika olarak aldığı felsefe ve kalam dersleri onu işsiz kalmaktan kurtarır. Bilindiği üzere onun asıl branşı Arapça hocalığıdır. Kaderin cilvesine bakın ki Arapça müfredattan kaldırılınca imdadına felsefe yetişir. Kadir Mısıroğlu'nun ifadesi ile belirtirsek, Hoca'ya "Felsefe okutursan meslekte kal, yoksa çek git!"³⁰ demişlerdir bir bakıma. Öğretmenlikten başka yapacağı bir iş olmadığından, mecburen kabul etmiş.

Celâl Hoca'nın manevi oğullarından biri: Nurettin Topçu

Nurettin Topçu'ya göre Celâl Hoca Batı felsefesini okumak için Fransızca öğrenmiştir. Bu bakımdan Fransızcası, en çetrefil felsefî metinleri okuyup anlayabilecek kadar ileri seviyededir. Felsefî metinler üzerinde büyük bir titizlikle kavramları değerlendiriyor ve birbirinin şümülünü tayin ediyordu. Batı'nın İslam düşüncesine yaklaşan ve bazen birleşen taraflarını dikkatle takip ediyordu. Bilhassa Avrupa

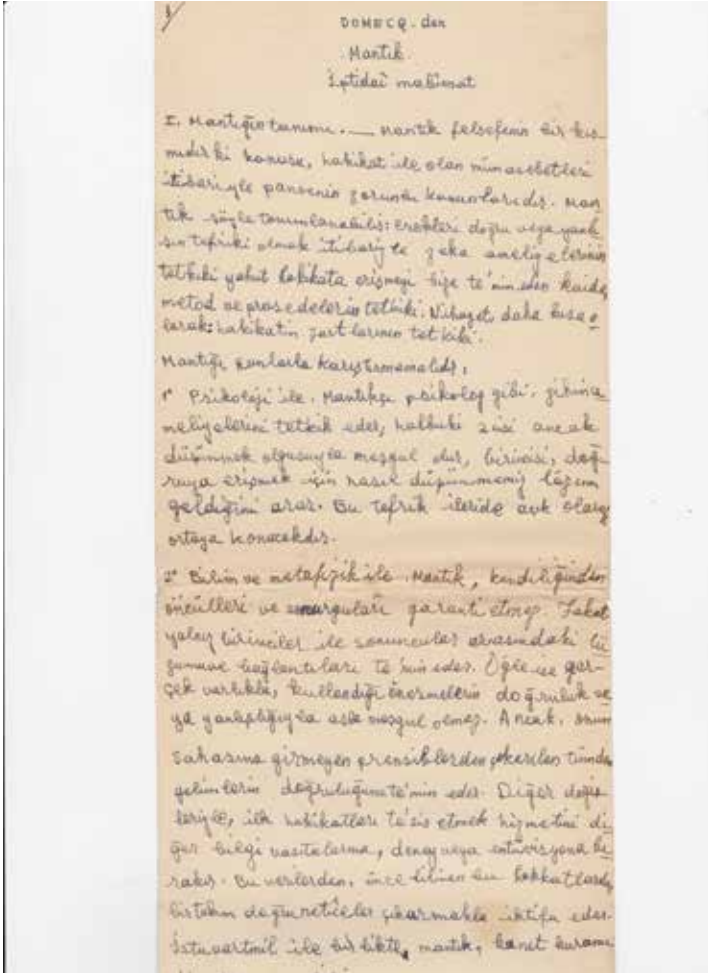
³⁰ Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 158.

metafiziğinin İslamı pek yakından takip eden, bazen İslamın ruhuyla denk olan tarafları kendisine iman zevki türünden bir haz, bir sevinç getiriyordu. Aristo'ya ve Kant'a hayrandı. Bergson'u beğeniyordu. Felsefi ilimler içinde metodoloji (usul ilmi) ile sosyolojinin pek müstesna önemi bulunduğu na kani idi. Şuna inanmıştı ki Şark ilimleri, Batı'nın metodolojisine uygun olarak düzenlenir ve sosyolojinin ortaya koyduğu sosyal şartlar ve zaruretler de göz önüne alınarak tekâmül kanununa uymasını bilen metodlu düşünüş hakim olursa İslam ilimleri canlanır ve bunun sonucu olarak İslam dünyası kalkınır.³¹

Celâl Hoca liselerde meslektaşı Nurettin Topçu gibi yıllarca felsefe dersleri okutmuştur. Topçu'ya göre, kendi alanı olmadığı halde bu sahada da "Celâl Hoca" ismine hak kazanmıştır. Asıl kendisinin olmayan bir dersin hocalığında, memleketin mevcut öğretmen kadrosu zaafını, ilmî yetersizliğini hayretle karşılıyordu. Ona felsefe ve kelam ilmini sevdirmeyi İzmirli İsmail Hakkı Bey öğretmiştir. Kendisi de bu dersleri öğrencilerine sevdirmiştir. Şu cümleler aslında her ikisi için de geçerlidir: Hoca Gazâlî'yi çok iyi bilirdi. Fransız filozoflarının görüşlerini onunla mukayese ederek anlatırdı. Öğrencileri, her iki görüşü karşılaştırarak anlattığı zaman daha iyi anlardık, diyor. Derslerinde en çok da Bergson ve Kant'tan örnekler verirdi. Eski Yunan filozoflarından Aristo ve Eflatun'un isimlerini çokca zikrederdi. Onların görüşlerini mukayese ederek anlatırdı. Hoca'nın bu metodu şimdi takip ediliyor mu bilmiyorum, öğrencilerin anlayacağı şekilde gösterir ve çok iyi anlardık. Felsefe gibi bir dersi bize sevdirdi. Bugün Celâl Hoca'nın metodunun takip edildiğini sanmıyorum. Onun ilm-i kelam okutuşunda hiçbir hocaya benzemeyen tarafı vardı. Batı'dan ve İslam dünyasından bilginlerin görüşlerini

³¹ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 41.

çok iyi bildiği için kıyaslamaları da çok güzel yapardı. Falan İslam kelamcısı şu konuda şöyle dedi, buna mukabil Batılı bir filozof aynı konuyu şu şekilde izah etti. Bu konuya şu kadar yaklaştım, bu kadar uzaklaştım. Öyle enteresan analizler yapardı ki öğrencilerine felsefe ve kelam gibi kompleks ve soyut bir ilmi sevdirmişti.

Domek'ten yaptığı Mantık tercümesi

Celâl Hoca'nın Yüksek İslam Enstitüsünden öğrencisi olan Hayrettin Karaman da hatıralarında aynı konuya değinerek, onun önemli bir özelliği, tıpkı hocası İzmirli gibi, irfanında Gazâlî, İbn Rüşd, İbn Teymiye ve nakşî tasavvuf anlayışına birlikte yer vermesi, bunları bir bütünlük içinde yorumlayarak benimseyebilmesidir, der.³² Karaman ayrıca hocanın ders işleyişini anlatırken, konuyu güzel Osmanlıca yazı ile kâğıtlara yazdığını, oradan okuyup açıkladığını belirtirerek, şöyle devam eder: Uzun yıllar felsefe okuttuğu için kelamı, bütün devirlerine ve temsilcilerine iyi vakıf olduğu felsefe ile mukayeseli olarak anlatırdı. Ben çok zevk alır, ilgi ile dinlerdim. Bazı arkadaşlara ise bu ders ağır gelirdi. Bazen itiraz ettikleri, “Bu Kant’tan kunttan bıktık, bize inanç esaslarını anlatın” dedikleri olurdu. Hoca da buna sinirlenir, dersin niçin böyle anlatılması gerektiğini izah etmek için emek çekerdi. (s. 325)

Bir müddet İslam felsefesi okuttu. Lakin bu isimle adlandırılan şeyin mevcudiyetine inanmıyordu. “İslam felsefesi yoktur” diyor ve şöyle açıklıyordu: “Farabi, İbn Sînâ, İbn Rüşd gibi filozoflar Aristo’nun felsefesini almış ve onu işlemişlerdir. Bununla beraber ona kendilerinden bazı şeyler ilave etmişlerdir. Ancak temel tamamen Aristo’nundur. İslam felsefesi Yunan’a intisap etmiştir. Bir İslam felsefesi hiçbir zaman olmamıştır. Bu sebepten İslam felsefesi tabiri yanlış, İslam filozofları tabirini kullanmak daha doğru olur.”

Nurettin Topçu’ya göre Celâl Hoca, “Ben her şeyi bilirim” demez, tevazu ile gülümseyerek, “benim bir şey bildiğim yok, işte herşeyden bir parça” derdi. Ona göre, her zaman selim aklın ölçüsünü elden bırakmayan Celâl Hoca şöyle derdi: “Hocalar, felsefe denince Aristo felsefesinden başkasını bilmezler ve bu yüzden felsefe ile dinin telif

³² Hayrettin Karaman, a.g.e., s. 325.

edilemeyeceğini, felsefi kültürün İslami imana zarar getireceğini zannederler. Aristo'dan ötesini bilmezler de ondan. Hâlbuki yeni felsefe böyle değil, İslam ile bağdaşan tarafları çoktur.”³³

Devrin felsefe hocaları arasında önemli bir ağırlığı olan Celâl Hoca'yı biz 1930'lu yılların ortasından itibaren İstanbul'un ünlü felsefecileri arasında görüyoruz. Dârüşşafaka'da felsefe dersi verirken önemli bir sahneyi tasvir etmemiz gerek: Lise son sınıfta olgunluk ve bakalorya imtihanları yapılıyor. Bu imtihanlar sözlü oluyor ve İstanbul liselerindeki hocalar birbirlerine jüri üyesi olarak gidiyorlar. Bu jürilerin birinde İstanbul'un ünlü felsefecilerinden Cemil Sena Ongun var. Ayrıca o yıllarda Fransa'dan dönmüş ve yıldızı yeni yeni parlayan Sorbonne'da ahlak felsefesi üzerine doktora yapmış Nurettin Topçu da bulunmaktadır. Cemil Sena Ongun, Nurettin Topçu ve Celâl Hoca. Bir devrin üç önemli felsefe hocası, bu alanın üç büyük zirvesi.

Nurettin Topçu, Hoca ile söz konusu jüride ikinci defa karşılaşılıyor. İlk karşılaşmaları İstanbul sultanisinde öğrenci iken olmuştur. Topçu daha sonra devlet imkânlarıyla Fransa'ya gidiyor ve Sorbonne'da doktora yapan ilk Türk ünvanıyla Türkiye'ye dönüyor. Doktorasının yanında Strasburg ve Floransa'dan aldığı sanat tarihi sertifikası da bulunmaktadır. Yeni devletin kendisinden yeni ideoloji adına çok şeyler beklediği bir isim. Belki de Tanzimat'tan beri Batı'ya gönderdiğimiz aydınlar arasında Mehmet Akif'in şiir diliyle ifade edersek, “Alınız ilmini garbın, alınız sanatını” tavsiyesini hakkıyla yerine getirmiş ender Türk aydınlarından biri. Ve başarılı bir felsefeci olarak döndüğü Türkiye'de üniversite çatısı altında kendine bir iş bulamıyor. Ya da üniversiteye yaklaştırılmadığı için liselerde doçent ünvanlı felsefe öğretmenini olarak görev

³³ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 42.

yapmaya mahkûm ve mecbur ediliyor. Üniversitenin kıyısına bile yaklaştırılmıyor. O da liselerde hocalığı yüksünmüyor, hayatının sonuna kadar bu mesleği bir ibadet niyetine yerine getiriyor. Belki de asıl sorgulanması gereken soru şu: Savaş sonrası tüm imkânsızlıklara rağmen devlet, Nurettin Topçu gibi Anadolu'nun bağrından alıp Fransa'ya gönderdiği ve ülkesini Avrupa'da en iyi ve en başarılı bir şekilde temsil eden bu öz evladına üvey evlat muamelesi yaparak yeni kurulan İstanbul Üniversitesinden niçin uzak tuttu? Bu parlak zekâyâ niçin bir kürsü tahsis edilmedi?

Fransa'da eğitimini tamamlayıp yurda döndükten sonra Nurettin Topçu'nun en çok sığındığı, görüşmekten zevk aldığı kişi Celâl Hoca olmuştur. Fatma Züheyra Ökten'e göre Topçu, Celâl Hoca'nın evine haftada bir mutlaka gelirdi. Birkaç defa geldiği de olmuştur. Bu dostluk hocanın ölümüne kadar aralıksız sürmüştür. Topçu, hocasının ölümünün ardından yazdığı en kapsamlı yazısında ve konuşmalarında onun yorulmak bilmez azmini ve kapasitesini çevresiyle çok paylaşmıştır. Yetmiş yaşından sonra da büyük işler başarılacağını Celâl Hoca'nın şahsını örnek göstererek anlatırdı.

Şu anekdot felsefeci Celâl Hoca'nın öğrenme azmini ve hafıza gücünü görmek bakımından çok önemlidir: Darüşşafaka Lisesinde felsefe hocası olarak görev yaparken, felsefe terimleri değişmiş. Milli Eğitim Bakanlığının liselere gönderdiği genelgeye göre yeni terimler dikkate alınarak sınıfta ders verilecek. Yani felsefî terimler tamamen Türkçeleştirilerek sınıfta bu kavramlara göre ders anlatılacak. Hatta küçük kitapçıklar halinde bu terimler basılarak bakanlık tarafından öğretmenlere dağıtılmıştı. Bu, "eski kafalı" muallimleri ayıklamak için seçilmiş bir yoldu aynı zamanda. Çünkü yaşını başını almış medrese hocalarının bu mesakkatli işin üstesinden gelmesi hayli zordu. Bu genelgenin

yayınlanış sebebinin eski kafalı hocaları dışlamak olduğu çok açıktır. Ama Celâl Hoca müstesna!

Zannettiler ki Celâl Hoca eski düşünce yapısına sahip olduğu için yeni terimlere uyum sağlayamayacak, pes edecek. Hayır! Hoca pes etmez. Aksine daha bir kamçılanarak yılmak ve yorulmak nedir bilmez bir azme sahip olur. Yapmak istediği bir işi başarmak zorundadır. Taşıyabileceğine gözünü kestirdiği, altına girdiği bir yükü mutlaka kaldırmalıdır. Eğer buna karar vermişse, o yükü taşıyabilirim demişse başarısızlık diye bir şey yoktur onun için. Çünkü şuna inanmıştır: “Allah kimseye taşıyamayacağı yükü yüklemez.” Bu hakikati çok iyi bilen Celâl Hoca yeni terimlere göre felsefe dersine hazırlanır günlerce. Mahcup olmamak için bunu başarmak zorundadır. Bu konuda o kadar azimlidir ki Maarif Vekâletinin dağıttığı felsefe terimleri kitapçığını masasının üzerine koyar, onları tek tek ezberler. Hatta öğrencilerinden rivayet olunur ki başındaki külahı göstererek, bu keçe külah benden çok felsefe dinlemiştir, der. Çünkü başındaki külahı çıkarıp masanın üzerine koyduktan sonra, bir gün sonraki dersine hazırlıklı gitmek için ona soru sorarak bu terimleri bıkmadan ve usanmadan ezberlemeye çalışırdı. Bütün dersleri yeni terimlere göre anlatabilecek kadar öğrenmeden gözüne uyku girmezdi.

Celâl Hoca’nın bu şekilde dersine çalıştığından ve yeni terimleri herkesten önce öğrendiğinden kimsenin haberi yoktu. Onun başarısını çekemeyen düşmanları, “nasıl olsa Celâl Hoca bu işin üstesinden gelemez” diyerek hareket etmiş olmaları gerek ki, onu yeni terimleri dikkate alarak ders göstermediği gerekçesiyle şikayet ederler. Bu şikayeti dikkate alarak bir gün sınıfına ansızın bir müfettiş girer. Müfettiş şartlanmış bir şekilde okula gelip hoca hakkında olumsuz rapor verecekken duyduklarına inanamaz: Celâl

Hoca tüm felsefi terimleri ezberlemişçesine dersi tıkr tır kır hiç duraksamadan anlatıyor. Nitekim müfettişin verdiği raporda, Hoca'nın bütün terimleri gayet iyi ve yerli yerinde kullandığı belirtilir.

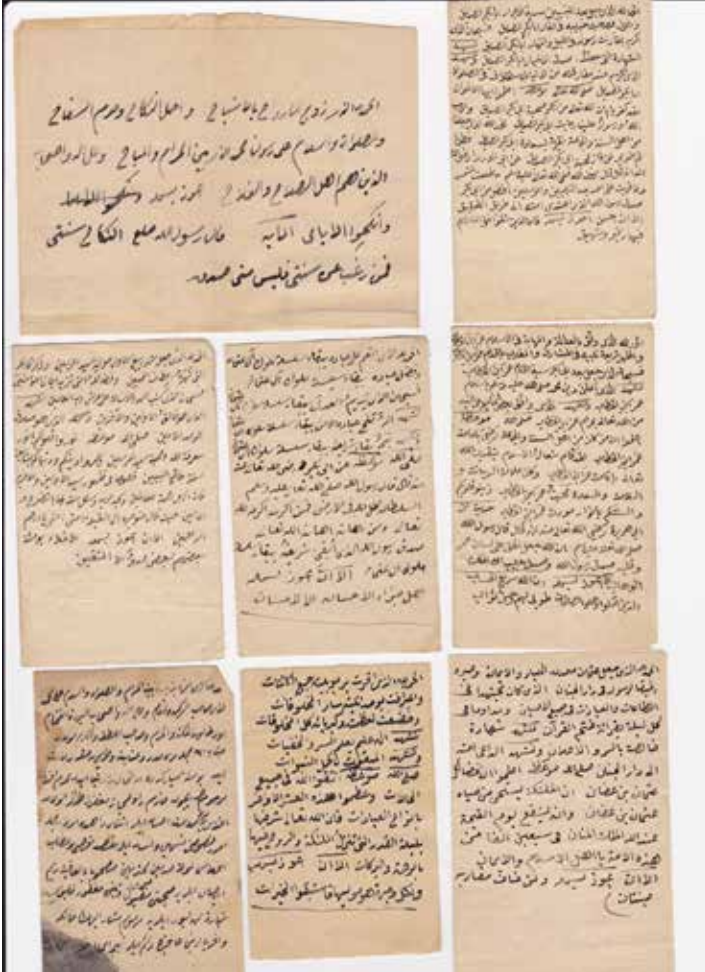
Bu başlığı Hayrettin Karaman'ın, “büyük düşünce problemleriyle devamlı meşgul olan” bir kimse olarak tanıttığı Celâl Hoca'nın felsefeciliği ile ilgili anlattığı hoş bir anekdotla bitirelim: Hoca bir mektepte felsefe okuturken evden mektebe atların çektiği, üstü kapalı, içinde halı serili, ayakkabılar özel bir yere çıkarılıp bağdaş kurularak oturan bir yaylı araba ile gider gelirmiş. Kış gününde dersi bitmiş, yaylıya binmiş, evine gelirken felsefede zaman kavramını düşünmeye başlamış. Evi Laleli'de bir yokuşun dibinde olduğu için yaylı yukarıda durur, Hoca iner eve kadar yürürmüş. Yine öyle yapmış, evin kapısını çalmış, yenge hanım kapıyı açmış, bir de bakmış ki hocanın ayakkabıları yok. Kar üstünde çorapla yürüyerek gelmiş. Hanımefendi büyük bir heyecan geçirmiş, “Bu ne hâl efendi!” diye bağırılmış. Hoca o zaman daldığı düşünce dünyasından herkesin paylaştığı günlük hayat dünyasına avdet etmiş ve dalgınlık yüzünden ayakkabılarını giymediğini, arabada bıraktığını anlamış.³⁴

Arapçacı Celâl Hoca

Trabzon'da rüşdiyede iken Abbas Efendi isimli hocasından Arapça dersler aldı ve sağlam bir temel attı. 1911 yılında dârülfünun Arap Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi ve hemen ardından İstanbul Sultanisinde Arapça hocası olarak derslere girmeye başladı. Celâl Hoca'nın asıl branşı Arapça hocalığıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, isminin bile önüne geçen “hoca” sıfatını bu mesleğinden ve mesleğine verdiği önemden dolayı almıştır. Arapça dersleri

³⁴ Hayrettin Karaman, a.g.e., s. 326.

devrimlerin etkisiyle okullardan kaldırıldıktan sonra her ne kadar felsefeden yurt bilgisine kadar birçok derse girdiyse de herkes onu Arapça hocası olarak tanımış ve öyle şöhret kazanmıştır. Zaten kartviziti de “Arabî muallimi”dir. Bunu bizzat kendisi ifade eder:

Gençliğinde Cuma namazlarında okuduğu hutbelerden birkaç not

Evlendiği yıllarda Atikali Camii'nde Cuma namazı kıldırıldığı yıllardan birinde, namazdan sonra bir kişi mihraba doğru yürüdü ve hocaya bir şeyler söylemek istedi. Hoşuna gittiği için ondan okuduğu hutbenin metnini istiyordu. Hoca da cebinden çıkardığı kâğıdı o kişiye uzattı. Adam kâğıdı şöyle bir inceledikten sonra:

- “Af buyurunuz efendim, galiba bir yanlışlık oldu” dedi. Adamın eline tutuşturduğu metin Arapçaydı ve ondan dolayı yanlışlık olduğunu zannetti.

- “Yok, dedi Celâl Hoca, hutbede okuduğum metin buydu.” Adamın şaşkınlığı daha bir arttı bunun üzerine.

- “Ama bu Arapça, dedi adam, siz hutbeyi Türkçe okudunuz.” Bu tuhaf diyalog üzerine Celâl Hoca da:

- “Anladım neye hayret ettiğinizi. Bunu bana çok görmeyiniz lütfen, biliyor musunuz benim esas mesleğim Arabî muallimliğidir.”³⁵

Arapçanın ülkemizde methodsuzluk yüzünden ne kadar geç ve güç öğrenildiğini gören Celâl Hoca, bu işin içinde bulunan bir öğretmen olarak Arapçanın okullarda öğretilmesi için yeni yollar denemiş, alışılmışın dışında kendine has metot izlemiştir. Yeniliğe açık bir kimse olduğundan klasik dil öğretme metodunu eleştirmiş ve sırf bu yüzden yıllardır Arapça öğretmeye çalışan arkadaşları ile anlaşılamamıştır.

Celâl Hoca dil öğreten değişik Arapça kitaplarını göz önünde bulundurmuş, eksikleri tamamlayıp fazlalıkları ayıklayarak bir metot takip etmiştir. Arapça öğretiminde takip ettiği yol, ana dilini hiç kullanmadan sırf Arapça konuşarak bu dili öğretmeye çalışmaktı. Arapça öğretmek için Almanca yazılmış bir kitabı örnek aldı. Bu kitap Ta'lîmül-lûgati'l-Arabiyye

³⁵ Emin Işık, a.g.e., s. 19.

ale't-tarîkati Berlitz'dir. Ayrıca Arapça yazılmış dört ciltlik Mebâdiü'l-Arabiyye'yi de baştan sona tercüme etmiştir. İmam-Hatip öğrencilerine ders kitabı olarak okuttuğu bu eser hocanın terekesi arasında yer alıp birkaç defter halinde bulunmaktadır. Bu iki kitabın yanında Mısır'da basılmış olan En-nahvü'l-Vâzih'i da beğenirdi. Beş yıllık sultani ve diğer okullardaki hocalığı esnasında bizzat kendi tecrübelerini ve Batı'daki dil öğretim metodlarını dikkate alarak bu konuda şu prensiplere sahip olmuştur:³⁶

a. Arapçayı öğretirken önce cümle teşkilâtından işe başlamak. Küçük, basit cümleler teşkil ederek, cümlenin temel kuruluşunu, fiil, fail, meful gibi esas unsurlarının yerlerini talebelerin hafızasına yerleştirmeli. Bunu Türkçeden Arapçaya, Arapçadan Türkçeye yaptırılacak tercümeler ve cümleler üzerinde sorulacak suallerle (Lecture Expiliqué) usûlü ile ve bol egzersizle pekiştirmeli.

b. Kavaidi ilk zamanlarda muhtasar ve Türkçe olarak belletmeli ve yeri geldikçe çok tekrarlar hafızalara nakşetmeli.

c. Talebe cümle teşkilatını kavrayıp seviyesi biraz yükselince orta derecede, muhtasar, bütünü ile birlikte sarf ve nahiv okutulmalıdır. Bu kavaid yine Türkçe olmalı ve bol temrinlerle tatbiki olarak belletilmeli.

d. Talebe ibareyi anlamaya, manayı kavramaya, kendi ifadesi ile "istihraç gelmeye ve talebenin dışı ibareye geçmeye" başladıktan sonra ancak Arapça olarak bir sarf ve nahiv kitabı okutulabilir.

³⁶ Selahattin Kaya, a.g.e., 28-29. (Selahattin Kaya bu maddeleri Celâl Ho-ca'nın notları arasında bulduğunu kaydeder.)

e. Fazla mufasssal kavaid kitaplarını ancak mürâcaat kitabı olarak el altında bulundurmalı, bunların hepsini okumak ve okutmak için uğraşmamalıdır.

f. Lügate çok ehemmiyet vermeli, bilhassa istimal (türlü kullanılış) tarzı ile birlikte lügatler belletilmeli. (Celâl Hoca bunun üzerinde hassasiyetle dururdu. Bilinmeyen bir kelime gelince hemen onu tahtaya istimal tarzı ile birlikte büyük bir dikkat ve ihtimamla yazdırırdı.) Bol misâllerle o kelimelerin muhtelif manaları gösterilmelidir.

g. Kiraate pek çok yer verilmeli, basitten başlayarak daha zorca metinlere kademe kademe yükselen bol nazım, nesir, hutbe, makale vs. gibi edebî metinler ve eserler okutulmalı. Lisan ancak böyle bol ve edebî parçalar ve eserler okunmakla öğrenilir.

h. Tercüme usulüne de ayrıca ehemmiyet verilmeli, Arapçanın ve Türkçenin hususiyetleri göz önünde bulundurularak bu tekniğe uygun tercümeler yaptırmalı.

Celâl Hoca'nın Arapça konusundaki prensipleri aşağı yukarı böyledir. Bu metodun kurucusu olduğu İmam-Hatip Okullarında ve Yüksek İslam Enstitüsünde uygulanması ile iyi netice alınabileceğini savunmuştur. Asıl amacı, Arapçayı kısa zamanda öğretmek için Arapça eğitim yapacak bir kolejin açılması idi. Ancak çok uğraşmasına rağmen elinde olmayan sebeplerden dolayı bunda başarılı olamadı.

İşte onun bu yılmak bilmez azmi sayesinde zaman zaman "Felsefeci Celâl Hoca" sıfatı onun asıl mesleğinin önüne geçmiş, "Arabî muallimi" sıfatını gölgede bırakmıştır. Nurettin Topçu'ya göre hoca sadece Arapça gramerine vakıf olduğu için değil, Türk dil ve gramerine vukufiyeti yönünden de şöhret olmuştur.³⁷ Topçu şöyle getiriyor bu cümlesinin

³⁷ Nurettin Topçu, a.g.e., s. 40-41.

devamını: “Bir müddet Türk dil ve kavâidini tedris etti. Ve yeni Türk gramerini tedvine çalışan bazı lisancılar³⁸ onun bu husustaki ilmî salahiyetine ve yapıcı zekâsına sığındılar. Arap lisanının muhteris âşığı. Yeni Türkçe kelimelerin iştikakı hususunda yeni nesle rehberlik etmiştir. O derece geniş bir karihaya sahipti.”

Gündelik Hayat ve Kıyafeti

Celâl Hoca'nın gündelik yaşayışı ve kılık kıyafeti de kendine hastır ve üzerinde durmak gerekir. Onun kılık kıyafeti bize nasıl bir dünya görüşüne sahip olduğunun ipuçlarını verir. Hoca köklü ve zengin bir medeniyet dünyasını görmüş geçirmiş bir insandır. Bunu yaşayışıyla, düşünce ve fikirleriyle, kılık ve kıyafetiyle göstermiştir. 80 yıllık ömrü ortadan ikiye bölünmüş gibi yarısı Osmanlı Dönemi'ne, yarısı da Cumhuriyet Dönemi'ne aittir. (1922-1882=40, 1961-1922=39) Ama o Cumhuriyet döneminde de bir Osmanlı gibi yaşamış, dünyaya Osmanlı perspektifinden bakmıştır.

Celâl Hoca'nın Trabzon ve İstanbul'da geçen gençlik yıllarında Osmanlı medeniyeti eski heybetiyle olmasa da birçok boyutuyla hayattaydı ve önceki asırlarda olduğu gibi canlı bir tablo şeklinde toplum hayatında yaşıyordu. Celâl Hoca orta ve olgun bir yaşa geldiği sırada toplumda büyük bir kırılma yaşandı. Yerleşik bir medeniyet ve kültür anlayışı bırakılıp yerine başka, bilinmemiş bir medeniyet ve kültür empoze edilmeye başlandı. Bunu başta bulunan devlet adamlarının yanında şairlerin, yazarların, edebiyatçıların çoğu da teşvik ediyordu. Topyekün olarak toplum Batı kültür ve yaşayışına angaje oluyordu.

³⁸ Topçu'nun “bazı lisancılar” dediği kişi, daha önce de belirttiğimiz gibi gramerci Tahir Nejat Gencan'dır. Celâl Hoca, Gencan'la zaman zaman bir araya gelerek terimleri Türkçe olan bir gramer üzerinde çalışmaya başlamışlarsa da arkasını getirememişlerdir.

Sadettin Ökten, babasının hayata bakışını açıklarken şöyle der bir konuşmasında: Osmanlı medeniyeti ve bu medeniyetin çok zengin kültürel boyutları Celâl Hoca'nın hayatında varlığını sürdürmekteydi. Bu medeniyet zihinlerde ve gönüllerde bir takım anlayışlar, sezgiler, muhabbetler, uzak durmalar, hatta buğzetmelerden oluşuyor. Bu insanlar İslam medeniyetinin ana umdelerini hayata tatbik eden ve yaşayan insanlardı. Biz bu hayatı normal bir hayat zannediyorduk. Çünkü Türkiye henüz kapitalist dünya ile tanışmamış, bu dünyanın zihniyeti hayatımıza henüz kökten girmemişti. Anlayacağınız kapının dışında idi ve evin içinde değildi. Batı uygarlığı, yani modernite hayatımıza girdi ve biz bu ikilemi bütün çıplaklığı ve gerçekliği ile yıllar yılı yaşadık ve hâlâ da yaşıyoruz. Kapitalist düşüncüyü, yani Batı uygarlığını içselleştirmeye başladık. Ancak bunun farkında bile değiliz. İşte Celâl Hoca ile onun akranlarının bize bıraktığı hayat biçimi, İslam medeniyetinin temel umdelerinin mekâna, zamana ve davranışlarımıza yansımaları şeklinde ortaya çıkan bir İslam kültürü imiş. Bu hayat tarzı Osmanlı toplumunda yirminci asrın ilk çeyreğine kadar sürmüştü. Daha sonra herkesin bildiği kırılmalar yaşanmış. O neslin insanları özellikle bu kırılmanın altında kalmamaya çalışmışlar. Bir bakıma hayatın dışına çıkıp kenara çekilmişler ve kendi özlerini büyük bir özveriyle korumaya çalışmışlar. İşte bize aktarılan o özdür. Biz bu kırılmaları yaşadık. Kimimizin ayağına düştü, kimimizin başına. Ama çoğumuz altında kaldık. Buna rağmen o özden hâlâ hayatımızda çizgiler vardır. Eski medeniyetimizin özünü kaybetmedik ve koruyoruz. Şunu unutmayalım ki biçimler onları öldürür. Biçimler yavaş yavaş kitlesel boyutta öne geçer ve geçiyor da.

Sadettin Ökten bu haklı endişelerini dile getirdikten sonra, Celâl Hoca ve Osmanlı bakiyesi o muhitin insanları, söz konusu özü büyük bir hassasiyetle muhafaza etmişlerdir,

diyerek şöyle devam eder konuşmasına: Meselâ Celâl Hoca takım elbise giyer. Başında şapkası var ve kırvat takar. Bu bir zahir Celâl Hoca'dır. Eve gelir, bu elbiselerin hepsini çıkarır. Entari, Şam hırka, Trablus kuşağı, başında keçe külah ve takke giyer. Pijama kesinlikle giymemiştir. Ev hayatı böyledir. Kendisine tanınan özgürlük sahasında, kuşağına varıncaya kadar o tümüyle yerlidir. Ayetler, hadisler evin her tarafını sarmaktadır. O biçimler zahirde gerekli olduğu için ona riayet ettiler ama ezilmediler. İki odalı yazlık evlerde de böyle yaşardı. Rahlesi sürekli açık dururdu. İşte odanın sade dekoru: rahle, karyola ve minder. Okuyacağı kitaplar da yanındadır. Sonbaharda gireceği derslerin hazırlığını yapar. Oğul Ökten'e göre o, hayatı bütün boyutlarıyla ve her kareyi meşru ölçüler içerisinde bütün zevkleriyle yaşayan, bunların kendisine Allah tarafından bir süreliğine verilen lütuf ve emanet olduğuna inanan bir insandır.

Hayrettin Karaman'ın orta boylu, tombulca, beyaz ve kısa sakallı, mütenasip yüzlü, sevimli otoriter, sakın bir kişi olarak tarif ettiği Celâl Hoca'nın hayatından dualar eksik olmazdı. Elbiselerini giyerken ve çıkarırken, yatarken ve kalkarken, kapıdan girerken ve çıkarken, yerken ve içerken dua ederdi hep. Onunki duaya endekslenmiş bir hayattı. Bu anlayış gündelik gelgitlerin arasında dönenip duran çağdaş insana ters gelse de, bu tür dualar o insanların iç huzurunu ve mutluluğunu sağlayan unsurların başında geliyordu.

Hoca sabahleyin Soğanağa'dan Beyazıt Meydanı'na çıkardı. Meydanın ortasında "nokta" dedikleri yerde bir polis bulunurdu. Polis Celâl Hoca'yı görünce tanır, bulunduğu nokta'dan çıkarak "buyurun" der saygı ifadesiyle ve trafiği durdurup karşıya geçirirdi. Sonra havuzun kenarında bekleyen taksilerden birine binerdi. Taksinin arka koltuğuna oturduktan sonra Ebu'd-Derdâ'nın duasını okurdu önce:

“Elhamdülillahi teâlâ alâ külli hâl, sivel küfri ve’ d-dalâl...” diye devam eden bir dua idi bu. Onu tanıyan şoförler bu adam bir şey mi diyor endişesi taşımaz ve aldırmaıdı. Bu tür okumalar, mırıldanmalar kılık ve kıyafetiyle paralel olarak ondan beklenirdi çünkü. Ama bir gün farklı bir şey oldu. Taksisine ilk defa bindiğı şoförlerden biri bir defasında geriye dönüp şöyle bir baktı. Belli ki “küfr” kelimesini duyunca bakma gereğı hissetti şoför. Baktı ki beybabadan bir kötölük gelmeyecek, önüne bakarak devam etti. Hoca bu dua ile her hâl ve şartta Cenab-ı Hakka hamd ediyordu. Küfür ve dalaletten dolayı değil, onlar için şükretmem diyordu.

Celâl Hoca öğrencileriyle

Kanaatkâr ve tutumlu bir insandır Celâl Hoca. Mesela 1947’de emekli olduğı zaman ikramiyesi ile bir palto, bir pardesü, biri kışlık olmak üzere iki takım elbise yaptırdı ve vefatına kadar 14 sene onlarla idare etti. Hayatında savurgan olmadı hiçbir zaman. Oğul Ökten’e göre hayatı uçarak yaşadı hep. Yemek gibi, şerbet gibi şeylerin güzel olmasını arardı. İstikbale dair ne olur ne gider endişesi yoktu. İstediği şeyi alır, ikram ederdi. Allah da onu hiçbir zaman sıkmadı ve fakirlikle terbiye etmedi. Kendisi de ufak hesaplar yapmadı.

Celâl Hoca toplum olarak bütün bir dönüşüm ve değişimleri yaşamış, bunlardan ders almış “münevver” anlamında bir Osmanlı aydınıdır. Cumhuriyet döneminde de hayata Osmanlı gözü ile baktığını tekrarlamakta fayda var. Yeni dönemde dışlanmasının, tecrit edilmesinin sebebi bu yerli bakış açısıdır. Normalde o kalibrede bir insanın Diyanet İşleri Başkanı veya o bünyede bir idareci yapılması gerekirken, ekmek parası için ortaokullarda Yurttaşlık Bilgisi ve Psikoloji gibi kendi branşı olmayan derslere girmeye zorlanarak açıkça cezalandırılmıştır. Ömrünün son yıllarında bütün bu yaşadıkları bir film şeridi gibi gözünün önünden geçer.

Boş oturmayı ve boş konuşmayı sevmezdi. İsmail Karaçam, henüz 18 yaşında Soğanağa Camii'nde imamlık yaparken Celâl Hoca'nın namaz vakitlerinin dışında da gelerek kendisine ders verdiğini ve vakit geçirdiğini söyler. Bir de şunu söylerdi Karaçam'a: “Oğlum İsmail, delikanlı adamsın, sıkıldığını biliyorum, ama ne yapalım ben de inkırâz-ı akrana uğradım, gidip kendileriyle görüşüp konuşacak yaşlıtlarım hep gitti” diyerek dert yanardı. Dolayısıyla Celâl Hoca içinde yaşadığı çağda ve toplumda yalnız bir adamdı. İmam-Hatip ve Arapça Koleji projeleri, İhya dersleri, talebelerle ilgilenme, onlara ders verme gibi eylemler onu hayata bağlayan şeylerdi.

Hoca kendi kendisiyle ve toplumla zaten barışık olduğu için sabretmiş ve hayata “olanda hayır vardır” gözü ile bakmıştır. Onun hayatında Osmanlı'nın renkleri canlı bir tablo gibidir. Trabzon'dan İstanbul'a geldikten sonra talebelik hayatı han odalarında geçen Celâleddin Efendi'nin İstanbul Lisesinde göreve başlamasıyla birlikte artık farklı bir yaşayışı vardır. Çünkü bu lise seçkin ve kalburüstü hocaların görev yaptığı bir okuldur. Mesela söz konusu lisede görev yaptığı bu yıllarda bir Rum ailesinin yanında pansiyoner olarak kalır. Bu pansiyonerlik hayatı aynı zamanda Osmanlı'nın tebası

olan bir milletin yaşayışını, âdet ve geleneklerini de yakından tanınmasına sebep olur. Çünkü gayrimüslimlerin âdet ve gelenekleri, bayram törenleri, pazar ayinleri, paskalyaları, bu toplum arasında hiçbir baskı olmadan canlı bir tablo gibi asırlardır yaşamıştır. İşte onun bu yılları, farklı bir inanç ve medeniyete mensup bir ailenin yaşayışını yakından tanımasını da sağlar. Buradan, yani Rum ailelerden aldığı şeyler olmuştur. Celâl Hoca'nın o kadar yoğun geçen eğitim dönemlerinden sonra Heybeliada'da ev kiralayarak yazları birkaç ay burada yaşaması, böylesine farklı bir kültür ortamından aldığı birikimlerin sonucudur. Böyle bir ortamda bulunduğu için kılık ve kıyafetine daha bir dikkat etmeye, daha zarif ve estetik giyinmeye başlar.

Celâl Hoca öğrenci ve hoca arkadaşlarıyla

Artık hocalık hayatıyla birlikte Celâl Hoca'nın yeni bir çevresi vardır. Kelebek gözlük onun bu yıllarda kullanmaya başladığı değişmez aksesuarıdır. İstanbul Lisesinde farklı bir hoca çevresinde görev yaparken ağırbaşlılığı ve bilgisiyle temayüz eden Celâl Hoca artık aranılan bir hocadır. Bu arada Darüşşafaka'da birtakım değişiklikler olur ve hoca orada

görev alır. Darüşşafaka Sultan Aziz zamanında kurulmuş, fakir ve kimsesiz erkek öğrencileri okutan bir mekteptir. Kendisi de binbir türlü güçlüklerle okuduğu için, bu kuruma karşı içinden gelen bir sempatisi vardır. Bu kurumun ve buna benzer okulların yaşaması, sayılarının çoğalması için uğraşmıştır. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adıyla kurulan Darüşşafaka'nın adı 1935 yılında Türk Okutma Cemiyeti olarak değiştirilir. Hoca'nın Darüşşafaka'daki vazifesi, değişik aralıklarla 1948'e kadar devam eder.

Yaşayışında mütevazı bir insan olan Celâl Hoca'nın bir takım yazlık, bir takım da kışlık elbisesi vardı. Devamlı bu elbiseleri giyerdi. Elbiselerinin değişik ve modelli olmasına değil temiz olmasına dikkat ederdi. Bir boyun bağı vardı. Bu boyun bağını sadece gevşeterek çıkarır, takar ve sıkardı. Kesinlikle çözülmezdi. Sabah dokuz akşam beş mesaisiyle kayıtlı bürokratik bir memur olmadığı için genellikle evde çalışırdı. Evdeki giyim kuşamı ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı insanının kılık kıyafetiydi: Şam hırkası, entari, mest, keçe külah vs. Sarığı 1932 yılında yasaklamışlar. İlmîyenin İstanbul'da sarıkle dolaşmasına 1932'ye kadar müsaade etmişler. Bu tarihe kadar Celâl Hoca ve ilmiye sınıfına mensup ilim adamları sokakta, çarşıda cübbe ve sarığıyla dolaşır, görevlerine bu kıyafetlerle gidip gelirlerdi. 1932 yılında Kılık Kıyafet Devrimi ile bu tür giyim kuşam yasaklanınca Celâl Hoca da normal takım elbiseye döner. Altı düğmeli kruvaze ceket, pantolon, gömlek, kravattan ibaret bir takım elbise. Ancak Celâl Hoca camide imamlık vazifesi de yaptığı için sarığını çantasına koyar, camiye girdikten sonra başına sarardı. O zaman 6-7 yaşında olan kızı Ayşe Hümeysra Hanım bunu çok iyi hatırlıyor.

Bu kılık ve kıyafeti o zamanlar çoğu insan köhne ve de-mode bulurdu. Bunu Celâl Hoca ve benzer kişilerin kendi hayatlarıyla medeniyet anlayışlarının tutarlılık içerisinde

olduğu ile açıklayabiliriz. Konu şekli olarak algılansa bile bir anlayışın kesildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu sadece kılık kıyafette olmamış dilde, edebiyatta, siyasette, anlayışta, sosyal hayatta vs. bütün alanlarda meydana gelmiştir. Bu değişiklikler bir dünya görüşünün değişikliğini de gösterir aynı zamanda. Hatta bunu Tanzimat yıllarına da götürmek gerekir. Osmanlı'da askerî, siyasi ve ilmî sınıfın kendine has kılık kıyafeti vardı. Bu muhteşem kıyafetin arkası doldurulurdu. Son zamanlarında ise zihinlerin çürümesi ile kılık kıyafetlerin önemi de kaybolmuştur. Devletin böyle bir döneminde yaşayana Ziya Paşa, “*Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma*” diyerek bu çürümüşlüğü ele almıştır.

Celâl Hoca'yı tanıyanlar onun hayatının hiçbir döneminde sakalını kesmediğini belirtirler. Bugün sakaldı, kravattı, başörtüsüydü diye yılların heba edildiği taassup kavgası acaba o zamanlar nasıldı? sorusuna Orhan Okay şöyle verir: “Herhâlde memur sakal bırakmıyordu. Yasak mıydı, bilemiyorum. Ama Celâl Hoca sakallıydı. Yalnız benim tanıdığım emeklilik çağında değil, daha evvel de. Sakalını hiç kesmemişti. Yalnız o da değil, Kuleli Askerî Lisesi edebiyat öğretmeni Tahir Olgun, yani Tahirü'l-Mevlevî de sakallı olarak, hem de bir askerî okulda senelerce derse girmiş. Celâl Hoca'nın ben de, Darüşşafaka Lisesinde, kürsüde ders anlatırken çekilmiş bir fotoğrafı da var, sakallı. Zannederim 1947-48 senelerinde çekilmiş olmalı. Celâl Hoca, İstanbul Sultanisindeki Arapça hocalığını, artık okullarda Arapça okutulamayacağı için kaybetmiş, ama ondan sonra Allah ne verdiyse, edebiyat, Türkçe, psikoloji, yurt bilgisi dersleri okutmuş. Hep o sakalıyla. Hem de Cumhuriyet tarihinin en otoriter, otoriter ne demek en despot maarif bakanının devrinde. Hasan Âli Yücel'in. Tahirü'l-Mevlevî'nin durumunu bilmiyorum, ama Celâl Hoca'nın bana göre sanki hepimizin üzerinde olduğu

gibi daha başka çevrelerde de herkesten farklı bir imtiyazı, belki bir ilim adamı olmanın vakur otoritesi vardı.”³⁹

Gül Yetiştiren Adam

Gül Yetiştiren Adam, Rasim Özdenören’in bir romanı. Kahramanımız yaşadığı dönemde evine çekilmiş, dışarı ile her türlü ilişkisini koparmış bir münzevidir. Dışarıda aradığını bulamamış ve hayatta istedikleri gerçekleşmemiştir. Ne aradığının ve ne istediğinin bilincinde bir insan olarak yaşamıştır. Dolayısıyla kendi içine kapanarak gönüllü bir sürgün hayatını seçmiş ve dünyaya küsmüştür. Münzevi adam evden dışarı çıkmıyor ama evin çardağından dışarıya baktığı zaman olsun istemediği değişikliklerin de farkına varıyordu. Bu yalnız adam bir zaman sonra evinde çiçek yetiştirmeye başlar. Güzel kokuyu sevmenin sünnet olduğundan yola çıkarak gül yetiştirmek gibi “pasif” bir eyleme girer. Bu eylem bir ömür boyu sürer. Kentte kendisinden daha iri, daha kırmızı, daha beyaz ve daha kokulu güller yetiştiren bir başkası yoktur. Torunu, “Evden niye çıkmıyorsun?” diye sorar saf saf dedesine. “Uzun hikâye” diye cevap verir adam kestirmeden giderek, “Çiçek yetiştirmek güzel şey. Peygamberimiz güzel kokuyu severdi. ‘Bana üç şey sevdirilmiştir’ diye buyurdu bir gün ve ‘Onların biri güzel koku, diğeri namaz, öbürü de kadındı’ der.”⁴⁰ Torun bu sözlerden ne anladı ve dedesinin verdiği cevapla ikna oldu mu bilmiyoruz. Ancak adam konuştuğu meraklı torunun kuşkularının arttığını ve sorularını sormaya devam ettiğini, adamın da bunlara doğrudan doğruya cevap vermemek için konuyu başka yönlerle çektiğini tahmin ediyoruz. Bundan başka bildiğimiz bir şey daha varsa, o da adamın gül kokuları arasında “irtihâl-i dâr-ı

³⁹ Orhan Okay, a.g.e., s. 52.

⁴⁰ Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam, Akabe Yayınları, s. 36-37, Ankara 1979.

bekâ” ettiğidir. Yani dışarı çıkmak için aradığını bulamamış, gözü arkada kalarak ölümsüzlük yurduna göç etmiştir.

Fransızlara karşı kurtuluş mücadelesi veren Sütçü İmam yaşasaydı, onun hayat hikâyesi arasında Gül Yetiştiren Adam’ın mazmununu arayabilirdik. Ancak yakınlarda çıkan bir kitap,⁴¹ Rasim Özdenören’in romanının hiç de bir hayal mahsulü olmadığını bize gösteriyor. Bahçeci Hoca’nın hayatına baktığımız zaman Gül Yetiştiren Adam’la çok yakın benzerliklerin olduğunu görürüz. Biri gerçek hayattan kesitler taşımakta, diğeri ise adı üstünde yaşanmış yahut yaşanması mümkün olayları anlatan bir “roman.”

“Bahçeci” lakabıyla anılan Osman Ağdaş, 1909’da Maraş’ta doğdu ve 1966’da öldü. Gençlik yıllarında gözünü daldan budaktan esirgemeyen bir delikanlıdır. Kimseye haksızlık etmez, hep zayıfların yanında yer alırdı. Bu arada bahçecilik yaparak çeşitli işlerde çalıştı ve hayatını kazandı. Daha sonra kendisini okumaya ve talebe yetiştirmeye verdi. Şair bir yaratılışı vardı. Çevresindekiler onun hiç hediye kabul etmediğini söyler. Evi alternatif bir okul gibiydi. Onlarca hafız yetiştirdi. Bu arada Afşin’de bulunan Ashab-ı Kehf’de bir süre inzivaya çekilen ve çile dolduran Bahçeci Hoca evine kapanıp gönüllü bir hapis hayatı yaşamaya başladı. Otuz yıl evinden dışarı çıkmadı, kendisini arayanlar onu devamlı evinde bulmuştur. İnsana korku ve ürperti veren bir görünüşü vardı. Onu yeni tanıyanlar “Bu nasıl adam yahu?” derdi. Akrabalarından biriyle yapılmış konuşmada, hocanın dışarı niçin çıkmadığı sorulmuş. Verilen cevap, bize aynen Gül Yetiştiren Adam’ın sözünü hatırlatmaktadır:

- “Bilmiyorum... Zaman hoşuna gitmediği için çıkmadı herhalde!” Bir yakınının rivayetine göre aynı soru Bahçeci Hoca’ya da sorulmuş. Hoca da şöyle demiş:

⁴¹ Ömer Kaya, *Bahçeci Hoca*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 1999, 340 s.

- “Eğer ben dışarıya çıkarsam, bende asabiyet var o zaman müşkil durumda kalırım.” Şehrin müftüsü bir gün ona Şeyhâdil Camii’ne imam olmasını teklif eder. Sorumluluk duygusu taşıyan hocanın cevabı düşündürücüdür:

- “İyi güzel ama ben bu cemaatin içerisine çıkacak bir bütçeye sahip değilim. Ben öyle bir imam olmalıyım ki, imam demek önder demek, camiye gelen cemaatin fukarasının elinden tutmalıyım, karnını doyurmalıyım, cebine para koymalıyım. Talebe gençlere yardım etmeliyim. Binaenaleyh bunlar bende olmayınca ben cemaate hizmet etmiş sayılamam. İmamlığı zaten herkes yapıyor. İkinci mesele, biz Kur’an hakikatlerini yaşadığımız gibi gerçekten yaşanmasını da isteyeceğiz. Yaşanmayınca anlaşılamayacağız. Anlaşamayınca huzur bozulacak. Bunda beni mazur görün.”

Ömrünün son yıllarında Bahçeci Hoca içeride adeta kendi kozasını örmüş, basit bir hayat yaşamıştır. Eli açık ve cömerttir. Evine giren ve çıkanın haddi hesabı yoktur ve onlara elinden geldiği kadar ikram etmiştir. Geçimini kendi el emeği ve göz nuru ile kazanmıştır. Güçlü kuvvetli bir yapısı vardır. Usta bir radyo tamircisidir. Yıllar yılı fare fakı imal etmiştir. Orijinal kitap ciltleri yapmıştır. Köşgerlikte üstüne yoktur. Köşgerlerin dikiş ve lastik diktığı iğneleri kendi atölyesinde yapmıştır. Kendi kurduğu tezgâhlarda aynı zamanda yorgan iğnesinin âlâsını yapmaya başlamıştır. Günde beş yüz iğne yaptığı rivayet edilir. Mamulleri Diyarbakır, İskenderun ve Mersin’e kadar ihrac edilmiş ve tutulmuştur. Öyle ki şehirdeki halk Avrupa iğnesini değil, Bahçeci’nin iğnesini aramaya başlamıştır. Mucid bir yanı vardır. Gençlik yıllarında bu yanını keşfeden bir Alman mühendis onu cazip bir para teklifiyle Almanya’ya götürmek istemiş, ancak bu teklifi hiç düşünmeden reddetmiştir. Onu yakından tanıyanlar, öğrencileri, eğer eline imkân verilmiş olsaydı, Bahçeci

Hoca'yı o zamanlar dünya çapında buluşlara imza atmış bir kâşif olarak tanıyacaktık, ortak görüşünde birleşir.

Celâl Hoca aslında Gül Yetiştiren Adam'ın ve Bahçeci Hoca'nın toplum içine karışmışıdır. Evinin bir köşesine çekilmemiştir. Şartlar ne olursa olsun, bu devirde ve bu cemiyet içinde benim yapacağım mutlaka bir iş vardır düşüncesiyle hareket etmiştir. İmkânların el verdiği ölçüde sınırları zorlayarak, yılmadan ve usanmadan düşüncesini gerçekleştirmenin yollarını aramıştır. İmam-Hatip projesi, Arapça Koleji çalışması, İhya dersleri bu ısrarlı arayışın sonucudur. Üstelik bu işin yaşı başı olmaz diyerek yetmiş yaşından sonra gerçekleştirmiştir bu düşüncelerini. Yeter ki niyetin olsun, hayatta her zaman ve her şartta yapılabilecek işler olduğuna inanır. En kötümser zamanlarda bile hiçbir vakit mazeretlerin arkasına sığınmamış ve daima iyimser olmuştur.

İstanbul İmam-Hatip Lisesine kurucu müdür olarak atandığı zaman ilk etapta devlet ona hiçbir imkân sağlamadı. Hâliyle öğrencilerin girip çıktığı sınıflar kirleniyor, tuvaletler kokuyordu. İş başa düştü diyerek kimi zaman süpürgeyi eline alıp temizlik yapmaya çalıştı, kimi zaman da yeni yapılan mektebin kapı baca gibi tamirat işleriyle uğraştı. Sonra da tahtanın başına geçip ders anlattı. Yalnız hocalığının dışında yaptığı temizlik işlerini öğrencilerine hissettirmedi. Buna azami dikkat gösterdi. Öğrencisi ve yakın dostu Nurrettin Topçu bir tatil günü Celâl Hoca'yı okulun tuvaletlerini temizlerken bulur.

- “Hocam ne yapıyorsunuz, bunu gençler yapsın” deyince verdiği cevap pedagoğlara taş çıkartır niteliktedir:

- “Gençler yaptıkları işlerle şahsiyetleri arasında bağ kurarlar, yarın tuvalet temizleyip okudum diyerek komplekse kapılabilirler. Onları gürbüz bir fidan gibi yetiştirmek bizim vazifemiz.”

İmam-Hatipler açıldıktan sonra ve taşradan gelen bu çocukların her birine bir gül muamelesi yapmıştır Celâl Hoca. Erzincan'dan, Burdur'dan, Ordu Görele'den ve daha nice yerlerden gelmiş bu güllerle özel misafiri gibi ilgilenmiştir. Toplumdaki asıl gülleri o yetiştirmiştir. Fuzûlî'nin Su Kasidesi'ne göndermede bulunursak, tek bir gülün yetişmesi için onca zahmete katlanmıştır. Çölde suyun öneminin farkındadır ve susuz güllerin kuruyacağı endişesiyle kahrolmaktadır. Bu yüzden kendi iç huzurunu Gül Yetiştiren Adam ve Bahçeci Hoca gibi kendi köşesine çekilerek aramamış, toplumun içine girmiştir. O güllerin solmaması için Allah ona adeta yeni bir enerji vermiş ve yetmişinden sonra ikinci baharını yaşamıştır. Başka bir deyişle, kurtarabildiği kadar insanı yangından çekip çıkarmaya çalışmıştır.

Celâl Hoca yetiştirdiği gülleri seviyordu. O kadar seviyordu ki artık çevredeki dikenlere de katlanıyordu. Ve çok sevdiği Fuzûlî'nin diliyle:

*Yâr için ağyâra minnet ettiğim ayb eyleme
Bağbân bir gül için bin hâra hizmetkâr olur*

diyordu. Bu dikenlerin acısına o kadar katlanıyordu ki, müdürlükten alındıktan sonra yerine geçen şahsın, yaşı bahane edilerek kaydını yapmadığı bir öğrenciyi teselli etmek Celâl Hoca'ya düşüyordu. Şöyle diyordu öğrencisine: “Oğlum bu mektepler gerçek idarecileri buluncaya kadar bu müdürler başımıza bevetse de katlanacağız.” Çünkü yerine gelen müdür, Anadolu'dan İstanbul'a gelmiş kimsesiz ve fakir çocukları İmam-Hatipten soğutuyor “Ne yapacaksınız burada, mezun olduktan sonra ölü mü yıkayacaksınız?” diyerek onları çevredeki başka ortaokullara yönlendiriyordu. Celâl Hoca bu şartlar altında “benden bu kadar” demedi ve yıllar yılı öğretmenler odasında ve koridorlarda o yüzlere kerhen bakarak aynı okulda derslere girmeye devam etti. Oğlu

Sadettin Ökten'in belirttiğine göre, Hoca evde zaman zaman "Kime canım desem canın çıksın dedi" sözünü tekrarlamış. Kimse onun yüzüne karşı, düşmanları bile yaşına hürmetten canın çıksın diye beddua etmemiştir. Celâl Hoca bunu onların tavırlarından ve bakışlarından çıkarır. O da onlara canın çıksın demez, sadece acır ve hidayet diler. Çok hassas ve nahif yapılı hoca, böyle zamanlarda okul koridorlarında içinden söylediği bu sözü akşam eve de taşımış olmasın!

KAYNAKÇA

“**CELAL HOCA**” Yağmur Yayınları, İstanbul 1962, 93 s. Bu kitapçıkta yer alan makaleler:

- Ali Fuad BAŞGİL**, “Merhum Celâl Hoca” s. 5-8
- Emin IŞIK**, “Hayatı” s. 9-25
- Selahattin KAYA**, “Hocadan Fikirler ve Hatıralar” s. 26-37
- Nurettin TOPÇU**, “İlmî ve Ahlakî Şahsiyeti” s. 38-51
- Mahir İZ**, “Celâleddin Ökten” s. 52-55
- Ali Ulvî KURUCU**, “Medine Hatıraları” s. 56-64
- H. Cevdet SOYDANSES**, “Gençliği” s. 65-68
- Kemaleddin NOMER**, “Celâl Hoca” s. 69-73
- Halil Ziya ERCE**, “Celâl Hoca’dan Hatıralar” s. 74-76
- Mustafa DURMUŞ**, “Hoca’dan İki Hatıra” s. 77-79
- Zübeyir KOÇ**, “İmam-Hatip Okullarının Kuruluşu ve Celâl Hoca” s. 80-83
- Osman ÇATAKLI**, “Hacı Hasib Efendi ve Hacı Aziz Efendi”, İstanbul 2000, 250 s.
- Emin IŞIK**, “TDV İslam Ansiklopedisi”, “Celâl Hoca”, c. 7, s. 241
- Mahir İZ**, “Yılların İzi” Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, 554 s.
- İsmail KARA**, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi”, c. I-II-III, Risale Yayınları, İstanbul 1987

- İsmail KARA, Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslam, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 390 s.
- İsmail KARAÇAM, Hatıralar-Din Hizmetinde Bir Ömür, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2009, 376 s.
- Hayrettin KARAMAN, Bir Varmış Bir Yokmuş-Hayatım ve Hatıralarım, 3 cilt, İz Yayınları, İstanbul 2008
- Ali Ulvî KURUCU, Hatıralar-I (Haz. M. Ertuğrul Düздаğ), Kaynak Yayınları, s. 288-89, İstanbul 2007
- Yahya, KUTLUOĞLU, "Topal Hoca: Mehmet Hanefi Kutluoğlu," Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay., s. 94-101, İstanbul 2004
- Kadir MISIROĞLU, "Geçmiş Günü Elerken I" Sebil Yayınları, İstanbul 1993, 208 s.
- Orhan OKAY, Kubbealtı Akademi Mecmuası, "Medrese Arkadaşım", Sayı 150, Ocak 2010
- Orhan OKAY, "Silik Fotoğraflar", Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, 240 s.
- Mustafa ÖCAL (Editör), "Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat", Ensar Neşriyat, 3 cilt, İstanbul 2008
- Ayşe Hümeysra ÖKTEN, "Dindar Bir Doktor Hanım", (Söyleşi: Nevin Meriç), Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 280 s.
- Mustafa ÖZDAMAR, "Celâl Hoca Belgesel", Marifet Yayınları, İstanbul 1995, 272 s.
- Nurettin TOPÇU, "Millet Mistikleri", Dergâh Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul 2009, 156 s. (Nurettin Topçu'nun "Celâl Hoca'nın İlmi ve Ahlakî Şahsiyeti" (s. 106-122) yazısı Celâl Hoca'nın ölümünden sonra 1962 yılında yayımlanan kitabın 31-51. sayfaları arasında bulunmaktadır. Yazılarımızdaki dipnotlar bu ilk baskıyı göstermektedir.)
- Sabahattin ZAİM, Bir Ömrün Hikâyesi, İşaret Yayınları, İstanbul 2008, 700 s.
- ÖNDER 50.YIL ÖZEL ALBÜMÜ, İstanbul 2010, 246 s.
- Yeni Nesilleri İnşa Eden ÂLİMLERİMİZ, Erkam Yayınları, 3 cilt, İstanbul 2009